Ex Hrodotoy Istories mathiti-1 10-11-05 11:49 Page 1

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΕΠΕΑΕΚ

ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ
ΣΥΓΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Η ΠΑΙΔΕΙΑ ΣΤΗΝ ΚΟΡΥΦΗ
Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
Εκπαίδευσης και Αρχικής
Επαγγελματικής Κατάρτισης

ΕΡΓΟ ΣΥΓΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΟΥΜΕΝΟ 75% ΑΠΟ ΤΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ
ΚΑΙ 25% ΑΠΟ ΕΘΝΙΚΟΥΣ ΠΟΡΟΥΣ

ΟΕΔΒ

ISBN 960-06-1905-0

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ

Ζωή Σπανάκου

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ (ΜΤΦΡ.)

Ηροδότου Ιστορίες

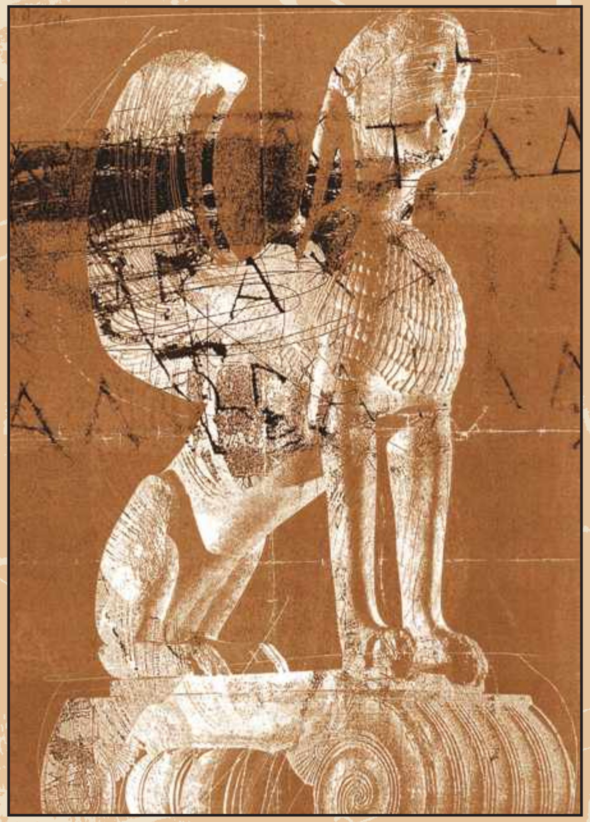

Α΄ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑ

Hrodotos_Final 10-11-05 11:34 Page 1

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ (μτφρ.)

Ηροδότου Ιστορίες

Α΄ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

Μετάφραση: Ηλίας Σ. Σπυρόπουλος

Hrodotos_Final 10-11-05 11:34 Page 2

ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ	**Ζωή Σπανάκου**, *Φιλόλογος, Εκπαιδευτικός Β/θμιας Εκπαίδευσης*
ΚΡΙΤΕΣ-ΑΞΙΟΛΟΓΗΤΕΣ	**Αντώνιος Σακελλαρίου**, *τ. Επίκουρος καθηγητής Λατινικής Φιλολογίας* **Αντώνιος Σανουδάκης**, *Σχολικός Σύμβουλος* **Βενετία Μπαλτά**, *Φιλόλογος, Εκπαιδευτικός Β/θμιας Εκπαίδευσης*
ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗ	**Ιωάννα Δρόσου**, *Ζωγράφος*
ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ	**Μαρία Βασιλάκη**, *Φιλόλογος, Εκπαιδευτικός Β/θμιας Εκπαίδευσης*
ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ ΚΑΤΑ ΤΗ ΣΥΓΓΡΑΦΗ	**Χριστίνα Αργυροπούλου**, *Σύμβουλος του Παιδαγωγικο Ινστιτούτου*
ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΤΟΥ ΥΠΟΕΡΓΟΥ	**Αγάθη Γεωργιάδου**, *Φιλόλογος, Εκπαιδευτικός Β/θμιας Εκπαίδευσης*
ΕΞΩΦΥΛΛΟ	**Γεώργιος – Θωμάς Λαζόγκας**, *Ζωγράφος*
ΠΡΟΕΚΤΥΠΩΤΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ	**ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΛΙΒΑΝΗ**

Στη συγγραφή του πρώτου μέρους (1/3) έλαβε μέρος και
ο **Ιωάννης Α. Πανούσης**, *Σχολικός Σύμβουλος*

Γ΄ Κ.Π.Σ. / **ΕΠΕΑΕΚ ΙΙ** / **Ενέργεια 2.2.1** / Κατηγορία Πράξεων 2.2.1.α:
«Αναμόρφωση των προγραμμάτων σπουδών και συγγραφή νέων εκπαιδευτικών πακέτων»

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ
Μιχάλης Αγ. Παπαδόπουλος
Ομότιμος Καθηγητής του Α.Π.Θ
Πρόεδρος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

Πράξη με τίτλο: «Συγγραφή νέων βιβλίων και παραγωγή υποστηρικτικού εκπαιδευτικού υλικού με βάση το ΔΕΠΠΣ και τα ΑΠΣ για το Γυμνάσιο»

Επιστημονικός Υπεύθυνος Έργου
Αντώνιος Σ. Μπομπέτσης
Σύμβουλος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

Αναπληρωτές Επιστημονικοί Υπεύθυνοι Έργου
Γεώργιος Κ. Παληός
Σύμβουλος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου
Ιγνάτιος Ε. Χατζηευστρατίου
Μόνιμος Πάρεδρος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

Έργο συγχρηματοδοτούμενο 75% από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο και 25% από εθνικούς πόρους.

Hrodotos_Final 10-11-05 11:34 Page 3

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ

Ζωή Σπανάκου

ΑΝΑΔΟΧΟΣ ΣΥΓΓΡΑΦΗΣ Ελληνικά γράμματα

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ (μτφρ.)

Ηροδότου Ιστορίες

Α΄ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

Μετάφραση: Ηλίας Σ. Σπυρόπουλος

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Προλογικό σημείωμα 7

Εισαγωγή
Βίος και έργο Ηροδότου 8
Χρονολογικός πίνακας 12
Διάγραμμα *Ἱστορίης* 13

ΒΙΒΛΙΟ ΠΡΩΤΟ
Ενότητα 1: Προοίμιο 14
Ενότητα 2: Κροίσος και Σόλων - Η νουβέλα του Άδραστου 18
Ενότητα 3: Κροίσος και Κύρος 26

ΒΙΒΛΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ
Ενότητα 4: Αίγυπτος: Η χώρα και ο Νείλος 31
Ενότητα 5: «Θωμάσια» και «νόμοι» των Αιγυπτίων 34
Ενότητα 6: Μνημεία της Αιγύπτου 38

ΒΙΒΛΙΟ ΤΡΙΤΟ
Ενότητα 7: Το δαχτυλίδι του Πολυκράτη 42
Ενότητα 8: Τα πολιτεύματα 47

ΒΙΒΛΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ
Ενότητα 9α: Ο Ηρόδοτος ως γεωγράφος 52

ΒΙΒΛΙΟ ΠΕΜΠΤΟ
Ενότητα 9β: Η καταγωγή των Μακεδόνων – Η Ιωνική επανάσταση (περίληψη) 53

ΒΙΒΛΙΟ ΕΚΤΟ
Ενότητα 10: Πριν από τη μάχη του Μαραθώνα 54
Ενότητα 11: Η μάχη του Μαραθώνα 58

ΒΙΒΛΙΟ ΕΒΔΟΜΟ
Ενότητα 12: Διάλογος Ξέρξη – Δημάρατου 64
Ενότητα 13: Η μάχη των Θερμοπυλών 68

ΒΙΒΛΙΟ ΟΓΔΟΟ
Ενότητα 14: Πριν από τη ναυμαχία 77
Ενότητα 15: Η ναυμαχία της Σαλαμίνας 82
Ενότητα 16: Μετά τη ναυμαχία - Το φρόνημα των Αθηναίων 86

ΒΙΒΛΙΟ ΕΝΑΤΟ
Ενότητα 17: Η μάχη των Πλαταιών – Το τέλος της *Ἱστορίης* 89

Ευρετήριο 94

ΠΡΟΛΟΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

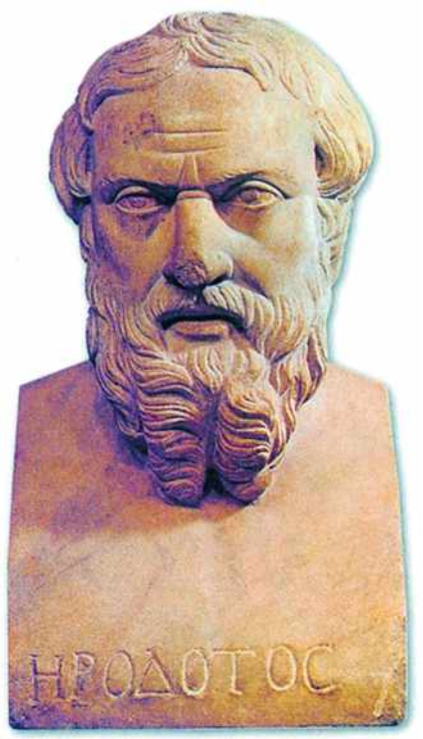

Ηρόδοτος ο Αλικαρνασσεύς (485 - περ. 425 π.Χ.). Προτομή, ρωμαϊκό αντίγραφο Νέα Υόρκη, Μητροπολιτικό Μουσείο.

Το βιβλίο που κρατάτε στα χέρια σας αισιοδοξεί να σας προσφέρει μέσα στις ελάχιστες σελίδες του ψήγματα από το μεγάλο έργο του πρώτου Έλληνα ιστορικού και «πατέρα της ιστορίας», του Ηροδότου, να σας ανοίξει ένα παράθυρο στον κόσμο του, για να τον γνωρίσετε και να τον αγαπήσετε. Η πρώτη σας γνωριμία μαζί του θα είναι η **εισαγωγή**, στην οποία περιλάβαμε λίγα αναγκαία στοιχεία, τα οποία συμπληρώνονται σταδιακά στις **17 ενότητες** που ακολουθούν. Την εισαγωγή συμπληρώνει το **διάγραμμα** της ***Ἱστορίης****, όπου μπορείτε να δείτε σε γενικές γραμμές το περιεχόμενο του ηροδότειου έργου κατά βιβλίο. Στον **χρονολογικό πίνακα** περιλάβαμε τα σημαντικότερα γεγονότα από την αρχή της ιστορικής αφήγησης του Ηροδότου ως το τέλος της και από τη γέννηση του ιστορικού ως το θάνατό του, σε ενιαία παράθεση. Θα έχετε έτσι μια εικόνα της εποχής του και του έργου του. Δεν συμπεριλάβαμε όμως – για πρακτικούς λόγους – τα γεγονότα στα οποία επεκτείνεται ο ιστορικός πολύ πέρα από τον κύριο άξονα του έργου του, π.χ. στην ιστορία της Αιγύπτου, όπου προχωρώντας στο παρελθόν φτάνει ως το 2800 π.Χ. Στο **ευρετήριο**, στο τέλος του βιβλίου, θα βρείτε σε ποια σελίδα αναλύονται όποιες λέξεις σημειώνονται με «αστεράκι». Οι λέξεις αυτές αφορούν όρους που χρησιμοποιούμε εμείς για να καταλάβουμε το έργο του Ηροδότου ή όρους του ίδιου του ιστορικού. Θα βρείτε επίσης τα ονόματα των σημαντικότερων προσώπων του έργου του και τις σελίδες όπου, κυρίως, τα συναντούμε. Στις ενότητες θα βρείτε περίληψη της *Ἱστορίης*, κατά βιβλίο, όπως δηλαδή τη χώρισαν από τα αρχαία χρόνια οι φιλόλογοι. Το εικονογραφικό υλικό και οι χάρτες φωτίζουν το κείμενο και σας βοηθούν να σχηματίσετε μια εικόνα του κόσμου του ιστορικού μας. Ελπίζουμε το βιβλίο να βρεί μια θέση στη βιβλιοθήκη σας και, κυρίως, ο Ηρόδοτος μια θέση για πάντα στην καρδιά σας.

***** Με τον όρο *Ἱστορίη* στο βιβλίο αυτό παραπέμπουμε πάντοτε στο έργο του Ηροδότου.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΒΙΟΣ ΚΑΙ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΗΡΟΔΟΤΟΥ

Ελάχιστες πληροφορίες έχουμε για τη ζωή του Ηροδότου. Γεννήθηκε γύρω στο 485/484 π.Χ. στην Αλικαρνασσό, δωρική αποικία στα Ν.Δ. παράλια της Μικράς Ασίας, στην περιοχή που ονομαζόταν Καρία, απέναντι από την Κω. Οι κάτοικοι της Αλικαρνασσού είχαν αναπτύξει πολλές σχέσεις με τους ντόπιους Κάρες· άλλωστε στην εποχή του Ηροδότου στην εξουσία βρισκόταν ένας ντόπιος τύραννος, ο Λύγδαμης, άνθρωπος του Πέρση βασιλιά, στον οποίο ήταν υποτελής. Η οικογένεια του Ηροδότου ήταν μία από τις «επιφανείς» της πόλης. Το όνομα του πατέρα του, Λύξος, δείχνει καρική καταγωγή, το ίδιο και του θείου του, Πανύαση. Αντίθετα το όνομα της μητέρας και του αδελφού του, Δρυώ και Θεόδωρος, αντίστοιχα, όπως και του ίδιου του Ηροδότου, είναι ελληνικά. Λίγο πριν από τα είκοσί του χρόνια, κατέφυγε στη Σάμο, για να σωθεί, όταν ο θείος του πήρε μέρος σε εξέγερση κατά του τυράννου Λύγδαμη και σκοτώθηκε. Στη Σάμο ο Ηρόδοτος έμεινε μάλλον ως το 455/454 π.Χ., οπότε επέστρεψε για ένα διάστημα στην Αλικαρνασσό, όταν η τυραννία είχε πια καταργηθεί. Τότε υποθέτουμε ότι άρχισε τα ταξίδια του ή λίγο αργότερα γύρω στο 450/440 π.Χ., όταν εγκαταστάθηκε στην Αθήνα.

ΤΑΞΙΔΙΑ

Αναμφισβήτητα ήταν ένας από τους πιο πολυταξιδεμένους αρχαίους συγγραφείς, αφού επισκέφθηκε όλο σχεδόν τον γνωστό (στους Έλληνες) κόσμο της εποχής. Μάλλον όμως δεν θα μάθουμε ποτέ πού ακριβώς πήγε και πότε. Από το έργο του έχουμε πληροφορίες ότι πήγε στον Εύξεινο Πόντο, στην Κολχίδα, την Ολβία, την Κριμαία, την Αζοφική θάλασσα – ίσως στα παράλια της Θράκης και της Μακεδονίας - στην Περσία, στην Εγγύς και Μέση Ανατολή, την Αίγυπτο, την Κάτω Ιταλία, τη Σικελία και την Κυρηναϊκή. Στο χάρτη (της σ. 41) μπορείτε να βρείτε τις χώρες αυτές, ενώ στο χάρτη «ο κόσμος του Ηροδότου» (της σ. 51), θα δείτε πώς έβλεπε ο ίδιος τον κόσμο της εποχής του. Σταθμό στα ταξίδια του αποτέλεσε η εγκατάστασή του στην Αθήνα, από όπου έφυγε το 444 π.Χ., για να πάρει μέρος μαζί με τον σοφιστή Πρωταγόρα στην ίδρυση της αποικίας των Θουρίων στην Ιταλία, ίδρυση που εντασσόταν στην πανελλήνια πολιτική του Περικλή.

Για το τέλος του υπάρχουν διάφορες παραδόσεις: ότι επέστρεψε στην Αθήνα, όπου και πέθανε ή ότι έζησε ως το τέλος της ζωής του στους Θουρίους γράφοντας την *Ἱστορίη*. Η παράδοση ότι πέθανε στη Μακεδονία δεν φαίνεται πιθανή.

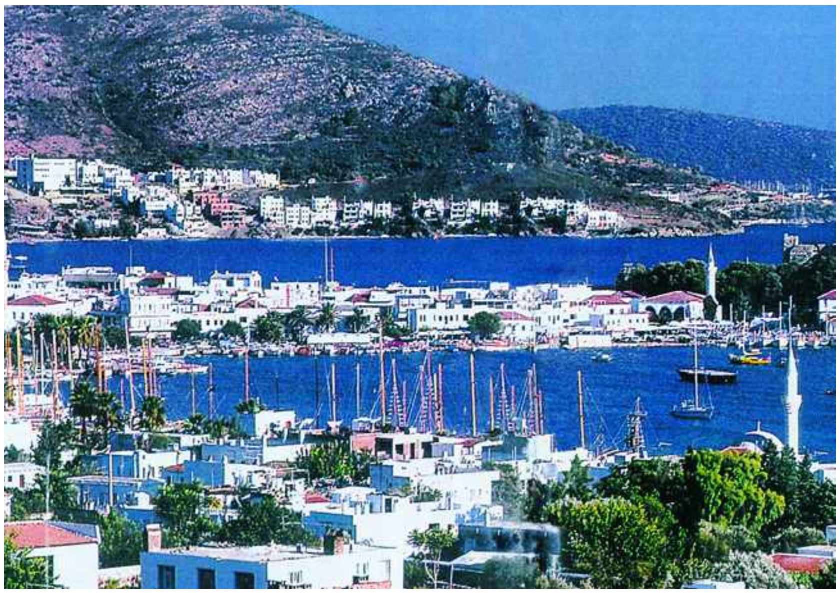

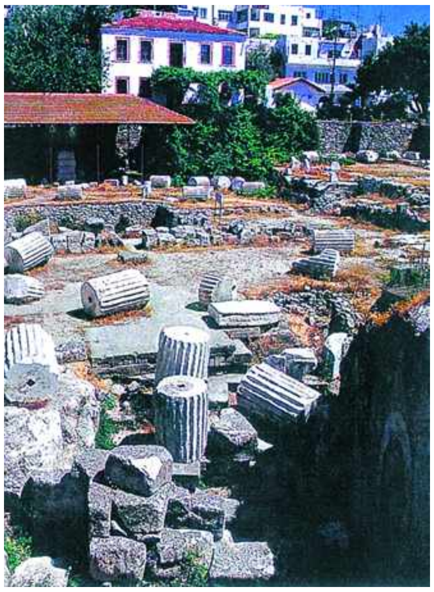

Στα ερείπια της Αλικαρνασσού (δεξιά) –της πατρίδας του Ηροδότου– είναι χτισμένη η πόλη Μπόντρουμ (αριστερά).

ΕΠΟΧΗ – ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ –ΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ

Οι περσικοί πόλεμοι δεν είχαν τελειώσει, όταν γεννήθηκε ο Ηρόδοτος στην Αλικαρνασσό, η βασίλισσα της οποίας, Αρτεμισία, πήρε μέρος με τα πλοία της στη ναυμαχία της Σαλαμίνας, στο πλευρό του Ξέρξη. Εγγονός της ήταν ο Λύγδαμης, ο τύραννος εξαιτίας του οποίου σκοτώθηκε ο θείος του Ηροδότου και ο ίδιος κατέφυγε στη Σάμο. Σ' αυτό το κλίμα έμαθε την αξία της ελευθερίας και ένιωσε το βάρος της τυραννίας. Όπως όλα τα παιδιά της εποχής του – και αιώνες μετά από την εποχή του – ο Ηρόδοτος μεγάλωσε με τα ομηρικά έπη, τα οποία μάλιστα λόγω του θείου του Πανύαση – ποιητή και «τερατολόγου», δηλαδή χρησμολόγου, μάντη – γνώρισε πολύ καλά, όπως φαίνεται από το έργο του. Η επίδραση του Πανύαση υποθέτουμε ότι ήταν καθοριστική, όχι μόνο για τη μόρφωση του νεαρού Ηροδότου αλλά και για τις πολιτικές του ιδέες. Στο έργο του παραθέτει πολλούς χρησμούς, στους οποίους δείχνει μεγάλο σεβασμό, δίνει ιδιαίτερη σημασία στο μυθικό ήρωα Ηρακλή και στους απογόνους του, ενώ είναι φανερή η άριστη γνώση της επικής ποίησης· όλα αυτά υπαινίσσονται την παρουσία του χρησμολόγου Πανύαση, ο οποίος έγραψε ανάμεσα στα άλλα και ένα έργο για τον Ηρακλή.

Στη Σάμο ήρθε σε στενότερη επαφή με το **ιωνικό πνεύμα**, το οποίο γνώριζε και από την Αλικαρνασσό, που, αν και δωρική στην ίδρυσή της, ανήκε στη σφαίρα επιρροής της Ιωνίας. Η ιωνική παιδεία του – η γνώση της ιωνικής διαλέκτου, ο ορθολογισμός[1] και ο εμπειρισμός[2] – αναμφισβήτητα συμπληρώθηκε στη Σάμο, ενώ καλλιεργήθηκε η αγάπη του για τα ταξίδια και οξύνθηκε το φιλοπερίεργο πνεύμα του. Φαίνεται πως εντυπωσιάστηκε από τα μεγάλα έργα με τα οποία είχε κοσμήσει τη Σάμο ο τύραννος Πολυκράτης, αφού στο έργο του εκφράζει συχνά το θαυμασμό του και τα συγκρίνει με τα μνημεία της Αιγύπτου. Παρατηρώντας τα ο νεαρός Ηρόδοτος έμαθε να προσέχει τις λεπτομέρειες, να σημειώνει διαστάσεις, να περιγράφει με ακρίβεια.

Νόμισμα Θουρίων. Νομισματικό Μουσείο, Αθήνα. Η επίδραση της Αθήνας που πρωτοστάτησε στην ίδρυση των Θουρίων, φαίνεται και από την απεικόνιση της κεφαλής της Αθηνάς στη μία πλευρά του νομίσματος.

Πολλά βέβαια θα διδάχτηκε από τα ταξίδια του, στα οποία στράφηκε «*θεωρίης είνεκεν*», δηλαδή για μόρφωση – αν και δεν αποκλείεται να ανέπτυξε σ' αυτά και κάποια εμπορική δραστηριότητα, αλλά αυτό είναι δευτερεύον. Το σημαντικότερο είναι ότι γνώρισε τόπους και λαούς, θαυμαστά μνημεία, ήθη και έθιμα παράδοξα. Με την περιέργεια που τον διέκρινε, ρωτούσε συνεχώς για καθετί που του έκανε εντύπωση, μετρούσε τις διαστάσεις των οικοδομημάτων και κρατούσε σημειώσεις. Έτσι απέκτησε τεράστια εμπειρία και συγκέντρωσε πολύτιμο υλικό, που μας το παρέδωσε με την ιστορία του. Βέβαια στην εποχή του τα ταξίδια ήταν δύσκολα· επιπλέον δεν εξασφάλιζε πάντοτε την άδεια να επισκεφθεί όποια μέρη ήθελε σε μια χώρα και δεν γνώριζε ξένες γλώσσες, γι' αυτό χρησιμοποιούσε διερμηνέα. Περισσότερο επηρεάστηκε από την Αθήνα, όπου εγκαταστάθηκε για ένα διάστημα. Η πόλη βρισκόταν τότε στον χρυσό αιώνα της και ήταν κέντρο μεγάλης πνευματικής κίνησης, μητρόπολη του ελληνισμού, πραγματικό σχολείο της Ελλάδος. Εκεί συμπλήρωσε τη μόρφωσή του, γνωρίστηκε με έξοχες πνευματικές προσωπικότητες· ανέπτυξε φιλικούς δεσμούς με τον Σοφοκλή, που τον επηρέασε στο έργο του και επηρεάστηκε από αυτόν, με τον Πρωταγόρα και τον Περικλή. Έτσι συμμετείχε με τον Πρωταγόρα στην ίδρυση των Θουρίων, στην Ιταλία, όπου γνώρισε τη διδασκαλία των Πυθαγορείων, με την οποία είχε έρθει σε επαφή ήδη από τον καιρό της Σάμου. Στην Αθήνα γνωρίστηκε καλύτερα και με την ιπποκρατική σχολή, που άκμαζε στην Κω και την Κνίδο. Ισως σ' αυτό να οφείλεται το ενδιαφέρον του για τις ιατρικές ιδέες, που είναι φανερό στο έργο του.

---

[1] **ορθολογισμός:** με τον όρο «ορθολογισμός» του Ηροδότου εννοούμε ότι ο ιστορικός εκφράζει τη δυσπιστία του σε παράδοξες ή αντιφατικές πληροφορίες, ότι αναζητεί τις αιτίες (γεγονότων, καταστάσεων, συμπεριφορών) όχι σε μύθους αλλά κυρίως σε γεγονότα που μπορούν να υποβληθούν σε κριτικό έλεγχο, να ελεγχθούν με τη λογική.

[2] **εμπειρισμός:** η μεθοδολογία του Ηροδότου είναι στη βάση της εμπειρική, γιατί ο ιστορικός στηρίζεται πιο πολύ στην αυτοψία (ελέγχει με αυτοψία τις πληροφορίες του, βλέπει και ακούει ο ίδιος, κρίνει με την εμπειρία) ή και, όταν δεν μπορεί να ελέγξει με αυτοψία τις πληροφορίες του, τις συγκρίνει με την εμπειρία.

ΑΡΧΕΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΙΑΣ – ΛΟΓΟΓΡΑΦΟΙ

Όταν ο Ηρόδοτος αποφάσισε να γράψει για τα θαυμαστά έργα Ελλήνων και «βαρβάρων» και για το πώς πολέμησαν, υπήρχε ήδη μια παράδοση ιστοριογραφική, την οποία είχε γνωρίσει. Οι πρώτοι εκείνοι ιστοριογράφοι ονομάζονται «λογογράφοι», γιατί γράφουν σε πεζό λόγο (ο οποίος ονομαζόταν «λόγος» σε αντιδιαστολή με τον ποιητικό λόγο που ονομαζόταν «έπος»), όμως τα έργα τους δεν είναι ακριβώς ιστορικά. Είναι περιγραφές ταξιδιών με περιεχόμενο εθνογραφικό, γεωγραφικό και ιστορικό. Οι πρώτοι «λογογράφοι» εμφανίστηκαν στην Ιωνία, όχι τυχαία, αλλά γιατί στην Ιωνία η κοινωνία είχε προοδεύσει· είχε αναπτυχθεί το κριτικό και ερευνητικό πνεύμα που θέλει να απαλλαγεί από την κυριαρχία του μύθου, να καταλάβει τον κόσμο με τη λογική, να ερμηνεύσει το παρελθόν και να διατηρήσει στη μνήμη ό,τι αξίζει από αυτό· είχαν δημιουργηθεί δηλαδή οι προϋποθέσεις για την εμφάνιση της ιστοριογραφίας. Ως τότε οι άνθρωποι στήριζαν τις γνώσεις τους για το παρελθόν στην επική ποίηση, στην οποία μπορούν να εντοπιστούν ιστορικά γεγονότα, αλλά καλυμμένα κάτω από τους μύθους. Άλλωστε ο πεζός λόγος (στον οποίο ανήκει και η ιστοριογραφία) εμφανίστηκε μετά τον ποιητικό, γιατί πρώτα πρώτα προϋποθέτει ανεπτυγμένο σύστημα γραφής. Η ιστοριογραφία γεννήθηκε στην Ιωνία, η γλώσσα της είναι η ιωνική διάλεκτος, ακόμα και η λέξη «ιστορία» (*ἱστορίη*), που σημαίνει έρευνα, γνώση, πρωτοεμφανίστηκε στην Ιωνία. Ο αρχαιότερος λογογράφος είναι ο Κάδμος από τη Μίλητο, που έζησε κάπου στον 6ο αι., αλλά ο πιο αξιόλογος είναι ο Εκαταίος (μέσα 6ου αι.) που πρόσφερε πολλά στην έρευνα των πηγών και στο σύστημα χρονολόγησης με γενιές (κάθε γενιά ισοδυναμεί με 40 χρόνια). Το έργο του γνώριζε ο Ηρόδοτος, επηρεάστηκε από αυτό και χρησιμοποίησε πολλές από τις πληροφορίες του. Από τους άλλους λογογράφους έχουν διασωθεί λίγα αποσπάσματα, κάποιοι τίτλοι και ονόματα (Ξάνθος ο Λυδός, Χάρων ο Λαμψακηνός, Διονύσιος ο Μιλήσιος, Φερεκύδης ο Αθηναίος). Θεωρείται όμως ότι και αυτοί συνέβαλαν στη εξέλιξη της ιστοριογραφίας.

ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΗΡΟΔΟΤΟΥ

Ο Ηρόδοτος δεν έδωσε τίτλο στο έργο του· στο προοίμιό του χρησιμοποιεί τον χαρακτηρισμό *Ἱστορίης ἀπόδεξις*[1]. Οι Αλεξανδρινοί φιλόλογοι το ονόμασαν «***Ἡροδότου Μοῦσαι***», το χώρισαν σε εννέα βιβλία και έδωσαν σε καθένα το όνομα μιας μούσας. Θέμα και κύριος άξονας του έργου του είναι οι πόλεμοι Ελλήνων – Περσών, που αρχίζουν το 494 π.Χ. με την κατάπνιξη της Ιωνικής Επανάστασης και τελειώνουν το 479 π.Χ. με την κατάληψη του περσικού φρουρίου της Σηστού από τους Έλληνες. Ο Ηρόδοτος πιστεύει ότι η σύγκρουση αυτή (Ελλήνων – Περσών) μπορεί να κατανοηθεί και να ερμηνευθεί μόνο στο πλαίσιο της αντιπαράθεσης των δύο κόσμων που αντιπροσωπεύουν, Ευρώπης – Ασίας, γι' αυτό και εντάσσει τη σύγκρουση στο πλαίσιο αυτό. Έτσι αρχίζει την εξιστόρησή του από το 560 π.Χ., όταν ο βασιλιάς της Λυδίας Κροίσος υποτάσσει τις ελληνικές πόλεις της Ιωνίας, εγκαινιάζοντας τη σύγκρουση Ασίας- Ευρώπης. Με τη σειρά του ο Κροίσος θα υποταγεί στο βασιλιά Κύρο, ιδρυτή του περσικού κράτους, ο οποίος εφαρμόζει επεκτατική πολιτική. Ο Ηρόδοτος οργανώνει το υλικό του κατά τη διαδοχή των Περσών βασιλέων (Κύρος, Καμβύσης, Δαρείος, Ξέρξης) παρακολουθώντας τις κατακτήσεις τους. Πριν από κάθε αφήγηση μιας κατάκτησης όμως μας μιλάει για τους λαούς που υποτάσσουν οι Πέρσες βασιλείς. Για παράδειγμα στο πέμπτο βιβλίο βασικό θέμα είναι η ιωνική επανάσταση, περιλαμβάνονται όμως πολλές αφηγήσεις για γειτονικούς λαούς και χώρες, τη Φρυγία, την Καρία, τον Ελλήσποντο και την Κύπρο. Οι αφηγήσεις αυτές, που ονομάζονται ***παρεκβάσεις****, γιατί βγάζουν τον Ηρόδοτο έξω από το βασικό άξονα του έργου του, μας δίνουν συναρπαστικές ιστορίες, στοιχεία πολύτιμα κάποτε για πολλούς λαούς, για τα ήθη και τα έθιμά τους, την ιστορία τους, τη χώρα και τα μνημεία του πολιτισμού τους.

Δηλαδή δύο είναι τα βασικά χαρακτηριστικά του ηροδότειου έργου: α) ότι δεν ακολουθεί αυστηρά το βασικό θέμα του, αλλά κάνει *παρεκβάσεις* ή *παρενθήκες* (οι όροι ανήκουν στον Ηρόδοτο), που μόνο έμμεσα συνδέονται με αυτό και β) ότι το υλικό της *Ἱστορίης* δεν είναι μόνο ιστορικό. Οι παρεκβάσεις έχουν περιεχόμενο γεωγραφικό, εθνογραφικό, λαογραφικό (***λόγοι****) είτε είναι ιστορίες, συνήθως δραματικές ή άλλοτε ευτράπελες (***νουβέλες*, ανέκδοτα****). Πολλές από τις ιστορίες αυτές είναι πραγματικά λογοτεχνικά αριστουργήματα. Κατά συνέπεια το έργο του χαρακτηρίζεται από *ποικιλία*. Στα χαρακτηριστικά αυτά φαίνεται η επίδραση από τα ομηρικά έπη, από το ιωνικό πνεύμα και τους Ίωνες λογογράφους, ιδίως από τον Εκαταίο.

[1] Θα μιλήσουμε γι' αυτό στην 1η ενότητα.

ΠΑΤΕΡΑΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Το έργο του Ηροδότου, κάπου χίλιες σελίδες ενός σύγχρονου βιβλίου, σώθηκε ολόκληρο, αλλά δεν γνώρισε τη μεγάλη διάδοση που είχαν άλλα έργα. Αντίθετα επικρίθηκε συχνά ήδη από την αρχαιότητα. Ο Πλούταρχος από τη Θήβα έγραψε ολόκληρο βιβλίο για την «κακοήθεια» του Ηροδότου, γιατί στο έργο του αποδοκιμάζει τις πόλεις που έσπευσαν να πάρουν το μέρος των Περσών – και πρώτα πρώτα τη Θήβα. Αλλά και στη νεότερη εποχή, ιδίως το 19ο αιώνα, ορισμένοι μελετητές υποστήριξαν ότι η πολυμορφία του έργου του δεν επιτρέπει να τον χαρακτηρίσουμε ιστορικό. Ακόμα, καθώς μερικά από τα γραφόμενά του φαίνονταν απίστευτα, θεώρησαν ότι είναι «παραμυθάς» και όχι ιστορικός. Όμως η αρχαιολογική και ιστορική έρευνα απέδειξε ότι ο Ηρόδοτος είχε δίκιο σε πολλές περιπτώσεις που νόμιζαν ότι γράφει «παραμύθια». Βέβαια το έργο του περιέχει και ανακρίβειες και λάθη, αλλά τα περισσότερα είναι δικαιολογημένα, αν σκεφτούμε ότι αναφέρεται σε χώρες μακρινές, για τις οποίες δεν είχε πάντοτε γραπτές πηγές, ούτε και ήξερε τη γλώσσα τους. Δικαιολογημένα ο Ρωμαίος ρήτορας Κικέρων τον ονόμασε «**πατέρα της ιστορίας**»· ήταν ο πρώτος που κατανόησε την αξία που έχει η ιστορία για τον άνθρωπο και διέσωσε στην ανθρώπινη μνήμη γεγονότα κοσμοϊστορικής σημασίας. Μάλιστα σήμερα που η ιστορία συμπεριλαμβάνει και την καθημερινή ζωή του ανθρώπου το έργο του Ηρόδοτου είναι πολύ πιο «σύγχρονο» απ' ό,τι το έργο άλλων ιστορικών.

ΑΝΤΙΛΗΨΕΙΣ - ΙΔΕΕΣ - ΑΞΙΕΣ

Βασική αντίληψη στο έργο του Ηροδότου είναι ότι η παραβίαση του **μέτρου** από τον άνθρωπο (ή η «υπερβολή», **κόρος**) τον οδηγεί στην **ύβρη** (αλαζονεία, υπέρβαση του μέτρου) και αυτό προκαλεί την οργή του θεού (**νέμεση**) και επιφέρει την καταστροφή (**άτη**), την τιμωρία του υβριστή (**τίση**). Στην εκδήλωση της ύβρης δεν συναντάμε πάντοτε όλα αυτά τα στάδια, ούτε σταθερά με τη σειρά αυτή, π.χ. η άτη μπορεί να είναι τύφλωση του νου ή καταστροφή του υβριστή, η νέμεση να σημαίνει τη θεϊκή οργή ή την τιμωρία. Το **θείο φθονεί** την ανθρώπινη ευτυχία, όταν μάλιστα ο ευτυχισμένος άνθρωπος υπερηφανεύεται γι' αυτή. Τα ανθρώπινα πράγματα παρουσιάζουν **αστάθεια**· κανείς δεν είναι ευτυχισμένος για πάντα, ούτε άνθρωπος ούτε πόλη- λαός. Η πορεία καθενός διαγράφει την καμπύλη που ακολουθεί το τόξο, γράφοντας σχηματικά έναν κύκλο (**κυκλική αντίληψη** της ιστορίας και της ανθρώπινης μοίρας*). Στο έργο του Ηροδότου αναδεικνύονται αξίες όπως το **μέτρο** – αξία ελληνική, που στέκεται απέναντι στην ανατολική υπερβολή και αναδεικνύεται ρυθμιστής των πράξεων Ελλήνων και Περσών – και η **ελευθερία**· ο Ηρόδοτος κρίνει μάλιστα τα πολιτεύματα ανάλογα με το βαθμό που τη διασφαλίζουν: τάσσεται υπέρ της δημοκρατίας, που προασπίζει την ελευθερία, και στρέφεται κατά της τυραννίας, που την καταργεί.

Ο Ηρόδοτος γνώρισε πολλούς λαούς, έμαθε να σέβεται τον «**άλλο**», τον ξένο, τη θρησκεία και τα έθιμά του. Ταξιδεύοντας διαπίστωσε την οικουμενικότητα της **θρησκείας**, γεγονός που ενίσχυσε την πίστη του. Ήταν προσηλωμένος στις παλαιές ηθικές δοξασίες και την παλαιά θρησκευτική πίστη. Στο έργο του πολλές φορές παραθέτει χρησμούς, τους οποίους σέβεται, όνειρα και θαύματα. Γι' αυτό, αν και ακολουθεί τον ιωνικό ορθολογισμό, επιδιώκοντας να κρίνει με τη λογική τα πράγματα και τις αιτίες των γεγονότων, πολλές φορές δέχεται εξηγήσεις που βρίσκονται έξω από το πεδίο της λογικής.

ΜΕΘΟΔΟΣ

Σταθερή επιδίωξη του Ηροδότου είναι η ανακάλυψη της αλήθειας, για την οποία βασίζεται περισσότερο στην «αυτοψία», στην προσωπική του έρευνα, και μόνο όταν δεν του αρκεί αυτό στηρίζεται στους άλλους, για να πάρει πληροφορίες. Ελέγχει με τη λογική και την εμπειρία τις πληροφορίες και τις πηγές του. Πολλές φορές ακούει απίστευτα πράγματα, τα παραθέτει όμως και τα αφήνει στην κρίση μας – είτε λέγοντας ότι δεν τα πιστεύει, είτε πληροφορώντας μας απλώς ότι «έτσι λένε».

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ

Στην εποχή του Ηροδότου δεν υπήρχε χρονολογικό σύστημα ενιαίο, ούτε στον ελληνικό χώρο ούτε στις διάφορες χώρες που επισκέφθηκε και για τις οποίες έγραψε. Χρονολογεί βασικά κατά γενιές, υπολογίζοντας τρεις γενιές ανά αιώνα· ακολουθεί τη σειρά διαδοχής των Περσών βασιλέων, αναφέροντας π.χ. ότι βρισκόμαστε στο πρώτο έτος βασιλείας του τάδε βασιλιά· αναφέρεται σε εποχές του έτους, σε Ολυμπιάδες και στον επώνυμο άρχοντα της Αθήνας· δίνει χρονικούς προσδιορισμούς στο διάστημα μιας ημέρας, αν πρόκειται να αφηγηθεί κάτι σημαντικό, όπως είναι για παράδειγμα η μάχη των Θερμοπυλών.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ	
ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΕΣ π.Χ.	**ΓΕΓΟΝΟΤΑ** (από την αρχή της *Ἱστορίης* ως το θάνατο του Ηροδότου)
560-546	Βασιλεία Κροίσου Λυδών
569-528	Ο Άμασης βασιλιάς της Αιγύπτου
550-528	Βασιλεία Κύρου
528-522	Βασιλεία Καμβύση
522-481	Βασιλεία Δαρείου
513	Εκστρατεία Δαρείου κατά των Σκυθών
510	Εξορία Ιππία
508	Μεταρρυθμίσεις Κλεισθένη
499-494	Ιωνική επανάσταση
496	Γέννηση Σοφοκλή
493	Ο Θεμιστοκλής επώνυμος άρχων
492	Α΄ εκστρατεία Περσών– Μαρδόνιος (καταστροφή στον Άθω)
490	Β΄ εκστρατεία Περσών– Δάτης και Αρταφρένης – μάχη Μαραθώνα – Μιλτιάδης
489	Αποτυχημένη εκστρατεία Μιλτιάδη στην Πάρο, καταδίκη - θάνατος Θάνατος Δαρείου – ο Ξέρξης βασιλιάς της Περσίας – γέννηση Πρωταγόρα στα Άβδηρα
485/484	Γέννηση Ηροδότου
480	Συνέδριο Ελλήνων στον Ισθμό Γ΄ Εκστρατεία Περσών - Ξέρξης Μάχη Θερμοπυλών - Λεωνίδας, ναυμαχία Αρτεμισίου Ναυμαχία Σαλαμίνας - Θεμιστοκλής – γέννηση Ευριπίδη
479	Μάχη Πλαταιών - Μάχη Μυκάλης Κατάληψη του περσικού φρουρίου της Σηστού από τους Αθηναίους *ΤΕΛΟΣ ΙΣΤΟΡΙΗΣ*
477	Ίδρυση Α΄ Αθηναϊκής Συμμαχίας (έδρα Δήλος)
474	Εξοστρακισμός Θεμιστοκλή
472	Αισχύλου *Πέρσες*: βραβείο – χορηγός ο Περικλής
470/469	Γέννηση Σωκράτη
468	Θάνατος Αριστείδη - Πρώτη νίκη Σοφοκλή κατά Αισχύλου (*Τριπτόλεμος*)
467	Νίκη Κίμωνα κατά των Περσών στον Ευρυμέδοντα ποταμό
462	Δημοκρατικές μεταρρυθμίσεις Εφιάλτη Ο Περικλής στρατηγός στην Αθήνα (εκλεγόταν επί 29 χρόνια)
460	Γέννηση του Θουκυδίδη
458	Θάνατος του Θεμιστοκλή
456	Θάνατος του Αισχύλου
454	Μεταφορά του ταμείου της Αθηναϊκής Συμμαχίας στην Αθήνα (Αθηναϊκή Ηγεμονία) Δίκη Αναξαγόρα στην Αθήνα για αθεϊα- θάνατος Αλέξανδρου Α΄ Μακεδονίας
450	Εκστρατεία Κίμωνα στην Κύπρο – θάνατος Κίμωνα – νίκη Ελλήνων κατά Περσών
448	Ειρήνη με τους Πέρσες (Καλλίειος ειρήνη) – ανοικοδόμηση των ιερών της Αθήνας
447-432	Ανέγερση Παρθενώνα
446	Τριακονταετείς σπονδές Αθήνας- Σπάρτης
445	Γέννηση Αριστοφάνη – Σοφοκλή *Αίας*
444	Ίδρυση αποικίας Θουρίων από τον Περικλή – ο Ηρόδοτος στους Θουρίους
431	Πελοποννησιακός πόλεμος
430	Λοιμός στην Αθήνα
429	Θάνατος του Περικλή- γέννηση Πλάτωνα (429/428 π.Χ.) Θάνατος Ηροδότου στη δεκαετία 430- 420 π.Χ.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ *ΙΣΤΟΡΙΗΣ*

<table>
<tr><th>ΒΙΒΛΙΑ</th><th>ΓΕΓΟΝΟΤΑ</th><th>ΠΑΡΕΚΒΑΣΕΙΣ</th></tr>
<tr><td rowspan="2">ΚΛΕΙΩ (I)</td><td>ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΚΡΟΙΣΟΥ- ΛΥΔΩΝ (560-546 π.Χ.)
Ο Κροίσος πρωταίτιος της σύγκρουσης Ελλήνων /Ευρώπης – Ασίας.
Ο Κροίσος υποτάσσει τις ελληνικές πόλεις της Μ.Ασίας.
Διάλογος Κροίσου-Σόλωνα. Η ιστορία του Άτη και του Άδραστου.
Αναζήτηση συμμάχων από τον Κροίσο- ιστορία Σπάρτης και Αθήνας – πόλεμος του Κροίσου με τους Πέρσες.
Ο Κροίσος στην πυρά από τον Κύρο. Η κατάλυση του κράτους του Κροίσου από τον Κύρο.</td><td rowspan="2">I
Οι προκάτοχοι του Κροίσου (αναδρομική αφήγηση)- ιστορία του Αρίωνα – ιστορία Σπάρτης- η νομοθεσία του Λυκούργου – Λυδικός λόγος – οι Μήδοι – οι Πέρσες- ΄Ιωνες Μ. Ασίας- Δωριείς και Αχαιοί- ΄Ελληνες και Κάρες- Καρικός λόγος - οι Βαβυλώνιοι – χώρες ως την Κασπία θάλασσα – Μασσαγέτες</td></tr>
<tr><td>ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΚΥΡΟΥ (550- 528 π.Χ.) (I 95-214)
Καταγωγή Κύρου – απελευθέρωση των Περσών από τους Μήδους (βασιλεία Μήδων: Κυαξάρης, Αστυάγης: αναδρομική αφήγηση).
Ο Κύρος κυριεύει τις ελληνικές πόλεις της Μ.Ασίας 545 π.Χ.
Ο Κύρος κυριεύει τη Βαβυλώνα 539/538.
Ο Κύρος εκστρατεύει κατά των Μασσαγετών 528 π.Χ.
Θάνατος του Κύρου.</td></tr>
<tr><td>ΕΥΤΕΡΠΗ (II)</td><td rowspan="2">ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΚΑΜΒΥΣΗ (528- 522 π.Χ.) (II 1 – III 67)
Ο Καμβύσης υποτάσσει την Αίγυπτο,
εκστρατεύει κατά Λιβύων, Καρχηδονίων, Αμμωνίων και Αιθιόπων.
Πόλεμος Σπάρτης- Σάμου, τυραννία Πολυκράτη, συμμετοχή Κορινθίων στον πόλεμο κατά της Σάμου.
Θάνατος Καμβύση.

Βασιλεία Μάγου (522- 521 π.Χ.) (III 61- 79, 139- 147).</td><td>II
Αίγυπτος: φύση της χώρας, ο Νείλος, Θωμάσια, Νόμοι, Ιστορία,
Νόμοι των Αιθιόπων</td></tr>
<tr><td>ΘΑΛΕΙΑ (III)</td><td>III
Το δαχτυλίδι του Πολυκράτη
Περίανδρος (τύραννος Κορίνθου)
Από την ιστορία της Σάμου – κτίσματα της Σάμου
Οι Ινδοί – οι εσχατιές της οικουμένης</td></tr>
<tr><td>ΜΕΛΠΟΜΕΝΗ (IV)</td><td rowspan="3">ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΔΑΡΕΙΟΥ (522/1- 485 π.Χ.) (III 84 – VII 3)
Ο Δαρείος καταπνίγει την επανάσταση των Βαβυλωνίων (III).
Κατάληψη της Σάμου από τους Πέρσες (III).
Εκστρατεία Δαρείου κατά των Σκυθών (IV).
Εκστρατεία στη Λιβύη (IV).
Υποτάσσει Θράκες και Μακεδόνες (IV, V).
Ιωνική επανάσταση (V) – άλωση και καταστροφή της Μιλήτου από τους Πέρσες, το τέλος της ιωνικής επανάστασης (VI).
Εκστρατεία Μαρδόνιου κατά της Ελλάδας (492 π.Χ.) ναυάγιο στον Άθω (VI).
Εκστρατεία Δάτη και Αρταφρένη- Μάχη Μαραθώνα (490 π.Χ.) (VI).
Θάνατος Δαρείου.</td><td>IV
Σκυθικός λόγος- οι Υπερβόρειοι, – το σχήμα της οικουμένης –
Λιβυκός λόγος</td></tr>
<tr><td>ΤΕΡΨΙΧΟΡΗ (V)</td><td>V
Περιήγηση Θράκης- οι λιμναίοι της Πρασιάδας – Ιστορία της Σπάρτης – Ιστορία της Αθήνας – Η πτώση των Πεισιστρατιδών, πόλεμος Αθηναίων - Αιγινητών – Αίγινα
Ιστορία της Κορίνθου (οι Κυψελίδες) – οι Αλκμεωνίδες</td></tr>
<tr><td>ΕΡΑΤΩ (VI)</td><td>VI
Η «σαγήνευση»
Η ιστορία του Μιλτιάδη – η Αίγινα- Ιστορία της Σπάρτης- η τύχη του Μιλτιάδη</td></tr>
<tr><td>ΠΟΛΥΜΝΙΑ (VII)</td><td rowspan="3">ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΞΕΡΞΗ (485- 465 π.Χ.) (VII 4 - IX 122)
Ο Ξέρξης καταπνίγει την επανάσταση των Αιγυπτίων - εκστρατεία Ξέρξη κατά της Ελλάδας: μάχη Θερμοπυλών (480 π.Χ.) (VII)
(VIII): ναυμαχία Αρτεμισίου 480 π.Χ. –ο Ξέρξης στην Αθήνα- ναυμαχία Σαλαμίνας 480 π.Χ. – επιστροφή Ξέρξη- Ο Μαρδόνιος στην Ελλάδα

IX: μάχη Πλαταιών 479 και Μυκάλης (479 π.Χ.)- κατάληψη του περσικού φρουρίου της Σηστού στον Ελλήσποντο (479 π.Χ.) από τους ΄Ελληνες.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ (IX 122)</td><td>VII
Η ιστορία του Σπερθία και του Βούλη – πόλεμος Ελλήνων και Καρχηδονίων στη Σικελία – ο Δημάρατος και η Σπάρτη</td></tr>
<tr><td>ΟΥΡΑΝΙΑ (VIII)</td><td>VIII
Θεσσαλείς και Φωκείς
Οι Πελοποννήσιοι
Η βασιλική δυναστεία των Μακεδόνων</td></tr>
<tr><td>ΚΑΛΛΙΟΠΗ (IX)</td><td>IX
Αποφθέγματα Κύρου
{Σε διάφορα σημεία του έργου σποραδικές αναφορές στην πεντηκονταετία 479- 431 π.Χ. και στην πρώτη φάση του πελοποννησιακού πολέμου 431- 421 π.Χ.}</td></tr>
</table>

ΒΙΒΛΙΟ ΠΡΩΤΟ (Ι) ΚΛΕΙΩ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η μούσα Κλειώ

Το πρώτο βιβλίο της *Ἱστορίης* οργανώνεται γύρω από δυο μεγάλους βασιλιάδες: τον Κροίσο, βασιλιά της Λυδίας, και τον Κύρο, βασιλιά της Περσίας. Τον Κροίσο υπέδειξε ο Ηρόδοτος στο προοίμιο της *Ἱστορίης* ως υπεύθυνο για την αρχή της σύγκρουσης Ευρώπης- Ασίας, γιατί υποδούλωσε τις ελληνικές πόλεις της Μικράς Ασίας. Αρχίζει λοιπόν την αφήγησή του από αυτό το σημείο και, αμέσως, γυρίζει προς τα πίσω στην ιστορία των προγόνων του Κροίσου, για να καταλήξει πάλι στον ίδιο, στα γεγονότα της βασιλείας του, στη χώρα και στο λαό του και στη σύγκρουσή του με τον Κύρο· σύγκρουση που του στοιχίζει το θρόνο και την ελευθερία του. Ο ιστορικός πιάνει τώρα το νήμα της ιστορίας του Κύρου· θα μας αφηγηθεί πώς ανέβηκε στο θρόνο, πώς νίκησε τους Μήδους που είχαν υποδουλώσει τους Πέρσες, πώς έγινε ιδρυτής του περσικού κράτους και πώς συγκρούστηκε με τον Κροίσο. Θα μας μιλήσει για τα ήθη και τον τρόπο ζωής των Περσών αλλά και όλων των λαών με τους οποίους συγκρούστηκε ο Κύρος, και θα κλείσει την αφήγηση με το θάνατο του Κύρου.

ΕΝΟΤΗΤΑ 1η ΠΡΟΟΙΜΙΟ Ι, 1–5, 6

Θεματικά κέντρα

- *Ο συγγραφέας και το έργο του*
- *Οι αιτίες της σύγκρουσης Ελλήνων – Περσών*

Αυτοπαρουσίαση συγγραφέα, περιεχόμενο και σκοπός του έργου

Ηροδότου του Αλικαρνασσέα[1] η έκθεση των ερευνών, ώστε ούτε όσα πραγμάτωσε το ανθρώπινο γένος[2] να ξεθωριάσουν με τον καιρό, ούτε έργα μεγάλα και αξιοθαύμαστα, άλλα Ελλήνων και άλλα βαρβάρων[3] επιτεύγματα, να μείνουν στην αφάνεια – κι όλα τα παραπάνω κι επιπρόσθετα ποια ήταν η αιτία[4] που πολέμησαν ο ένας τον άλλο.

Ἡροδότου Ἁλικαρνησσέος ἱστορίης ἀπόδεξις ἥδε, ὡς μήτε τὰ γενόμενα ἐξ ἀνθρώπων τῷ χρόνῳ ἐξίτηλα γένηται, μήτε ἔργα μεγάλα τε καὶ θωμαστά, τὰ μὲν Ἕλλησι, τὰ δὲ βαρβάροισι ἀποδεχθέντα, ἀκλεᾶ γένηται, τά τε ἄλλα καὶ δι᾽ ἣν αἰτίην ἐπολέμησαν ἀλλήλοισι.

Οι μυθικές αιτίες: Αρπαγές γυναικών Η περσική εκδοχή

Ι1. Λοιπόν, απ᾽ τη μεριά των Περσών οι σπουδασμένοι τους[5] ρίχνουν στους Φοίνικες[6] την αιτία της έχθρας· λένε δηλαδή πως ετούτοι, με το που ήρθαν από τη θάλασσα που ονομάζεται Ερυθρά[7] στη δική μας θάλασσα[8] κι εγκαταστάθηκαν στους τόπους όπου και σήμερα ζουν, επιδόθηκαν αμέσως σε ταξίδια σε τόπους μακρινούς και, μεταφέροντας εμπορεύματα της

---

[1] **Ηροδότου του Αλικαρνασσέα:** δηλώνει το όνομα και την πατρίδα του, όπως πριν από αυτόν ο λογογράφος Εκαταίος και αργότερα ο Θουκυδίδης.
[2] **το ανθρώπινο γένος:** ο Ηρόδοτος θεωρεί την ιστορία έργο όλων των ανθρώπων.
[3] **βαρβάρων:** «βάρβαρος» στον Ηρόδοτο σημαίνει αλλόγλωσσος· η λέξη δεν έχει τη μειωτική σημασία που πήρε αργότερα. Ο ιστορικός αναφέρει ισότιμα Έλληνες και «βαρβάρους» και αποδίδει τα «αξιοθαύμαστα έργα» και στους δύο.
[4] **η αιτία:** με τη φράση αυτή ολοκληρώνει το κυρίως προοίμιο και μεταβαίνει στο δεύτερο μέρος του προοιμίου του, όπου διερευνά τις αιτίες της σύγκρουσης Ελλήνων- βαρβάρων.
[5] **οι σπουδασμένοι τους** (πρωτότυπο «λόγιοι»): οι μορφωμένοι, μέλη της ανώτερης τάξης, που γνώριζαν καλύτερα την προφορική παράδοση. Φαίνεται πως αποτελούσαν πηγή πληροφοριών για τον Ηρόδοτο.
[6] **Φοίνικες:** σημιτικός λαός, εγκατεστημένος στην περιοχή του σημερινού Λιβάνου, θαλασσοπόροι και έμποροι, ανταγωνιστές των Ελλήνων, ταξίδευαν σ᾽ όλο τον τότε γνωστό κόσμο.
[7] **Ερυθρά (θάλασσα):** ο Ηρόδοτος ονομάζει έτσι, εκτός από την Ερυθρά θάλασσα, τον Περσικό κόλπο και τον Ινδικό Ωκεανό. Εδώ εννοείται ο Περσικός κόλπος.
[8] **στη δική μας θάλασσα:** η Μεσόγειος, ιδίως η ανατολική, όπου αναπτύχθηκε η ελληνική ναυσιπλοΐα.

Αιγύπτου και της Ασσυρίας έφταναν και σ' άλλα μέρη, κυρίως όμως στο Άργος[9]. Λοιπόν, το Άργος εκείνη την εποχή είχε τα πρωτεία στο καθετί ανάμεσα στις πόλεις της χώρας που σήμερα[10] ονομάζεται Ελλάδα. Και, πως φτάνοντας τέλος πάντων σ' αυτό το Άργος οι Φοίνικες έβγαζαν και πουλούσαν τα εμπορεύματά τους. Και, πως, την πέμπτη ή την έκτη μέρα αφότου έφτασαν –κι είχαν ξεπουλήσει σχεδόν όλη την πραμάτεια τους– κατηφόρισαν στη θάλασσα κι άλλες πολλές γυναίκες κι ανάμεσά τους κι η θυγατέρα του βασιλιά· κι είχε τ' όνομα με το οποίο την αναφέρουν και οι ΄Ελληνες, το ίδιο: Ιώ[11] του Ινάχου. Πως στάθηκαν ετούτες εκεί, κατά την πρύμη του καραβιού, κι αγόραζαν απ' τα εμπορεύματα ό,τι λαχταρούσε η ψυχή τους πιο πολύ, κι οι Φοίνικες ξεσηκώνοντας ο ένας τον άλλο όρμησαν απάνω τους. Λένε λοιπόν πως οι περισσότερες απ' αυτές τους ξέφυγαν, όμως την Ιώ μαζί με άλλες τις άρπαξαν, τις έμπασαν στο καράβι και παρευθύς έβαλαν πλώρη για την Αίγυπτο.

Ι2. Λοιπόν, έτσι έφτασε η Ιώ στην Αίγυπτο λένε οι Πέρσες, κι όχι όπως λεν οι ΄Ελληνες, και πως αυτό στάθηκε η αρχή των αδικημάτων. Και ιστορούν πως ύστερ' απ' αυτά κάποιοι ΄Ελληνες (γιατί δεν είναι σε θέση να τους αναφέρουν με τ' όνομά τους) πιάνοντας στεριά στην Τύρο της Φοινίκης άρπαξαν τη θυγατέρα του βασιλιά, την Ευρώπη[12]· δεν αποκλείεται αυτοί να ήταν Κρήτες[13]. Και, πως μ' αυτά ήρθαν ίσα κι ίσα[14]· όμως, ύστερ' απ' αυτά, πως οι ΄Ελληνες είναι που έγιναν πρωταίτιοι των δεύτερων αδικημάτων[15]. Γιατί, πλέοντας με μακρόστενο καράβι[16], έπιασαν στεριά στην Αία της Κολχίδας, εκεί κατά τον ποταμό Φάση[17], και πως απ' εκεί, αφού πέτυχαν και τους άλλους σκοπούς για τους οποίους είχαν πάει, άρπαξαν τη θυγατέρα του βασιλιά, τη Μήδεια. Και πως ο Κόλχος έστειλε κήρυκα στην Ελλάδα και ζητούσε ικανοποίηση για την αρπαγή και να του δώσουν πίσω τη θυγατέρα· αλλά, πως οι άλλοι του αποκρίθηκαν ότι ούτε εκείνοι τους έδωσαν ικανοποίηση για την αρπαγή της Ιώς της Αργίτισσας· λοιπόν ούτε αυτοί θα δώσουν ικανοποίηση σ' εκείνους.

Η αρπαγή της Ευρώπης. Ψηφιδωτό, 3ος αι. μ.Χ. Μουσείο Σπάρτης.

Ι3. Και λένε πως, ύστερ' απ' αυτά, στην επόμενη γενιά[18] ο Αλέξανδρος[19], ο γιος του Πριάμου, έχοντας ακούσει αυτά, θέλησε να πάρει γυναίκα απ' την Ελλάδα με αρπαγή, ξέροντας πως σε καμιά περίπτωση δε θα του ζητήσουν ικανοποίηση[20], αφού ούτε εκείνοι έδωσαν. Κι έτσι λοιπόν, σαν άρπαξε αυτός την Ελένη, οι ΄Ελληνες αποφάσισαν αρχικά να στείλουν απεσταλμένους και να ζητήσουν πίσω την Ελένη και ν' απαιτήσουν ικανοποίηση για την αρπαγή. Και, πως οι άλλοι αντιπαράθεσαν στα επιχειρήματά τους την αρπαγή της Μήδειας· γι' αυτήν εκείνοι ούτε έδωσαν ικανοποίηση ούτε την έδωσαν πίσω, ενώ αυτοί τους τη ζητούσαν, και τώρα θέλουν να τους δοθεί από άλλους ικανοποίηση;

---

[9] **Άργος:** ο ΄Ομηρος αναγνωρίζει το Άργος ως τη σημαντικότερη πόλη της Πελοποννήσου και συχνά ονομάζει όλους τους ΄Ελληνες Αργείους.

[10] **σήμερα:** δηλαδή, την εποχή της συγγραφής του Ηροδότου (μέσα του 5ου αι. περίπου).

[11] **Ιώ:** κόρη του Ινάχου, ιέρεια της ΄Ηρας στο Άργος. Σύμφωνα με τον ελληνικό μύθο, ο Δίας την ερωτεύτηκε και τη μεταμόρφωσε σε αγελάδα, για να τη σώσει από την ΄Ηρα· εκείνη όμως της έστειλε μια αλογόμυγα (οίστρο) που την κατεδίωξε ως την Αίγυπτο.

[12] **Ευρώπη:** κόρη του βασιλιά της Φοινίκης, έδωσε το όνομά της στην ήπειρό μας, όταν ο Δίας την έφερε σ' αυτή μεταμορφωμένος σε ταύρο.

[13] **Κρήτες:** ο Ηρόδοτος υποθέτει ότι θα ήταν Κρήτες, γιατί ήταν γνωστή η θαλασσοκρατορία τους τη μινωική εποχή και οι ληστρικές επιδρομές τους (και από τον ΄Ομηρο).

[14] **ήρθαν ίσα κι ίσα:** ήρθαν ισόπαλοι, αφού είχαν διαπράξει από μία αρπαγή ο καθένας.

[15] **των δεύτερων αδικημάτων:** νέα αφορμή αντεκδίκησης με την αρπαγή της Μήδειας, κόρης του Αιήτη (ή Κόλχου), βασιλιά της Κολχίδας (βλ. χάρτη 1, σ. 41). Πρόκειται για την αργοναυτική εκστρατεία. που έγινε για την αρπαγή του «χρυσόμαλλου δέρατος» (=δέρματος).

[16] **μακρόστενο καράβι:** πολεμικό πλοίο (σε αντίθεση με το «στρογγυλό» που ήταν φορτηγό). Είναι η Αργώ της αργοναυτικής εκστρατείας.

[17] **Φάση ποταμό:** τον θεωρούσαν όριο μεταξύ Ευρώπης και Ασίας (βλ. χάρτη 1, σ. 41).

[18] **επόμενη γενιά:** εννοεί τους ήρωες του τρωικού πολέμου που ήταν παιδιά των Αργοναυτών. Ο Ηρόδοτος προσδιορίζει χρονικά τα γεγονότα με αναφορά στις γενιές των Λυδών και Περσών βασιλέων (εδώ των ηρώων)· η γενιά ισοδυναμεί με 33 περίπου χρόνια. Και σήμερα θεωρούμε ότι τρεις γενιές καλύπτουν έναν αιώνα.

[19] **Αλέξανδρος:** άλλο όνομα του Πάρη, γιου του Πριάμου, γνωστό από την *Ιλιάδα*.

[20] **ικανοποίηση** («δίκη» στο πρωτότυπο): με την επανάληψη της λέξης τονίζεται η σημασία της ανταπόδοσης της αδικίας· θυμίζει το «ὀφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ».

Η εκστρατεία των Ελλήνων στην Τροία

Ι4. Λένε λοιπόν πως ως αυτό το σημείο το μόνο που έκαναν κι ο ένας και ο άλλος ήταν αρπαγές, αλλά απ' εδώ και πέρα η μεγάλη ευθύνη[21] βαρύνει τους Έλληνες· γιατί εκείνοι ξεκίνησαν πρώτοι τις εκστρατείες εναντίον της Ασίας κι όχι αυτοί στην Ευρώπη. Λοιπόν λένε, θεωρούν ότι οι αρπαγές γυναικών δείχνουν οπωσδήποτε ανθρώπους άδικους, αλλά το να χαλάσουν τον κόσμο για να τιμωρήσουν, επειδή αρπάχτηκαν, ανόητους, ενώ η απόλυτη αδιαφορία για την αρπαγή τους, γνωστικούς· γιατί, στο κάτω-κάτω, αν δεν το ήθελαν οι ίδιες, δεν θα αρπάζονταν[22]. Λοιπόν λένε οι Πέρσες πως από τη μεριά τους αυτοί, οι Ασιάτες, δεν έδωσαν καμιά σημασία που αρπάζονταν οι γυναίκες τους, οι Έλληνες όμως, για μια γυναίκα απ' τη Λακωνία ξεσήκωσαν μεγάλο εκστρατευτικό σώμα κι έπειτα πηγαίνοντας στην Ασία αφάνισαν το κράτος του Πριάμου. Πως, από το γεγονός αυτό θεωρούν τον ελληνικό κόσμο μια για πάντα εχθρό τους. Γιατί οι Πέρσες θεωρούν κτήμα τους την Ασία και τους βάρβαρους λαούς που την κατοικούν, ενώ έχουν σχηματίσει τη γνώμη ότι η Ευρώπη και οι Έλληνες είναι άλλος κόσμος[23].

Η φοινικική εκδοχή

Ι5. Λοιπόν, έτσι λένε οι Πέρσες ότι έγιναν τα πράγματα, και στην άλωση της Τροίας βρίσκουν ότι έχει την αρχή της η έχθρα τους με τους Έλληνες. Όμως τα όσα ιστορούν οι Φοίνικες για την Ιώ δε συμφωνούν και τόσο με αυτά που ιστορούν οι Πέρσες· λένε δηλαδή ότι δεν κατέφυγαν σε αρπαγή για να τη φέρουν στην Αίγυπτο, αλλά ότι στο Άργος έσμιγε με τον καραβοκύρη του πλοίου τους· κι όταν διαπίστωσε ότι έμεινε έγκυος, ο φόβος των γονιών της ήταν που την έσμπρωξε[24] να ταξιδέψει από μόνη της με το καράβι των Φοινίκων, για να μη βγουν στη φόρα οι πομπές της[25]. Πέρσες λοιπόν και Φοίνικες αυτά λένε. Όσο για μένα, δε σκοπεύω να μιλήσω γι' αυτά, αν έτσι έγιναν ή κάπως αλλιώς, τον άνθρωπο όμως που προσωπικά πιστεύω ότι πρώτος άρχισε τις αδικοπραγίες εναντίον των Ελλήνων, αυτόν θα καταδείξω[26] και κατόπιν θα προχωρήσω στην εξιστόρησή μου, κάνοντας λόγο για μικρές και μεγάλες πόλεις ανθρώπων, χωρίς διαφοροποίηση. Γιατί όσες τον παλιό καιρό ήταν μεγάλες, οι πιο πολλές τους έχουν γίνει μικρές, ενώ αυτές που στην εποχή μου ήταν μεγάλες, στο παρελθόν ήταν μικρές[27]. Έχοντας λοιπόν μάθει καλά την απόλυτη αστάθεια της ανθρώπινης ευτυχίας, θ' αναφερθώ και στις δυο με τον ίδιο τρόπο.

Ο Κροίσος πρωταίτιος της σύγκρουσης

Ι6. Ο Κροίσος[28] ήταν Λυδός στην καταγωγή και γιος του Αλυάττη, βασιλιάς των λαών που κατοικούσαν από τον Άλυ ποταμό και δώθε[29], που, κυλώντας τα νερά του από τα νότια, ανάμεσα στους Συρίους και τους Παφλαγόνες[30], χύνεται κατά τον άνεμο του βοριά στη θάλασσα που ονομάζεται Εύξεινος Πόντος. Αυτός ο Κροίσος, πρώτος από τους βαρβάρους που μας είναι γνωστοί, άλλους από τους Έλληνες τους έκανε με τη βία φόρου υποτελείς[31], κι άλλους τους προσεταιρίστηκε ως φίλους. Έκανε λοιπόν με τη βία φόρου υποτελείς τους Ίωνες και τους Αιολείς και τους Δωριείς που ζουν στην Μικρά Ασία και προσεταιρίστηκε ως φίλους του τους Λακεδαιμονίους[32]. Ενώ, πριν ανεβεί στον θρόνο ο Κροίσος, όλοι οι Έλληνες ήταν ελεύθεροι. Γιατί η εκστρατεία των Κιμμερίων[33] που χτύπησε την Ιωνία, κι ήταν προγενέστερη από τον Κροίσο, δεν είχε αποτέλεσμα την καθυπόταξη των πόλεων, αλλά ήταν ληστρική επιδρομή.

Φοινικικό πλοίο σε ανάγλυφο του 8ου π.Χ. αι.

---

[21] **η μεγάλη ευθύνη:** η άποψη ανήκει βέβαια στους Πέρσες.
[22] **αν δεν το ήθελαν οι ίδιες, δεν θα αρπάζονταν:** λέγεται ειρωνικά από τους Πέρσες.
[23] **άλλος κόσμος:** ο Ηρόδοτος πιστεύει ότι Ασία και Ευρώπη αποτελούν διαφορετικούς κόσμους. Η αντιπαράθεσή τους αποτελεί το **ευρύτερο πλαίσιο** μέσα στο οποίο τοποθετεί ο ιστορικός τη σύγκρουση Περσών- Ελλήνων (**κύριο άξονα** του έργου του).
[24] **έσμπρωξε:** έσπρωξε, ώθησε.
[25] **οι πομπές της:** οι ντροπές της, οι πράξεις που συνεπάγονται ντροπή· για το μύθο βλ. και *Οδύσσεια* ο 420 κε.
[26] **θα καταδείξω:** περνάει στην έκθεση των αιτίων που προκύπτουν από την ιστορική έρευνα.
[27] **μεγάλες...μικρές:** θα μπορούσαμε να παραστήσουμε την πορεία που διαγράφουν οι πόλεις στην ιστορία τους με την πορεία ενός τόξου. Το θέμα αυτό (κυκλική αντίληψη της ιστορίας*) θα συζητήσουμε στην τρίτη ενότητα. Προσέξτε και στην επόμενη φράση την πίστη του ιστορικού στην αστάθεια των ανθρώπινων πραγμάτων* και της τύχης.
[28] **Κροίσος:** βασιλιάς των Λυδών. Από εδώ αρχίζει ο **λυδικός λόγος*** (: αφήγηση για τη χώρα των Λυδών).
[29] **από τον Άλυ ποταμό και δώθε:** δυτικά από τον Άλυ ως το Αιγαίο.
[30] **Συρίους, Παφλαγόνες:** οι Σύριοι είναι οι κάτοικοι της βόρειας Καππαδοκίας και όχι της Συρίας, που στον Ηρόδοτο αναφέρονται ως «Σύριοι οἱ ἐν Παλαιστίνῃ». Οι Παφλαγόνες κατοικούσαν στη χώρα που εκτείνεται από τον Εύξεινο Πόντο ως τη Γαλατία και από την Αρμενία ως τη Βιθυνία. Βλ. χάρτη 1, σ. 41.
[31] **φόρου υποτελείς:** η υποτέλεια των ελληνικών πόλεων ήταν από τις πρώτες αιτίες των Μηδικών πολέμων. **Ίωνες- Αιολείς- Δωριείς**: οι ελληνικές φυλές που ίδρυσαν τις γνωστές, για το λαμπρό πολιτισμό τους, αποικίες στα παράλια της Μ.Ασίας.
[32] **Λακεδαιμονίους:** για τη συμμαχία αυτή βλ. ενότητα 2, περίληψη σ. 25.
[33] **Κιμμέριοι:** ζούσαν στην περιοχή της νότιας Ρωσίας (χερσόνησο Κριμαίας), από όπου εκδιώχθηκαν από τους Σκύθες (περίπου το 900 π.Χ.) και τράπηκαν στην Ασία. Οι επιδρομές τους στις ελληνικές πόλεις τοποθετούνται περίπου το 650-575 π.Χ. Με το ίδιο όνομα αναφέρεται και μυθικός λαός της δυτικής Ευρώπης (βλ. *Οδύσσεια* λ 15).

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ - ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΑΣΚΗΣΕΙΣ

1. Στο προοίμιο ο συγγραφέας συστήνεται, παρουσιάζει το περιεχόμενο του έργου του και παίρνει θέση σε σχέση με όσα λένε οι Πέρσες και οι Φοίνικες. Να εντοπίσετε και να σχολιάσετε τα αντίστοιχα χωρία.
2. Να καταγράψετε τα έθνη που αναφέρει ο Ηρόδοτος στο προοίμιο και να σημειώσετε στο χάρτη (σ. 41) τα ταξίδια τους, με διαφορετικό για κάθε έθνος χρώμα. Τι μπορούμε να συμπεράνουμε για τις δραστηριότητές τους;
3. Ο Ηρόδοτος στο προοίμιό του χρησιμοποιεί τη λογική για να εξηγήσει τα γεγονότα και την ανθρώπινη συμπεριφορά, και όχι υπερφυσικές, μυθολογικές δυνάμεις, γι' αυτό και μπορεί να χαρακτηριστεί **«ορθολογιστής»**. Να εντοπίσετε τα σημεία στα οποία στηρίζεται αυτή η άποψη.
4. *έβγαζαν και πουλούσαν τα εμπορεύματά τους* [...] μας λέει ο Ηρόδοτος, ενώ στην *Οδύσσεια* (*ο* 415-416) ακούμε από τον Εύμαιο: *τότε ήρθαν Φοίνικες θαλασσοξακουσμένοι / κλέφτες, παιγνίδια φέρνοντας χιλιάδες στο καράβι.* (α) Να αποδώσετε τις δύο σκηνές γράφοντας ένα σύντομο κείμενο. (β) Να συζητήσετε στην τάξη σας για τις μορφές που έχει σήμερα το εμπόριο και να αναζητήσετε επιβιώσεις παλαιότερων μορφών δίπλα στις σύγχρονες.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Συμπληρώστε τα κενά, συνοψίζοντας όσα μάθατε στην ενότητα αυτή:

Στο κυρίως προοίμιο ο συγγραφέας παρουσιάζει .... και .... Τα θέματα που θα πραγματευτεί στο έργο του ο Ηρόδοτος είναι: ....
....
Ο σκοπός του έργου του, σύμφωνα με τον συγγραφέα, είναι ....
Σύμφωνα με τους Πέρσες, αιτία της σύγκρουσης Ελλήνων – Περσών ήταν............................
Ο Ηρόδοτος θεωρεί ότι αιτία της σύγκρουσης ήταν ....

Παράλληλα κείμενα: προοίμια

Ἑκαταῖος Μιλήσιος *ὧδε μυθεῖται· τάδε γράφω, ὥς μοι ἀληθέα δοκέει εἶναι· οἱ γὰρ τῶν Ἑλλήνων λόγοι πολλοί τε καὶ γελοῖοι, ὡς ἐμοὶ φαίνεται, εἰσίν.*

Μετάφραση: Ο Εκαταίος ο Μιλήσιος λέει τα εξής: εξιστορώ τα γεγονότα αυτά, όπως νομίζω ότι πράγματι συνέβησαν· γιατί οι λόγοι των Ελλήνων είναι, καθώς μου φαίνεται, και πολλοί και γελοίοι.

Θουκυδίδης Ἀθηναῖος *ξυνέγραψε τὸν πόλεμον τῶν Πελοποννησίων καὶ Ἀθηναίων, ὡς ἐπολέμησαν πρὸς ἀλλήλους, ἀρξάμενος εὐθὺς καθισταμένου καὶ ἐλπίσας μέγαν τε ἔσεσθαι καὶ ἀξιολογώτατον τῶν προγεγενημένων.*

Μετάφραση: Ο Θουκυδίδης ο Αθηναίος έγραψε για τον πόλεμο των Πελοποννησίων και των Αθηναίων, πώς πολέμησαν μεταξύ τους, αρχίζοντας (να γράφει) αμέσως μόλις ξέσπασε ο πόλεμος και πιστεύοντας ότι θα πάρει μεγάλες διαστάσεις και ότι θα είναι πολύ πιο αξιόλογος από όσους είχαν προηγηθεί.

ΕΡΩΤΗΣΗ

Αφού διαβάσετε ξανά το κυρίως προοίμιο του Ηροδότου και τα προοίμια του Εκαταίου και του Θουκυδίδη που σας δίνονται, να σημειώσετε ποια είναι τα κοινά στοιχεία και στα τρία προοίμια. Αυτά τα στοιχεία υπήρχαν στο προοίμιο της *Οδύσσειας;*

Εισαγωγικά στην ενότητα

Η συνάντηση Κροίσου- Σόλωνα εντάσσεται στην ενότητα που αφιερώνεται στη χώρα των Λυδών (κεφ. 6- 94) και ονομάζεται **«λυδικός λόγος»**[34]. Η αφήγηση αρχίζει από τον Κροίσο (τεχνική in medias res[35]) και προχωρεί **αναδρομικά** (με την τεχνική της **αναδρομικής αφήγησης**[36]) στους προδρόμους του: ο αρχηγός του οίκου, ο Γύγης, πήρε το θρόνο δολοφονώντας τον βασιλιά. Το μαντείο των Δελφών τον προειδοποίησε ότι για το φόνο θα πληρώσει ο πέμπτος απόγονός του, δηλαδή ο Κροίσος. Ο ιστορικός επανέρχεται στον Κροίσο μετά την αφήγηση και των γεγονότων της βασιλείας του πατέρα του Αλυάττη.

Θεματικά κέντρα

- *Επίσκεψη του Σόλωνα στις Σάρδεις*
- *Το ερώτημα του Κροίσου*
- *Παραδείγματα ευτυχισμένων ανθρώπων*
- *Το νόημα της ευτυχίας*
- *Οργή του Κροίσου*

Ο Σόλων στην αυλή του Κροίσου

Ι 29. Αφού λοιπόν είχαν υποδουλωθεί[37] αυτοί και τους προσάρτησε ο Κροίσος στο βασίλειο των Λυδών, φτάνουν στις Σάρδεις[38], πόλη που γνώριζε τη μεγάλη ακμή της εξαιτίας του πλούτου, κι όλοι οι άλλοι σοφοί[39] από την Ελλάδα, που τύχαινε να ζουν εκείνη την εποχή –όπως έφερνε ο δρόμος του εκεί τον καθένα τους–, κι ανάμεσά τους ο Σόλων, πολίτης της Αθήνας· αυτός, αφού, ύστερ' από εντολή των Αθηναίων, έκανε τη νομοθεσία τους, αποδήμησε για δέκα χρόνια – έφυγε με καράβι τάχα για να περιηγηθεί τον κόσμο[40], αλλά βέβαια σκοπός του ήταν να μην αναγκαστεί να καταργήσει κάποιον απ' τους νόμους που έβαλε· γιατί κάτι τέτοιο δεν μπορούσαν να το κάνουν από μόνοι τους οι Αθηναίοι, επειδή είχαν δεθεί με μεγάλους όρκους, για δέκα χρόνια να πολιτεύονται σύμφωνα με τους νόμους που θα τους έβαζε ο Σόλων.

Σάρδεις: ερείπια από την άλλοτε πλουσιότατη πρωτεύουσα της Λυδίας. Στο βάθος το όρος Τμώλος.

[34] **λυδικός λόγος:** με τον όρο «**λόγος**» (στην «*Ἱστορίη*») εννοούμε την εκτεταμένη αφήγηση, με την οποία ο Ηρόδοτος διακόπτει την κύρια ιστορική αφήγηση, για να μας πληροφορήσει για λαούς και τόπους, έθιμα, αντιλήψεις, καθημερινή ζωή, μνημεία ακόμη και για την παλαιότερη ιστορία των εθνών που κατοικούσαν στη συγκεκριμένη χώρα. Ο ιστορικός μας παραθέτει «**λόγο**» για μια χώρα, όταν οι Πέρσες είναι έτοιμοι να εισβάλουν σ' αυτήν εφαρμόζοντας την επεκτατική τους πολιτική. Εξαίρεση αποτελεί ο «λυδικός λόγος», με τον οποίο αρχίζει η «*Ἱστορίη*». Μπορείτε να καταλάβετε γιατί έκανε ο Ηρόδοτος αυτή την εξαίρεση; Προσέξτε επίσης ότι ο «λυδικός λόγος» αρχίζει με τον Κροίσο· στην επόμενη ενότητα θα δούμε ότι τελειώνει με τον Κροίσο, ο οποίος αποτελεί το κέντρο της ιστορικής αφήγησης. Αυτή η τεχνική ονομάζεται «**κύκλος**» ή «**κυκλική σύνθεση**».

[35] **in medias res** (=στη μέση των πραγμάτων): αφηγηματική τεχνική σύμφωνα με την οποία ο αφηγητής δεν αρχίζει την ιστορία από την αρχή, αλλά από ένα κρίσιμο σημείο της πλοκής και έπειτα, με αναδρομή στο παρελθόν, παρουσιάζει τα γεγονότα που προηγήθηκαν χρονικά.

[36] **αναδρομική αφήγηση:** η τεχνική κατά την οποία διακόπτεται η κανονική χρονική σειρά των γεγονότων, για να εξιστορηθούν συμβάντα του παρελθόντος (παρόμοια με το flash back του κινηματογράφου).

[37] **είχαν υποδουλωθεί:** εννοεί (βλ. ενότητα 1) τους λαούς που κατοικούσαν δυτικά από τον ποταμό Άλυ ως το Αιγαίο· σ' αυτούς περιλαμβάνονται βέβαια και οι Έλληνες της Μ. Ασίας.

[38] **Σάρδεις:** πρωτεύουσα της Λυδίας, πλουσιότατη πόλη, κτισμένη στις όχθες του Πακτωλού, για την άμμο του οποίου οι αρχαίοι έλεγαν ότι περιείχε χρυσό, από όπου προέρχονταν τα πλούτη του Κροίσου. Και σήμερα «Πακτωλός» μεταφορικά σημαίνει κρουνός (βρύση, πηγή) χρημάτων.

[39] **όλοι οι άλλοι σοφοί ... Σόλων:** πρόκειται για τους «επτά σοφούς»· είχαν την ικανότητα να παρουσιάζουν τη συμπύκνωση της σοφίας τους με τρόπο αποφθεγματικό (*απόφθεγμα:* έγκυρη γνώμη διατυπωμένη με λίγες λέξεις, «ρητό», «γνωμικό»). Είχαν μεγάλο κύρος και προστατεύονταν από τον Απόλλωνα. Κατά μία παράδοση συναντήθηκαν στην αυλή του Κροίσου με εξαίρεση τον Θαλή τον Μιλήσιο. Τον Σόλωνα (640- 560 π.Χ.) και τη νομοθεσία του γνωρίσατε στο μάθημα της Ιστορίας.

[40] **τάχα για να περιηγηθεί τον κόσμο** (πρωτότυπο «*κατὰ θεωρίης πρόφασιν*»): η φιλομάθεια ήταν συνήθως αιτία των ταξιδιών των σοφών, όπως ίσως και του ίδιου του Ηροδότου.

Τα αρχαιολογικά ευρήματα επιβεβαίωσαν τον ιστορικό. Τα αγάλματα των Κλέοβη και Βίτωνα είναι οι δίδυμοι κούροι του 6ου π.Χ. αι. Μουσείο Δελφών.

Το ερώτημα του Κροίσου: Ποιος είναι ο πιο ευτυχισμένος άνθρωπος;

Ι30. Γι' αυτόν το λόγο λοιπόν και για να περιηγηθεί τον κόσμο ο Σόλων αποδήμησε απ' την πόλη του και πήγε στην Αίγυπτο, στην αυλή του Άμαση[41], και, όπως είπαμε, και στις Σάρδεις, στην αυλή του Κροίσου. Και όταν έφτασε, τον φιλοξενούσε στ' ανάκτορά του ο Κροίσος· κατόπι, αφού πέρασαν δυο ή τρεις μέρες, με εντολή του Κροίσου υπηρέτες του γυρνούσαν τον Σόλωνα σ' όλα τα θησαυροφυλάκιά του[42] και του έδειχναν όλους τους θησαυρούς του, που έδειχναν μεγαλοπρέπεια και πλούτο. Κι αφού αυτός τα είδε όλα και τα περιεργάστηκε, ο Κροίσος, όταν έκρινε ότι η στιγμή ήταν κατάλληλη, του έκανε την εξής ερώτηση: «Ξένε μου Αθηναίε, να, ως κι εμάς έφτασε μεγάλη φήμη για σένα, τόσο για τη σοφία σου όσο και για τις περιηγήσεις σου, που από φιλομάθεια επισκέφτηκες πολλές χώρες, για να τις σπουδάσεις[43]· τώρα λοιπόν με κυρίεψε πόθος να σε ρωτήσω αν κιόλας είδες κάποιον πρώτον στην ευτυχία απ' όλους». Εκείνος λοιπόν έκανε αυτή την ερώτηση με την ιδέα ότι είναι ο πρώτος στην ευτυχία[44] απ' όλους τους ανθρώπους, όμως ο Σόλων, μακριά από κάθε κολακεία[45], αλλά κοντά στην αλήθεια, λέει: «Ναι, βασιλιά μου, τον Τέλλο τον Αθηναίο». Ο Κροίσος έμεινε άναυδος απ' την απάντηση και ρώτησε χάνοντας την ψυχραιμία του: «Λοιπόν, από πού βγάζεις το συμπέρασμα ότι ο Τέλλος είναι ο πρώτος στην ευτυχία;», κι ο άλλος είπε: «Ο Τέλλος πρώτα πρώτα, ζώντας σε πόλη που ευημερούσε[46], είχε παιδιά εξαίρετα στο σώμα και την ψυχή κι είδε και τα ίδια τους ν' αποχτούν παιδιά κι όλα να τους ζουν· κι ύστερα, αφού έζησε μια ζωή μέσα σ' όλα τα καλά –με τα μέτρα του τόπου μας[47]– ήρθε να τη σφραγίσει λαμπρότατος θάνατος· δηλαδή, σε μάχη που έγινε των Αθηναίων με τους γείτονές τους στην Ελευσίνα, αυτός πήρε τα όπλα κι έτρεξε, έτρεψε σε φυγή τον εχθρό κι έπεσε ηρωικά· κι οι Αθηναίοι τον έθαψαν στον τόπο που έπεσε[48] με δημόσια δαπάνη[49] και του απένειμαν μεγάλες τιμές».

Επαναφορά του ερωτήματος. Νέα απάντηση του Σόλωνα

Ι31. Κι έτσι που με τον Τέλλο τον ερέθισε ο Σόλων λέγοντας πολλά για την ευτυχία του, ο Κροίσος τον ρωτούσε ποιον είδε δεύτερο ύστερ' απ' αυτόν, έχοντας την ιδέα ότι σίγουρα πια θα πάρει τη δεύτερη θέση. Κι ο άλλος είπε: «Τον Κλέοβη και τον Βίτωνα. Γιατί αυτοί, Αργείοι στην καταγωγή, ήταν αρκετά ευκατάστατοι και επιπρόσθετα με σώμα ρωμαλέο, όπως θα φανεί από τα εξής: και οι δυο κέρδισαν αθλητικές νίκες το ίδιο σημαντικές κι ακόμα υπάρχει γι' αυτούς η ακόλουθη παράδοση· τελούσαν γιορτή οι Αργείοι στη χάρη της Ήρας και το έθιμο απαιτούσε οπωσδήποτε τη μητέρα[50]

[41] **Άμασης:** ο Ηρόδοτος τον χαρακτηρίζει φιλέλληνα. Θα τον συναντήσουμε στην ενότητα 7.
[42] **θησαυροφυλάκιά του:** ο Κροίσος δείχνει πρώτα τους θησαυρούς του στον Σόλωνα και έπειτα τον ρωτάει. Γιατί νομίζετε ότι το έκανε αυτό;
[43] **ξένε μου... να τις σπουδάσεις:** ο Κροίσος δείχνει στην προσφώνησή του μεγάλη εκτίμηση ή και θαυμασμό για τον Σόλωνα. Προσέξτε τι ακριβώς εκτιμά σ' αυτόν και ποια σημασία έχει για την ερώτηση που στη συνέχεια του υποβάλλει ο Λυδός βασιλιάς.
[44] **με την ιδέα ... στην ευτυχία:** και μόνο η ιδέα που έχει ο Κροίσος για τον εαυτό του συνιστά για τους αρχαίους Έλληνες *ύβρη*, δηλαδή συμπεριφορά που ξεφεύγει από το μέτρο, από τα ανθρώπινα όρια· αλαζονεία. Η *ύβρη* προκαλεί τη *νέμεση* (τιμωρία) των θεών.
[45] **κολακεία...αλήθεια:** στα μοναρχικά ή τυραννικά καθεστώτα η κολακεία ανθεί, είτε γιατί ο υπήκοος φοβάται είτε γιατί αποβλέπει στην εύνοια του άρχοντα.
[46] **πόλη που ευημερούσε... θάνατος:** για τους αρχαίους Έλληνες η ευημερία του ατόμου δεν είναι δυνατή παρά μόνο σε σχέση με την ευημερία της πόλης· ο «ωραίος», ο ένδοξος θάνατος ήταν το επιστέγασμα μιας ευτυχισμένης ζωής.
[47] **με τα μέτρα του τόπου μας:** στην ασιατική υπερβολή αντιπαραθέτει το μέτρο, μία από τις σπουδαιότερες ελληνικές αξίες. Πρβλ. *πᾶν μέτρον ἄριστον καὶ μηδὲν ἄγαν* (=τίποτα υπερβολικό).
[48] **στον τόπο που έπεσε:** τέτοια τιμή έγινε π.χ. στους νεκρούς της μάχης του Μαραθώνα (βλ. ενότητα 11, σ. 61)· η ταφή γινόταν κανονικά στον Κεραμεικό.
[49] **με δημόσια δαπάνη:** δηλαδή με έξοδα της πόλης, ως ανταπόδοση για τις υπηρεσίες που της πρόσφερε. Και σήμερα αποδίδεται η ίδια τιμή σε νεκρούς.
[50] **τη μητέρα τους:** ονομαζόταν Κυδίππη και ήταν ιέρεια της Ήρας.

τους να τη μεταφέρει στο ναό[51] ζεμένο αμάξι, αλλά τα βόδια δεν έφτασαν απ' τα χωράφια στην ώρα τους· καθώς ο χρόνος δεν τους άφηνε περιθώρια, οι νεαροί μπήκαν οι ίδιοι τους κάτω απ' τις ζεύγλες κι έσερναν το αμάξι, ενώ το αμάξι κουβαλούσε τη μητέρα τους· κι αφού το μετέφεραν σαράντα πέντε σταδίους[52] μακριά, έφτασαν στο ναό. Όταν το έκαναν αυτό και τους είδαν όλοι οι πανηγυριώτες, ακολούθησε το τέλος της ζωής τους, το ωραιότερο που μπορεί να γίνει· και με το περιστατικό τους ο θεός έκανε φανερό ότι για τον άνθρωπο είναι καλύτερος ο θάνατος απ' τη ζωή[53]. Γιατί οι Αργείοι χύθηκαν γύρω απ' τα δυο παλικάρια και τους καλοτύχιζαν για τη σωματική τους δύναμη, κι απ' την άλλη μεριά οι γυναίκες του Άργους τη μητέρα τους, για τα παιδιά που της έδωσε ο θεός. Κι η μητέρα τους ν' αστράφτει απ' τη χαρά της και για τον άθλο των παιδιών της και για τα καλά λόγια του κόσμου· όρθια μπροστά στο άγαλμα προσευχόταν στη θεά να δώσει στον Κλεόβη και τον Βίτωνα, τα παιδιά της, που την τίμησαν τόσο πολύ, ό,τι καλύτερο μπορεί να χαρίσει η τύχη σε άνθρωπο[54]. Όταν τελείωσε την προσευχή της, τα δυο της παλικάρια έκαναν θυσίες κι έφαγαν και ήπιαν, έπεσαν να κοιμηθούν μες στο ναό και δε σηκώθηκαν απ' τον ύπνο τους, αλλά μ' αυτό τον τρόπο έφυγαν απ' τη ζωή. Και οι Αργείοι έκαναν τα αγάλματά[55] τους και τ' αφιέρωσαν στους Δελφούς, γιατί αναδείχτηκαν άντρες με ασύγκριτη αρετή».

Επαναφορά του ερωτήματος. Νέα απάντηση του Σόλωνα

I32. Λοιπόν ο Σόλων παραχώρησε σ' αυτούς τη δεύτερη θέση στην ευτυχία, κι ο Κροίσος έξω φρενών είπε: «Ξένε Αθηναίε, τόσο λοιπόν είναι του πεταμού για σένα η δική μας ευτυχία, ώστε δε μας έχεις άξιους να παραβγούμε ούτε απλούς πολίτες;[56]». Κι ο άλλος του είπε: «Κροίσε, εμένα που ξέρω καλά ότι ο θεός είναι όλος φθόνο[57] και χαίρεται να φέρνει τα πάνω κάτω, με ρωτάς για την ανθρώπινη ζωή. Γιατί στο μεγάλο διάβα της ζωής του[58] μπορεί κανείς ανεπιθύμητα πολλά να δει και πολλά να πάθει. Γιατί εγώ βάζω όριο της ζωής του ανθρώπου τα εβδομήντα χρόνια· [...] από αυτές τις μέρες, που μας δίνουν τα εβδομήντα χρόνια [...] καμιά τους δε μας φέρνει κάτι παρόμοιο με την προηγούμενή της. Έτσι λοιπόν, Κροίσε, όλα τα πάντα του ανθρώπου βρίσκονται στα χέρια της σύμπτωσης[59]. Τώρα, βλέπω ότι εσύ έχεις μεγάλα πλούτη και είσαι βασιλιάς πολλών ανθρώπων· όμως εκείνο που με ρώτησες είναι πρόωρο να το πω για σένα, πριν μάθω ότι η ζωή σου βρήκε καλό τέλος[60]. Γιατί κι ο πάμπλουτος δεν είναι πιο ευτυχισμένος απ' εκείνον που δεν έχει παρά μόνο το καθημερινό του, αν δεν τον συντροφεύει τύχη που του χαρίζει ευτυχισμένα τα τέλη της ζωής του μέσα σ' όλα τα καλά του. Γιατί πολλοί ζάπλουτοι άνθρωποι είναι δυστυχισμένοι, αντίθετα πολλοί, κι ας έχουν μέτρια κατάσταση, ευτυχισμένοι. Λοιπόν, ο πάμπλουτος, αλλά δυστυχισμένος, σε δυο μόνο σημεία υπερέχει από τον ευτυχισμένο, ενώ αυτός σε πολλά από τον πλούσιο, αλλά δυστυχισμένο· ο πρώτος έχει μεγαλύτερες δυνατότητες να ικανοποιήσει μια επιθυμία του ή να βαστάξει ένα μεγάλο χτύπημα που θα του έρθει, ο άλλος όμως υπερέχει απ' εκείνον στα εξής: δεν έχει βέβαια τις ίδιες δυνατότητες με εκείνον να τα βγάλει πέρα με τη συμφορά και την επιθυμία, αλλά αυτά τα κρατά μακριά του η ευτυχία του, όμως δεν του βρίσκεις κουσούρι, δεν ξέρει τι θα πει αρρώστια, δεν ξέρει τι θα πει συμφορά, καλότεκνος, ομορφάνθρωπος· τώρα, αν κοντά

[51] **ναό:** ο περίφημος ναός της Ήρας (Ηραίο) στο δρόμο από το Άργος στις Μυκήνες.
[52] **σαράντα πέντε στάδια:** δηλαδή σε μια απόσταση 8.300 μ. περίπου. Το **στάδιο** (πληθ. οι στάδιοι & τα στάδια) ήταν μέτρο μήκους που ισοδυναμούσε με 184,87 μ. Ένα στάδιο αντιστοιχούσε με 600 πόδια ή 6 πλέθρα ή 100 οργιές ή 400 πήχεις.
[53] **καλύτερος ο θάνατος απ' τη ζωή:** την απαισιόδοξη αυτή αντίληψη τη συναντάμε λίγες ακόμη φορές στον Ηρόδοτο, όπως και στον Όμηρο και τον Ησίοδο. Θυμηθείτε όμως από την *Οδύσσεια* την κάθοδο του Οδυσσέα στον Άδη και τη συζήτησή του με τον Αχιλλέα.
[54] **ό,τι καλύτερο ... σε άνθρωπο / δε σηκώθηκαν απ' τον ύπνο τους:** μπορούμε να διακρίνουμε την πίστη ότι ο θάνατος στον ύπνο (άρα ο «ανώδυνος») είναι ο καλύτερος, ακόμα και στην ακμή της ζωής. Ο θάνατος στον ύπνο φαίνεται πως είναι παλιό ευχετικό μοτίβο (=θέμα που το συναντάμε πολύ συχνά σε ευχές).
[55] **έκαναν τα αγάλματά τους:** βλ. εικόνα σ. 19.
[56] **ούτε απλούς πολίτες;** διαπράττει δεύτερη ύβρη, απαιτώντας να αναγνωρίζεται ανώτερος από τους άλλους ανθρώπους. Γιατί, κατά τη γνώμη σας, χρησιμοποιεί ο Κροίσος πληθυντικό αριθμό για τον εαυτό του;
[57] **ο θεός είναι όλος φθόνο:** η πεποίθηση για το «*φθονερὸν θεῖον*» είναι χαρακτηριστική στον Ηρόδοτο, στον οποίο ο «φθόνος» αποδίδεται μόνο στο θείο και είναι συνώνυμο της «νέμεσης» (=τιμωρίας). Η τιμωρία έχει στόχο να υποτάξει τον άνθρωπο στον κανόνα του μέτρου και να αποκαταστήσει την ηθική τάξη· «*θεός*» σημαίνει το θείο γενικά, δεν δηλώνει μονοθεϊστική αντίληψη.
[58] **στο μεγάλο διάβα της ζωής του:** για τον Σόλωνα ο μέσος όρος ζωής είναι τα 70 χρόνια.
[59] **στα χέρια της σύμπτωσης:** η σύμπτωση, η τύχη («συμφορή» στο πρωτότυπο), παρουσιάζεται εδώ να εξουσιάζει τη ζωή του ανθρώπου, που γίνεται έρμαιο στα χέρια της.
[60] **καλό τέλος:** τα ανθρώπινα πράγματα είναι εξαιρετικά **ασταθή** και αβέβαια, δεν μπορούμε να ξέρουμε τι μας επιφυλάσσει η τύχη ως την τελευταία στιγμή της ζωής μας.

σ' αυτά έχει και καλά στερνά[61], αυτός είναι εκείνος που ζητάς εσύ, ο άνθρωπος που αξίζει ν' αποκαλείται ευτυχισμένος· όμως, πριν πεθάνει, ας είμαστε επιφυλακτικοί κι ας μη τον αποκαλούμε ευτυχισμένο, αλλά ευνοούμενο της τύχης. Λοιπόν, όσο κανείς είναι άνθρωπος, να συγκεντρώνει στον εαυτό του όλα όσα είπαμε είναι αδύνατο, να, όπως καμιά χώρα δεν έχει απόλυτη αυτάρκεια[62], παράγοντας όλα όσα της χρειάζονται, αλλά έχει το ένα, της λείπει όμως το άλλο· κι εκείνη που θα 'χει τα περισσότερα, αυτή είναι η ανώτερη. Το ίδιο έχουμε και στην περίπτωση του ανθρώπου· ως άτομο, κανένας δεν είναι αυτάρκης· έχει το ένα; του λείπει το άλλο. Κι όποιος απ' αυτούς στο διάβα της ζωής του έχει τα περισσότερα και κατόπι φύγει απ' τη ζωή ευχαριστημένος, αυτός δικαιούται, βασιλιά μου, να του χαρίσω τον χαρακτηρισμό που ζητάς[63]. Και πρέπει να παρατηρούμε στο καθετί το τέλος του, ποια έκβαση θα έχει· γιατί ο θεός πολλούς, αφού τους ξεγέλασε με μια δόση ευτυχίας, τους γκρέμισε συνθέμελα».

Οὕτω ὦν, ὦ Κροῖσε, πᾶν ἐστι ἄνθρωπος συμφορή.

Πολλοὶ γὰρ ζάπλουτοι ἀνθρώπων ἄνολβοί εἰσι,
πολλοὶ δὲ μετρίως ἔχοντες βίου εὐτυχέες.

Αποπομπή του Σόλωνα

I33. Μιλώντας έτσι κάθε άλλο παρά καλοκάρδισε τον Κροίσο, που τον έδιωξε θεωρώντας τον εντελώς ασήμαντο, αφού σχημάτισε τη γνώμη ότι είναι τρισανόητος[64], ένας άνθρωπος που, περιφρονώντας τα αγαθά που κατέχουμε, συμβούλευε να βλέπουμε το τέλος του κάθε πράγματος.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Αφού σημειώσετε τα χαρακτηριστικά καθενός από αυτούς που αναφέρει ο Σόλων ως παραδείγματα ευτυχισμένων ανθρώπων και τα χαρακτηριστικά του Κροίσου, να γράψετε πώς αντιλαμβάνεται ο Αθηναίος σοφός την ευτυχία και πώς ο Κροίσος.
2. Από όσα αναφέρει ο Σόλων για τον Κλέοβη και τον Βίτωνα φαίνεται ότι για τους αρχαίους ΄Ελληνες σημασία δεν είχε τόσο η διάρκεια της ζωής όσο το «περιεχόμενό» της, η ποιότητά της και ο τρόπος του θανάτου. ΄Ετσι μπορούμε να αντιληφθούμε την απόφαση του Αχιλλέα να εκδικηθεί τον θάνατο του Πατρόκλου, κι ας πεθάνει, την απόφαση του Σωκράτη να μην δραπετεύσει, και το ρητό «ὃν ἀγαπᾷ θεός, θνήσκει νέος». Να συζητήσετε στην τάξη την αντίληψη αυτή σε σχέση με τις απόψεις των δύο συνομιλητών. Να συσχετίσετε την «ευτυχία» με το σύγχρονο όρο «ποιότητα ζωής».
3. α) Αν καθένας από τους δύο συνομιλητές, Σόλωνα και Κροίσο, αντιπροσωπεύει έναν κόσμο, την Ελλάδα/Ευρώπη και την Ασία αντίστοιχα, ποια είναι η διαφορά των δύο κόσμων, όσον αφορά τις αντιλήψεις για την ανθρώπινη ευδαιμονία; β) Με ποια σημεία του προοιμίου του Ηροδότου (ενότητα πρώτη) έχει σχέση το συμπέρασμά σας;
4. Να συγκρίνετε τις αντιλήψεις του Ομήρου για τον άνθρωπο και τους θεούς, την ευτυχία και τη δυστυχία – όπως διατυπώνονται από τον Αχιλλέα στο χωρίο από την *Ιλιάδα* που σας δίνεται («Παράλληλο κείμενο») – με τις αντιλήψεις του Ηροδότου στην ενότητα που διδαχτήκατε.

---

[61] **καλά στερνά:** καλό τέλος· πρβλ. τη χριστιανική ευχή: «*χριστιανὰ τὰ τέλη τῆς ζωῆς ἡμῶν, ἀνώδυνα, ἀνεπαίσχυντα, εἰρηνικά*».
[62] **αυτάρκεια:** μια χώρα δεν μπορεί να είναι αυτάρκης, αντίθετα, για να εξασφαλίσει τα αναγκαία αγαθά, πρέπει να έχει συναλλαγές με άλλες χώρες· το ίδιο και ο άνθρωπος χρειάζεται τους άλλους.
[63] **φύγει... που ζητάς:** πρβλ. το ρητό που αποδίδεται στον Σόλωνα «*μηδένα πρὸ τοῦ τέλους μακάριζε*».
[64] **τον έδιωξε... τρισανόητος:** ο Κροίσος διαπράττει τρίτη ύβρη, διότι δεν υπολογίζει το λόγο του Σόλωνα που είχε τη δύναμη χρησμού.

Παράλληλο κείμενο

***Ιλιάδα*, Ω 525 -533**

ότι στους άμοιρους θνητούς οι αθάνατοι δωρήσαν
να ζουν στον πόνον και άλυποι μόνον εκείνοι μένουν.
Ότι απ' όσα δίδει ο Ζεύς πιθάρια δυο σιμά του
έχει, το ένα των κακών, των αγαθών το άλλο.
Και σ' όποιον δώσει ανάμικτα ο βροντητής Κρονίδης,
εκείνος πότ' έχει κακές, πότε αγαθές ημέρες,
και σ' όποιον τα πικρά, τον κάμνει μαύρον κι έρμον
και στ' άγιο πρόσωπο της γης φρικτή τον σέρνει ανάγκη
και ατίμητος από θεούς και ανθρώπους παραδέρνει.

Μετάφραση: Ι. Πολυλάς

5. Το κείμενο της ενότητας αυτής ανήκει στις **νουβέλες**. Αφού μελετήσετε τα δύο σύντομα πληροφοριακά κείμενα που ακολουθούν, να εντοπίσετε τα χαρακτηριστικά του κειμένου που μας επιτρέπουν να το εντάξουμε στο συγκεκριμένο είδος.

Οι κατηγορίες του ηροδότειου κειμένου

Το υλικό του ηροδότειου έργου χαρακτηρίζεται από ποικιλία. Οι ειδικοί μελετητές το έχουν διακρίνει σε καθαρά **ιστορική αφήγηση** (ευθύγραμμη ή αναδρομική) και σε **παρεκβάσεις** ή **παρενθήκες**. Με τον όρο παρεκβάσεις ή παρενθήκες (που χρησιμοποίησε ήδη ο Ηρόδοτος) χαρακτηρίζουμε το ποικίλο υλικό που διακόπτει (σε μεγάλη συχνά έκταση) την ιστορική του αφήγηση προσφέροντας πληροφορίες γεωγραφικές, εθνολογικές κ.α. (οπότε ονομάζεται «**λόγος**»*) ή προσφέροντας μέσω μιας ιστορίας, που θα μπορούσε να αποτελεί αυτοτελές λογοτεχνικό κείμενο, το ψυχογράφημα ενός σημαντικού προσώπου, που φωτίζει τα κίνητρα των πράξεών του. Αυτά τα ανεξάρτητα σχεδόν λογοτεχνήματα μπορεί να είναι **νουβέλες**, **ανέκδοτα** ή ιστορίες που μοιάζουν με παραμύθια. Τα όρια ανάμεσα στα είδη αυτά δεν είναι πάντοτε σαφή.

Οι εθνολογικές – γεωγραφικές παρεκβάσεις («λόγοι») μας προσφέρουν ποικιλία και ψυχαγωγία, αλλά και μας δίνουν τη δυνατότητα να αντιληφθούμε την αχανή έκταση της περσικής αυτοκρατορίας και το πλήθος των λαών της, ώστε να γίνει απόλυτα αληθοφανής η τεράστια δύναμη στρατού που οργάνωσε απέναντι στους ολιγάριθμους Έλληνες. Οι παρεκβάσεις ερμηνεύονται από το χαρακτήρα του ιστορικού (περιέργεια για τα μεγάλα και θαυμαστά, φιλομάθεια), τις απαιτήσεις του κοινού για το οποίο έγραφε (και στο οποίο θα διάβαζε το έργο) και από τη συγγραφική παράδοση της εποχής του: τα ομηρικά έπη και τα έργα των Ιώνων «λογογράφων», όπου αφθονούσαν οι «ταξιδιωτικές εντυπώσεις», όπως θα τις ονομάζαμε σήμερα. Παλαιότερα είχε αμφισβητηθεί η αξιοπιστία των περιγραφών του Ηροδότου· σήμερα οι αρχαιολογικές ανασκαφές και οι νεότερες εθνογραφικές έρευνες δικαιώνουν τα περισσότερα σημεία τους.

Νουβέλα: (γαλλική λέξη)· λογοτεχνικό είδος, πεζογράφημα λίγο μεγαλύτερο από το διήγημα. Στον Ηρόδοτο ονομάζουμε «νουβέλες» τις διηγήσεις ιστοριών που αφορούν επώνυμα πρόσωπα, πραγματοποιούνται στον ανθρώπινο χώρο μέσα σε πραγματικές συνθήκες, χωρίς τη μεσολάβηση υπερφυσικών δυνάμεων. Έχουν μεγαλύτερη έκταση από τα **ανέκδοτα** και συνήθως δραματικό χαρακτήρα

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Συμπληρώστε τα κενά των προτάσεων, ώστε να δίνονται με λίγα λόγια τα βασικά σημεία της ενότητας:

Στην ενότητα αυτή παρακολουθήσαμε τη συζήτηση του Αθηναίου …………… με τον Λυδό βασιλιά …………… ….. με θέμα ………………………

Οι δύο συνομιλητές είχαν διαφορετικές απόψεις: Για τον Αθηναίο …….

η ευτυχία βρίσκεται ………………………………………………………....

Για τον Λυδό βασιλιά …… ……. η ευτυχία βρίσκεται …………………………

Ο Αθηναίος αντιπροσωπεύει τον κόσμο της ………………………. και ο Λυδός τον κόσμο της .... ……………………………………

Hrodotos_Final 10-11-05 11:35 Page 23

Ας παρακολουθήσουμε τη συνέχεια της ιστορίας του Κροίσου:

• Η νουβέλα του Άδραστου Ι 34-45 (ανάγνωσμα)

Ι34. Μετά την αποχώρηση του Σόλωνα έπεσε πάνω στον Κροίσο βαριά η θεία νέμεση – εγώ εικάζω επειδή πίστεψε πως είναι ο πιο ευτυχισμένος απ' όλους τους ανθρώπους. Λοιπόν, μόλις τον πήρε ο ύπνος, του εμφανίστηκε όνειρο που του αποκάλυπτε την αλήθεια για τις συμφορές που περίμεναν το γιο του. Κι είχε ο Κροίσος δυο παιδιά, απ' τα οποία το ένα ήταν σακάτικο, κωφάλαλο δηλαδή, ενώ το άλλο ήταν πρώτος, και με μεγάλη διαφορά, απ' τους συνομηλίκους του στα πάντα· λεγόταν Άτης. Αυτόν λοιπόν τον Άτη μήνυσε το όνειρο στον Κροίσο ότι θα τον χάσει, χτυπημένον από σιδερένια αιχμή. Κι ο Κροίσος, με το που ξύπνησε και το καλομελέτησε, πανικόβλητος από τ' όνειρο, φροντίζει να παντρέψει το γιο του· κι ενώ ο Άτης συνήθως έμπαινε επικεφαλής του στρατού των Λυδών, δεν τον έστελνε πια ποτέ σε τέτοια αποστολή· τ' ακόντια και τα κοντά δόρατα κι όλα τα παρόμοια, που τα χρησιμοποιούν οι άνθρωποι στον πόλεμο, τα πήρε απ' την αίθουσα των αντρών και τα στοίβαξε στις αποθήκες, μήπως κανένα απ' αυτά, έτσι όπως ήταν κρεμασμένο, πέσει πάνω στο γιο του.

Το κυνήγι κάπρου, αγαπητό θέμα της ελληνικής μυθολογίας και των αρχαίων λαών γενικότερα, συνδέεται με τα κατορθώματα ηρώων. Στην εικόνα το κυνήγι του Καλυδωνίου κάπρου, αγγειογραφία, 6ος αι π.Χ. Αρχαιολογικό Μουσείο Φλωρεντίας.

Ι35. Κι ενώ καταγινόταν με το γάμο του γιου του, φτάνει στις Σάρδεις άντρας βαριόμοιρος και με χέρια μολεμένα· ήταν Φρύγας την καταγωγή, κι απ' τη βασιλική γενιά. Λοιπόν αυτός μπήκε στ' ανάκτορα του Κροίσου και παρακαλούσε να βρει τον εξαγνισμό του σύμφωνα με τα έθιμα του τόπου τους, και ο Κροίσος τον εξάγνισε· ο τρόπος του εξαγνισμού των Λυδών είναι παρόμοιος με τον ελληνικό. Κι αφού ο Κροίσος έκανε τα καθιερωμένα, τον ρωτούσε ποιος ήταν κι από πού, μιλώντας του έτσι: «Άνθρωπέ μου, ποιος είσαι κι από ποιο μέρος της Φρυγίας ήρθες ικέτης στο παλάτι μου; Και ποιον άντρα ή γυναίκα σκότωσες;». Κι αυτός του απάντησε: «Βασιλιά μου, είμαι γιος του Γορδία, του γιου του Μίδα, κι ονομάζομαι Άδραστος· και βρίσκομαι εδώ αφού σκότωσα τον αδερφό μου χωρίς να το θέλω, αποδιωγμένος απ' τον πατέρα μου κι ολωσδιόλου απόκληρος». Κι ο Κροίσος του αποκρίθηκε: «Τυχαίνει να είσαι από γενιά φίλων μου και ήρθες σε φίλους, όπου, μένοντας στο σπίτι μας, δε θα σου λείψει τίποτε. Κι όσο πιο ελαφρά θα πάρεις τη συμφορά σου, τόσο το κέρδος σου θα είναι μεγαλύτερο».

Ι36. Λοιπόν αυτός κατέλυσε στο παλάτι του Κροίσου και τον ίδιο αυτό καιρό παρουσιάζεται στον Όλυμπο της Μυσίας ένας κάπρος, μεγάλο κακό· κι εξορμώντας αυτός απ' αυτό το βουνό ρήμαζε τα σπαρτά των Μυσών, και πολλές φορές οι Μυσοί βγήκαν να τον χτυπήσουν, αλλά δεν του έκαναν κανένα κακό, αντίθετα κακοπάθαιναν απ' αυτόν. Τέλος, πήγαν στον Κροίσο αγγελιοφόροι των Μυσών και του έλεγαν τα εξής: «Βασιλιά, κάπρος, κακό πολύ μεγάλο, κατέβηκε στη χώρα μας, που ρημάζει τα σπαρτά μας. Και τι δεν κάναμε για να τον χαλάσουμε, αλλά δεν τα καταφέρνουμε. Τώρα λοιπόν σε παρακαλούμε να μας στείλεις το γιο σου με διαλεχτά παλικάρια και με σκυλιά, για να τον αποδιώξουμε απ' τα μέρη μας». Εκείνοι λοιπόν αυτά του ζητούσαν, αλλά ο Κροίσος, καθώς δεν ξεχνούσε τα λόγια του ονείρου, τους απάντησε: «Τον γιο μου ξεχάστε τον τώρα· γιατί αποκλείεται να σας τον στείλω· νιόπαντρος είναι και τώρα δεν αδειάζει για τίποτε άλλο. Θα σας στείλω όμως διαλεχτούς Λυδούς μαζί μ' όλα τα κυνηγόσκυλα και θα προστάξω σ' αυτούς που θα σας έρθουν να δείξουν τον πιο μεγάλο ζήλο, για ν' απαλλάξουν μαζί σας τον τόπο σας απ' το θηρίο».

Ι37. Αυτή ήταν η απάντησή του. Οι Μυσοί έδειξαν ικανοποιημένοι απ' αυτήν, όταν μπαίνει μέσα ο γιος του Κροίσου, που είχε ακούσει το αίτημα των Μυσών. Και, καθώς ο Κροίσος αρνήθηκε να στείλει το γιο του μαζί τους, του λέει ο νεαρός τα εξής: «Πατέρα, ως χτες και προχτές το πιο ωραίο και το πιο ταιριαστό στην αρχοντιά μας ήταν να πηγαίνουμε συχνά σε πολέμους και σε κυνήγια και να κερδίζουμε δόξα. Τώρα όμως με κρατάς μακριά κι από το ένα κι από το άλλο, χωρίς να διαπιστώσεις κάποια δειλία ή διστακτικότητα απ' τη μεριά μου. Και τώρα με τι πρόσωπο μπορώ να πηγαίνω απ' το σπίτι στην αγορά και να γυρνώ απ' την αγορά στο σπίτι; Ποια εντύπωση θα δώσω στους συμπολίτες μου και ποια στη νιόπαντρη γυναίκα μου; Με τι λογής άντρα θα πιστέψει εκείνη ότι συζεί; Λοιπόν, άφησέ με να πάω στο κυνήγι ή φέρε επιχειρήματα να με πείσεις πως για μένα είναι καλύτερο τα πράγματα να γίνονται όπως αποφάσισες».

Ι38. Ο Κροίσος του αποκρίθηκε: «Όχι, γιε μου, ούτε δειλία ούτε κάτι άλλο που δε σε τιμά έπεσε στην αντίληψή μου για να ενεργήσω έτσι, αλλά μια οπτασία στ' όνειρο που στάθηκε πάνω απ' το κεφάλι μου μου είπε ότι οι μέρες σου θα είναι λιγοστές, γιατί θα σκοτωθείς από σιδερένια αιχμή. Λοιπόν αυτό τ' όνειρο μ' έκανε κι αυτόν το γάμο σου να τον κάνω βιαστικά και να μη σε στέλνω σ' επιχειρήσεις, και μια είναι η έγνοια μου, να βρω τον τρόπο, όσο ζω, να σε κλέβω απ' τα χέρια του θανάτου· γιατί έτσι το 'φερε η τύχη, να σ' έχω μοναχοπαίδι· γιατί τον άλλο, σακάτης καθώς είναι, λέω πως δεν τον έχω».

Ι39. Κι ο νεαρός του δίνει την εξής απάντηση: «Πατέρα, έρχομαι στα λόγια σου, ύστερ' από τ' όνειρο που είδες, να παίρνεις προστατευτικά μέτρα για μένα· όμως σε κάτι πέφτεις έξω (κι είναι τ' όνειρο που σε σκοτίζει), που νιώθω υποχρέωση να σου το πω. Λες πως το όνειρο σου είπε ότι θα πεθάνω από αιχμή σιδερένια· μα ο κάπρος πού τα βρήκε τα χέρια, πού τη σιδερένια αιχμή, που σε τρομάζει; Γιατί, αν σου έλεγε ότι είναι να πεθάνω από δόντι ή από κάτι που μοιάζει με δόντι, μ' όλο σου το δίκιο να έκανες αυτά που κάνεις· όμως τώρα το είπε, από αιχμή. Απ' τη στιγμή λοιπόν που δεν έχουμε να κάνουμε πόλεμο με άντρες, άφησέ με να πάω».

Ι40. Του αποκρίνεται ο Κροίσος: «Γιε μου, βρήκες τρόπο να με νικήσεις με τη γνώμη που διατύπωσες για το όνειρο· λοιπόν παραδέχομαι ότι νικήθηκα από σένα· αλλάζω απόφαση και σ' αφήνω να πας στο κυνήγι».

Ι41. Αυτά είπε ο Κροίσος και στέλνει να φωνάξουν τον Άδραστο τον Φρύγα, και μόλις έφτασε, του λέει τα εξής: «Άδραστε, εγώ εσένα, χτυπημένο από πικρή συμφορά – όχι, δε σου καταλογίζω επαίσχυντη πράξη – σε εξάγνισα και σε δέχτηκα και σε κρατώ στο σπιτικό μου και πληρώνω όλα σου τα έξοδα· τώρα λοιπόν, γιατί το καλό που σου έκανα πρώτος σε υποχρεώνει να μου το ανταποδώσεις – σε παρακαλώ να γίνεις φρουρός του γιου μου που ξεκινά για κυνήγι, μήπως φανούν στο δρόμο σας τίποτε κακούργοι ληστές για να σας κάνουν κακό. Κι επιπρόσθετα κι εσύ πρέπει να βαδίσεις σε μέρη όπου θα δοξαστείς με τα κατορθώματά σου· γιατί αυτό σου το κληροδότησαν οι πρόγονοί σου και διαθέτεις επίσης σωματική δύναμη».

Ι42. Αποκρίνεται ο Άδραστος: «Βασιλιά μου, εγώ κάτω από άλλες συνθήκες δε θα βάδιζα σε τέτοιον αγώνα· γιατί ούτε ταιριάζει ένας, που τον χτύπησε τέτοια συμφορά, να συντροφεύει συνομήλικούς του ευτυχισμένους, ούτε και το πολυθέλω, κι έχω πολλούς λόγους να κρατηθώ μακριά· τώρα όμως, επειδή εσύ με βάζεις να το κάνω και πρέπει να σου κάνω την καρδιά (γιατί έχω χρέος να σου ανταποδώσω το καλό), είμαι πρόθυμος να τα εκτελέσω αυτά, κι όσο για τον γιο σου, που με προστάζεις να φρουρήσω, βασίσου στο φρουρό του και περίμενε να γυρίσει πίσω γερός».

Ι43. Αυτή την απάντηση έδωσε στον Κροίσο και κατόπι μπήκαν στο δρόμο κι από δίπλα τους διαλεχτά παλικάρια και σκυλιά. Και φτάνοντας στο βουνό τον Όλυμπο έψαχναν το θηρίο και, όταν το βρήκαν, το έβαλαν στη μέση κι έριχναν κατεπάνω του ακόντια. Και τότε ήταν που ο ξένος, να, αυτός που εξαγνίστηκε από το αίμα που έχυσε και λεγόταν Άδραστος, ρίχνοντας ακόντιο στον κάπρο δεν τον πετυχαίνει, πετυχαίνει όμως το γιο του Κροίσου. Λοιπόν αυτός, καθώς δέχτηκε το χτύπημα της αιχμής, εκπλήρωσε τη ρήση του ονείρου, κι ένας έτρεχε για ν' αναγγείλει στον Κροίσο αυτό που είχε γίνει. Και φτάνοντας στις Σάρδεις του έφερε τα νέα για τη μάχη και για το θάνατο του γιου του.

Ι44. Και ο Κροίσος, μες στον σπαραγμό του για το θάνατο του γιου του οδυρόταν, κι ο οδυρμός του γινόταν πιο σπαραχτικός, γιατί το γιο του τον σκότωσε ο άνθρωπος που ο ίδιος τον εξάγνισε. Και μες στον αβάσταχτο πόνο του για τη συμφορά, επικαλούνταν τον Δία, ως θεό της κάθαρσης, καλώντας τον μάρτυρα για όσα είχε πάθει από τον ξένο, κι απευθυνόταν στον ίδιο θεό ως προστάτη της Εστίας και της Φιλίας· της Εστίας, γιατί δέχτηκε στην εστία του σπιτιού του τον ξένο αγνοώντας ότι έτρεφε τον φονιά του γιου του, της Φιλίας, γιατί τον έστειλε να συνοδεύσει το γιο του ως φρουρός κι εκείνος αποδείχτηκε ο πιο θανάσιμος εχθρός.

Ι45. Σε λίγο έφτασαν κι οι Λυδοί κουβαλώντας τον νεκρό και πίσω τους ερχόταν ο φονιάς. Στάθηκε όρθιος μπροστά από το πτώμα και μ' απλωμένα χέρια παράδινε τον εαυτό του στον Κροίσο, προτρέποντάς τον να τον σφάξει πάνω στο πτώμα, αναφέροντας και την προηγούμενη συμφορά του και ότι, σα να μη του έφτανε εκείνη, είχε αφανίσει τον άνθρωπο που τον εξάγνισε – τι την ήθελε πια τη ζωή; Ακούοντας αυτά ο Κροίσος ένιωσε οίκτο για τον Άδραστο, κι ας τον έδερνε τον ίδιο τόσο μεγάλη συμφορά, και του λέει: «Ξένε, πήρα από σένα ακέρια την εκδίκηση, μια και καταδικάζεις τον εαυτό σου σε θάνατο. Όμως δεν είσαι εσύ αίτιος του κακού που με βρήκε – άθελά σου έγινες όργανο της εκτέλεσής του, τίποτε παραπάνω – αλλά κάποιος θεός, που και παλιότερα με προειδοποίησε γι' αυτό που μου μελλόταν να πάθω». Ο Κροίσος λοιπόν έθαψε, όπως του έπρεπε, το γιο του· κι ο Άδραστος, ο γιος του Γορδία, γιου του Μίδα, αυτός που στάθηκε φονιάς του ίδιου του του αδελφού και φονιάς του ανθρώπου που τον εξάγνισε, μόλις απλώθηκε ησυχία γύρω απ' τον τάφο καθώς έφυγε ο κόσμος, συναισθάνθηκε ότι απ' τους ανθρώπους που γνώρισε ήταν ο πιο βαριοσυμφοριασμένος, σφάζει τον εαυτό του πάνω στον τύμβο του νεκρού.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Ποια από τα χαρακτηριστικά της νουβέλας, όπως δίνονται παραπάνω, μπορείτε να εντοπίσετε στην αφήγηση για τον Άδραστο;
2. Ποιες αντιλήψεις διατυπώνονται σε καθεμιά από τις δυο ιστορίες και πώς παρουσιάζεται σ' αυτές ο Κροίσος;

ΠΕΡΙΛΗΨΗ Ι 46- 85

Δυο χρόνια μετά το θάνατο του γιου του, ο Κροίσος απευθύνεται στο μαντείο των Δελφών, στέλνοντας πλούσια δώρα, για να ρωτήσει πώς να αντιμετωπίσει τη διαρκώς αυξανόμενη δύναμη των Περσών. Οι απαντήσεις, ότι αν εκστρατεύσει θα καταλύσει μεγάλο κράτος και ότι θα πρέπει να συμμαχήσει με τους πιο ισχυρούς από τους Έλληνες, τον οδηγούν στην απόφαση εκστρατείας και στην αναζήτηση συμμάχων. Ο Ηρόδοτος, στο σημείο αυτό, κάνοντας μια μεγάλη **παρέκβαση***, μας δίνει μιαν εικόνα του ελληνικού κόσμου πριν από τους περσικούς πολέμους, και ιδίως, κάνοντας αναδρομή στο παρελθόν, αφηγείται την ιστορία της Αθήνας και της Σπάρτης. Από τις δύο υπερείχε η Σπάρτη, που με τη νομοθεσία του Λυκούργου έγινε ευνομούμενη πόλη, ενώ η Αθήνα δυναστευόταν από τον Πεισίστρατο και τους γιους του. Ο Κροίσος συμμαχεί με τη Σπάρτη· είναι όμως αργά: ο στρατός του συγκρούεται με τον περσικό στην Καππαδοκία και υποχωρεί. Οι Πέρσες μπαίνουν στις Σάρδεις.

Κρατήρας με παράσταση πολεμιστών (12ος αι. π.Χ.). Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

Θεματικά κέντρα

- *Ο Κροίσος στην πυρά*
- *Αποστολή στους Δελφούς*
- *Η σωτηρία του*
- *Η απάντηση του Απόλλωνα*
- *Κροίσος και Κύρος*

Η αιχμαλωσία του Κροίσου

Ι86. Λοιπόν οι Πέρσες κυρίεψαν τις Σάρδεις[65] κι έπιασαν ζωντανό τον Κροίσο που βασίλευσε δεκατέσσερα χρόνια[66] και πολιορκήθηκε δεκατέσσερις ημέρες και που, σύμφωνα με το χρησμό, κατέλυσε μεγάλο βασίλειο, το δικό του[67]. Τον έπιασαν οι Πέρσες και τον οδήγησαν στον Κύρο. Κι αυτός έβαλε να στοιβάσουν ξύλα για μεγάλη πυρά[68], κι ανέβασε επάνω και τον Κροίσο αλυσοδεμένο και δίπλα του δυο εφτάδες[69] παλικάρια των Λυδών· μπορεί να 'χε στο νου του είτε να κάνει προσφορά τον αθέρα[70] της λείας του σε κάποιον θεό, είτε να 'θελε να εκπληρώσει κάποιο τάμα του, αλλά δεν αποκλείεται, μαθαίνοντας πως ο Κροίσος ήταν θεοφοβούμενος, να τον ανέβασε στην πυρά για τον εξής λόγο, να 'θελε να μάθει αν κάποιος θεός βάλει το χέρι του να τον σώσει, να μην καεί ζωντανός.

Ο Κροίσος στην πυρά, αττικός ερυθρόμορφος αμφορέας, 500-495 π.Χ. Ζωγράφος ο Μύσων. Το πρωτότυπο βρίσκεται στο Μουσείο Λούβρου.

Αυτά λοιπόν έκανε ο Κύρος, ενώ ο Κροίσος, που τον είχαν στήσει πάνω στην πυρά, έκανε τη σκέψη, μ' όλο που τον χτυπούσε μια τέτοια συμφορά, ότι κάποιος θεός ενέπνευσε στον Σόλωνα το ρητό «κανένας, όσο ζει, δεν είναι ευτυχισμένος». Κι όταν του ήρθε αυτό στο νου, πήρε βαθιά ανάσα κι αναστέναξε –ενώ από ώρα ήταν πολύ ήρεμος– και τον φώναξε τρεις φορές ονομαστικά: «Σόλων!». Κι ο Κύρος, με το που τ' άκουσε, διέταξε τους διερμηνείς του να ρωτήσουν τον Κροίσο ποιος είναι αυτός που επικαλείται· κι εκείνοι πλησίασαν και τον ρωτούσαν. Κι ο Κροίσος ως κάποια στιγμή κρατούσε το στόμα του κλειστό στις ερωτήσεις τους, ύστερα όμως, καθώς τον πίεζαν, είπε: «Εκείνος που θα του έδινα πολύ μεγάλη αμοιβή[71], για να τον έχουν συνομιλητή όλοι οι βασιλιάδες». Επειδή όμως από τα λόγια του δεν έβγαζαν νόημα, τον ρωτούσαν ξανά τι εννοούσε. Καθώς αυτοί τον καταπαρακαλούσαν και δεν τον άφηναν ήσυχο, έλεγε λοιπόν πως ήρθε κάποιον καιρό ο Σόλων ο Αθηναίος, κι αφού σεριάνισε όλα τα πλούτη του, τα περιφρόνησε εντελώς (κι επανέλαβε ακριβώς τα λόγια του Σόλωνος), κι όλα του βγήκαν όπως τα είπε εκείνος – και τα λόγια του δεν ίσχυαν μόνο για τον Κροίσο, αλλά για όλο το ανθρώπινο γένος, και πρώτιστα για όσους φαντάζονται ότι κατέχουν την ευτυχία. Αυτά λοιπόν διηγόταν ο Κροίσος, ενώ, από τη φωτιά που είχε ανάψει, καίονταν κιόλας ένα γύρω οι άκρες του σωρού. Κι ο Κύρος, αφού άκουσε από τους διερμηνείς τα όσα είπε ο Κροίσος, μετάνιωσε και συλλογίστηκε[72] πως κι ο ίδιος του, όντας άνθρωπος, έναν

---

65 **κυρίεψαν τις Σάρδεις:** το 547/546 π.Χ. Σύμφωνα με τον Ηρόδοτο η πτώση, αφού συμπίπτει με τα 14 χρόνια της βασιλείας του Κροίσου, έγινε το 547 π.Χ. Ο Κροίσος ανέβηκε στο θρόνο το 561 π.Χ.

66 **δεκατέσσερα χρόνια...:** ο Κροίσος βασίλεψε 15 χρόνια· ο Ηρόδοτος ή δεν υπολόγιζε το 15ο, επειδή δεν είχε τελειώσει, ή ήθελε να συμφωνεί με τις 14 ημέρες και τα 14 (2Χ7) παλικάρια (βλ. παρακάτω σχόλιο 69).

67 **μεγάλο βασίλειο το δικό του:** ο χρησμός προέλεγε πως, αν ο Κροίσος διαβεί τον Άλυ ποταμό, θα καταλύσει μεγάλο βασίλειο· δεν διευκρίνιζε όμως ποιο. Η πραγματικότητα διέλυσε κάθε αμφιβολία για το νόημα του χρησμού. Το ύφος είναι μάλλον ειρωνικό.

68 **πυρά:** σύμφωνα με μία, μάλλον παλαιότερη, παράδοση (την οποία ακολουθεί ο ποιητής Βακχυλίδης), ο Κροίσος έβαλε μόνος του τη φωτιά και ο Απόλλων παρενέβη και τον μετέφερε στη χώρα των Υπερβορείων. Προσέξτε την εικόνα της σελίδας αυτής και συζητήστε τις διαφορές της αγγειογραφίας από το κείμενο του Ηροδότου.

69 **δυο εφτάδες παλικάρια:** το επτά (και το δύο φορές επτά) είναι ιερός, μαγικός, αριθμός για πολλούς λαούς· π.χ. οι Αθηναίοι έστελναν 7 νέους και 7 νέες στον Μινώταυρο. Το έθιμο της ανθρωποθυσίας σχετίζεται με πανάρχαιες θρησκευτικές αντιλήψεις για τον εξευμενισμό των θεών.

70 **(ο) αθέρας:** (μεταφορικά) το εκλεκτό μέρος ενός συνόλου· (κυριολεκτικά το «άγανο»: η βελονωτή απόφυση των σταχυών του σταριού, του κριθαριού κτλ.).

71 **μεγάλη αμοιβή:** θυμηθείτε ότι η συζήτηση με τον Σόλωνα άρχισε μετά την επίδειξη του πλούτου· εδώ ο Κροίσος προτιμά τις συμβουλές από τον πλούτο.

72 **μετάνιωσε και συλλογίστηκε:** ο Κύρος αντιδρά λογικά στην ιστορία του Κροίσου (όπως φαίνεται και από τα δύο ρήματα). Αργότερα θα διαπράξει ύβρη.

άλλο άνθρωπο, που γεύτηκε ευτυχία το ίδιο μεγάλη με τη δική του, ζωντανό τον παρέδωσε στη φωτιά, κι επιπρόσθετα κυριευμένος από φόβο μήπως κάποτε το πληρώσει[73] και κατανοώντας πως τίποτα από τα ανθρώπινα δε μένει σταθερό, διέταξε να σβήσουν όσο γίνεται πιο γρήγορα τη φωτιά που έκαιε και να κατεβάσουν τον Κροίσο κι αυτούς που έστησαν μαζί του. Κι αυτοί, μ' όλες τις προσπάθειές τους, δεν μπορούσαν πια να δαμάσουν τη φωτιά.

Η αιχμαλωσία του Κροίσου

Ι87. Τότε, λένε οι Λυδοί, ο Κροίσος κατάλαβε ότι ο Κύρος μετάνιωσε, καθώς έβλεπε ότι όλοι τους βάλθηκαν να σβήνουν τη φωτιά, αλλά δεν μπορούσαν πια να τη δαμάσουν, κι έβαλε φωνή μεγάλη καλώντας τον Απόλλωνα, αν κάποιο από τα δώρα που του έκανε του εύφρανε την καρδιά[74], να του παρασταθεί και να τον λυτρώσει απ' το κακό που τον βρήκε. Λένε λοιπόν πως αυτός με δάκρυα στα μάτια καλούσε τον θεό, κι ενώ ο ουρανός ήταν αίθριος και δε φυσούσε καθόλου, να που ξαφνικά σύννεφα σκέπασαν τον ουρανό κι άνοιξαν οι καταρράκτες του κι έβρεχε ραγδαιότατη βροχή[75], κι η φωτιά έσβησε εντελώς. Και, πως απ' αυτό ο Κύρος κατάλαβε ότι ο Κροίσος ήταν αγαπημένος των θεών και άντρας με αρετή και, αφού τον κατέβασε από την πυρά, του έκανε την εξής ερώτηση: «Κροίσε, ποιος άνθρωπος σου γύρισε το μυαλό, να κάνεις εκστρατεία εναντίον της χώρας μου και, αντί φίλος, να γίνεις εχθρός μου;». Κι ο άλλος είπε: «Βασιλιά μου, εγώ έκανα ό,τι έκανα για τη δική σου ευτυχία και τη δική μου δυστυχία· κι αίτιος γι' αυτά είναι ο θεός των Ελλήνων[76], που με ξεσήκωσε να εκστρατεύσω. Γιατί κανένας δεν είναι τόσο ανόητος, που, αντί την ειρήνη, να προτιμά τον πόλεμο[77]· γιατί, όσο έχουμε αυτήν, τα παιδιά θάβουν τους πατέρες τους· όσο όμως έχουμε εκείνον, οι πατέρες τα παιδιά τους. Αλλά βέβαια κάποιου θεού θέλημα ήταν αυτά να γίνουν έτσι».

Οὐδεὶς γὰρ οὕτω ἀνόητός ἐστι ὅστις πόλεμον πρὸ εἰρήνης αἱρέεται·
ἐν μὲν γὰρ τῇ οἱ παῖδες τοὺς πατέρας θάπτουσι, ἐν δὲ τῷ οἱ πατέρες τοὺς παῖδας.

Τα πλούτη του βασιλιά

Ι88. Αυτός λοιπόν έτσι μίλησε κι ο Κύρος του έλυσε τα δεσμά και τον έβαλε να καθίσει δίπλα του και του έδειχνε την πιο καλή διάθεση, κυριευόμενος κι ο ίδιος κι όλοι όσοι βρίσκονταν γύρω του από θαυμασμό γι' αυτόν. Κι ο άλλος, βυθισμένος στους στοχασμούς του, έμενε σιωπηλός. Αργότερα όμως, όταν συνήλθε και είδε τους Πέρσες να διαρπάζουν την πόλη των Λυδών, είπε: «Βασιλιά μου, επιτρέπεις[78], έτσι που ήρθαν τα πράγματα, να σου λέω όσα τυχαίνει να περνούν απ' το μυαλό μου, ή να κρατώ το στόμα μου κλειστό;». Κι ο Κύρος τον ενθάρρυνε να λέει χωρίς φόβο ό,τι θέλει· κι ο άλλος του έκανε αυτή την ερώτηση: «Τι βάλθηκε να κάνει αυτό το μεγάλο πλήθος με τόση ζέση;». Κι εκείνος του απάντησε: «Λεηλατεί την πόλη σου και λαφυραγωγεί τα πλούτη σου». Κι ο Κροίσος τού αποκρίθηκε: «Ούτε δική μου πόλη ούτε δικά μου πλούτη λεηλατούν· γιατί τίποτε πια απ' αυτά δεν ορίζω· αλλά τα δικά σου πλούτη βάλθηκαν να ρημάξουν».

{Ο Κροίσος συμβουλεύει τον Κύρο να μην αφήσει τους στρατιώτες να πάρουν τους θησαυρούς, γιατί θα διαφθαρούν, αλλά να τους πάρει πίσω με τη δικαιολογία ότι θα τους προσφέρει στους θεούς. Ο Κύρος, σε αντάλλαγμα, προσφέρεται να κάνει στον Κροίσο όποια χάρη του ζητήσει. Εκείνος ζητά την άδεια να στείλει ανθρώπους του στους Δελφούς.}

[73] **μήπως κάποτε το πληρώσει:** ο Κύρος, επειδή φοβάται την τιμωρία, χαρίζει στον Κροίσο τη ζωή· η τιμωρία (*τίση*), λειτουργεί αποτρεπτικά, γιατί ο Κύρος σκέφτεται πως είναι κι αυτός άνθρωπος και κατανοεί την αστάθεια των ανθρώπινων πραγμάτων – κοινή μοίρα για όλο το ανθρώπινο γένος.
[74] **δώρα... την καρδιά:** ο θεός ευχαριστείται με τα δώρα και «υποχρεώνεται» να κάνει την αντίχαρη που του ζητεί ο θνητός. Θυμηθείτε το λόγο της Αθηνάς στην αγορά των θεών (*Οδύσσεια α* 61-65).
[75] **ραγδαιότατη βροχή:** εδώ βλέπουμε μία από τις λίγες φορές στον Ηρόδοτο, όπου ο θεός παρεμβαίνει άμεσα για να σώσει τον εκλεκτό του.
[76] **ο θεός των Ελλήνων:** εννοεί τον Απόλλωνα, ξεχνώντας ότι μόλις τον έσωσε, γιατί δεν έχει καταλάβει ακόμη ότι ο ίδιος δεν ερμήνευσε σωστά το χρησμό.
[77] **κανείς δεν είναι ...να προτιμά τον πόλεμο:** επιγραμματική και παραστατική έκφραση του παραλογισμού του πολέμου («να θάβουν οι πατέρες τα παιδιά τους»), που αντιστρέφει τη φυσική τάξη του κόσμου («τα παιδιά να θάβουν τους πατέρες τους»).
[78] **βασιλιά μου, επιτρέπεις... κλειστό:** η φράση αυτή είναι τυπική για τους «σοφούς συμβούλους» του βασιλιά· φαίνεται λοιπόν ότι ο Κροίσος αναλαμβάνει πλέον αυτό το ρόλο. Θυμηθείτε πώς είχε διώξει τον Σόλωνα και προσέξτε πώς προσφωνεί τον Κύρο. Ποια διαφορά διαπιστώνετε στη συμπεριφορά του;

Hrodotos_Final 10-11-05 11:35 Page 28

Το παράπονο του Κροίσου

Ι90. Ο Κύρος γέλασε και είπε: «Κροίσε, κι αυτό θα το έχεις από μένα και ό,τι άλλο κάθε φορά θα χρειαστείς». Κι όταν τ' άκουσε αυτά ο Κροίσος, στέλνει Λυδούς στους Δελφούς με την εντολή ν' αποθέσουν τις αλυσίδες του στο κατώφλι του ναού και να ρωτήσουν, αν δε νιώθει κάποια ντροπή ο θεός, που ξεσήκωσε με τους χρησμούς του τον Κροίσο να εκστρατεύσει εναντίον των Περσών, τάχα που θα κατέλυε το βασίλειο του Κύρου, απ' τον οποίο κέρδισε αυτά τα πρώτα λάφυρα, να αυτά! – και να δείχνουν τις αλυσίδες. Αυτά, είπε, να ρωτήσουν κι επίσης, αν οι θεοί των Ελλήνων έκαναν νόμο τους την αχαριστία[79].

Η εξήγηση της Πυθίας

Ι91. Κι όταν έφτασαν οι Λυδοί κι έλεγαν τα όσα είχαν εντολή να πουν, λένε πως η Πυθία είπε τα εξής: «Το πεπρωμένο είναι αδύνατο να το αποφύγει και θεός[80]. Τώρα, ο Κροίσος πλήρωσε για το έγκλημα του προγόνου του[81], που έζησε τέσσερις γενιές πριν απ' αυτόν, που, ενώ ήταν δορυφόρος των απογόνων του Ηρακλή[82], έγινε όργανο του δόλιου σχεδίου μιας γυναίκας, σκότωσε τον κύριό του και πήρε το θρόνο του, στον οποίο δεν είχε κανένα δικαίωμα. Κι ενώ ο Λοξίας[83] προσπάθησε με ζήλο η άλωση των Σάρδεων να γίνει όταν βασιλεύσουν οι γιοι του Κροίσου κι όχι όσο βασίλευε ο ίδιος Κροίσος, δεν μπόρεσε να παραπλανήσει τις Μοίρες. Με τις παραχωρήσεις όμως που του έκαναν αυτές, τα κατάφερε και του έκανε ένα χάρισμα· δηλαδή καθυστέρησε την άλωση των Σάρδεων για τρία χρόνια – κι ας το μάθει αυτό ο Κροίσος, ότι κράτησε το θρόνο του τα χρόνια αυτά ξεπερνώντας το πεπρωμένο του. Πρώτο λοιπόν αυτό, και δεύτερο, την ώρα που ήταν να καεί, ήρθε ο θεός και τον βοήθησε. Τώρα, όσο για το χρησμό που του δόθηκε, δεν έχει δίκιο ο Κροίσος να κατηγορεί τον θεό· γιατί ο Λοξίας τού προείπε ότι, αν εκστρατεύσει εναντίον των Περσών, θα καταλύσει μεγάλο βασίλειο. Έπρεπε όμως αυτός, αν ήταν να βγάλει σωστή κρίση[84], μετά απ' αυτόν το χρησμό να έστελνε και να ρωτούσε, ποιο απ' τα δυο εννοεί, το δικό του βασίλειο ή του Κύρου. Λοιπόν, απ' τη στιγμή που δεν έπιασε το νόημα του χρησμού κι ούτε έστειλε να ξαναρωτήσει, ας παραδεχτεί ότι το σφάλμα είναι δικό του. Και την τελευταία φορά, που ζήτησε χρησμό κι ο Λοξίας ανέφερε το μουλάρι[85], ούτε κι αυτό το έπιασε. Γιατί βέβαια αυτό το μουλάρι ήταν ο Κύρος· γιατί γεννήθηκε από γονείς που δεν ανήκαν στο ίδιο έθνος, από μητέρα ανώτερη κι από πατέρα κατώτερο. Δηλαδή, η πρώτη ήταν γυναίκα της Μηδίας και θυγατέρα του Αστυάγη, του βασιλιά των Μήδων, ενώ ο άλλος ήταν Πέρσης και υπήκοός τους και, όντας κατώτερος σ' όλα τα πάντα, παντρεύτηκε και ζούσε με την αφέντρα του». Λοιπόν, αυτή την απάντηση έδωσε η Πυθία στους Λυδούς κι αυτοί τη μετέφεραν στις Σάρδεις και την ανέφεραν στον Κροίσο· κι αυτός ακούοντας αυτά παραδέχτηκε πως το σφάλμα ήταν δικό του κι όχι του θεού[86].

Κύρος: λεπτομέρεια από λίθινο ανάγλυφο (από τις Πασαργάδες). Μόνο τα φτερά είναι στοιχεία της περσικής παράδοσης, ενώ το στέμμα και η ενδυμασία έχουν επίδραση αιγυπτιακή και βαβυλωνιακή αντίστοιχα. Κατά τον Ηρόδοτο οι Πέρσες υιοθετούσαν εύκολα ξένα έθιμα και τρόπους.

---

79 **αχαριστία:** στην πραγματικότητα ο Κροίσος δείχνει αχαριστία, αφού ο Απόλλων τον είχε σώσει από την πυρά.

80 **Το πεπρωμένο... και θεός:** το πεπρωμένο τοποθετείται πάνω από τους θεούς, με την έννοια ότι δεν μπορούν να αλλάξουν τη μοίρα για χάρη των ευνοουμένων τους ανθρώπων. Ο Απόλλων κατόρθωσε να αναβάλει την πτώση του Κροίσου, όχι να την αποτρέψει.

81 **του προγόνου του:** εννοεί τον Γύγη που δολοφόνησε τον βασιλιά Κανδαύλη.

82 **δορυφόρος... του Ηρακλή:** ο Κανδαύλης καταγόταν από τον Ηρακλή, ο οποίος παρουσιάζεται στο έργο του Ηροδότου ως γενάρχης πολλών βασιλικών οίκων σ' όλον τον κόσμο· **δορυφόρος** (:αυτός που φέρει δόρυ), ο σωματοφύλακας.

83 **Λοξίας:** από το «λοξός», γιατί οι απαντήσεις του Απόλλωνα δεν ήταν σαφείς αλλά διφορούμενες.

84 **αν ήταν να βγάλει σωστή κρίση - δεν έπιασε το νόημα:** η Πυθία χρησιμοποιεί λογικές έννοιες για να ερμηνεύσει το χρησμό, δηλαδή κάτι που είναι έξω από τη λογική και τους κανόνες της.

85 **μουλάρι:** ο Κροίσος είχε ρωτήσει πόσο θα παραμείνει στο θρόνο και ο Απόλλων του απάντησε να φοβηθεί, όταν στον περσικό θρόνο ανέβει ένα μουλάρι· ο Κροίσος όμως δεν κατάλαβε το νόημα του χρησμού.

86 **το σφάλμα ήταν δικό του κι όχι του θεού:** η μεταστροφή του Κροίσου έχει τώρα ολοκληρωθεί. Γίνεται πια φορέας των ελληνικών αντιλήψεων, που αναγνωρίζουν – παρά την κυριαρχία της μοίρας – την ευθύνη του ανθρώπου.

Σ’ ό,τι λοιπόν αφορά στη βασιλεία του Κροίσου και την πρώτη υποδούλωση της Ιωνίας[87] έτσι έγιναν τα πράγματα.

Ὁ δὲ ἀκούσας συνέγνω ἑωυτοῦ εἶναι τὴν ἁμαρτάδα καὶ οὐ τοῦ θεοῦ.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Στη 2η ενότητα είδαμε τον Κροίσο να διώχνει οργισμένος το Σόλωνα. Πότε άλλαξαν τα συναισθήματά του απέναντι στον Αθηναίο σοφό και κάτω από ποιες συνθήκες;
2. Ποια σημασία έχει ο οικονομικός παράγοντας (τα πλούτη) στην ιστορία του Ηροδότου; Να εντοπίσετε συγκεκριμένα σημεία στην ενότητα και να τα εξηγήσετε.
3. Πώς δικαιολόγησε το μαντείο τους χρησμούς και σε ποιο συμπέρασμα κατέληξε ο Κροίσος;
4. Ο Ηρόδοτος στο κείμενο της ενότητας αυτής χρησιμοποιεί ευθύ και πλάγιο λόγο. Να εντοπίσετε τα σημεία και να συζητήσετε τι πετυχαίνει με την τεχνική αυτή.
5. Ο Κροίσος ενώ βρίσκεται στην πυρά απευθύνεται στον Απόλλωνα ζητώντας τη βοήθειά του. Στην προσευχή αυτή ο Ηρόδοτος ακολουθεί ένα παραδοσιακό μοτίβο που το βρίσκουμε και στα ομηρικά έπη. Να συγκρίνετε την προσευχή από την *Ιλιάδα* που σας δίνεται παρακάτω με την προσευχή του Κροίσου (στη μορφή και το περιεχόμενο) και να αποδώσετε με δικά σας λόγια το μοτίβο αυτό.

Παράλληλο κείμενο

***Ιλιάδα*, Α, 35- 40**

(Ο Χρύσης, ιερέας του Απόλλωνα, προς το θεό)
«Επάκουσέ μου, ασημοδόξαρε, που κυβερνάς τη Χρύσα
[...] αν σου στέγασα ναό χαριτωμένο
κάποτε ως τώρα εγώ, για αν σου ’καψα παχιά μεριά ποτέ μου,
γιδίσια για ταυρίσια, επάκουσε, και δώσε να πλερώσουν
οι Δαναοί με τις σαγίτες σου τα δάκρυα που ’χω χύσει!»

Μετάφραση: Ι. Πολυλάς

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Να συμπληρώσετε τα κενά με τις λέξεις που σας δίνονται (αφού τις βάλετε στο σωστό τύπο, συμπληρώνοντας και τα άρθρα). Κάποιες λέξεις θα τις χρησιμοποιήσετε πάνω από μία φορά, ενώ μία περισσεύει:

Παρακολουθήσαμε στην ενότητα αυτή τον ..... να χάνει ... και να οδηγείται ... αιχμάλωτος του .... Τότε, θα κατανοήσει τα λόγια .... και θα φωνάξει .... . Ο Κύρος, μόλις μαθαίνει τι είχε συμβεί, αποφασίζει να χαρίσει .... στον .... Θα χρειαστεί όμως η παρέμβαση .... για να σβήσει ... και να σωθεί ... Αργότερα ο .... θα στείλει ανθρώπους στο μαντείο ... πιστεύοντας πως ο θεός ....είναι .... για τη ....Η απάντηση ..... θα τον κάνει να συνειδητοποιήσει ότι .... είναι δική του.

(Απόλλων, Δελφοί, εξουσία, ευθύνη, ζωή, θρόνος, Κροίσος, Κύρος, όνομα, πλούτη, Πυθία, πυρά, Σόλων, συμφορά, υπεύθυνος)

[87] **την πρώτη υποδούλωση της Ιωνίας:** ο ιστορικός δηλώνει ότι ολοκλήρωσε τα σχετικά με τον Κροίσο και την υποταγή της Ιωνίας. Ο «λυδικός λόγος» κλείνει όπως άρχισε: με τον Κροίσο και την υποδούλωση των ιωνικών πόλεων. Θυμηθείτε πώς ονομάζεται η τεχνική αυτή.

ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ – ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΑ ΣΧΕΔΙΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ – ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. «Κυκλική αντίληψη της ανθρώπινης μοίρας και της ιστορίας»: Να συζητήσετε το θέμα, αφού διαβάσετε και το κείμενο που ακολουθεί. Σήμερα διατηρείται αυτή η αντίληψη; Θυμηθείτε παροιμιακές εκφράσεις όπως «του κύκλου τα γυρίσματα» ή «έχει ο καιρός γυρίσματα» και σε ποιες περιπτώσεις λέγονται.

Το τέλος της ιστορίας του Κροίσου και το τέλος του Κύρου (Ι 204- 214)
Ο Κροίσος αργότερα συνοδεύει τον Κύρο ως σύμβουλός του στην εκστρατεία κατά των Μασσαγετών (ασιατικού λαού που ζούσε πέρα από τον Αράξη ποταμό) και του λέει:
«Βασιλιά μου, [...] τα παθήματά μου, μ' όλη την πίκρα που με πότισαν, μου έγιναν μαθήματα. Λοιπόν, αν έχεις την ιδέα ότι είσαι αθάνατος κι εξουσιάζεις σε αθανάτους, δε θα κέρδιζες τίποτε με το να σου αναπτύξω τη γνώμη μου· αν όμως το έβαλες καλά στο νου σου ότι και συ είσαι άνθρωπος και σ' ανθρώπους εξουσιάζεις, πρώτα πρώτα ετούτο να καταλάβεις, ότι του ανθρώπου η ζωή ακολουθεί του κύκλου τα γυρίσματα, που δεν αφήνουν να συνοδεύει η καλή τύχη πάντοτε τους ίδιους». (Ι 207)
Όμως η συμβουλή του προς τον Μεγάλο Βασιλιά να προχωρήσει στη χώρα των Μασσαγετών, διαβαίνοντας τον Αράξη ποταμό, στάθηκε μοιραία. Ο Κύρος σκοτώνεται και τα ίχνη του Κροίσου ξεθωριάζουν και χάνονται κάπου στην *Ἱστορίη*.

2. Να καταγράψετε τις αντιλήψεις του Ηροδότου για το ρόλο του θείου και της μοίρας στη ζωή του ανθρώπου (από τις ενότητες που διδαχτήκατε) και να τις συγκρίνετε με τις αντίστοιχες αντιλήψεις στην *Οδύσσεια* (στους στίχους που σας δίνονται παρακάτω), εντοπίζοντας κοινά στοιχεία και διαφορές. Για παράδειγμα: τι ζητάει ο άνθρωπος από το θεό, τι περιμένει ο θεός από τον άνθρωπο, πώς «επικοινωνούν» μεταξύ τους κτλ. Υπάρχουν κοινά στοιχεία με τη χριστιανική θρησκεία ή και με άλλες θρησκείες που τυχόν γνωρίζετε;

Παράλληλο κείμενο

***Οδύσσεια* (α 36- 39, 69 -71, 75- 78)**
(Δίας) Αλίμονο, είναι αλήθεια ν' απορείς που θέλουν οι θνητοί να ρίχνουν (36)
στους θεούς τα βάρη τους· έρχεται λένε το κακό από μας –
κι όμως οι ίδιοι, κι από φταίξιμο δικό τους, πάσχουν και βασανίζονται
και πάνω απ' το γραφτό τους. [...]
(Αθηνά) Δία Ολύμπιε, ως πότε αλύγιστη θα παραμένει η βουλή σου; Ο Οδυσσεύς (69)
δεν ήταν που θυσίες σού χάριζε στην ευρύχωρη Τροία,
πλάι στ' αργίτικα καράβια; [...]
(Δίας) Πώς θα μπορούσα εγώ να λησμονήσω τον θεϊκό Οδυσσέα; (75)
που ξεχωρίζει η γνώση του απ' τους υπόλοιπους θνητούς,
και στις θυσίες όλους τους άλλους τούς ξεπέρασε, όσες προσφέρονται
στους αθανάτους που κατέχουν τον πλατύ ουρανό;

Μετάφραση: Δ. Ν. Μαρωνίτης

3. α) Ο Ηρόδοτος οργανώνει το υλικό της ιστορίας του «προσωποκεντρικά». Μπορείτε να εξηγήσετε τον όρο με παραδείγματα από το Ι΄ βιβλίο;
   β) Πώς οργανώνεται η ύλη στο βιβλίο της ιστορίας σας ή σε άλλα βιβλία ιστορίας που γνωρίζετε;
   γ) Με βάση τα παραπάνω να συζητήσετε στην τάξη τη σχέση της οργάνωσης του υλικού με τις αντιλήψεις του ιστορικού για την ιστορία.
4. Ο Ηρόδοτος στο κεφ. 87 μας στέλνει ένα αντιπολεμικό μήνυμα. Πόσο επίκαιρο είναι σήμερα; Έχετε συναντήσει αντιπολεμικά μηνύματα στη λογοτεχνία ή την τέχνη; Συγκεντρώστε τα και οργανώστε μία έκθεση (ζωγραφικής, βιβλίου ή αφίσας που θα κατασκευάσετε εσείς με τέτοια μηνύματα) με θέμα την καταδίκη του πολέμου.
5. Ο Ηρόδοτος δίνει μεγάλη σημασία στα ποτάμια: ο Κροίσος καταστράφηκε αφού πέρασε ένα ποτάμι, το ίδιο και ο Κύρος. Στην αρχαία Ρώμη η διάβαση του Ρουβίκωνα από τον Καίσαρα άλλαξε τη μορφή του ρωμαϊκού κράτους. Το ποτάμι έχει επίσης συμβολικό χαρακτήρα (π.χ. συμβολίζει το πέρασμα στον «άλλο κόσμο»). Συγκεντρώστε και άλλες τέτοιες περιπτώσεις από τα μαθήματά σας ή από άλλη πηγή και συζητήστε το θέμα.

Ένας τρόπος εργασίας είναι να χωριστείτε σε ομάδες και να αναλάβετε ένα επιμέρους θέμα για έρευνα – μελέτη. Όταν ολοκληρώσετε την έρευνά σας, θα συνθέσετε όλοι μαζί το τελικό κείμενο.

ΑΙΓΥΠΤΙΟΣ ΛΟΓΟΣ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Ο «**αιγύπτιος λόγος***» είναι η μεγαλύτερη και πιο εντυπωσιακή από τις γεωγραφικές – εθνογραφικές **παρεκβάσεις*** στο έργο του Ηροδότου, αφού καλύπτει ένα βιβλίο, και μας δίνει ένα πλήθος στοιχείων αρχαιολογικών, γεωγραφικών, εθνογραφικών, λαογραφικών, ιστορικών: για τη χώρα, το Νείλο, για τους ανθρώπους, τα ήθη, τα έθιμα, τον τρόπο ζωής, για τις επιστήμες, τη θρησκεία, τους βασιλείς και τα έργα τους, τα μνημεία της χώρας. Παράλληλα ο Ηρόδοτος μας δίνει πολύτιμες πληροφορίες για τον τρόπο που εργάστηκε ως ιστορικός. Αφορμή για τον «αιγύπτιο λόγο» είναι η εκστρατεία του Καμβύση, γιου και διαδόχου του Κύρου, στη χώρα αυτή (525 π.Χ.), την οποία και ο ίδιος ο Ηρόδοτος (όπως πολλοί Έλληνες του καιρού του) επισκέφθηκε και θαύμασε.

Η μούσα Ευτέρπη

ΕΝΟΤΗΤΑ 4η — Η ΧΩΡΑ ΚΑΙ Ο ΝΕΙΛΟΣ ΙΙ 3- 5, 12, 19- 22

Θεματικά κέντρα

- *Επιτεύγματα των Αιγυπτίων*
- *Η χώρα και ο Νείλος*
- *Οι πλημμύρες του Νείλου*

Ο θεός Ώρος· παριστάνεται με κεφάλι γερακιού.

Θρησκεία

ΙΙ3. [...] Λοιπόν, απ' όσα μου εξιστόρησαν, αυτά που έχουν σχέση με τη θρησκεία[1] δεν έχω πρόθεση να τα εκθέσω, με μόνη εξαίρεση τα ονόματα[2] των θεών, γιατί πιστεύω ότι όλοι οι άνθρωποι γνωρίζουν στον ίδιο βαθμό[3] αυτά τα θέματα· κι όσα θ' αναφέρω γι' αυτά, είναι που μου το επιβάλλουν οι ανάγκες της αφήγησής μου.

Ημερολόγιο
Θεοί

ΙΙ4. Όμως για ό,τι έχει να κάνει με τα ανθρώπινα, έλεγαν τα εξής και συμφωνούσαν μεταξύ τους· πρώτοι απ' όλους τους λαούς οι Αιγύπτιοι ανακάλυψαν το έτος[4] και διαίρεσαν σε δώδεκα μέρη τον κύκλο των εποχών του·κι έλεγαν ότι την ανακάλυψη αυτή την έκαναν παρατηρώντας τα άστρα. Και, κατά τη γνώμη μου, υπολογίζουν πιο ορθά από τους Έλληνες τη διάρκεια του έτους, εφόσον οι Έλληνες προσθέτουν σε κάθε δυο χρόνια έναν εμβόλιμο μήνα, για να έχουν κανονικά την εναλλαγή των εποχών, ενώ οι Αιγύπτιοι, δίνοντας στους δώδεκα μήνες τριάντα μέρες στον καθένα, προσθέτουν σε κάθε έτος πέντε ημέρες συμπληρωματικές κι έτσι ο κύκλος των εποχών ολοκληρώνοντας την περιφορά του συμπίπτει με το τέλος του έτους τους. Κι έλεγαν ότι οι Αιγύπτιοι

---

[1] **θρησκεία:** ο Ηρόδοτος αποφεύγει να μιλήσει διεξοδικά για θρησκευτικά ζητήματα· άλλωστε θέμα του έργου του είναι τα ανθρώπινα πράγματα όχι τα θεία.

[2] **ονόματα:** (στο πρωτότυπο «*ἐπωνυμίαι*») εννοεί τα χαρακτηριστικά, τις ιδιότητες, την καταγωγή, τη λατρεία και όχι ακριβώς τα ονόματα ως λέξεις.

[3] **στον ίδιο βαθμό:** πιθανόν να εννοεί ο Ηρόδοτος ότι τα θρησκευτικά γενικώς στοιχεία (λατρεία, ηθικές επιταγές) είναι ως ένα βαθμό κοινά σε όλους τους λαούς.

[4] **πρώτοι ... ανακάλυψαν το έτος:** το ημερολόγιο άρχισε να χρησιμοποιείται στην Αίγυπτο το 2770 π.Χ. Η λύση που έδωσαν οι Αιγύπτιοι στον υπολογισμό του έτους, με την εισαγωγή του ηλιακού έτους, τη διαίρεσή του σε 12 μήνες των 30 ημερών και την προσθήκη των 5 ημερών, ήταν πολύ πιο απλή και σωστή από το σεληνιακό έτος των Ελλήνων.

Hrodotos_Final 10-11-05 11:35 Page 32

πρώτοι καθιέρωσαν ονόματα των δώδεκα θεών[5] κι ότι από αυτούς τα πήραν οι Έλληνες, και πρώτοι αφιέρωσαν στους θεούς βωμούς και αγάλματα και ναούς και σκάλισαν παραστάσεις πάνω σε πέτρα.

Η Αίγυπτος δώρο του Νείλου

II5. Κι έμεινα με την εντύπωση ότι οι πληροφορίες που έδιναν για τη χώρα τους ήταν σωστές. Γιατί κι ένας που δεν κατατοπίστηκε καθόλου από πριν, αλλά την είδε – φτάνει βέβαια να 'χει μυαλό – αντιλαμβάνεται ότι την περιοχή της Αιγύπτου, στην οποία φτάνουν με τα καράβια τους οι Έλληνες[6], την έχουν επίκτητη οι Αιγύπτιοι και την πήραν δώρο απ' τον ποταμό[7] [...]· με το πρώτο που πλησιάζει στη στεριά το καράβι σου κι ενώ ακόμα θέλει μιας μέρας δρόμο[8] για να πιάσει στεριά, αν ρίξεις στο βυθό βολίδα[9], θα σου κουβαλήσει επάνω πηλό, κι ας είσαι σε νερά έντεκα οργιές βαθιά[10]. Από αυτό λοιπόν φαίνεται ποια έκταση πήραν οι προσχώσεις.

<ἣ> Αἴγυπτος ἐς τὴν Ἕλληνες ναυτίλλονται
ἐστὶ Αἰγυπτίοισι ἐπίκτητός τε γῆ καὶ δῶρον τοῦ ποταμοῦ [...]

Γεωλογικές παρατηρήσεις

II12. Λοιπόν, για όσα αφορούν την Αίγυπτο δίνω πίστη και στα λόγια αυτών που λεν τα παραπάνω και προσωπικά σχημάτισα με βεβαιότητα τη γνώμη ότι οπωσδήποτε αυτή είναι η πραγματικότητα, γιατί είδα πρώτα πρώτα ότι η Αίγυπτος προεξέχει προς τη θάλασσα απ' τη γειτονική της χώρα κι έπειτα βρίσκονται κοχύλια[11] πάνω στα βουνά της κι ένα στρώμα άρμης κατακάθεται πάνω τους, έτσι που να προκαλεί φθορές και στις πυραμίδες, και το βουνό που βρίσκεται πάνω από τη Μέμφη, μονάχα αυτό απ' όλη την Αίγυπτο να έχει άμμο· κι επιπρόσθετα το χώμα της Αιγύπτου [...] είναι μαύρο[12] και ευκολότριφτο, καθότι είναι λάσπη και πρόσχωση που την κατέβασε ο ποταμός από την Αιθιοπία.

Οι πλημμύρες του Νείλου: Οι θεωρίες

II19. Κι όταν ανεβαίνουν τα νερά του, ο Νείλος πλημμυρίζει όχι μόνο το Δέλτα, αλλά και κάποιες περιοχές της χώρας που θεωρούνται ότι ανήκουν στη Λιβύη και στην Αραβία [...]. Για το ιδιαίτερο όμως χαρακτηριστικό του ποταμού δεν μπόρεσαν να με κατατοπίσουν ούτε οι ιερείς ούτε κανένας άλλος. Και με ιδιαίτερο ενδιαφέρον ρωτούσα να μου πουν ποιος είναι ο λόγος που ο Νείλος, αρχίζοντας από το θερινό ηλιοστάσιο[13], κατεβαίνει φουσκωμένος εκατό μέρες και, φτάνοντας περίπου στην εκατοστή, ξαναγυρνά στην κοίτη του με χαμηλωμένη τη στάθμη των νερών του, ώστε συνεχώς όλο το χειμώνα το ρεύμα του είναι μικρό, ωσότου πάλι έρθει το θερινό ηλιοστάσιο. Λοιπόν, γι' αυτό το ζήτημα δεν μπόρεσε να με κατατοπίσει κανένας Αιγύπτιος, όταν τους ρωτούσα ποιο μυστήριο κρύβει ο Νείλος, ώστε να παρουσιάζει το αντίθετο φαινόμενο[14] από τους υπόλοιπους ποταμούς. [...]

II20. Αλλά κάποιοι Έλληνες, στην επιθυμία τους να γίνουν διάσημοι για τη σοφία τους, είπαν για το ζήτημα των νερών του Νείλου τρεις θεωρίες, για τις δυο απ' τις οποίες απαξιώ να κάνω λόγο, απλώς θα περιοριστώ να τις αναφέρω. Λοιπόν η μια τους λέει ότι η αιτία που φουσκώνει ο ποταμός είναι τα μελτέμια[15], που εμποδίζουν τον

---

[5] **δώδεκα θεών:** οι κυρίαρχοι θεοί της Αιγύπτου ήταν οκτώ και από αυτούς προέρχονταν οι δώδεκα νεότεροι θεοί. Μάλλον δεν είχαν μεγάλη σχέση με το ελληνικό δωδεκάθεο.
[6] **στην οποία ... οι Έλληνες:** εννοεί τη λίμνη Μοίριδα (βλ. χάρτη 1, σ. 41)· αποτελούσε το όριο στο οποίο έφταναν οι Έλληνες. Ο Ηρόδοτος νόμισε ότι ήταν τεχνητή λίμνη.
[7] **δώρο απ' τον ποταμό:** ο χαρακτηρισμός αποδίδεται στον λογογράφο Εκαταίο (έζησε περίπου το 550- 479 π.Χ.).
[8] **μιας μέρας δρόμο:** το ταξίδι μιας ημέρας με πλοίο μπορούσε να καλύψει κατά τον Ηρόδοτο 540 ή 700 σταδίους*.
[9] **βολίδα:** όργανο βυθομέτρησης (θάλασσας, λίμνης, ποταμού) ή ανίχνευσης του βυθού. Ήταν ένα κομμάτι μολύβι δεμένο σε κλωστή. Ερευνήστε πώς γίνεται σήμερα η βυθομέτρηση των θαλασσών.
[10] **έντεκα οργιές βαθιά:** δηλαδή σε βάθος 20μ.· η οργιά ισοδυναμούσε με 1,84 μ.
[11] **κοχύλια:** η παρατηρητικότητα του ιστορικού είναι εξαιρετική και οι εκτιμήσεις του ακριβείς.
[12] **μαύρο:** οι Αιγύπτιοι ονόμαζαν τη χώρα τους Κεμτ ή Κέμ (: «Μαύρη»).
[13] **θερινό ηλιοστάσιο:** οι πλημμύρες δεν άρχιζαν παντού την ίδια εποχή, αλλά ξεκινώντας από τα νότια περίπου τον Απρίλιο, άρχιζαν στην περιοχή της Μέμφιδας (κοντά στο σημερινό Κάιρο) περίπου στο τέλος Ιουνίου. Σωστά λοιπόν ο Ηρόδοτος αναφέρει το θερινό ηλιοστάσιο (22 Ιουνίου).
[14] **το αντίθετο φαινόμενο:** οι πλημμύρες το καλοκαίρι, τις οποίες ο Ηρόδοτος δεν μπορεί να εξηγήσει, οφείλονται στις έντονες τροπικές βροχές στη λεκάνη του Άνω Νείλου, την Αιθιοπία και στο οροπέδιο της Α. Αφρικής. Μόλις οι βροχές σταματήσουν, κατεβαίνει σταδιακά και η στάθμη του ποταμού. Σωστά αναφέρει τη διάρκεια των πλημμυρών.
[15] **μελτέμια:** η θεωρία αποδίδεται στον Θαλή τον Μιλήσιο (έναν από τους «επτά σοφούς», βλ. ενότητα 2, σ. 18). Τα μελτέμια (στο πρωτότυπο *ἐτήσιαι*) φυσούν το καλοκαίρι από τα ΒΔ.

Νείλο να χύσει τα νερά του στη θάλασσα. Όμως τόσες φορές μελτέμια δε φύσηξαν, μα να που ο Νείλος παρουσίασε το ίδιο φαινόμενο. Κι επιπρόσθετα, αν η αιτία ήταν τα μελτέμια, θα περιμέναμε και οι άλλοι ποταμοί, όσων το ρεύμα κυλά αντίθετα με τα μελτέμια, να παρουσιάζουν το ίδιο φαινόμενο [...]

ΙΙ21. Η δεύτερη θεωρία[16] δεν έχει βέβαια τη λογικοφάνεια της προηγούμενης, εντυπωσιάζει όμως περισσότερο στο άκουσμά της· αυτή λέει ότι ο Νείλος μάς μπερδεύει μ' αυτό το φαινόμενο, επειδή τα νερά του έρχονται από τον Ωκεανό, και ο Ωκεανός περιβρέχει ολόκληρη τη γη.

ΙΙ22. Η τρίτη τώρα θεωρία, ενώ είναι πολύ πιο αληθοφανής, απομακρύνεται περισσότερο από την αλήθεια[17]. Γιατί κι αυτή δε λέει τίποτα, όταν ισχυρίζεται ότι ο Νείλος φουσκώνει από το χιόνι που λιώνει – ποιος; ο Νείλος, που κυλά από τη Λιβύη διασχίζοντας τη χώρα των Αιθιόπων και βγαίνει στην Αίγυπτο! Λοιπόν, από πού κι ως πού το ρεύμα του προέρχεται από χιόνι, εφόσον κυλά από τα πιο θερμά μέρη σε μέρη που γενικά είναι πιο ψυχρά; [...]

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ – ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1. Ποιες πληροφορίες αποκομίζουμε για τη μέθοδο του ιστορικού από την ενότητα;
2. Να μελετήσετε ένα από τα θέματα: α) Οι πλημμύρες του Νείλου: ποιες θεωρίες διατυπώθηκαν και ποια είναι στην πραγματικότητα η αιτία των πλημμυρών. Να απαντήσετε και με όσα μάθατε στο μάθημα της Γεωγραφίας. β) Το ηλιοστάσιο: τι είναι, ποιες παραδόσεις και έθιμα συνδέονται με το θερινό ηλιοστάσιο (π.χ. οι φωτιές του Άι- Γιάννη). Θα αντλήσετε πληροφορίες από το διαδίκτυο.
3. Τα θέματα που αναπτύσσει στην ενότητα αυτή ο Ηρόδοτος τα συζήτησε με τους ιερείς της Αιγύπτου, ενώ άλλα θέματα (π.χ. για τις πλημμύρες του Νείλου) τα γνωρίζει και από τους λογογράφους, π.χ. από τον Εκαταίο. Σήμερα, ποιες επιστήμες έχουν αντικείμενό τους τα θέματα αυτά; Συγκεντρώστε πληροφορίες και συζητήστε την εξέλιξη της επιστήμης.

Παράλληλο κείμενο

***Ιλιάδα* (Σ 478- 483, 607- 608)**
Η ασπίδα του Αχιλλέα: ο Ωκεανός

Και πρώτα δυνατό, θεόρατο βάζει μπροστά σκουτάρι* (478)
δουλεύοντάς το ολούθε στέριωσε τριπλό λαμπρό στεφάνι
[...] λογής λογής πλουμίδια εχάραξε με τη σοφή του τέχνη.
Βάζει τη γης, βάζει τη θάλασσα, βάζει τα ουράνια απάνω
[...] Κι ακόμα βάζει το περίτρανο του Ωκεανού ποτάμι (607)
στου σκουταριού του στέριου ολόγυρα το πιο ακρινό στεφάνι.

Μετάφραση: Ν. Καζαντζάκης - Ι. Θ. Κακριδής

***σκουτάρι**: *η ασπίδα.*

ΕΡΩΤΗΣΗ

Ποια σχέση έχει η αντίληψη για τον ωκεανό, όπως διατυπώνεται στην *Ιλιάδα* («Παράλληλο κείμενο»), με τη θεωρία που απορρίπτει ο Ηρόδοτος για τις πλημμύρες του Νείλου; (βλ. χάρτη σ. 52).

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Να καταγράψετε τα θέματα που πραγματεύεται ο Ηρόδοτος στην ενότητα αυτή και να αναπτύξετε σε μία παράγραφο όποιο σας αρέσει περισσότερο.

---

[16] **η δεύτερη θεωρία:** τη διατύπωσε μάλλον ο Εκαταίος.
[17] **απομακρύνεται ... αλήθεια:** αντίθετα αυτή η θεωρία βρίσκεται πιο κοντά στην αλήθεια. Τη γνώμη αυτή είχε διατυπώσει ο φιλόσοφος Αναξαγόρας. Ο Ηρόδοτος δεν γνώριζε για τα χιόνια των βουνών της κεντροανατολικής Αφρικής.

Hrodotos_Final 10-11-05 11:36 Page 34

ΕΝΟΤΗΤΑ 5η — «ΘΩΜΑΣΙΑ» ΚΑΙ «ΝΟΜΟΙ»[18] ΤΩΝ ΑΙΓΥΠΤΙΩΝ
II 35 - 37, 42, 50, 65, 68, 84, 86, 99

Θεματικά κέντρα

- *«Περίεργα» έθιμα και συνήθειες*
- *Ιερείς*
- *Οι θεοί*
- *Τα ιερά ζώα*
- *Ο κροκόδειλος*
- *Άλλα αξιοπρόσεκτα*
- *Η μέθοδος*

Οι Αιγύπτιοι: διαφορετικοί απ' όλους τους λαούς

II35. Τώρα, θα δώσω μεγάλη έκταση στην περιγραφή της Αιγύπτου, επειδή η φύση της παρουσιάζει τα περισσότερα αξιοθέατα κι έχει να δείξει ανθρώπινα δημιουργήματα ανώτερα από κάθε περιγραφή – καμιά άλλη χώρα δεν μπορεί να συγκριθεί μ' αυτή· γι' αυτό θα κάνω περισσότερο λόγο γι' αυτή. Οι Αιγύπτιοι, όπως η ατμόσφαιρά τους[19] είναι κάτι το μοναδικό και ο ποταμός τους παρουσιάζει διαφορετικά φαινόμενα απ' ό,τι οι άλλοι ποταμοί, καθιέρωσαν σ' όλα τα πάντα συνήθειες και νόμους αντίθετους απ' των άλλων λαών· για παράδειγμα, στη χώρα τους οι γυναίκες είναι που πηγαίνουν στην αγορά και κάνουν το λιανεμπόριο[20], ενώ οι άντρες κάθονται στο σπίτι και υφαίνουν· κι ενώ οι άλλοι υφαίνουν σπρώχνοντας το υφάδι προς τα πάνω, οι Αιγύπτιοι προς τα κάτω[21]. [...]

> Ἔρχομαι δὲ περὶ Αἰγύπτου μηκυνέων τὸν λόγον, ὅτι πλεῖστα θωμάσια ἔχει...
> Αἰγύπτιοι... τὰ πολλὰ πάντα ἔμπαλιν τοῖσι ἄλλοισι ἀνθρώποισι ἐστήσαντο ἤθεά τε καὶ νόμους.

Άλλες ιδιορρυθμίες των Αιγυπτίων

II36. Παντού αλλού οι ιερείς των θεών αφήνουν τα μαλλιά τους μακριά, όμως στην Αίγυπτο κουρεύονται. Οι άλλοι λαοί έχουν έθιμο, μόλις πέσει πένθος[22], να κουρεύουν το κεφάλι τους αυτοί που ο πόνος τους είναι μεγαλύτερος, οι Αιγύπτιοι όμως, όταν ο θάνατος χτυπάει δικούς τους, αφήνουν τις τρίχες και της κεφαλής και της γενειάδας τους να μεγαλώσουν, ενώ πριν ήταν ξυρισμένοι. [...] Οι άλλοι τρέφονται με σιτάρι και κριθάρι, ενώ οι Αιγύπτιοι νιώθουν την πιο μεγάλη περιφρόνηση για όποιον ζει μ' αυτά, αλλά κάνουν τα ψωμιά τους απ' το δημητριακό που το λεν ολύρα, κι ορισμένοι το λένε ζειά[23]. Ζυμώνουν το ζυμάρι με τα πόδια[24], ενώ τον πηλό με τα χέρια. [...] Οι ΄Ελληνες γράφουν τα γράμματα και κάνουν λογαριασμούς με χαλίκια φέροντας το χέρι απ' τ' αριστερά προς τα δεξιά, οι Αιγύπτιοι όμως απ' τα δεξιά προς τ' αριστερά. Και κάνοντας αυτό λένε πως οι ίδιοι τους γράφουν από τη μεριά του δεξιού χεριού, ενώ οι ΄Ελληνες, του αριστερού· κι έχουν δύο είδη γραφής[25], η μια είναι ιερογλυφική, η άλλη η δημοτική.

Γονατιστό άγαλμα γυναίκας που ζυμώνει, από τη Σακκάρα, 2465-2325 π.Χ. Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, Αθήνα.

---

18 **θωμάσια- νόμοι:** ήθη, έθιμα, τρόπος ζωής, λατρεία, ιερά ζώα, ιατρική, ταρίχευση αποτελούν το περιεχόμενο των κεφ. 35- 98, που θεωρούνται το πολυτιμότερο μέρος του ΙΙ βιβλίου.

19 **η ατμόσφαιρά τους:** εννοεί τις κλιματολογικές συνθήκες· τη θεωρία για την επίδρασή τους στον άνθρωπο ανέπτυξε ο Ιπποκράτης (ο γνωστός θεμελιωτής της ιατρικής επιστήμης, περ. 460- 356 π.Χ.).

20 **οι γυναίκες ... κάνουν το λιανεμπόριο:** αυτά δεν αποτελούσαν κανόνα, αλλά φαίνεται ότι ο Ηρόδοτος γενικεύει ό,τι τον εντυπωσίασε από τις αιγυπτιακές συνήθειες.

21 **προς τα κάτω:** οι αργαλειοί τους (όπως και των αρχαίων Ελλήνων) ήταν όρθιοι. Οι Αιγύπτιοι ύφαιναν και με τους δύο τρόπους.

22 **πένθος:** συνήθως οι ΄Ελληνες έκοβαν τα μαλλιά τους, άλλοτε όμως άφηναν τα γένια και τα μαλλιά τους σε ένδειξη πένθους. Γνωρίζετε παρόμοια έθιμα για το πένθος σήμερα;

23 **ολύρα- ζεια:** οι ονομασίες αυτές και στο πρωτότυπο, πιθανόν ήταν σίκαλη ή αραβόσιτος, δεν είναι όμως βέβαιο ότι ταυτίζονται. Ψωμί από ζεια έτρωγαν οι κατώτερες τάξεις.

24 **με τα πόδια:** η πληροφορία είναι επιβεβαιωμένη από τα μνημεία, ζύμωναν όμως και με τα χέρια (βλ. εικόνα σ. 34).

25 **δύο είδη γραφής:** τα είδη ήταν τρία, αλλά ο Ηρόδοτος παραλείπει την ιερατική, ταυτίζοντάς την με την ιερογλυφική. Η ιερατική σε σχέση με την ιερογλυφική ήταν απλοποιημένη γραφή. Η ιερογλυφική ήταν η πρώτη γραφή και των Κρητών της μινωικής εποχής, όπως γνωρίζουμε από το δίσκο της Φαιστού.

Hrodotos_Final 10-11-05 11:36 Page 35

Ιερογλυφικά.

Οι ιερείς

ΙΙ37. Καθώς είναι θρήσκοι πολύ περισσότερο από κάθε άλλο λαό, κρατούν τα εξής έθιμα· πίνουν από χάλκινα[26] ποτήρια, που τα πλένουν με σφουγγάρι κάθε μέρα, όλοι ανεξαιρέτως. Φορούν ρούχα λινά, πάντα φρεσκοπλυμένα[27] – κάτι στο οποίο δίνουν εντελώς ιδιαίτερη σημασία. [...] Οι ιερείς φορούν ένα και μοναδικό ρούχο λινό και υποδήματα από πάπυρο[28]· κι απαγορεύεται να πάρουν άλλο ρούχο ή άλλα υποδήματα· και λούζονται με κρύο νερό δυο φορές τη μέρα και άλλες δυο φορές κάθε νύχτα.

Οι θεοί

ΙΙ42. Λοιπόν, όσοι Αιγύπτιοι έχουν στον τόπο τους λατρευτικό κέντρο του Διός[29] των Θηβών ή ανήκουν στο νομό των Θηβών, όλοι αυτοί δεν αγγίζουν τα αρνιά και θυσιάζουν κατσίκια. Γιατί δε δείχνουν όλοι οι Αιγύπτιοι τον ίδιο σεβασμό για όλους τους θεούς, εκτός από την Ίσιδα και τον Όσιρη[30] (ο Όσιρης, λένε, είναι ο Διόνυσος) [...]

ΙΙ50. Εξάλλου όλες σχεδόν οι ονομασίες[31] των θεών έχουν έρθει στην Ελλάδα από την Αίγυπτο [...] Γιατί, αν εξαιρέσουμε τον Ποσειδώνα και τους Διοσκούρους (όπως είπα και παραπάνω) και την Ήρα και την Εστία και τη Θέμιδα και τις Χάριτες και τις Νηρηίδες, τις ονομασίες των άλλων θεών τις είχαν ανέκαθεν οι Αιγύπτιοι στη χώρα τους.

Άγαλμα του βασιλικού γραφέα Ραχοτέπ, 2465-2350 π.Χ. Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, Αθήνα.

Τα ιερά ζώα

ΙΙ65. Οι Αιγύπτιοι λοιπόν τελούν με υπερβολική ευλάβεια και τα άλλα θρησκευτικά τους καθήκοντα και ιδιαίτερα τα εξής· παρότι η Αίγυπτος συνορεύει με τη Λιβύη[32], δεν έχει και πολλά ζώα. Κι όσα έχει η χώρα τους, όλα τα θεωρούν ιερά[33], κι άλλα είναι κατοικίδια, άλλα όμως όχι [...]. Κι αν κάποιος σκοτώσει ένα απ' αυτά τα ζώα, αν το έκανε εκ προθέσεως, η τιμωρία είναι θάνατος, κι αν εξ αμελείας, πληρώνει το πρόστιμο που θα ορίσουν οι ιερείς· όποιος όμως σκοτώσει ίβιδα[34] ή γεράκι, είτε εκ προθέσεως είτε εξ αμελείας, αδιάφορο, τον σκοτώνουν οπωσδήποτε.

Ο κροκόδειλος και ο τροχίλος

ΙΙ68. Και να τώρα οι κροκόδειλοι[35] και οι ιδιομορφίες τους· τους τέσσερις μήνες της βαρυχειμωνιάς δεν τρώει τίποτα, κι ενώ είναι τετράποδο, ζει και στη στεριά και στις λίμνες· γεννά αυγά και τα κλωσά στη στεριά· το μεγαλύτερο μέρος της ημέρας το περνά στη στεριά, αλλά όλη τη νύχτα στον ποταμό· γιατί τα νερά του είναι πιο ζεστά κι απ' το αεράκι της νύχτας κι από το αγιάζι της. Κι απ' όλα τα θνητά πλάσματα που μας είναι γνωστά, αυτός από ελάχιστος γίνεται πελώριος· δηλαδή, τα αυγά που γεννά δεν είναι μεγαλύτερα από της χήνας, και το μέγεθος του νεοσσού του είναι ανάλογο με του αυγού, καθώς όμως μεγαλώνει, φτάνει και τις δεκαεφτά πήχες, και ακόμα περισσότερες. Κι έχει

---

[26] **χάλκινα:** όχι βέβαια οι πλούσιοι· γι' αυτούς υπήρχαν χρυσά, ασημένια, γυάλινα.

[27] **φρεσκοπλυμένα:** η καθαριότητα είχε για τους Αιγυπτίους μεγάλη σημασία, για λόγους υγιεινής και για θρησκευτικούς λόγους· στην ιερογλυφική γραφή το σύμβολο του ιερέα ήταν ένας άνθρωπος που πλένεται.

[28] **από πάπυρο:** φυτό που ευδοκιμούσε στην Αίγυπτο και έδινε υλικό για πολλές χρήσεις.

[29] **του Διός:** είναι ο Άμμων (που οι Έλληνες ταύτιζαν με τον Δία), ο μεγαλύτερος θεός της Αιγύπτου. Ταυτίστηκε με τον ήλιο (ως Άμμων-Ρα) και ο κριός ήταν το ιερό του ζώο.

[30] **Όσιρης- Ἶσις:** η λατρεία τους ήταν πολύ διαδεδομένη· οι γιορτές του Όσιρη έμοιαζαν με τα Ανθεστήρια του Διονύσου. Οι Έλληνες τον ταύτιζαν και με τον Δία, τον Έρωτα, τον Άδη κ.α. Η Ίσιδα, αδελφή και σύζυγος του Όσιρη, ταυτιζόταν συνήθως με τη Δήμητρα.

[31] **ονομασίες:** βλ. σχόλιο 2, σ. 31. Οι Αιγύπτιοι δεν είχαν θεό αντίστοιχο με τον Ποσειδώνα ούτε και γενικά θεότητες της θάλασσας. Τι νομίζετε ότι δείχνει αυτό;

[32] **Λιβύη:** ο Ηρόδοτος πίστευε ότι η Λιβύη είχε πολλά θηρία, γι' αυτό την ονομάζει «θηριώδη», αντιδιαστέλλοντάς την από την Αφρική, που επίσης ονομάζεται Λιβύη.

[33] **όλα τα θεωρούν ιερά:** στην πραγματικότητα δεν τα θεωρούσαν όλα τα ζώα ιερά, ούτε και ήταν τα ίδια ζώα ιερά σε όλες τις περιοχές, όπως εξάλλου φαίνεται και από άλλα σημεία της *Ἱστορίης*.

[34] **ίβιδα:** πελαργός της Αιγύπτου.

[35] **οι κροκόδειλοι:** η περιγραφή του Ηροδότου είναι πολύ εκτεταμένη – γιατί το εξωτικό ζώο παρουσίαζε εξαιρετικό ενδιαφέρον για τους Έλληνες – και σε γενικές γραμμές ακριβής. Υπάρχουν όμως και ανακρίβειες. Μπορείτε να διορθώσετε τα σημεία αυτά;

μάτια χοίρου και δόντια μεγάλα και χαυλιόδοντες[36] (ανάλογους με το μέγεθος του σώματός του), αλλά είναι το μόνο ζώο που η φύση δεν του έδωσε γλώσσα. Κι ούτε κουνιέται το κάτω σαγόνι του, αλλά και σε τούτο παρουσιάζεται, μόνο αυτός απ' όλα τα ζώα, να φέρνει το απάνω σαγόνι του προς το κάτω. Κι έχει δυνατά νύχια και, στη ράχη του, δέρμα λεπιδωτό που δε σχίζεται με τίποτα. Μες στο νερό είναι τυφλός, αλλά έξω, στον αέρα, η όρασή του είναι οξύτατη. Κι έτσι που ζει μες στο νερό, το εσωτερικό του στόματός του είναι γεμάτο βδέλλες. Λοιπόν, τ' άλλα πετεινά και τα ζώα τον σκιάζονται, αλλά ο τροχίλος[37] τα 'χει καλά μαζί του, μια και του προσφέρει υπηρεσία· δηλαδή, όταν ο κροκόδειλος βγαίνει απ' το νερό στη στεριά και κατόπι ξαπλώνει με το στόμα ανοιχτό (και γενικά συνηθίζει να το κρατά ανοιχτό προς το μέρος του ζέφυρου), τότε ο τροχίλος τρυπώνει στο στόμα του και χάφτει τις βδέλλες. Κι αυτός – αφού γλιτώνει απ' την ενόχληση– νιώθει όμορφα και δεν πειράζει καθόλου τον τροχίλο.

Η γάτα λατρευόταν ιδιαίτερα στην Αίγυπτο. Η θεά Βούβαστη (Βαστ), πολιούχος της ομώνυμης πόλης (σημ. Tell- Basta), παριστανόταν συνήθως με πρόσωπο γάτας. Στο αγαλματίδιο η θεά-γάτα φοράει περιδέραιο με σκαραβαίο.

Άλλες επινοήσεις. Ιατρικές ειδικότητες

ΙΙ84. Και την ιατρική τέχνη την έχουν μοιραστεί μεταξύ τους με τον εξής τρόπο· ο κάθε γιατρός είναι μονάχα για μια αρρώστια[38], κι όχι για περισσότερες. Κι όπου ρίξεις το βλέμμα σου, πλήθος οι γιατροί· γιατί άλλοι ασκούν την ιατρική για την αρρώστια των ματιών, άλλοι για της κεφαλής, άλλοι των δοντιών, άλλοι για της κοιλιάς, κι άλλοι για τις αρρώστιες που ο άρρωστος δεν ξέρει πού πάσχει[39].

μιῆς νούσου ἕκαστος ἰητρός ἐστι καὶ οὐ πλεόνων... οἱ μὲν γὰρ ὀφθαλμῶν ἰητροὶ κατεστέασι, οἱ δὲ κεφαλῆς, οἱ δὲ ὀδόντων... οἱ δὲ τῶν ἀφανέων νούσων.

Η ταρίχευση

ΙΙ86. Και υπάρχουν ειδικοί γι' αυτό τον σκοπό και ζουν απ' αυτή την τέχνη[40]. Αυτοί, όταν τους φέρουν τον νεκρό, δείχνουν σ' εκείνους που τον φέρνουν ξύλινα ομοιώματα των νεκρών, με ζωγραφισμένη τη μορφή τους, και λένε ότι η πιο καλοδουλεμένη μούμια είναι εκείνου που νομίζω ότι είναι ασέβεια ν' αναφέρω τ' όνομά του[41] σε μια τέτοια περίσταση· κατόπι δείχνουν τη δεύτερη, που είναι κατώτερη από την πρώτη και φθηνότερη· και την τρίτη, που είναι η πιο φτηνή απ' όλες· και [...] ρωτούν τους άλλους με ποιον από τους παραπάνω τρόπους θέλουν να γίνει η μούμια του νεκρού τους.

Διευκρινίσεις του ιστορικού

ΙΙ99. Ως αυτό εδώ το σημείο[42] μίλησα στηριγμένος σε όσα είδα με τα μάτια μου και σ' ό,τι μου πρόσφερε η κρίση και η έρευνά μου· αλλά από δω και κάτω θα παραθέσω τα λεγόμενα των Αιγυπτίων, έτσι όπως τα άκουα· βέβαια σ' αυτά πού και πού θα προσθέτω και κάτι απ' ό,τι είδα με τα μάτια μου.

Μέχρι μὲν τούτου **ὄψις** τε ἐμὴ καὶ **γνώμη** καὶ ***ἱστορίη*** ταῦτα λέγουσά ἐστι, τὸ δὲ ἀπὸ τοῦδε Αἰγυπτίους ἔρχομαι **λόγους** ἐρέων κατὰ [τὰ] **ἤκουον**· προσέσται δέ τι αὐτοῖσι καὶ τῆς ἐμῆς **ὄψιος**.

---

[36] **χαυλιόδοντες:** μακριά δόντια που εξέχουν από το στόμα.
[37] **τροχίλος:** ίσως να είναι ο τρυποκάρυδος. Οι Αιγύπτιοι και σήμερα το ονομάζουν «πουλί του κροκοδείλου».
[38] **κάθε γιατρός ... για μια αρρώστια:** οι πρόοδοι των Αιγυπτίων στην ιατρική είναι αναμφισβήτητες, επιβεβαιώνονται από ένα πλήθος ιατρικών παπύρων που βρέθηκαν, από αρχαίους συγγραφείς κτλ. Είχαν μάλιστα κάνει αξιοσημείωτη πρόοδο στη χειρουργική. Βέβαια η ταρίχευση των νεκρών συνέβαλε στην πρόοδο αυτή.
[39] **δεν ξέρει πού πάσχει:** η ειδικότητα αυτή θα ήταν ανάλογη με του παθολόγου σήμερα.
[40] **τέχνη:** εννοεί την ταρίχευση· ο Ηρόδοτος περιγράφει λεπτομερώς και με ακρίβεια πώς γινόταν η ταρίχευση. Η διατήρηση του σώματος ήταν για τους Αιγυπτίους αναγκαία, γιατί μόνο έτσι ζούσε και η ψυχή.
[41] **τ' όνομά του:** εννοεί τον Όσιρη. Με αυτόν ταυτίζονταν οι νεκροί που τους έκαναν την πιο ακριβή ταρίχευση.
[42] **το σημείο:** ως το κεφάλαιο 98 ο Ηρόδοτος μιλάει για τη χώρα και τους ανθρώπους της. Από το κεφ. 99 αρχίζει το δεύτερο μέρος του «αιγύπτιου λόγου», η ιστορία της χώρας, παραθέτουμε όμως εδώ ένα τμήμα από το κεφάλαιο για να δούμε τη μέθοδο του ιστορικού.

Ξύλινο ομοίωμα πλοίου με το πλήρωμά του, μήκους 1,35 μ. (1994-1782 π.Χ.).
Παραπέμπει στο ιερό προσκύνημα του νεκρού στην Άβυδο, τόπο ταφής και λατρείας του Όσιρη.
Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, Αθήνα.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Ποιες ιδιομορφίες των Αιγυπτίων σημειώνει ο Ηρόδοτος στα κεφάλαια 35- 36 και πώς τις εξηγεί;
2. Ποια χαρακτηριστικά του κροκόδειλου αποδίδει σωστά ο Ηρόδοτος; Βρείτε πληροφορίες για τον κροκόδειλο από άλλα μαθήματά σας ή από το διαδίκτυο.
3. Ποιες πληροφορίες παίρνουμε από το κεφάλαιο 99 για τη μέθοδο και τις πηγές του Ηροδότου; Στην απάντησή σας να χρησιμοποιήσετε και όρους από το πρωτότυπο.
4. Να ζωγραφίσετε ό,τι από την ενότητα σας άρεσε ή σας έκανε εντύπωση.
5. Να επιλέξετε ένα έθιμο ή αντίληψη που επιβιώνει ως σήμερα, έστω και σε, λίγο ή πολύ, διαφορετική μορφή, και να συζητήσετε πώς μπορεί να εξηγηθεί η επιβίωση αυτή.

Παράλληλο κείμενο

Σοφοκλέους, *Οἰδίπους ἐπὶ Κολωνῷ*, στ. 337- 345 (ο Οιδίποδας για τους γιους του)

«Ω εκείνοι σε όλα
επήραν Αιγυπτιακές συνήθειες
στο φυσικό και στης ζωής τον τρόπο.
Εκεί οι αρσενικοί στα σπίτια μένουν
στον αργαλειό να υφαίνουν,
ενώ οι γυναίκες
απέξω πάντα φέρνουνε στο σπίτι
όσα χρειάζονται.

Κι έτσι, παιδιά μου,
ενώ θε νάταν φυσικό ετούτοι
να κοπιάζουν για όλα
κάθουνται στο σπίτι
σαν τ' άβγαλτα κορίτσια
και για δαύτους
εσείς οι δυο τραβάτε τα δικά μου
του άμοιρου βάσανα.»

Μετάφραση: Κ. Θρακιώτης

ΕΡΩΤΗΣΗ

Να συγκρίνετε την άποψη που εκφράζει ο Οιδίποδας για τα αιγυπτιακά έθιμα με την άποψη του Ηροδότου στο κεφ. 35. Ποια συμπεράσματα εξάγονται, κατά τη γνώμη σας, από τη σύγκριση αυτή;

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Να διαγράψετε το λάθος σε κάθε πρόταση, σύμφωνα με όσα αφηγείται ο Ηρόδοτος:

Στην Αίγυπτο (*οι γυναίκες/οι άντρες*) μένουν στο σπίτι.
Οι Αιγύπτιοι ζυμώνουν (*με τα χέρια/με τα πόδια*).
Οι ιερείς (*φρόντιζαν πολύ/αδιαφορούσαν*) για την καθαριότητά τους.
Στην Αίγυπτο (*λάτρευαν/δεν είχαν*) θεότητες της θάλασσας.
Στην Αίγυπτο λάτρευαν ιδιαίτερα (*τα ζώα/τα δέντρα*).
Ο τροχίλος φρόντιζε για την καθαριότητα (*του στόματος/των ματιών*) του κροκόδειλου.
Οι ιατρικές ειδικότητες ήταν (*άγνωστες/γνωστές*) στην Αίγυπτο.

Θεματικά κέντρα

- *Η πυραμίδα του Χέοπα και ο δρόμος*
- *Ο λαβύρινθος*

Η βασιλεία του Χέοπα και η κατασκευή των μεγάλων έργων

ΙΙ124. Έλεγαν λοιπόν οι ιερείς ότι η Αίγυπτος, μέχρι και τη βασιλεία του Ραμψινίτου[43], ήταν υπόδειγμα καλής διοίκησης και ότι ευημερούσε εξαιρετικά η Αίγυπτος· όμως, όταν ύστερ' απ' αυτόν βασιλιάς της έγινε ο Χέοπας[44], την έσυρε σε απερίγραπτη αθλιότητα· γιατί, αφού κλειδαμπάρωσε όλα τα λατρευτικά κέντρα, πρώτα-πρώτα τους απαγόρευσε να κάνουν θυσίες και κατόπιν έβαλε να μοχθούν όλοι οι Αιγύπτιοι στη δούλεψή του. Και, πως άλλους τους αγγάρεψε να μεταφέρουν σέρνοντας πέτρες από τα λατομεία[45] του βουνού της Αραβίας ως τον Νείλο·κι αφού οι πέτρες αυτές με πλοία περνούσαν τον ποταμό, έβαλε άλλους να πάρουν τη θέση των προηγουμένων και να τις μεταφέρουν σέρνοντας προς το βουνό που λέγεται Λιβυκό. Και δούλευαν ασταμάτητα συνεργεία εκατό περίπου χιλιάδων ανθρώπων, το καθένα τους ένα τρίμηνο. Και πέρασαν δέκα χρόνια που υπέφερε σκληρά ο λαός για να κατασκευαστεί ο δρόμος[46] πάνω στον οποίο έσερναν τις πέτρες· ο δρόμος αυτός που κατασκεύασαν είναι, κατά τη γνώμη μου, έργο όχι και πολύ κατώτερο απ' την πυραμίδα[47] (γιατί το μήκος του είναι πέντε στάδιοι[48], το πλάτος του δέκα οργιές και το ύψος του, στο πιο ψηλό του σημείο, οχτώ οργιές*· και χτίστηκε από πελεκητή πέτρα και με ανάγλυφες παραστάσεις)· γι' αυτό τον δρόμο λοιπόν χρειάστηκαν τα δέκα χρόνια και για τις υπόγειες οικοδομές που χτίστηκαν πάνω στο λόφο, στον οποίο υψώνονται οι πυραμίδες· αυτές έβαλε να τις χτίσουν για τάφο του, σε νησί που σχηματίστηκε από διώρυγα[49] που την έφερε από τον Νείλο. Και χρειάστηκαν είκοσι χρόνια για να χτιστεί η πυραμίδα η ίδια, που, καθώς αποτελεί τετράγωνο, η κάθε πλευρά της είναι οχτώ πλέθρα*, το ίδιο και το ύψος της· κι είναι από πέτρες πελεκητές, με θαυμαστό τρόπο συνταιριασμένες. Καμιά από τις πέτρες αυτές δεν έχει μάκρος μικρότερο από τριάντα πόδια*.

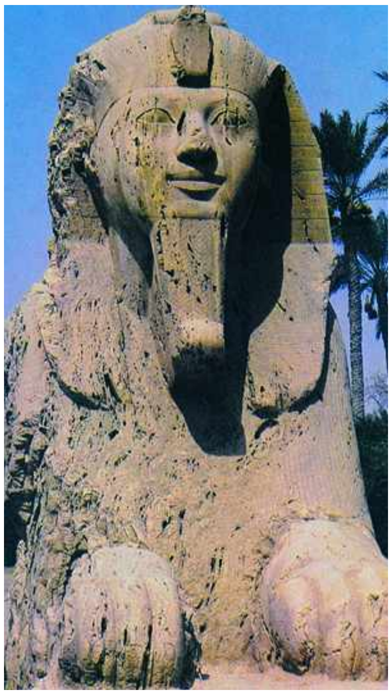

Σφίγγα στη Μέμφιδα
Το θέμα της Σφίγγας, ανατολικής ή αιγυπτιακής προέλευσης, ήταν διαδεδομένο σε όλο τον αρχαίο κόσμο. Ο Ηρόδοτος (ΙΙ 175) σημειώνει ότι η αιγυπτιακή Σφίγγα είχε κεφάλι ανδρικό, ενώ η ελληνική γυναικείο.

Η πυραμίδα του Χέοπα

ΙΙ125. Και η πυραμίδα αυτή χτίστηκε όπως κάνουν τα σκαλοπάτια, που ορισμένοι τα ονομάζουν ζωνάρια[50], άλλοι όμως αναβαθμίδες· κι αφού σε πρώτο στάδιο έκαναν έτσι τον σκελετό της, ανέβαζαν τις υπόλοιπες πέτρες με μηχανήματα που τα έκαναν από κοντά καδρόνια, υψώνοντάς τες από το έδαφος ως την πρώτη σειρά των αναβαθμών· και, μόλις ανέβαινε η πέτρα στη σειρά αυτή, την έβαζαν σε άλλο μηχάνημα που στηριζόταν πάνω στην πρώτη σειρά, κι απ' αυτή την έσερναν για να την ανεβάσουν στη δεύτερη σειρά και την έβαζαν πάνω σ' άλλο μηχάνημα· γιατί, όσες σειρές σχημάτιζαν οι αναβαθμοί, άλλα

---

[43] **Ραμψίνιτος:** φαίνεται ότι ο Ηρόδοτος συγχέει στο πρόσωπό του ιστορικά και μυθικά στοιχεία. Αν πρόκειται για τον Ραμσή τον Γ΄ (1182- 1152 π.Χ.), που έχτισε ναούς στη Μέμφιδα, τότε ο Ηρόδοτος σφάλλει στη χρονολόγηση των πυραμίδων, αφού θεωρεί διάδοχό του τον Χέοπα, ο οποίος όμως βασίλεψε από το 2613 π.Χ.
[44] **Χέοπας:** οι αρνητικές κρίσεις απηχούν πιθανόν μόνο την αντίδραση του λαού για την καταναγκαστική εργασία, αφού σύμφωνα με την έρευνα ενδιαφέρθηκε για θρησκευτικά ζητήματα.
[45] **λατομεία:** βρίσκονταν στα ανατολικά του Καΐρου· από αυτά έπαιρναν πέτρες για τις πυραμίδες.
[46] **ο δρόμος:** και σήμερα διακρίνονται δύο δρόμοι, ένας που οδηγούσε στην πρώτη πυραμίδα και ένας στην τρίτη. Χρησίμευαν ως κεκλιμένο επίπεδο πάνω στο οποίο έσερναν τις πέτρες.
[47] **πυραμίδα:** στα αιγυπτιακά σημαίνει οικοδόμημα με επικλινείς πλευρές. Οι πυραμίδες που θα περιγραφούν – του Χέοπα, του Χεφρήνα και του Μυκερίνου (2613- 2494 π.Χ.) – είναι οι ονομαζόμενες της Γκίζας.
[48] ***πέντε στάδιοι...*:** οι διαστάσεις του δρόμου θα ήταν περίπου 920μ. Χ 18.5μ. Χ 14.8 μ.
[49] **διώρυγα:** δεν είναι σωστό, αφού ο υπόγειος θάλαμος στο κέντρο της πυραμίδας βρισκόταν τουλάχιστον 12 μ. πάνω από την επιφάνεια του ποταμού. Ο Ηρόδοτος δεν θα μπήκε στο εσωτερικό της πυραμίδας.
[50] **ζωνάρια:** τέτοια εντύπωση θα έδιναν μάλλον οι αλλεπάλληλες βαθμίδες των πυραμίδων.

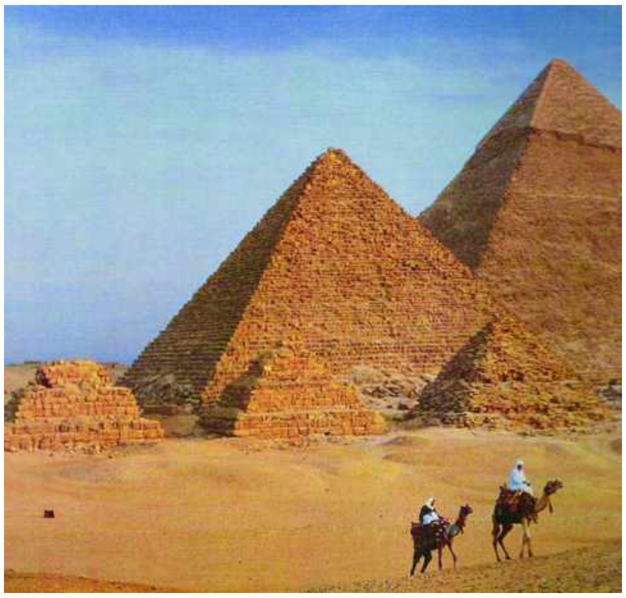

Η πυραμίδα του Χέοπα.

τόσα μηχανήματα υπήρχαν· ή το ίδιο και μοναδικό μηχάνημα, που δεν ήταν και τόσο βαρύ, το μετέφεραν από σειρά σε σειρά, μόλις ξεφόρτωναν απ' αυτό την πέτρα· εμείς ας αναφέρουμε και τον ένα και τον άλλο τρόπο, όπως ακριβώς τ' ακούσαμε. Λοιπόν, η σειρά που δουλεύτηκε στην εντέλεια πρώτη ήταν η πάνω-πάνω της πυραμίδας, ύστερα δουλεύτηκαν στην εντέλεια η μια μετά την άλλη οι πιο κάτω απ' αυτή σειρές και τελευταία δουλεύτηκε στην εντέλεια αυτή που βρίσκεται πάνω στο έδαφος, και τα πιο χαμηλά μέρη. Κι έχουν καταγραφεί σε αιγυπτιακή γραφή πάνω στην πυραμίδα οι δαπάνες που έγιναν για τα καθαρτικά βότανα[51], τα κρεμμύδια και τα σκόρδα για τους εργαζόμενους. Κι αν θυμάμαι καλά τα όσα μου έλεγε ο διερμηνέας διαβάζοντας την επιγραφή[52], δαπανήθηκαν χίλια εξακόσια ασημένια τάλαντα[53]. Λοιπόν, αν ο λογαριασμός αυτός είναι σωστός, πόσα άλλα είναι λογικό να έχουν δαπανηθεί και για το σίδερο των εργαλείων τους και για τα τρόφιμα και τα ρούχα των εργαζομένων, με δεδομένο ότι η οικοδόμηση των έργων διήρκεσε όσο χρόνο ανέφερα[54], αλλά κι άλλα χρόνια, καθόλου λίγα, χρειάστηκαν, όπως πιστεύω, για να κόψουν τις πέτρες, να τις μεταφέρουν, και ν' ανοίξουν την υπόγεια διώρυγα.

Ο λαβύρινθος

II148. (....) (Ο λαβύρινθος) βρίσκεται λίγο πιο πάνω απ' τη λίμνη Μοίριδα, εκεί κατά την πόλη που είναι γνωστή με τ' όνομα Κροκοδειλούπολη[55]· αυτόν εγώ τον είδα κι είναι ανώτερος από κάθε περιγραφή[56]. Γιατί, αν βάζαμε όλα μαζί, τα τείχη και τα αξιοθέατα κτίσματα που έχει να παρουσιάσει η Ελλάδα, θα γινόταν φανερό ότι στοίχισαν λιγότερο σε μόχθο και έξοδα απ' ό,τι αυτός ο λαβύρινθος. Βέβαια, δε λέω, κι ο ναός στην Έφεσο[57] είναι αξιόλογος, όπως κι ο ναός στη Σάμο[58]. Κι οι πυραμίδες επίσης ήταν εξαιρετικά εντυπωσιακές κι η καθεμιά τους άξιζε όσο πολλά μαζί μεγάλα μνημεία ελληνικά, αλλά ο λαβύρινθος ξεπερνά και τις πυραμίδες. Γιατί έχει δώδεκα αυλές σκεπαστές απ' άκρη σ' άκρη, που οι πύλες τους είναι αντικριστές, της καθεμιάς με την άλλη, έξι να βλέπουν κατά τον βορρά κι έξι κατά τον νότο, συνεχόμενες· κι εξωτερικά τις περιβάλλει όλες ο ίδιος τοίχος. Κι οι οικοδομές εκεί είναι διώροφες· το κάτω πάτωμα υπόγειο, το άλλο υψώνεται πάνω στο προηγούμενο, κι έχουν συνολικά τρεις χιλιάδες αίθουσες, χίλιες πεντακόσιες στο κάθε πάτωμα. Λοιπόν, τις αίθουσες που βρίσκονταν στο ανώγι τις περιγράφουμε, αφού τις έχουμε δει με τα μάτια μας διασχίζοντας τις οικοδομές απ' τη μια άκρη ως την άλλη, κι αντικρίζοντάς τες, για τις υπόγειες όμως οι πληροφορίες μας προέρχονται απ' ό,τι μας έλεγαν· γιατί οι Αιγύπτιοι επιστάτες με κανένα τρόπο δεν ήθελαν να μας τις δείξουν, λέγοντας ότι εκεί είναι οι τάφοι και των βασιλέων, των πρώτων κτητόρων αυτού του λαβύρινθου, και των ιερών κροκοδείλων. Κι έτσι τα όσα λέμε για τις υπόγειες αίθουσες προέρχονται απ' ό,τι ακούσαμε απ' αυτούς, ενώ τα ανώγια, που ξεπερνούν σε μεγαλείο κάθε ανθρώπινο έργο, τα βλέπαμε με τα μάτια μας· γιατί και οι διάδρομοι από αίθουσα σε αίθουσα και τα τεθλασμένα περάσματα από αυλή σε αυλή, καθώς ήταν υπερβολικά πολύπλοκα, προκαλούσαν

---

[51] **βότανα:** τα χρησιμοποιούσαν συχνά για λόγους υγείας αλλά και στις ταριχεύσεις των φτωχών.
[52] **επιγραφή:** ο Ηρόδοτος δεν μπορούσε να διαβάσει τις επιγραφές και δεν γνωρίζουμε πόσο αξιόπιστοι ήταν οι ξεναγοί του, άρα και η απόδοση του περιεχομένου της επιγραφής.
[53] **ασημένια τάλαντα:** το τάλαντο ήταν μέτρο βάρους (2,5 κιλά περίπου) και νομισματική μονάδα, η αξία της οποίας (και το βάρος) διέφερε από χώρα σε χώρα (ανάλογα και με το μέταλλο)· ένα ασημένιο τάλαντο ζύγιζε 36- 37 κιλά.
[54] **όσο χρόνο ανέφερα:** εννοεί τα τριάντα χρόνια που ανέφερε στο κεφ. 124.
[55] **Κροκοδειλούπολη:** αργότερα Αρσινόη, ερείπιά της βρίσκονται σήμερα στο Ελ Φαγιούμ.
[56] **ανώτερος από κάθε περιγραφή:** ένα από τα «επτά θαύματα» του κόσμου· ο Ηρόδοτος ονόμασε το μνημείο λαβύρινθο από την ομοιότητά του με το ανάκτορο του Μίνωα. Η περιγραφή δεν είναι αρκετά σαφής. Ο λαβύρινθος χρησιμοποιήθηκε ως ταφικός ναός του φαραώ που είναι θαμμένος στη γειτονική πυραμίδα, ενώ ήταν και έδρα της διοίκησης, όπου κάθε νομός είχε δικές του αίθουσες.
[57] **ο ναός στην Έφεσο:** ο φημισμένος ναός της Αρτέμιδας, που χτιζόταν επί 120 χρόνια (550- 430 π.Χ). Ήταν τέσσερις φορές πιο μεγάλος από τον Παρθενώνα και καταστράφηκε από τον Ηρόστρατο, τη νύχτα που γεννήθηκε ο Αλέξανδρος (20 Ιουλίου 356 π.Χ.).
[58] **ο ναός στη Σάμο:** εννοεί το Ηραίο· βλ. εικόνα σ. 42.

Hrodotos_Final 10-11-05 11:36 Page 40

τον απερίγραπτο θαυμασμό μας, καθώς περνούσαμε από την κάθε αυλή στις αίθουσες κι από τις αίθουσες στις στοές κι από τις στοές σε άλλες αίθουσες κι απ' αυτές τις αίθουσες στις άλλες αυλές. Κι οι οροφές όλων των χώρων αυτού του οικοδομήματος ήταν από την ίδια πέτρα με τους τοίχους, ενώ αυτοί οι τοίχοι ήταν γεμάτοι με ανάγλυφες παραστάσεις κι η κάθε αυλή είχε γύρω γύρω κιονοστοιχία από λευκό μάρμαρο, περίτεχνα δουλεμένο.

Ἦσαν μέν νυν καὶ αἱ πυραμίδες λόγου μέζονες καὶ πολλῶν ἑκάστη αὐτέων Ἑλληνικῶν ἔργων
καὶ μεγάλων ἀνταξίη, ὁ δὲ δὴ λαβύρινθος καὶ τὰς πυραμίδας ὑπερβάλλει [...]
αἵ τε γὰρ ἔξοδοι διὰ τῶν στεγέων καὶ οἱ εἱλιγμοὶ διὰ τῶν αὐλέων ἐόντες ποικιλώτατοι
θῶμα μυρίον παρείχοντο.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Τι εντυπωσίασε περισσότερο τον Ηρόδοτο στα μνημεία της Αιγύπτου; Να ζωγραφίσετε ένα από αυτά.
2. Ποιες δυσκολίες αντιμετώπισε ο ιστορικός στην προσπάθειά του να εξερευνήσει και να περιγράψει με ακρίβεια τα μνημεία;
3. Ποιες πληροφορίες για την κοινωνία της Αιγύπτου αποκομίζουμε από την ενότητα;
4. Με βάση τις πληροφορίες της ενότητας να συγκεντρώσετε στοιχεία για την τεχνολογία των αρχαίων Αιγυπτίων και να τα παρουσιάσετε στην τάξη.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Ο Ηρόδοτος εντυπωσιάστηκε από τα μνημεία της Αιγύπτου και περιγράφει ....

....

....

Συνεχίστε δίνοντας τα βασικά σημεία της ενότητας σε μία παράγραφο.

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΓΙΑ ΤΟΝ «ΑΙΓΥΠΤΙΟ ΛΟΓΟ»

1. Αφού χωριστείτε σε ομάδες, να αναλάβετε ένα θέμα κατά ομάδα: α) Διαβάζοντας το χάρτη της αρχαίας Αιγύπτου και το κείμενο του Ηροδότου, συζητήστε ποια ήταν η σημασία του Νείλου για τη χώρα. β) Κάνοντας το ίδιο με χάρτες άλλων χωρών, για τις οποίες διδαχτήκατε στο μάθημα της ιστορίας ή της γεωγραφίας, να συζητήσετε για το ρόλο των μεγάλων ποταμών στην ανάπτυξη του πολιτισμού. γ) Να συσχετίσετε τα ποτάμια ειδικότερα με την τέχνη.
   Ενδεικτικές διαθεματικές έννοιες που μπορούν να συζητηθούν: εξέλιξη, μεταβολή.
2. Στο μάθημα της πληροφορικής μπορείτε να επισκεφθείτε την ιστοσελίδα του BBC (History/ Egyptians), να διαβάσετε για την αρχαία Αίγυπτο και να στείλετε στους φίλους σας ευχές και μηνύματα με ηλεκτρονικό ταχυδρομείο σε ιερογλυφική γραφή(!). Στην ίδια ιστοσελίδα μπορείτε να βρείτε και άλλα θέματα από τα οποία θα επιλέξετε ένα για να αναπτύξετε. Διεύθυνση: http://www.bbc.co.uk/history/ancient/egyptians (για τις κάρτες επιλέγετε έπειτα /hieroglyphic postcards).
3. Να διαβάσετε από τον Ηρόδοτο για τα έθιμα άλλων λαών (των Περσών Ι 131-138, των Βαβυλωνίων, Ι 196-198, των Μασσαγετών Ι 215- 216), να τα συγκρίνετε με τα αιγυπτιακά και να τα παρουσιάσετε στην τάξη.

Η άσκηση προϋποθέτει να υπάρχει στη βιβλιοθήκη του σχολείου σας πλήρης έκδοση του Ηροδότου σε μετάφραση.

Hrodotos_Final 10-11-05 11:36 Page 41

Χάρτης 1: χώρες όπου ταξίδεψε ο Ηρόδοτος (μπορείτε να τις εντοπίσετε με βάση την εισαγωγή του βιβλίου σας) – Αίγυπτος – Περσική αυτοκρατορία.

ΒΙΒΛΙΟ ΤΡΙΤΟ (ΙΙΙ) ΘΑΛΕΙΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η μούσα Θάλεια

Στο τρίτο βιβλίο ο Ηρόδοτος συνεχίζει την εξιστόρηση της εκστρατείας του Καμβύση κατά της Αιγύπτου. Ο Πέρσης βασιλιάς, υποδουλώνει τη χώρα, αλλά αρχίζει να τρελαίνεται και εκτρέπεται σε πράξεις εγκληματικές και ιερόσυλες. Ενώ το τόξο της ζωής του Καμβύση ακολουθεί πια καθοδική πορεία, ανατέλλει το αστέρι ενός νέου ηγέτη, του Δαρείου. Η ιστορία και το έργο του θα απασχολήσουν τον Ηρόδοτο από το τρίτο ως το έβδομο βιβλίο και θα μας ταξιδέψει με την αφήγησή του σε χώρες μακρινές, σχεδόν μυθικές. Ας επιστρέψουμε όμως στον Καμβύση.

ΕΝΟΤΗΤΑ 7η — ΤΟ ΔΑΧΤΥΛΙΔΙ ΤΟΥ ΠΟΛΥΚΡΑΤΗ ΙΙΙ 39- 44

Θεματικά κέντρα

- *Η εξουσία του Πολυκράτη*
- *Τα συμπεράσματα του Άμαση – η διάλυση της φιλίας*
- *Η συμβουλή του Άμαση και η εφαρμογή της*
- *Συμμαχία Πολυκράτη- Καμβύση*

Ο Πολυκράτης τύραννος της Σάμου

ΙΙΙ39. Τον καιρό που ο Καμβύσης έκανε την εκστρατεία εναντίον της Αιγύπτου, και οι Λακεδαιμόνιοι έκαναν εκστρατεία[1] εναντίον της Σάμου και του Πολυκράτη[2], του γιου του Αιάκη, που πήρε την εξουσία στη Σάμο με επαναστατικό κίνημα. Και στην αρχή διαίρεσε την πόλη σε τρία μέρη και τη μοιράστηκε με τ' αδέρφια του, τον Παντάγνωτο και τον Συλοσώντα, αργότερα όμως τον ένα τους τον σκότωσε, ενώ τον νεότερο, τον Συλοσώντα, τον εξόρισε κι έτσι εξουσίασε σ' όλη τη Σάμο· κι έχοντας φιλικούς δεσμούς με τον Άμαση[3], τον βασιλιά της Αιγύπτου, συνομολόγησε συμμαχία μαζί του, στέλνοντάς του δώρα και δεχόμενος άλλα από εκείνον. Και να που μες σε λίγο καιρό η δύναμη του Πολυκράτη αυξήθηκε και τ' όνομά του έγινε ξακουστό σ' ολόκληρη την Ιωνία και στην υπόλοιπη Ελλάδα· γιατί όπου κατηύθυνε τις στρατιωτικές του

Ένας μόνο κίονας σώζεται από το Ηραίο της Σάμου, από τους μεγαλύτερους ναούς του ελληνικού κόσμου (105 μ. Χ 52 μ.), ένα από τα «πολυκράτεια έργα» που θαύμαζε ο Ηρόδοτος.

[1] **εκστρατεία:** οι Λακεδαιμόνιοι ανταποκρίθηκαν σε αίτημα αντιπάλων του Πολυκράτη, βλ σ. 45, κεφ. 44.
[2] **Πολυκράτης:** καταγόταν από αριστοκρατική οικογένεια· η άνοδός του στην εξουσία ήταν αιματηρή και η διακυβέρνησή του (531- 522 π.Χ.) τυραννική, αλλά έκανε τη Σάμο μεγάλη οικονομική και στρατιωτική δύναμη. Θέλησε να ανακόψει τον περσικό επεκτατισμό με συμμαχίες, αλλά απέτυχε. Ο Ηρόδοτος επικρίνει την τυραννική διοίκησή του και αναφέρεται επαινετικά στα θαυμαστά για την εποχή του έργα με τα οποία κόσμησε τη Σάμο (το υδραγωγείο με τη σήραγγα, το ναό της Ήρας και το μόλο του λιμανιού).
[3] **Άμασης:** βασιλιάς της Αιγύπτου (570- 526 π.Χ.), τον οποίο ο Ηρόδοτος χαρακτηρίζει φιλέλληνα, καθώς έδωσε στους Έλληνες για μόνιμη εγκατάσταση την πόλη Ναύκρατη, στο Δέλτα του Νείλου. Δημιούργησε συμμαχία ναυτικών δυνάμεων, για να αντιμετωπίσει τους Πέρσες, αλλά διαλύθηκε γρήγορα, καθώς η Φοινίκη κυριεύτηκε από τους Πέρσες και η Κύπρος προτίμησε την κυριαρχία τους.

Hrodotos_Final 10-11-05 11:37 Page 43

επιχειρήσεις, όλα τού έρχονταν δεξιά. Κι είχε εκατό πεντηκοντόρους[4] και χίλιους τοξότες. Ρήμαζε και λεηλατούσε όλο τον κόσμο, χωρίς να κάνει διάκριση για κανένα· γιατί, έλεγε, θα έκανε μεγαλύτερη χάρη στους φίλους του δίνοντάς τους πίσω τα όσα τους άρπαξε, παρά αν δεν έπαιρνε τίποτε απ' αυτούς· λοιπόν είχε κυριέψει πολλά νησιά και πολλές πόλεις της στεριάς στη Μικρά Ασία. Και ανάμεσά τους και τους Λεσβίους, που έσπευσαν πανστρατιά να βοηθήσουν τους Μιλησίους, τους νίκησε σε ναυμαχία και τους αιχμαλώτισε, κι αυτοί ήταν που, αλυσοδεμένοι, έσκαψαν για χάρη του ολόκληρη την τάφρο που περιβάλλει τα τείχη της Σάμου.

Ο Άμασης συμβουλεύει τον Πολυκράτη

III40. Κι αυτή η μεγάλη εύνοια της τύχης στον Πολυκράτη δεν έμενε και τόσο άγνωστη στον Άμαση, αλλά παρακολουθούσε με ενδιαφέρον την πρόοδό του. Και καθώς αυτή η εύνοια της τύχης συνεχώς εκδηλωνόταν πιο εντυπωσιακά, έγραψε πάνω σε πάπυρο[5] την εξής επιστολή και την έστειλε στη Σάμο: «Ο Άμασης λέει τ' ακόλουθα στον Πολυκράτη: Είναι χαρά να μαθαίνεις ότι ένας άντρας με τον οποίο συνδέεσαι με φιλία και συμμαχία έχει την εύνοια της τύχης· ωστόσο δε μου πολυαρέσουν οι μεγάλες σου επιτυχίες, καθότι ξέρω ότι ο θεός είναι φθονερός[6]. Και θα ήθελα να ήταν τρόπος να έρθουν έτσι τα πράγματα και σ' εμένα και σ' εκείνους για τους οποίους νοιάζομαι, ώστε σ' άλλες τους επιχειρήσεις να πετυχαίνουν, σ' άλλες όμως να σκοντάφτουν, κι έτσι να περάσω τη ζωή μου με εναλλαγή στ' αποτελέσματα των επιχειρήσεών μου, παρά σ' όλα να έχω επιτυχία. Γιατί ως τώρα, απ' ό,τι ξέρω κι έχω ακούσει, δεν υπήρξε κανένας απ' όσους είχαν πάντοτε επιτυχίες, που δεν κατέρρευσε συθέμελα στο τέλος. Εσύ λοιπόν, άκουσέ με και μπροστά στις επιτυχίες σου ενέργησε ως εξής· αφού καλοσκεφτείς και βρεις τι απ' όσα έχεις έχει τη μεγαλύτερη αξία και η απώλειά του θα προξενήσει στην ψυχή σου τον μεγαλύτερο καημό, αυτό πέταξέ το μακριά[7], έτσι που πια να μη το ξαναδεί ανθρώπου μάτι. Κι αν και από κει και πέρα οι επιτυχίες και οι αποτυχίες σου δε σου έρχονται με εναλλαγή, βόλεψε την κατάσταση με τον τρόπο που σου υποδεικνύω».

ἐμοὶ δὲ αἱ σαὶ μεγάλαι εὐτυχίαι οὐκ ἀρέσκουσι, ἐπισταμένῳ τὸ θεῖον ὡς ἔστι φθονερόν [...]
οὐδένα γάρ κω λόγῳ οἶδα ἀκούσας ὅστις ἐς τέλος οὐ κακῶς
ἐτελεύτησε πρόρριζος, εὐτυχέων τὰ πάντα.

Η απώλεια του δαχτυλιδιού

III41. Διάβασε την επιστολή ο Πολυκράτης και κατανόησε ότι ο Άμασης τον νουθετούσε σωστά· έψαχνε λοιπόν ανάμεσα στους θησαυρούς του εκείνο που, αν το έχανε, θα ένιωθε αβάσταχτη θλίψη στην ψυχή του, και ψάχνοντας να ποιο βρήκε· είχε δαχτυλίδι που το φορούσε, με σφραγιδόλιθο[8] από πολύτιμη πέτρα, σμαράγδι, χρυσόδετο, έργο του Θεοδώρου[9] από τη Σάμο, του γιου του Τηλεκλή. Λοιπόν, όταν κατέληξε στην απόφαση αυτό να πετάξει, έκανε τα εξής: επάνδρωσε μια πεντηκόντορο με το πλήρωμά της, επιβιβάστηκε σ' αυτή και κατόπιν διέταξε να ξανοιχτεί στο πέλαγος· κι όταν απομακρύνθηκε απ' το νησί, έβγαλε το δαχτυλίδι με τον σφραγιδόλιθο και, μπροστά στα μάτια όλων όσοι βρίσκονταν στο ίδιο καράβι, το ρίχνει στο πέλαγος. Κι ύστερ' απ' αυτό που έκανε, γύριζε πίσω με το καράβι και φτάνοντας στ' ανάκτορό του παραδόθηκε στον πόνο του.

Η «επιστροφή» του δαχτυλιδιού

III42. Δεν πέρασαν τέσσερις ή πέντε μέρες απ' αυτά, οπότε του συνέβη το εξής περιστατικό· κάποιος ψαράς έπιασε ένα ψάρι μεγάλο και φανταχτερό και σκέφτηκε ότι αξίζει να δοθεί δώρο στον Πολυκράτη· λοιπόν το πήρε και το πήγε στην πόρτα του παλατιού κι έλεγε ότι θέλει να παρουσιαστεί μπροστά στον Πολυκράτη· κι όταν του έκαναν την παραχώρηση,

---

[4] **πεντηκόντορος (η):** πολεμικό πλοίο με πενήντα κωπηλάτες· σταδιακά αντικαταστάθηκε από την τριήρη η οποία είχε τρεις σειρές κουπιά σε κάθε πλευρά και διακόσιους περίπου κωπηλάτες.

[5] **πάπυρος:** βλ. σ. 35, σχόλιο 28.

[6] **ο θεός είναι φθονερός:** δεν είναι η πρώτη φορά που συναντάμε αυτή την ιδέα για το θείο στον Ηρόδοτο. Ποιος τη διατύπωσε πρώτος στα κείμενα που διαβάσατε ως τώρα;

[7] **πέταξέ το μακριά...:** το μοτίβο του χαμένου θησαυρού και της εύρεσής του είναι διαδεδομένο σε παραμύθια που συναντάμε σε πολλούς λαούς.

[8] **σφραγιδόλιθος:** πολύτιμη πέτρα δαχτυλιδιού, πάνω στην οποία χάραζαν μια συμβολική παράσταση, χαρακτηριστική για τον κάτοχο του δαχτυλιδιού· γινόταν έτσι ένα είδος σφραγίδας του κατόχου του. (Βλ. εικόνα σ. 44).

[9] **Θεόδωρος:** ονομαστός αρχιτέκτονας, γλύπτης και σφραγιδογλύφος (μέσα του 6ου αι.) Μαζί με τον ομότεχνο συμπατριώτη του Ροίκο κατασκεύασαν το περίφημο Ηραίο της Σάμου, το οποίο ξανάκτισε ο Πολυκράτης, αφού καταστράφηκε από άγνωστη αιτία (βλ. εικόνα, σ. 42).

έλεγε δίνοντας το ψάρι: «Βασιλιά μου, εγώ το ψάρεψα αυτό εδώ, αλλά δεν έκρινα σωστό να το πάω στην αγορά, αν και δεν έχω άλλο από τα χέρια μου για να βγάζω το ψωμί μου, αλλά μου φάνηκε ότι σου αξίζει, σ' εσένα και στο αξίωμά σου· λοιπόν το έφερα και σου το δίνω». Κι ο άλλος ευχαριστήθηκε μ' αυτά τα λόγια κι αποκρίθηκε έτσι: «Η πράξη σου αυτή είναι υπέροχη και μου έκανες διπλή χάρη, από τη μια με τα λόγια κι απ' την άλλη με το δώρο σου. Και σε καλούμε στο δείπνο μας». Λοιπόν ο ψαράς το θεώρησε μεγάλη του τιμή και τράβηξε για το σπίτι του, ενώ οι υπηρέτες ανοίγοντας το ψάρι βρίσκουν μες στην κοιλιά του το δαχτυλίδι με τον σφραγιδόλιθο του Πολυκράτη. Και μόλις το είδαν και το πήραν στα χέρια τους, αμέσως το πήγαν καταχαρούμενοι στον Πολυκράτη και δίνοντάς του τον σφραγιδόλιθο του έλεγαν με ποιο τρόπο βρέθηκε. Κι αυτός, γιατί έκανε τη σκέψη ότι κάποιος θεός μπήκε στη μέση, γράφει σε πάπυρο τι είχε κάνει και τι του είχε συμβεί· τα έγραψε κι έστειλε την επιστολή στην Αίγυπτο.

Οι σφραγιδόλιθοι ήταν γνωστοί αιώνες πριν από τον Πολυκράτη και το δαχτυλίδι του.
Στην εικόνα χρυσό δαχτυλίδι του 15ου αι. π.Χ. από την Τίρυνθα· δαίμονες (κατώτερες θεότητες) προσφέρουν σπονδές σε θεό.
Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, Αθήνα.

Το τέλος της φιλίας Άμαση - Πολυκράτη

III43. Κι όταν ο Άμασης διάβασε την επιστολή, κατανόησε ότι είναι αδύνατο άνθρωπος ν' απομακρύνει από άλλον άνθρωπο το κακό[10] που είναι να του έρθει κι ότι δεν είναι γραφτό του Πολυκράτη να έχει καλά στερνά – ένας άνθρωπος που όλα τα πάντα τού έρχονται δεξιά, που ακόμα κι ό,τι πέταξε το βρίσκει. Και στέλνοντας κήρυκα στη Σάμο είπε ότι ο φιλικός τους δεσμός διαλύεται. Κι ο λόγος που το έκανε αυτό ήταν ο εξής·σε περίπτωση που φοβερή και μεγάλη συμφορά χτυπήσει τον Πολυκράτη, να μη νιώσει πόνο[11] στην ψυχή του σαν φίλος του χτυπημένου.

Ἄμασις... ἔμαθε ὅτι ἐκκομίσαι τε ἀδύνατον εἴη ἀνθρώπῳ ἄνθρωπον ἐκ τοῦ μέλλοντος γίνεσθαι πρήγματος καὶ ὅτι οὐκ εὖ τελευτήσειν μέλλοι Πολυκράτης εὐτυχέων τὰ πάντα.

[10] **είναι αδύνατο ... το κακό:** ο Ηρόδοτος πιστεύει βέβαια στη μοίρα, η οποία όμως εκδηλώνεται μόνο μέσα από τις πράξεις των ανθρώπων, τα λάθη και τις παραλείψεις τους. Μπορείτε να το διαπιστώσετε αυτό στην περίπτωση του Πολυκράτη;
[11] **να μη νιώσει πόνο...:** στην πραγματικότητα τη συνθήκη φιλίας διέλυσε το 525 π.Χ. ο Πολυκράτης, όταν έμαθε για την εκστρατεία του Καμβύση στην Αίγυπτο και προτίμησε να ταχθεί με το μέρος του ισχυρού, όπως καταλαβαίνουμε από το επόμενο κεφάλαιο. Μεταξύ Πολυκράτη – Άμαση δεν υπήρχε, κατά συνέπεια, φιλία· συμμάχησαν, όταν το επέβαλε το συμφέρον τους, και ο ένας διέλυσε τη συμμαχία, όταν νόμιζε ότι δεν τον ωφελούσε.

Συμμαχία Πολυκράτη Καμβύση

III44. Εναντίον αυτού του Πολυκράτη λοιπόν, που όλα τού έρχονταν δεξιά, έκαναν εκστρατεία οι Λακεδαιμόνιοι, όταν επικαλέστηκαν τη βοήθειά τους οι Σάμιοι εκείνοι, που μετά απ' αυτά ίδρυσαν στην Κρήτη την πόλη Κυδωνία. Όταν δηλαδή ο Καμβύσης, ο γιος του Κύρου, συγκέντρωνε στρατό εναντίον της Αιγύπτου, ο Πολυκράτης, στέλνοντας κήρυκα κρυφά από τους Σαμίους, τον παρακάλεσε να στείλει και σ' αυτόν, στη Σάμο, να του ζητήσει στρατό. Κι ο Καμβύσης, όταν τ' άκουσε αυτά, προθυμοποιήθηκε να στείλει στη Σάμο και να ζητήσει από τον Πολυκράτη ν' αποστείλει ναυτικό, για να τον ενισχύσει στην εκστρατεία εναντίον της Αιγύπτου. Κι αυτός ξεχώρισε εκείνους από τους πολίτες που είχε εις βάρος τους τις σοβαρότερες υποψίες ότι θα σηκώσουν επανάσταση και τους έστελνε με σαράντα τριήρεις, παραγγέλνοντας στον Καμβύση να μη τους στείλει πίσω[12].

Το τέλος του Πολυκράτη και η τύχη της Σάμου (ΙΙΙ 120-149)

Το δαχτυλίδι που ξαναβρέθηκε δεν ήταν η μόνη απόδειξη της τύχης του Πολυκράτη: η ύπουλη «απομάκρυνση» των «ύποπτων» πολιτών και η αποτυχία της εκστρατείας Λακεδαιμονίων – Κορινθίων κατά της Σάμου ήταν γι' αυτόν σημάδια μεγάλης καλοτυχίας. Θα ήταν πια ήσυχος ότι δεν κινδυνεύει από το φθόνο του θείου, όταν, λίγο αργότερα, θαμπωμένος από το χρυσάφι του σατράπη Οροίτη, παρά τις παρακλήσεις των δικών του και τους χρησμούς των μάντεων, πήγε ο ίδιος για συνεννοήσεις στις Σάρδεις. Εκεί ο Πέρσης σατράπης του είχε ετοιμάσει φρικτό θάνατο· η ιστορία με το δαχτυλίδι αποτέλεσε το χρονικό της προαναγγελίας του.

Όσο για τη Σάμο την περίμενε χειρότερη τύχη: την εξουσία πήρε κάποιος που ο Πολυκράτης είχε αφήσει ως τοποτηρητή, και ο Συλοσών (αδελφός του Πολυκράτη) κάλεσε τους Πέρσες να τον βοηθήσουν. Οι Πέρσες όμως δέχτηκαν επίθεση, αντεπιτέθηκαν και τελικά «αφού έπιασαν τους κατοίκους της σαν τα ψάρια στο δίχτυ[13], την παρέδωσαν στον Συλοσώντα ορφανεμένη απ' τους άνδρες της.» (ΙΙΙ 149)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Γιατί ο Πολυκράτης πέταξε το δαχτυλίδι του στη θάλασσα;
2. Πώς κρίνετε τη στάση του Άμαση προς τον Πολυκράτη και αντίστροφα; Για την τελευταία να λάβετε υπόψη σας (εκτός από το κείμενο) και τα σχόλια 3 σ. 42 και 11 σ. 44.
3. Ποια στοιχεία από παραμύθια που γνωρίζετε εντοπίσατε στη νουβέλα του Πολυκράτη;
4. Αφού συγκρίνετε τη νουβέλα του Πολυκράτη με αυτήν του Κροίσου και Σόλωνα, να βρείτε τα κοινά σημεία και τις διαφορές, ως προς: (α) το θέμα, (β) τις βασικές ιδέες, αντιλήψεις και (γ) τους ήρωες (κοινωνική θέση, καταγωγή). Στη συνέχεια να σχολιάσετε στην τάξη τις (κοινές στα δύο κείμενα) αντιλήψεις του Ηροδότου για τον άνθρωπο.

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Ποιος είναι ο ρόλος της τύχης ή του τυχαίου στη νουβέλα του Πολυκράτη; Να συζητήσετε γενικότερα το ρόλο του τυχαίου π.χ. στην καθημερινή ζωή, στην επιστήμη και στη λογοτεχνία (από τα κείμενα που έχετε διδαχτεί ή έχετε διαβάσει μόνοι σας).

Αφού χωριστείτε σε ομάδες, να αναλάβετε ένα από τα επιμέρους θέματα της εργασίας. Οι ομάδες ανακοινώνουν στην τάξη τις εργασίες τους, τις συζητούν και γράφουν το τελικό κείμενο.

---

[12] **να μη τους στείλει πίσω:** η «εξαφάνιση» (εδώ εξορία) των αντιπάλων είναι συνηθισμένη πρακτική των τυράννων.

[13] **σαν τα ψάρια στο δίχτυ:** (πρωτότυπο *«σαγηνεύσαντες»*)**:** πρόκειται για τη μέθοδο της «**σαγήνευσης**» («σαγήνη»: δίχτυ ψαρέματος) που είχε θεωρηθεί επινόηση του «παραμυθά» Ηροδότου. Σήμερα υπάρχουν αποδεικτικά στοιχεία ότι εφαρμοζόταν και από άλλους λαούς της Ανατολής. Οι στρατιώτες πιάνονταν χέρι με χέρι σε κύκλο κλείνοντας όλη την περιοχή στην οποία θα έπιαναν αιχμαλώτους και προχωρούσαν προς το κέντρο του κύκλου, συλλαμβάνοντας όποιον βρισκόταν μέσα σ' αυτόν. Τη μέθοδο αυτή είχαν εφαρμόσει οι Πέρσες σε πολλά νησιά. Ο Πλάτων περιγράφει την εφαρμογή της στην Ερέτρια το 490 π.Χ. πρίν από τη μάχη του Μαραθώνα.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Ο Άμασης, βασιλιάς της Αιγύπτου, βλέποντας πως ο φίλος του Πολυκράτης, τύραννος της Σάμου, γνωρίζει μόνο επιτυχίες, τον συμβουλεύει να προξενήσει μόνος του κάποιο κακό στον εαυτό του, για να μην προκαλέσει το φθόνο του θεού.
Ο Πολυκράτης . . . .

Συνεχίστε την ιστορία, προσέχοντας να συμπεριλάβετε τα βασικά σημεία της σε δέκα, το πολύ, γραμμές.

Παράλληλο κείμενο

Η συμβουλή του Θρασύβουλου στον Περίανδρο
Ο Ηρόδοτος μας αφηγείται ότι ο Περίανδρος (τύραννος της Κορίνθου 625- 585 π.Χ.) έστειλε άνθρωπό του στον τύραννο της Μιλήτου Θρασύβουλο , για να μάθει πώς θα διατηρήσει σταθερό το καθεστώς του:
«Κι ο Θρασύβουλος, πήρε τον άνθρωπο που ήρθε από τον Περίανδρο έξω από την πόλη, κι αφού μπήκαν σε χωράφι με σπαρτά, από τη μια διέσχιζε τα μεστωμένα στάχυα, ρωτώντας και ξαναρωτώντας και μπερδεύοντας τον απεσταλμένο, ποιος λόγος τον έφερε από την Κόρινθο, κι από την άλλη, έτσι κι έβλεπε κάποιο στάχυ να υψώνεται πάνω απ’ τ’ άλλα, το τσάκιζε, και τσακίζοντάς το το έριχνε καταγής, συνεχώς· μ’ αυτό τον τρόπο τα πιο καμαρωτά και τα πιο ψηλά στάχυα τα ρήμαξε». (V 92)
Ο απεσταλμένος του Περίανδρου δεν κατάλαβε το νόημα της συμπεριφοράς του Θρασύβουλου και νόμισε πως είχε πάθει κάτι το μυαλό του. Όταν όμως επέστρεψε στην Κόρινθο και διηγήθηκε στον Περίανδρο τα καθέκαστα, ο Περίανδρος κατάλαβε ότι ο Θρασύβουλος τον συμβούλευε πως έπρεπε να σκοτώνει τους καλύτερους πολίτες, αυτούς που ξεχωρίζουν από τους άλλους. Από τότε έδειξε τη σκληρότητά του απέναντι στους συμπολίτες του σ’ όλη της τη μεγαλοπρέπεια.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Να εντοπίσετε κοινά στοιχεία στη συμπεριφορά των τριών τυράννων (Πολυκράτη, Θρασύβουλου, Περίανδρου) και να συζητήσετε γιατί οι τύραννοι ακολουθούν αυτό το πρότυπο συμπεριφοράς.
2. Η ιστορία του Θρασύβουλου ανήκει στα **ανέκδοτα***. Ποια χαρακτηριστικά των ανεκδότων εντοπίζετε σ’ αυτήν;

Οι Κυψελίδες, τύραννοι της Κορίνθου στους οποίους ανήκε ο Περίανδρος, αφιέρωναν πολλά πλούσια δώρα στους ναούς. Στην εικόνα χρυσό ανάθημα των Κυψελιδών που βρίσκεται στο Μουσείο Καλών Τεχνών της Βοστώνης.

ΕΝΟΤΗΤΑ 8η ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΑ ΙΙΙ 80- 83

Εισαγωγικά στην ενότητα: Μετά το θάνατο του Καμβύση ανέβηκε στον περσικό θρόνο ένας μάγος, ο Ψευτο-Σμέρδης[14]. Επτά επίλεκτοι Πέρσες (ανάμεσά τους ο Δαρείος) συνωμοτούν, τον ανατρέπουν και έπειτα συζητούν ποιο είναι το καλύτερο πολίτευμα για την Περσία.

Θεματικά κέντρα

- *Λόγος του Οτάνη*
- *Λόγος του Μεγάβυξου*
- *Λόγος του Δαρείου*

Ο Οτάνης υπέρ της δημοκρατίας κατά της μοναρχίας

ΙΙΙ80. Κι όταν κατακάθισε η ταραχή[15] και πέρασαν πέντε μέρες, αυτοί που σήκωσαν επανάσταση εναντίον των μάγων[16] έκαναν συμβούλιο για την κατάσταση γενικά και ακούστηκαν πράγματα που μερικοί Έλληνες δεν τα πιστεύουν, ωστόσο ακούστηκαν τωόντι[17]. Λοιπόν ο Οτάνης προέτρεπε να κάνουν την εξουσία κοινό κτήμα των Περσών[18], μιλώντας έτσι: «Έχω τη γνώμη ποτέ πια να μην αναδειχτεί ένας ανάμεσά μας μονάρχης[19]· γιατί ούτε ευχάριστο είναι ούτε καλό. Είδατε βέβαια την αλαζονεία του Καμβύση, που τον οδήγησε στα άκρα, κι από την άλλη έχετε τις εμπειρίες σας από την αλαζονεία των μάγων. Και πώς θα μπορούσε η μοναρχία να είναι κάτι το αξιοσύστατο, την ώρα που ο μονάρχης μπορεί ανεξέλεγκτα[20] να κάνει ό,τι θέλει; Γιατί ακόμα και τον πιο ενάρετο άνθρωπο, αν υψωθεί σε τέτοιο αξίωμα, θα τον έκανε να ξεστρατίσει απ' τις μετρημένες σκέψεις. Γιατί η ευτυχία που αποχτά τον εξωθεί σε υπεροψία[21], ενώ ο φθόνος απ' την ώρα που γεννιέται ο άνθρωπος είναι ριζωμένος μέσα του· κι από την ώρα που κυριεύεται απ' αυτά τα δυο, δεν υπάρχει κακία που να μη την έχει, αφού απ' τη μια μεριά είναι ο κορεσμός που τον ωθεί από υπεροψία να πράττει πολλά και απάνθρωπα, κι απ' την άλλη ο φθόνος. Βέβαια ένας τύραννος δεν έπρεπε να νιώθει φθόνο, αφού κανένα αγαθό δεν του λείπει· η συμπεριφορά του όμως στους συμπολίτες του δείχνει το εντελώς αντίθετο· δηλαδή τρέφει φθόνο για τους εξαίρετους πολίτες[22], όσο υπάρχουν και είναι ζωντανοί, και βρίσκει τη χαρά του με τους χειρότερους πολίτες· κι είναι ο πρώτος και καλύτερος στο να υιοθετεί τις συκοφαντίες. Κι είναι το πιο αλλοπρόσαλλο πράγμα του κόσμου· γιατί, αν τον θαυμάζουν με μέτρο, δυσανασχετεί πως δεν τον τιμούν πολύ, κι αν τον τιμούν πάρα πολύ, δυσανασχετεί σαν να έχει να κάνει με κόλακες. Κι έρχομαι να πω τα πιο σημαντικά· ανατρέπει πατροπαράδοτα έθιμα, βιάζει γυναίκες, σκοτώνει χωρίς δικαστική απόφαση. Αντίθετα, όταν την εξουσία την έχει η πλειονότητα των πολιτών, πρώτα πρώτα το πολίτευμα έχει το ωραιότερο όνομα, ισονομία[23],

---

[14] **Ψευτο-Σμέρδης:** ο Σμέρδης, αδελφός του βασιλιά Καμβύση, είχε δολοφονηθεί με διαταγή του ίδιου του βασιλιά. Η υπόθεση είχε κρατηθεί μυστική και έτσι δεν ήταν από την αρχή βέβαιο αν ήταν ο πραγματικός Σμέρδης ή κάποιος που εκμεταλλεύτηκε την κατάσταση.

[15] **ταραχή:** την ανατροπή και το φόνο του Ψευτο-Σμέρδη ακολούθησε σφαγή των μάγων.

[16] **μάγοι:** ήταν αριστοκρατική φυλή των Μήδων, η οποία κράτησε τα προνόμιά της και στο περσικό κράτος. Από τους μάγους προέρχονταν οι ιερείς.

[17] **τωόντι** (<*τῷ ὄντι:* πράγματι): ο Ηρόδοτος αισθάνεται την ανάγκη να απευθυνθεί στον αναγνώστη (και ακροατή) διαβεβαιώνοντάς τον ότι η συζήτηση έγινε πράγματι. Στη συζήτηση παρευρέθηκαν και οι 7 συνωμότες, αλλά το λόγο πήραν μόνο 3.

[18] **να κάνουν την εξουσία κοινό κτήμα:** με τη φράση αυτή υπονοείται η συζήτηση στην Εκκλησία του δήμου, κυρίαρχο όργανο της δημοκρατικής πόλης στην αρχαία Ελλάδα.

[19] **μονάρχης:** ο Ηρόδοτος δεν στρέφεται πάντοτε και με απόλυτο τρόπο κατά της μοναρχίας (βασιλείας ή τυραννίδας) ή κατά της ολιγαρχίας. Αναγνωρίζει το θετικό έργο π.χ. του Κύρου, επαινεί το πολίτευμα της Σπάρτης, το οποίο αποδεικνύεται ευεργετικό για το λαό (το χαρακτηρίζει ως «*εὐνομίη*»). Παρόμοια καυτηριάζει αδυναμίες του δημοκρατικού πολιτεύματος, όταν το κρίνει αναγκαίο.

[20] **ανεξέλεγκτα:** η απουσία ελέγχου είναι χαρακτηριστικό της μοναρχίας, το βασικότερο γνώρισμα της τυραννίας. Αντίθετα στη δημοκρατία εγγύηση για την ορθή διαχείριση ήταν η λογοδοσία των αρχόντων (*αἱ εὔθυναι*) στο τέλος της θητείας τους.

[21] **υπεροψία (ὕβρη), κορεσμός (κόρος):** οι έννοιες αυτές (στις οποίες έχουμε αναφερθεί) θα είχαν κανονικά θέση σε συζήτηση μεταξύ Ελλήνων. Ο Ηρόδοτος όμως αφενός αποδίδει συχνά σε άλλους λαούς ελληνικές αντιλήψεις, αφετέρου φαίνεται να πιστεύει ότι κατά βάθος υπάρχουν θεμελιώδεις αντιλήψεις κοινές σε όλους τους ανθρώπους.

[22] **τρέφει φθόνο για τους εξαίρετους πολίτες:** το επιχείρημα αυτό απηχεί πολιτικές αντιλήψεις συνηθισμένες στην αρχαία Ελλάδα και περιγράφει προφανώς την πραγματικότητα. Θυμηθείτε (από την εισαγωγή) ότι ο Ηρόδοτος είχε προσωπική πείρα. Βλ. και «Παράλληλο κείμενο 1».

[23] **ισονομία** (*ἴσα νέμω*): η πρώτη σημασία της λέξης είναι δίκαιη (ίση) διανομή (των λαφύρων, των δικαιωμάτων κτλ.). Σημαίνει ισότητα συμμετοχής στα κοινά. Ο Περικλής στο εγκώμιό του για την αθηναϊκή δημοκρατία θα αναφέρει ότι όλοι οι Αθηναίοι πολίτες είχαν τις ίδιες ευκαιρίες συμμετοχής στο κράτος, στα κοινά. Τέτοιες αντιλήψεις θυμίζουν τις διακηρύξεις των δικαιωμάτων του ανθρώπου και του πολίτη της νεότερης εποχής. Στο Σύνταγμά μας σήμερα αναφέρεται (άρθρο 4): «Όλοι οι Έλληνες είναι ίσοι ενώπιον του νόμου».

και, δεύτερο, δεν κάνει τίποτα απ' όσα κάνει ο μονάρχης· γιατί τα αξιώματα ορίζονται με κλήρο, και για την εξουσία που ασκεί ο καθείς λογοδοτεί και η κάθε απόφαση εγκρίνεται απ' το λαό[24]. Λοιπόν, η γνώμη που προτείνω είναι να εγκαταλείψουμε τη μοναρχία και να δώσουμε δύναμη στην πλειοψηφία· γιατί οι πολλοί είναι το παν[25]». Αυτή τη γνώμη λοιπόν εξέθεσε ο Οτάνης.

Ἐγγίνεται μὲν γάρ οἱ ὕβρις ὑπὸ τῶν παρεόντων ἀγαθῶν, φθόνος δὲ ἀρχῆθεν ἐμφύεται ἀνθρώπῳ. Δύο δ' ἔχων ταῦτα ἔχει πᾶσαν κακότητα·

Πλῆθος δὲ ἄρχον πρῶτα μὲν οὔνομα πάντων κάλλιστον ἔχει, ἰσονομίην [...] ἐν γὰρ τῷ πολλῷ ἔνι τὰ πάντα.

Ο Μεγάβυξος κατά της δημοκρατίας, υπέρ της ολιγαρχίας

III81. Απ' τη μεριά του πάλι ο Μεγάβυξος[26] προέτρεπε να εγκαταστήσουν ολιγαρχικό πολίτευμα, λέγοντας τα εξής: «Τα όσα είπε ο Οτάνης, για να καταλύσει τη μοναρχία, ας θεωρηθούν και δικά μου λόγια· όμως, με τα όσα μας παρακίνησε να παραδώσουμε την εξουσία στο πλήθος, δεν πέτυχε το στόχο μας, την καλύτερη γνώμη· γιατί η εκχυδαϊσμένη μάζα[27] είναι το πιο ανόητο και το πιο αλαζονικό πράγμα του κόσμου. Και βέβαια, άνθρωποι που παν να γλιτώσουν από την αλαζονεία του μονάρχη, είναι εντελώς απαράδεχτο να πέσουν στην αλαζονεία του ασύδοτου όχλου. Γιατί ο πρώτος έχει επίγνωση του τι κάνει, ενώ το πλήθος ούτε καν έχει επίγνωση[28]· γιατί πώς θα μπορούσε να έχει επίγνωση κάποιος που ούτε διδάχτηκε ούτε έμαθε κάτι καλό που ν' ανταποκρίνεται στις ανάγκες του, και πέφτοντας με τα μούτρα παρασέρνει, σαν ξεχειλισμένος χείμαρρος, τις δημόσιες υποθέσεις, απερίσκεπτα; Λοιπόν, ας κυβερνηθούν δημοκρατικά αυτοί που θέλουν το κακό των Περσών, εμείς όμως, αφού, ύστερ' από επιλογή ανάμεσα στους πρώτους και καλύτερους σχηματίσουμε συλλογική ηγεσία, σ' αυτή να παραχωρήσουμε την εξουσία· γιατί ανάμεσα σ' αυτούς θα είμαστε κι εμείς οι ίδιοι, κι είναι λογικό οι καλύτεροι άντρες να παίρνουν τις καλύτερες αποφάσεις». Αυτή τη γνώμη λοιπόν εξέθεσε ο Μεγάβυξος.

Ο Δαρείος (λεπτομέρεια ανάγλυφου από την Περσέπολη). Μουσείο Τεχεράνης.

Ο Δαρείος κατά της ολιγαρχίας και της δημοκρατίας υπέρ της μοναρχίας

III82. Τρίτος ο Δαρείος δήλωσε τη γνώμη του λέγοντας: «Απ' αυτά που είπε ο Μεγάβυξος, τα όσα αφορούν στον πολύ λαό μου φαίνεται ότι τα είπε σωστά, όμως στα όσα αφορούν στην ολιγαρχία πέφτει έξω. Γιατί, αν βάλουμε μπροστά μας αυτά τα τρία (κι ας πάρουμε το καθένα τους στην καλύτερη εφαρμογή του) δηλαδή

---

[24] **με κλήρο ... λογοδοτεί ... απ' το λαό:** τρία από τα βασικά χαρακτηριστικό της δημοκρατίας: η ανάδειξη των αρχόντων με κλήρο, η λογοδοσία στο τέλος της θητείας και η κυριαρχία του λαού, ο οποίος καλείται να αποφασίσει. Βέβαια υπήρχαν και αιρετοί άρχοντες.

[25] **οι πολλοί είναι το παν:** την ίδια άποψη θα εκφράσει αργότερα ο φιλόσοφος Αριστοτέλης στα *Πολιτικά* του, υπερασπιζόμενος την αρχή της καθολικής ψηφοφορίας.

[26] **Μεγάβυξος:** άλλες εκδόσεις έχουν τον τύπο Μεγάβυζος.

[27] **η εκχυδαϊσμένη μάζα...:** ο Μεγάβυξος μιλάει με εμπάθεια για τους πολλούς, για το λαό της δημοκρατίας, κατηγορώντας τον για «αλαζονεία». Θυμηθείτε όσα υποστήριξε πριν ο Οτάνης.

[28] **επίγνωση:** δεν θα μπορούσε όμως ο λαός να διδαχτεί και να αποκτήσει επίγνωση;

τη δημοκρατία και την ολιγαρχία και τη μοναρχία στην άριστη μορφή τους[29], υποστηρίζω ότι ανάμεσά τους πολύ ανώτερο είναι το τελευταίο. Γιατί δεν μπορούμε να φανταστούμε τίποτε καλύτερο από έναν άντρα με μοναδική αρετή[30]· γιατί, έχοντας οδηγό στις ενέργειές του σκέψη αντάξιά του, θα κυβερνά άψογα το πλήθος και θα κρατιούνται κατά τον καλύτερο τρόπο μυστικές οι αποφάσεις που έχουν να κάνουν με τους εχθρούς. Στην ολιγαρχία όμως, καθώς πολλοί θέτουν την αρετή τους στην υπηρεσία του κοινού συμφέροντος, δημιουργούνται συνήθως ισχυρά προσωπικά μίση[31]· γιατί η επιθυμία του καθενός τους να είναι ο κορυφαίος και να επιβάλλει τη γνώμη του οδηγεί σε μεγάλες έχθρες ανάμεσά τους, που οδηγούν σε πολιτικές διαμάχες· και οι πολιτικές διαμάχες οδηγούν σε φονικά, κι οι φόνοι ανοίγουν το δρόμο στη μοναρχία· κι αυτή η κατάληξη αποδεικνύει πόσο αυτό το πολίτευμα είναι το άριστο. Πάλι, αν έχει την εξουσία το πλήθος, είναι αδύνατο να μη προκύψει εξαχρείωση· κι όταν προκύψει εξαχρείωση στα κοινά πράγματα, δε δημιουργούνται μίση ανάμεσα στους φαύλους, αλλά ισχυρές ομάδες φίλων· γιατί αυτοί που φέρνουν την εξαθλίωση στα κοινά δρουν συνωμοτικά. Κι αυτή η κατάσταση συνεχίζεται, ωσότου κάποιος γίνει ηγέτης της δημοκρατικής μερίδας και καταργήσει αυτά τα υποκείμενα· και γι' αυτή του την πράξη εξασφαλίζει το θαυμασμό του λαού και μες σ' αυτόν τον θαυμασμό αναδεικνύεται ουσιαστικά μονάρχης. Και μ' όλ' αυτά κι αυτός κάνει φανερό ότι το ανώτερο είναι η μοναρχία. Και, για να τα πω συνοπτικά με μια φράση, από πού προήλθε η ελευθερία μας και ποιος μας την έδωσε; Ο πολύς λαός, η ολιγαρχία ή ο μονάρχης[32]; Η γνώμη μου είναι λοιπόν, εφόσον σε έναν άντρα χρωστάμε την ελευθερία μας, να περιφρουρήσουμε το αντίστοιχο πολίτευμα, κι επιπρόσθετα να μην καταργήσουμε τους πατροπαράδοτους νόμους που έχουν καλώς· γιατί δε θα μας βγει σε καλό».

Η απόφαση του Οτάνη

III83. Λοιπόν είχαν μπροστά τους αυτές τις τρεις γνώμες και οι υπόλοιποι τέσσερις απ' τους εφτά ασπάστηκαν αυτή την τελευταία. Κι ο Οτάνης, αφού η γνώμη του, με την οποία επιδιώκει να εγκαθιδρύσει ισονομία στους Πέρσες, μειοψήφησε, είπε, έτσι που να τον ακούν όλοι τους, τα εξής: «Σύντροφοι επαναστάτες, είναι ολοφάνερο πια ότι ένας από μας πρέπει να γίνει βασιλιάς, είτε σ' όποιον πέσει ο κλήρος είτε όποιον αναδείξει η πλειοψηφία των Περσών, αν τ' αφήσουμε σ' αυτούς, ή με κάποια άλλη μεθόδευση[33]· εγώ λοιπόν αποσύρομαι απ' τη διεκδίκηση· γιατί δεν επιθυμώ ούτε να εξουσιάζω ούτε να με εξουσιάζουν· και παραιτούμαι απ' την αξίωση να πάρω την εξουσία με τον όρο κανένας από σας να μη με εξουσιάζει, ούτε εμένα τον ίδιο ούτε τους απογόνους μου σ' όλες τις μελλοντικές γενιές». Αυτά είπε κι οι άλλοι έξι τα αποδέχτηκαν· έτσι αυτός παραιτήθηκε από τη διεκδίκηση και αποσύρθηκε. Και σήμερα αυτή η οικογένεια κρατά συνέχεια, μονάχα αυτή, την ελευθερία της[34] στο περσικό κράτος και δέχεται μόνο όσες διαταγές θέλει, χωρίς να παραβαίνει τους νόμους των Περσών.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Μπορείτε να βρείτε και άλλα επιχειρήματα υπέρ ή κατά των πολιτευμάτων που εξετάζονται; (Αφού πρώτα συμπληρώσετε την άσκηση της ανακεφαλαίωσης).
2. Να συζητήσετε τα χαρακτηριστικά της δημοκρατίας και τις προϋποθέσεις για τη σωστή λειτουργία της, όπως προκύπτουν από τους λόγους των τριών Περσών.
3. Πώς αντιμετωπίζει η εξουσία τον πολίτη στο καθένα από αυτά τα πολιτεύματα; Να συζητήσετε το θέμα στην τάξη, παίρνοντας υπόψη σας και τα παράλληλα κείμενα.

[29] **στην άριστη μορφή τους:** ο Δαρείος φαίνεται πιο διπλωματικός ή «πονηρός»· αναγνωρίζει ότι υπάρχουν θετικά σε όλα τα πολιτεύματα, αφού δέχεται ότι μπορούν να έχουν άριστη μορφή, και παρουσιάζει τα πλεονεκτήματα της μοναρχίας αντί να επικρίνει τα άλλα πολιτεύματα. Εμφανίζεται ήρεμος σε αντίθεση με τον εμπαθή Μεγάβυζο και δημιουργεί κλίμα ευνοϊκό για τις απόψεις του.

[30] **με μοναδική αρετή:** φαίνεται να θεωρεί ως δεδομένο ότι ο μονάρχης θα είναι ο άριστος.

[31] **ισχυρά προσωπικά μίση:** είναι πράγματι αναπόφευκτο και γιατί;

[32] **μονάρχης:** δεν αναφέρει όνομα, όλοι όμως καταλαβαίνουν ότι ο Δαρείος εννοεί τον Κύρο, που ελευθέρωσε τους Πέρσες από τους Μήδους και ίδρυσε το περσικό κράτος (βλ. 3η ενότητα).

[33] **κάποια άλλη μεθόδευση:** αφού δεν αποδέχονται οι άλλοι τη δημοκρατία και τους τρόπους ανάδειξης που εκείνη καθιερώνει, δεν δέχεται να αναλάβει αξίωμα με άλλο τρόπο, με «μεθόδευση».

[34] **ελευθερία:** εδώ η απαλλαγή από την εξουσία του μονάρχη. Πράγματι η οικογένεια του Οτάνη απολάμβανε την ελευθερία αυτή.

Παράλληλα κείμενα

1. Το πάθημα των τυράννων

Θα σου αναφέρω, Σιμωνίδη, κι άλλο ένα φοβερό πάθημα των τυράννων. Γνωρίζουν βέβαια και αυτοί εξίσου καλά όσο και οι ιδιώτες ποιοι είναι κόσμιοι και σοφοί και δίκαιοι. Αλλά, αντί να τους θαυμάζουν, τους φοβούνται: τους ανδρείους τους φοβούνται μήπως αποτολμήσουν τίποτε για χάρη της ελευθερίας, τους σοφούς μήπως μηχανευθούν κάτι εις βάρος τους και τους δικαίους μήπως το πλήθος επιθυμήσει να κυβερνηθεί απ' αυτούς. Όταν λοιπόν τους βγάλουν κρυφά από τη μέση όλους αυτούς, ποιοι άλλοι τους απομένουν για να χρησιμοποιήσουν εκτός από τους άδικους, τους ακρατείς και τους δουλοπρεπείς; Στους άδικους έχουν εμπιστοσύνη, επειδή και αυτοί φοβούνται, όπως και οι τύραννοι, μήπως οι πόλεις ελευθερωθούν ποτέ και τους καθίσουν στο σκαμνί· τους ακρατείς τους εμπιστεύονται, επειδή τους χρειάζονται προκειμένου ν' ασκήσουν την τωρινή τους εξουσία, και τους δουλοπρεπείς, επειδή ούτε οι ίδιοι κρίνουν τον εαυτό τους άξιο της ελευθερίας. Από την πλευρά μου, τουλάχιστον, θεωρώ τρομερό τούτο το πάθημα, άλλους δηλαδή να νομίζεις για καλούς κι άλλους να 'σαι υποχρεωμένος να χρησιμοποιείς.

Ξενοφῶν, *Ἱέρων*, V 1-3. Μετάφραση: Π. Κονδύλης

2. Η δύναμη της δημοκρατίας

Λοιπόν η δύναμη της Αθήνας είχε μεγαλώσει, και γίνεται φανερό πως όχι μόνο σ' έναν τομέα, αλλά παντού η δημοκρατία είναι σπουδαίο πράμα, αφού οι Αθηναίοι, όσο καιρό κυβερνιούνταν από τυράννους, δεν ήταν ανώτεροι πολεμιστές από κανένα γειτονικό τους λαό, όταν όμως λυτρώθηκαν από τους τυράννους, έγιναν πρώτοι, και με μεγάλη διαφορά· κι απ' αυτό γίνεται φανερό πως, όσο ήταν καταπιεσμένοι, δεν ήθελαν να δείξουν την παλικαριά τους, γιατί θα εξυπηρετούσαν το δυνάστη τους, όταν όμως λυτρώθηκαν, ο καθένας τους για δικό του καλό έβαζε τα δυνατά του για τη νίκη.

Ηρόδοτος V 78

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Να συζητήσετε την εξήγηση που δίνει ο Ιέρων (παράλληλο κείμενο 1) για τη συμπεριφορά του τυράννου, παίρνοντας υπόψη σας και όσα αναφέρει στο λόγο του ο Οτάνης.
2. Με την πτώση της τυραννίας στην Αθήνα εφαρμόζονται οι δημοκρατικές μεταρρυθμίσεις του Κλεισθένη και η πόλη αποκτά μεγάλη δύναμη. Προσέξτε την εξήγηση που δίνει ο Ηρόδοτος στο παράλληλο κείμενο 2 και συζητήστε έπειτα στην τάξη τις πολιτικές ιδέες του ιστορικού, όπως προκύπτουν από όλη την ενότητα.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Σε συζήτηση στα περσικά ανάκτορα για το πολίτευμα που θα έπρεπε να ισχύσει μετά την καταστολή της εξέγερσης των μάγων, ο Οτάνης υποστηρίζει τη δημοκρατία, ο Μεγάβυξος την ολιγαρχία και ο Δαρείος τη μοναρχία.

Χρησιμοποιώντας ως θεματική πρόταση την παραπάνω περίοδο, γράψτε μία παράγραφο, όπου θα δίνετε επιγραμματικά τα βασικότερα επιχειρήματα καθενός από τους τρεις συζητητές.

Hrodotos_Final 10-11-05 11:39 Page 51

«Ο κόσμος του Ηροδότου». Από τις περιγραφές του ιστορικού μπορούμε να υποθέσουμε ότι έτσι περίπου αντιλαμβανόταν τον κόσμο.

ΒΙΒΛΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ (IV) ΜΕΛΠΟΜΕΝΗ

ΕΝΟΤΗΤΑ 9η(α) Ο ΗΡΟΔΟΤΟΣ ΩΣ ΓΕΩΓΡΑΦΟΣ

Η μούσα Μελπομένη

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Το τέταρτο βιβλίο της *Ἱστορίης* περιλαμβάνει τις εκστρατείες του Δαρείου στη Σκυθία (514 π.Χ.) και στη Λιβύη. Με την πρώτη εκστρατεία ο Δαρείος διαπράττει, κατά τον Ηρόδοτο, ύβρη, αφού θέλει να ενώσει υπό την κυριαρχία του δύο κόσμους χωριστούς και διαφορετικούς, Ασία και Ευρώπη. Ο Ηρόδοτος, πριν αφηγηθεί τα γεγονότα των εκστρατειών, παραθέτει «λόγους» για τις χώρες εναντίον των οποίων στράφηκε ο Δαρείος («σκυθικό» και «λιβυκό λόγο» αντίστοιχα). Αναφέρεται στην καταγωγή των Σκυθών, τη μυθολογία τους, τη φύση της χώρας, τους «νόμους» και τα «θωμάσια». Εδώ φαίνεται ο ερευνητής Ηρόδοτος, που επηρεάζεται από το φιλοπερίεργο ιωνικό πνεύμα και την ιωνική παράδοση της εθνογραφίας, ο περιηγητής και γεωγράφος.

- Ο Ηρόδοτος σχολιάζει το χάρτη του Εκαταίου:

IV36. Γελώ ακόμα και βλέποντας ότι πολλοί κιόλας σχεδίασαν χάρτες της οικουμένης, κι όμως κανείς δεν έδωσε λογικές εξηγήσεις απ' αυτούς που εικονίζουν τον Ωκεανό να κυλά τα ρεύματά του γύρω γύρω από τη γη, που την παριστάνουν ολοστρόγγυλη, λες κι έγινε με τόρνο, και που κάνουν την Ασία και την Ευρώπη ίσες.

- Στο «λιβυκό λόγο» ο Ηρόδοτος μας πληροφορεί για τον πρώτο περίπλου της Αφρικής, που έγινε περίπου το 600 π.Χ.· (2100 χρόνια πριν από τον Βάσκο ντε Γκάμα):

Ο χάρτης του Εκαταίου

IV42. Γιατί βέβαια είναι γνωστό πως η Λιβύη (=η Αφρική) βρέχεται γύρω γύρω από θάλασσα, εκτός από το μέρος της που συνορεύει με την Ασία, κάτι που πρώτος, απ' ό,τι ξέρουμε, το έκανε ολοφάνερο ο Νεκώς, ο βασιλιάς της Αιγύπτου, που όταν σταμάτησε το σκάψιμο της διώρυγας που από το Νείλο φτάνει στον Αραβικό κόλπο, έστειλε με πλοίο Φοίνικες, με εντολή να γυρίσουν από τις Ηράκλειες στήλες και, διασχίζοντας τη βόρεια θάλασσα (=τη Μεσόγειο) να καταπλεύσουν στην Αίγυπτο· λοιπόν ξεκίνησαν οι Φοίνικες από την Ερυθρά θάλασσα και αρμένιζαν στη νότια θάλασσα (= τον Ινδικό ωκεανό)· και, κάθε που ερχόταν φθινόπωρο, έπιαναν στεριά σ' όποιο μέρος της Λιβύης έφταναν με τα πλοία τους, έσπερναν τη γη και περίμεναν να ωριμάσει το σιτάρι, κι αφού το θέριζαν συνέχιζαν το ταξίδι τους· κι έτσι διάβηκαν δυο χρόνια και τον τρίτο χρόνο προσπέρασαν τις Ηράκλειες στήλες (=Γιβραλτάρ) και κατέπλευσαν στην Αίγυπτο. Και λέγανε – εγώ βέβαια δεν δίνω πίστη στα λόγια τους, μπορεί όμως κάποιος άλλος να έδωσε – ότι, καθώς έκαναν με τα πλοία τους το γύρο της Λιβύης, είχαν τον ήλιο στο δεξί τους χέρι.

ΘΕΜΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Αφού διαβάσετε τα παραπάνω κείμενα, να συζητήσετε τις παρατηρήσεις του Ηροδότου και τις επικρίσεις που διατυπώνει για τον Εκαταίο, προσέχοντας ποιες είναι οι γεωγραφικές γνώσεις του ιστορικού. Ο χάρτης «ο κόσμος του Ηροδότου» (σ. 51) θα σας βοηθήσει.

ΒΙΒΛΙΟ ΠΕΜΠΤΟ (V) ΤΕΡΨΙΧΟΡΗ

ΕΝΟΤΗΤΑ 9η(β) ΜΑΚΕΔΟΝΕΣ – ΙΩΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η μούσα Τερψιχόρη

Τα πρώτα κεφάλαια του V βιβλίου περιλαμβάνουν τις επιχειρήσεις για την υποταγή της Θράκης, τις οποίες οργάνωσε ο Πέρσης στρατηγός Μεγάβαζος, με εντολή του Δαρείου, όταν ο τελευταίος αποχώρησε από την περιοχή νικημένος από τους Σκύθες. Σε μια αποστολή του Μεγάβαζου για την υποταγή της Μακεδονίας, αναδείχτηκε ο νεαρός τότε Αλέξανδρος (που βασίλεψε αργότερα ως Αλέξανδρος Α΄) και ο Ηρόδοτος τονίζει με έμφαση την ελληνική καταγωγή των Μακεδόνων, αναφέροντας μεταξύ άλλων πως, όταν ο Αλέξανδρος θέλησε να συμμετάσχει σε αγώνα δρόμου στους Ολυμπιακούς Αγώνες, μερικοί αντίπαλοί του ζήτησαν να αποκλειστεί, ισχυριζόμενοι ότι δεν είναι Έλληνας. Ο Αλέξανδρος όμως απέδειξε ότι κατάγεται από τη βασιλική οικογένεια του Άργους, οι κριτές συμφώνησαν πως είναι Έλληνας και έτσι πήρε μέρος στους αγώνες.

Τα υπόλοιπα κεφάλαια αναφέρονται στην ιωνική επανάσταση (499- 494 π.Χ.), που αποτέλεσε την αφορμή για τις εκστρατείες των Περσών εναντίον της Ελλάδας και ταυτόχρονα το πρώτο επεισόδιο των περσικών πολέμων. Η αφήγηση της ιωνικής επανάστασης τελειώνει στο έκτο βιβλίο. Ο Ηρόδοτος τη θεωρεί έργο δύο προσώπων (του τυράννου της Μιλήτου Ιστιαίου και του γαμπρού του Αρισταγόρα), τα οποία και επικρίνει. Πιστεύει ότι η απόφαση της Αθήνας να ανταποκριθεί στο αίτημα του Αρισταγόρα για βοήθεια (που η Σπάρτη είχε απορρίψει) ήταν λάθος, και χαρακτηρίζει την αποστολή πλοίων από την Αθήνα και την Ερέτρια «αρχή κακών για τους Έλληνες», ίσως επειδή ήταν δύσκολο να επιτύχει τη στιγμή εκείνη η επανάσταση. Με τη βοήθεια των Αθηναίων και Ερετριέων, οι επαναστάτες κυρίευσαν τις Σάρδεις και πυρπόλησαν την πόλη· μαζί κάηκε το ιερό της «Μεγάλης Μητέρας», της θεάς Κυβήβης. Γρήγορα όμως υποχώρησαν, ηττήθηκαν στην Έφεσο και οι Αθηναίοι εγκατέλειψαν τους Ίωνες. Οι Πέρσες στο εξής θα δικαιολογούν κάθε εχθρική, ιερόσυλη ή απάνθρωπη πράξη τους από την πυρπόληση του ιερού της Κυβήβης, ενώ ένας δούλος του Δαρείου θα αναλάβει να του επαναλαμβάνει καθημερινά «*δέσποτα, μέμνησο τῶν Ἀθηναίων*». Οι Ίωνες συνέχισαν τον αγώνα και ελληνικές πόλεις από τον Εύξεινο ως την Κύπρο προσχώρησαν στην επανάσταση, αλλά τελικά δεν μπόρεσαν να αντέξουν μπροστά στη δύναμη του Μεγάλου Βασιλιά. Η Μίλητος μετά από πολιορκία κυριεύθηκε (494 π.Χ.), καταστράφηκε και «ερημώθηκε από Μιλησίους». Το επόμενο έτος, 493 π.Χ., οι Πέρσες κατέλαβαν με το ναυτικό τους τα νησιά Χίο, Λέσβο, Τένεδο, συνέλαβαν με «σαγήνευση»* τους κατοίκους και ερήμωσαν τις πόλεις της Ιωνίας. (Βλ. χάρτη 2, σ. 57).

Και στο βιβλίο αυτό ο ιστορικός επεκτείνεται σε διάφορα θέματα, ξεφεύγοντας από τον κύριο άξονα της αφήγησής του. Η εκτενέστερη και σημαντικότερη από τις παρεκβάσεις* αυτές αφορά την ιστορία της Αθήνας από το θάνατο του Πεισιστράτου ως τις παραμονές της Ιωνικής επανάστασης.

Η Κύπρος πήρε μέρος στην Ιωνική επανάσταση με επικεφαλής το βασιλιά της Σαλαμίνας.
Κυπριακά νομίσματα: από αριστερά στατήρας Πάφου, στατήρας Λαπήθου (κεφαλή Αθηνάς), δίδραχμο Σαλαμίνας.
Μουσείο Λευκωσίας.

ΒΙΒΛΙΟ ΕΚΤΟ (V) ΕΡΑΤΩ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η μούσα Ερατώ

Τα τέσσερα τελευταία βιβλία της *Ἱστορίης* αποτελούν μιαν ευρύτερη ενότητα, στην οποία ο ιστορικός αφηγείται τη σύγκρουση Ελλήνων- Περσών, όπως είχε υποσχεθεί στο προοίμιο. Χρειάστηκε δηλαδή ένα είδος εισαγωγής, που κάλυψε τα 5 από τα 9 βιβλία. Το VI βιβλίο περιλαμβάνει το τέλος της ιωνικής επανάστασης και τις εκστρατείες των Περσών εναντίον των Ελλήνων, που οργάνωσε ο Δαρείος: η **πρώτη** με αρχηγό τον **Μαρδόνιο** (492 π.Χ.) δεν προχώρησε πέρα από τον Άθω, λόγω καταιγίδας στη θάλασσά του, η οποία προκάλεσε απώλειες σε πλοία και άνδρες, και λόγω των θρακικών φύλων, που χτύπησαν το στρατό. Η **δεύτερη** με αρχηγούς τον **Δάτη** και τον **Αρταφρένη** – που είχαν ρητή εντολή από τον Μεγάλο Βασιλιά να οδηγήσουν σ' αυτόν αιχμάλωτους τους κατοίκους της Ερέτριας και της Αθήνας – τελείωσε με τη μάχη του **Μαραθώνα** (490 π.Χ.) και τη ματαίωση των σχεδίων του Δαρείου. Οι νέοι αρχηγοί έπλευσαν από την Κιλικία στη Σάμο και από εκεί στις Κυκλάδες, καταστρέφοντας όσα νησιά δεν είχαν δηλώσει υποταγή στον Δαρείο, με εξαίρεση τη Δήλο, από σεβασμό στους θεούς· τέλος πολιόρκησαν την Ερέτρια, την οποία κατέλαβαν με προδοσία, αιχμαλώτισαν όλους τους κατοίκους της και αποβιβάστηκαν στο Μαραθώνα.

ΕΝΟΤΗΤΑ 10η — ΠΡΙΝ ΤΗ ΜΑΧΗ ΤΟΥ ΜΑΡΑΘΩΝΑ VI 103, 105-107

Θεματικά κέντρα

- *Απόβαση των Περσών στο Μαραθώνα*
- *Οι ενέργειες των Αθηναίων*

Οι στρατηγοί των Αθηναίων

VI 103. Οι Αθηναίοι, όταν τα πληροφορήθηκαν αυτά[1], πήραν τα όπλα τους και έσπευδαν στον Μαραθώνα. Κι αρχηγοί τους ήταν δέκα στρατηγοί, με δέκατό[2] τους τον Μιλτιάδη[3].

Ο Φιλιππίδης και ο θεός Πάν

VI 105. Η πρώτη ενέργεια των στρατηγών, πριν ακόμη κινήσουν από την πόλη, ήταν να στείλουν στη Σπάρτη κήρυκα τον Φιλιππίδη[4], που βέβαια ήταν Αθηναίος, κι επίσης ταχυδρόμος – αυτή ήταν η δουλειά του. Αυτόν λοιπόν, όπως διηγόταν ο ίδιος ο Φιλιππίδης και το ανάγγειλε στους Αθηναίους, τον συνάντησε ο Παν[5] στην περιοχή του Παρθενίου[6] όρους, που βρίσκεται πάνω από την Τεγέα[7]. Και, πως ο Παν φωνάζοντας τον Φιλιππίδη με τ' όνομά του τον πρόσταξε ν' αναγγείλει στους Αθηναίους, για ποιο λόγο δεν του προσφέρουν καμιά λατρεία, αυτόν που θέλει το καλό των Αθη-

[1] **πληροφορήθηκαν αυτά:** την άλωση της Ερέτριας και τις κινήσεις των Περσών.
[2] **δέκατος:** ήταν ο ανώτερος από όλους, γι' αυτό και επέλεγαν για τη θέση αυτή τον ικανότερο. Ανάμεσα στους δέκα ήταν ο Αριστείδης, ο Ξάνθιππος και πιθανόν ο Θεμιστοκλής.
[3] **Μιλτιάδης:** (554-489 π.Χ.) γόνος μεγάλης αθηναϊκής οικογένειας, που κληρονομικά διοικούσε τη Χερσόνησο (θρακική). Ακολούθησε, υποχρεωτικά, τον Δαρείο στην εκστρατεία εναντίον των Σκυθών, όπου επιχείρησε να πείσει τους Ίωνες να καταστρέψουν τη γέφυρα του Ίστρου (Δούναβη), για να παγιδεύσουν τον Πέρση βασιλιά.
[4] **Φιλιππίδης:** αυτό μάλλον είναι το σωστό όνομα· συχνότερα όμως αναφέρεται το Φειδιππίδης.
[5] **Παν:** θεός των βοσκών με πόδια και κέρατα τράγου, ουρά και σουβλερό πηγούνι. Πίστευαν ότι η φωνή του σκορπούσε τέτοιο φόβο (**πανικό**), που μπορούσε να τρέψει ακόμη και στρατό σε φυγή.
[6] **Παρθένιον όρος:** βρίσκεται μεταξύ Αργολίδας και Αρκαδίας.
[7] **Τεγέα:** η σπουδαιότερη πόλη της Αρκαδίας στην αρχαιότητα, στο δρόμο προς τη Σπάρτη.

ναίων και σε πολλές περιπτώσεις τούς στάθηκε χρήσιμος, και θα τους σταθεί και στο μέλλον. Οι Αθηναίοι λοιπόν πίστεψαν πως αυτά είναι αληθινά, κι έτσι, όταν αποκαταστάθηκαν με τον καλύτερο τρόπο τα πράγματα της πόλης τους[8], ίδρυσαν ναό του Πανός[9] κάτω από την Ακρόπολη και, εξαιτίας του μηνύματος που τους έστειλε, κάθε χρόνο προσπέφτουν στη χάρη του με θυσίες και λαμπαδηφορία.

Αθηναίος οπλίτης

Πέρσης μέλος του σώματος των αθανάτων

Ο Φιλιππίδης στη Σπάρτη

VI106. Λοιπόν, τότε αυτός ο Φιλιππίδης, που στάλθηκε με εντολή των στρατηγών και που, κατά τα λεγόμενά του, του εμφανίστηκε ο Παν, ξεκινώντας απ' την πόλη της Αθήνας, την επόμενη μέρα έφτασε στη Σπάρτη, παρουσιάστηκε στους άρχοντες κι έλεγε: «Λακεδαιμόνιοι, οι Αθηναίοι σάς ζητούν να τους βοηθήσετε και να μην αφήσετε να πέσει σκλαβωμένη στα χέρια των βαρβάρων η αρχαιότερη ελληνική πόλη· γιατί να, τώρα η Ερέτρια έχει υποδουλωθεί κι η δύναμη της Ελλάδας[10] μειώθηκε με το να χαθεί μια υπολογίσιμη πόλη». Αυτός λοιπόν τους μετέφερε όσα του είχαν παραγγείλει, κι εκείνοι δέχτηκαν βέβαια να βοηθήσουν τους Αθηναίους, τους ήταν όμως αδύνατο να το κάνουν αυτό αμέσως, επειδή δεν ήθελαν να καταργήσουν το έθιμό τους[11]· δηλαδή ήταν η ένατη μέρα του μήνα και την ένατη μέρα, καθώς δεν έχουν ακόμη πανσέληνο, είπαν πως δε θα βγουν σε εκστρατεία.

Η απόβαση των Περσών. Ο οιωνός του Ιππία

VI107. Αυτοί λοιπόν περίμεναν την πανσέληνο, ενώ ο Ιππίας, ο γιος του Πεισιστράτου, οδηγούσε τους βαρβάρους στον Μαραθώνα·[...] έφερε τα καράβια στον Μαραθώνα σε αραξοβόλια και οργάνωνε την παράταξη των βαρβάρων που είχαν αποβιβαστεί. Και την ώρα που ρύθμιζε αυτά, τον έπιασε φτάρνισμα και βήχας δυνατότερος απ' το συνηθισμένο· κι έτσι που ο άνθρωπος τα 'χε τα χρονάκια του[12], τα περισσότερα δόντια του κουνήθηκαν. Μάλιστα απ' το δυνατό βήξιμο ένα πετάχτηκε απ' το στόμα του κι έπεσε στην άμμο· κι εκείνος και τι δεν έκανε για να το βρει. Και μη βρίσκοντας το δόντι του, αναστέναξε κι είπε[13] στη συνοδεία του: «Η γη αυτή δεν είναι δική μας κι ούτε θα μπορέσουμε να τη βάλουμε στο χέρι· κι αν είχα κάποιο μερίδιο σ' αυτή, το κατέχει τώρα το δόντι μου».

Οὗτοι (= Λακεδαιμόνιοι) μὲν νῦν τὴν πανσέληνον ἔμενον, τοῖσι δὲ βαρβάροισι κατηγέετο Ἱππίης ὁ Πεισιστράτου ἐς τὸν Μαραθῶνα.

---

[8] **όταν ... της πόλης τους:** το γεγονός που διηγείται ο Ηρόδοτος τοποθετείται στο μέλλον σε σχέση με την κύρια αφήγηση· η τεχνική αυτή ονομάζεται «***προληπτική αφήγηση***» ή «***πρόληψη***».

[9] **ναό του Πανός:** βρίσκεται στη ΒΔ πλευρά της Ακρόπολης και σήμερα λέγεται «Σπήλαιο του Πανός». Η πίστη των Αθηναίων στην αφήγηση του κήρυκα δείχνει ότι η μάχη του Μαραθώνα γρήγορα έγινε θρύλος.

[10] **της Ελλάδας:** ο λόγος του κήρυκα διαπνέεται από πανελλήνιο πνεύμα.

[11] **το έθιμό τους:** ο περιορισμός ίσχυε μόνο για το μήνα που γιόρταζαν τα Κάρνεια (15 Αυγ.- 15 Σεπτ.): ετήσια εορτή, εννέα ημερών, προς τιμή του Καρνείου Απόλλωνα. Ίσως όμως οι Σπαρτιάτες να αντιμετώπιζαν προβλήματα με τους γείτονές τους.

[12] **τα χρονάκια του:** θα βρισκόταν σε μεγάλη ηλικία, αφού το 546 π.Χ. συσκεπτόταν με τον πατέρα του και τον αδελφό του, για την ανακατάληψη της εξουσίας.

[13] **αναστέναξε κι είπε:** ο Ιππίας το θεώρησε κακό οιωνό· αντίθετα την προηγούμενη νύχτα είχε δει ένα όνειρο που το θεώρησε καλό οιωνό. Κατάλοιπα των «μαγικών» αντιλήψεων για το φτάρνισμα διατηρούνται και σήμερα. Γνωρίζετε εσείς τέτοιες αντιλήψεις;

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Να παρακολουθήσετε στο χάρτη την πορεία που ακολούθησαν οι Πέρσες στις δύο πρώτες εκστρατείες και να συζητήσετε τους πιθανούς κινδύνους ή τα πλεονεκτήματα καθεμιάς πορείας και τους πιθανούς λόγους, για τους οποίους οι δύο στρατηγοί (Δάτης και Αρταφρένης) προτίμησαν τη θαλάσσια οδό.
2. Να σχολιάσετε τη στάση των Σπαρτιατών, λαμβάνοντας υπόψη σας και τις ιδιαιτερότητες της κοινωνίας τους, όπως τις γνωρίζετε από το μάθημα της Ιστορίας.
3. Ο Ηρόδοτος δεν διστάζει να συμπεριλάβει στην ιστορική αφήγηση **ανέκδοτα*,** όπως το φτάρνισμα του Ιππία. Τι εξυπηρετεί η τεχνική αυτή;

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Να συμπληρώσετε τις ακόλουθες προτάσεις με ρήματα ή ρηματικά σύνολα που θα αποδίδουν τις βασικές ενέργειες καθενός από τα υποκείμενά τους.

Οι Πέρσες:. . . . .
Οι Αθηναίοι: . . . .
Οι Σπαρτιάτες: . . . .
Ο Φιλιππίδης: . . . .
Ο Ιππίας:. . . . .

Χάλκινος θώρακας του 6ου αι. π.Χ. Αρχαιολογικό Μουσείο Ολυμπίας.

Χάλκινος θώρακας με εγχάρακτη διακόσμηση (επάνω: ταύροι, λιοντάρια, πάνθηρες, σφίγγες, κάτω: θεοί). Αρχαιολογικό Μουσείο Ολυμπίας.

Χάρτης 2: περσικοί πόλεμοι

Θεματικά κέντρα

- *Η κρίσιμη ψήφος του Καλλίμαχου*
- *Η μάχη*
- *Οι Λακεδαιμόνιοι στο πεδίο της μάχης*
- *Η παράταξη του στρατού*
- *Οι ήρωες της μάχης*
- *Η επίθεση των Αθηναίων*
- *Οι νεκροί κάθε πλευράς*

Ο Μιλτιάδης πείθει τον Καλλίμαχο

VI 109. [...] Ο Μιλτιάδης πήγε και βρήκε τον Καλλίμαχο από τις Αφίδνες[14], που ήταν τότε πολέμαρχος[15], και του μίλησε έτσι: «Καλλίμαχε, τώρα στα χέρια σου είναι ή να ρίξεις στη σκλαβιά την Αθήνα ή να την κάνεις ελεύθερη και να μείνει τ' όνομά σου, όσο θα υπάρχουν άνθρωποι, πιο δοξασμένο απ' του Αρμοδίου και του Αριστογείτονος[16]. Γιατί, βλέπεις, τώρα η Αθήνα διατρέχει τον πιο μεγάλο κίνδυνο απ' τον καιρό της ίδρυσής της, κι αν μπει κάτω απ' το ζυγό των Μήδων, όλος ο κόσμος ξέρει τι θα πάθει στα χέρια του Ιππία· αν όμως η πόλη αυτή σωθεί, μπορεί ν' αναδειχτεί η πρώτη απ' τις ελληνικές πόλεις. Λοιπόν, πώς μπορούν να γίνουν αυτά, και κάτω από ποιες συνθήκες η τελική απόφαση γι' αυτά είναι στα χέρια σου, θα σου το πω τώρα. Εμάς, των δέκα στρατηγών, οι γνώμες είναι στα δυο· άλλοι υποστηρίζουν να δώσουμε μάχη κι άλλοι να μη δώσουμε. Λοιπόν, αν δε δώσουμε μάχη, φοβάμαι μήπως ξεσπάσει καμιά μεγάλη διχόνοια και κλονίσει το φρόνημα των Αθηναίων, με αποτέλεσμα να μηδίσουν[17]· αν όμως δώσουμε μάχη προτού κάτι σάπιο φωλιάσει στις ψυχές μερικών Αθηναίων, θα μπορέσουμε, φτάνει οι θεοί να κρατήσουν δίκαιη ζυγαριά, να βγούμε νικητές στη σύγκρουση. Λοιπόν όλ' αυτά τώρα εσένα περιμένουν και από σένα κρέμονται· δηλαδή, αν προσθέσεις την ψήφο σου στη δική μου γνώμη, θα 'χεις πατρίδα ελεύθερη κι η πόλη σου θα είναι η πρώτη ανάμεσα στις ελληνικές[18]· αν προτιμήσεις τη γνώμη αυτών που πασχίζουν ν' αναβάλουν τη σύγκρουση, θα πετύχεις τα αντίθετα από τα καλά που σου απαρίθμησα».

Μιλτιάδης
Ρωμαϊκό αντίγραφο προτομής.
Ραβένα, Εθνικό Μουσείο.

«Ἐν σοὶ νῦν, Καλλίμαχε, ἐστὶ ἢ καταδουλῶσαι Ἀθήνας ἢ ἐλευθέρας ποιήσαντα μνημόσυνον λιπέσθαι ἐς τὸν ἅπαντα ἀνθρώπων βίον οἷον οὐδὲ Ἁρμόδιός τε καὶ Ἀριστογείτων [λείπουσι]... Ταῦτα ὦν πάντα ἐς σὲ νῦν τείνει καὶ ἐκ σέο ἄρτηται».

Η παράταξη των Αθηναίων

VI 110 - 111. Μ' αυτά τα λόγια ο Μιλτιάδης προσεταιρίζεται τον Καλλίμαχο· και με την προσθήκη της γνώμης του πολεμάρχου πάρθηκε η τελική απόφαση, να δώσουν μάχη· [...] να πώς παρατάχτηκαν[19] οι Αθηναίοι για να δώσουν μάχη· επικεφαλής στη δεξιά πτέρυγα ήταν ο πολέμαρχος· γιατί τότε αυτή ήταν η τάξη στην Αθήνα, να έχει τη δεξιά πτέρυγα ο πολέμαρχος· κι αρχίζοντας απ' αυτήν έρχονταν η μια αμέσως ύστερ' από την άλλη οι φυλές[20] των πολιτών, με τη σειρά της απαρίθμησής τους·

---

[14] **Αφίδνες:** ένας από τους 12 αρχαιότερους δήμους της Αττικής.
[15] **πολέμαρχος:** επί ολιγαρχίας ήταν αρχιστράτηγος στη μάχη, επί δημοκρατίας διοικούσε τη δεξιά πτέρυγα στη μάχη και διατηρούσε δικαίωμα ψήφου στο συμβούλιο των δέκα στρατηγών.
[16] **του Αρμοδίου και του Αριστογείτονος:** έμειναν στην ιστορία ως τυραννοκτόνοι, γιατί σκότωσαν τον Πεισιστρατίδη Ίππαρχο (514 π.Χ.). Με την κατάρρευση της τυραννίδας (510 π.Χ.) τιμήθηκαν ως ελευθερωτές, οι ανδριάντες τους στήθηκαν στην αγορά και τους αποδίδονταν τιμές ηρώων.
[17] **μήπως ...μηδίσουν:** οι οπαδοί των Πεισιστρατιδών είχαν συγκροτήσει φιλοπερσικό μέτωπο και περίμεναν την κατάλληλη στιγμή για να δράσουν.
[18] **η πόλη σου θα είναι η πρώτη ...:** η Αθήνα πράγματι αναδείχτηκε πρώτη πόλη μετά τους Περσικούς πολέμους.
[19] **να πώς παρατάχτηκαν:** θεωρείται βέβαιο ότι το σχέδιο της παράταξης ανήκε στον Μιλτιάδη, αν και ο Ηρόδοτος δεν το αναφέρει. Ήταν η πρώτη φορά που γνωρίζουμε ότι χρησιμοποιήθηκε.
[20] **οι φυλές:** η σειρά είχε καθοριστεί από τον Κλεισθένη, αλλά δεν γνωρίζουμε αν ήταν σταθερή. Την ημέρα της μάχης πρυτανεύουσα φυλή ήταν η Αιαντίς, στην οποία ανήκε και ο πολέμαρχος.

Hrodotos_Final 10-11-05 11:39 Page 59

την παράταξη έκλειναν οι Πλαταιείς, που κρατούσαν την αριστερή πτέρυγα. [...] Τότε λοιπόν η παράταξή τους στον Μαραθώνα πήρε ένα τέτοιο σχήμα: το στρατόπεδό τους σχημάτιζε μέτωπο ίσο[21] με το μέτωπο των Περσών, αλλά στο κέντρο είχε μικρό βάθος κι ήταν το πιο αδύνατο σημείο της παράταξής τους, ενώ οι δυο πτέρυγες με τις πυκνές γραμμές τους ήταν ενισχυμένες.

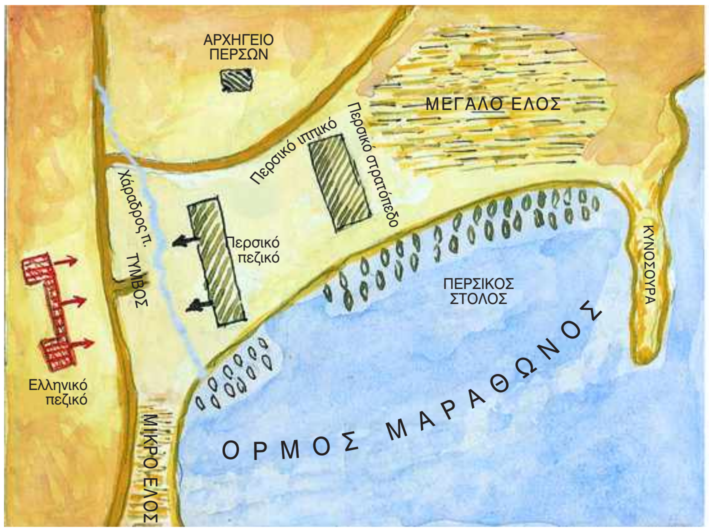

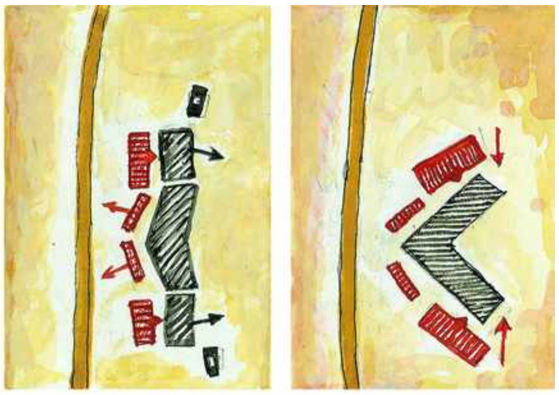

Έλληνες   Πέρσες

Μαραθώνας: η παράταξη των αντιπάλων (αριστερά), Α και Β φάση της μάχης αντίστοιχα (δεξιά).

Η επίθεση των Αθηναίων. Η μάχη

VI112. Κι όταν πήραν τις θέσεις μάχης κι οι θυσίες έδωσαν αίσιους οιωνούς, τότε, μόλις τους δόθηκε το σύνθημα, οι Αθηναίοι χύθηκαν τρέχοντας[22] εναντίον των βαρβάρων· κι η απόσταση που χώριζε τους δυο στρατούς δεν ήταν μικρότερη από οχτώ σταδίους[23]. Κι οι Πέρσες, βλέποντάς τους να έρχονται πάνω τους τρέχοντας, ετοιμάζονταν να τους αντιμετωπίσουν, και καταλόγιζαν στους Αθηναίους μανία που τους οδηγούσε στον αφανισμό, βλέποντάς τους να είναι λίγοι, κι αυτοί οι λίγοι να εξορμούν ακράτητοι, την ώρα που δεν τους στήριζαν ούτε ιππικό ούτε τοξότες· λοιπόν τέτοια υποτιμητική ιδέα σχημάτισαν γι' αυτούς οι βάρβαροι. Κι οι Αθηναίοι, καθώς ήρθαν σε πυκνό σχηματισμό στα χέρια με τους βαρβάρους, πολεμούσαν με έξοχη παλικαριά. Κι αλήθεια, απ' όσο ξέρουμε εμείς, ήταν οι πρώτοι απ' όλους τους Έλληνες που επιτέθηκαν τρέχοντας εναντίον των εχθρών, και πρώτοι που δε δείλιασαν αντικρίζοντας τη μηδική στολή[24] και τους άντρες που τη φορούσαν· ενώ πρωτύτερα οι Έλληνες και μόνο που άκουγαν το όνομα Μήδοι κυριεύονταν από φόβο.

Ελληνική νίκη – φυγή των Περσών στα πλοία

VI113. Η μάχη τους στον Μαραθώνα κράτησε ώρες πολλές[25]. Λοιπόν, στο κέντρο του μετώπου νικούσαν οι βάρβαροι, εκεί όπου είχαν παραταχτεί οι ίδιοι οι Πέρσες και οι Σάκες[26]· σ' αυτό το σημείο νικούσαν οι βάρβαροι, δημιούργησαν ρήγμα και συνέχιζαν την καταδίωξη προς τα μεσόγεια· αλλά στη μια και στην άλλη πτέρυγα νικούσαν[27] οι Αθηναίοι και οι Πλαταιείς. Και παίρνοντας τη νίκη, τους βαρβάρους που είχαν στρέψει τα νώτα τούς παράτησαν στη φευγάλα τους[28], ενώ, ενώνοντας τις δυο πτέρυγές τους σ' ένα σώμα, έδιναν μάχη με τους Πέρσες

---

[21] **μέτωπο ίσο:** δηλαδή ίδιου μήκους με των Περσών, με στόχο να αποφύγουν την κύκλωση από τους πενταπλάσιους σε αριθμό εχθρούς.
[22] **τρέχοντας:** την πληροφορία αυτή τη συναντάμε και σε άλλα αρχαία κείμενα. Μερικοί σύγχρονοι ιστορικοί τονίζουν ότι κάτι τέτοιο είναι δύσκολο. Μπορεί όμως να περιλαμβανόταν στο σχέδιο του Μιλτιάδη το τρέξιμο, ώστε να καλυφθεί όσο το δυνατόν γρηγορότερα η απόσταση, πριν προλάβει να ετοιμαστεί το ιππικό (το οποίο τελικά δεν συμμετείχε στη μάχη).
[23] **οχτώ σταδίους:** περίπου 1480 μέτρα.
[24] **μηδική στολή:** οι Πέρσες είχαν υιοθετήσει τη στολή των Μήδων. Μπορείτε να περιγράψετε τις στολές και γενικότερα την ενδυμασία των Περσών με βάση τις εικόνες του βιβλίου σας;
[25] **«η μάχη τους... κράτησε ώρες πολλές»:** αξιοσημείωτη είναι η λιτότητα του ύφους.
[26] **Σάκες:** Σκύθες, επίλεκτο σώμα του περσικού στρατού· τους είχε στρατολογήσει ο Μαρδόνιος.
[27] **νικούσαν... έψαχναν:** να σημειώσετε όλα τα ρήματα του κεφαλαίου 113 που βρίσκονται σε χρόνο παρατατικό και να συζητήσετε τη λειτουργία τους. Προσέξτε το υποκείμενό τους και συσχετίστε τα με την πρώτη φράση του κεφαλαίου.
[28] **φευγάλα τους:** το σχέδιο του Μιλτιάδη, που περιγράφει εδώ ο Ηρόδοτος, και ο απόλυτος συγχρονισμός των κινήσεων που πέτυχαν οι Αθηναίοι εφαρμόζοντάς το έτρεψαν σε φυγή τους Πέρσες.

που είχαν πετύχει το ρήγμα στο κέντρο του μετώπου· νικητές βγήκαν οι Αθηναίοι. Και πήραν στο κυνήγι τους Πέρσες που τράπηκαν σε φυγή και τους έσφαζαν, ώσπου έφτασαν στη θάλασσα κι έψαχναν να βρουν φωτιά[29] και γαντζώνονταν στα καράβια των εχθρών.

Μαχομένων δὲ ἐν τῷ Μαραθῶνι χρόνος ἐγίνετο πολλός.

Αθηναίος οπλίτης (ανάγλυφο).
Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, Αθήνα.

Πέρσης τοξότης.
Μουσείο Λούβρου, Παρίσι.

Ανδραγαθίες

VI114. Και σ' αυτό τον αγώνα σκοτώνεται ο πολέμαρχος Καλλίμαχος[30], που αναδείχτηκε ήρωας, σκοτώθηκε κι από τους στρατηγούς ο Στησίαλος, ο γιος του Θρασυλάου· κι από τους άλλους ο Κυνέγειρος[31], ο γιος τού Ευφορίωνος, γαντζωμένος τότε στη φιγούρα της πρύμης καραβιού, έπεσε νεκρός όταν του έκοψαν με τσεκούρι το χέρι· κι άλλοι ακόμα Αθηναίοι, πολλοί και ονομαστοί.

{Οι Πέρσες επιχειρούν να φτάσουν στο Φάληρο με τα πλοία τους πριν προλάβει ο στρατός να επιστρέψει στην Αθήνα, ώστε σε συνεννόηση με τους οπαδούς του Ιππία να μπουν την αφύλακτη πόλη. Ο αθηναϊκός στρατός με υπεράνθρωπες προσπάθειες φτάνει έγκαιρα, ενώ οι Πέρσες μένουν για λίγο στο Φάληρο και έπειτα αποπλέουν επιστρέφοντας στην Ασία.}

Κυνέγειρος ὁ Εὐφορίωνος ἐνθαῦτα ἐπιλαμβανόμενος τῶν ἀφλάστων νεός,
τὴν χεῖρα ἀποκοπεὶς πελέκεϊ πίπτει.

---

29 **να βρουν φωτιά:** ήθελαν να κάψουν τα πλοία των Περσών, για να εμποδίσουν τη φυγή τους.

30 **Καλλίμαχος:** αργότερα η σκηνή της μάχης παραστάθηκε σε ζωγραφική σύνθεση (τοιχογραφία ή πίνακα) της *Ποικίλης Στοάς* (στα ανατολικά του λόφου του Θησείου).

31 **Κυνέγειρος:** αδελφός του τραγικού ποιητή Αισχύλου, ο οποίος επίσης αγωνίστηκε στο Μαραθώνα. Η ηρωική πράξη του Κυνέγειρου παραστάθηκε στην *Ποικίλη στοά*.

VI117. Στη μάχη αυτή του Μαραθώνα σκοτώθηκαν[32] από τους βαρβάρους περίπου έξι χιλιάδες τετρακόσιοι άντρες κι από τους Αθηναίους εκατό ενενήντα δύο· αυτές ήταν οι απώλειες που είχαν τα δυο μέρη. Και στην ίδια μάχη συνέβη ένα τέτοιο καταπληκτικό περιστατικό: ένας Αθηναίος, ο Επίζηλος, ο γιος του Κουφαγόρα, που πολεμούσε ηρωικά, εκεί που πάλευαν στήθος με στήθος, έχασε το φως των ματιών του χωρίς να δεχτεί ούτε χτύπημα ούτε βέλος σε κανένα μέρος του σώματός του κι από τότε έμεινε σ' όλη τη ζωή του τυφλός. Κι άκουσα να διηγείται για το πάθημά του μια τέτοια ιστορία, πως του φάνηκε να στέκεται αντίκρυ του ένας πελώριος οπλίτης, που η γενειάδα του σκέπαζε ολόκληρη την ασπίδα του· κι αυτό το φάντασμα προσπέρασε τον ίδιο και σκότωσε τον συμπολεμιστή του[33]. Αυτή την ιστορία άκουσα πως διηγιόταν ο Επίζηλος.

Οι απώλειες των δύο πλευρών. Θαύμα στη μάχη

{Επιστρέφοντας στην Ασία, οι Πέρσες στρατηγοί, εκτελώντας τη διαταγή του Δαρείου, οδήγησαν σ' αυτόν τους αιχμάλωτους Ερετριείς, που τους είχαν συλλάβει πριν από την απόβαση στο Μαραθώνα. Ο Δαρείος τους χάρισε τη ζωή και τους εγκατέστησε κοντά στα Σούσα. Ο Ηρόδοτος μας πληροφορεί ότι στην εποχή του ζούσαν στην ίδια περιοχή και κρατούσαν τη μητρική τους γλώσσα.}.

Δαρείος: λεπτομέρεια από το αγγείο «Πέρσες»: ο κρατήρας του 340- 330 π.Χ. φαίνεται ότι σχετίζεται με το ομότιτλο, χαμένο σήμερα, δράμα του Φρυνίχου. Στο κέντρο ο Δαρείος καθισμένος σε περίτεχνο θρόνο ακούει το γέροντα αγγελιοφόρο, που φέρνει το μήνυμα προφανώς της ήττας του Μαραθώνα. Νεάπολη, Εθνικό Μουσείο.

VI120. Αυτή την τύχη λοιπόν είχαν οι Ερετριείς· κι ήρθαν στην Αθήνα δυο χιλιάδες Λακεδαιμόνιοι ύστερ' από την πανσέληνο, κι η βιασύνη[34] τους να φτάσουν έγκαιρα ήταν τόσο μεγάλη, που έκαναν το δρόμο απ' τη Σπάρτη ως την Αθήνα σε δυο μέρες. Κι όσο κι αν δεν πρόλαβαν τη μάχη, ήθελαν όμως να δουν τους Μήδους· πήγαν λοιπόν στον Μαραθώνα και τους είδαν. Κι ύστερα, συγχαίροντας τους Αθηναίους για το κατόρθωμά τους, πήραν το δρόμο του γυρισμού.

Οι Σπαρτιάτες στο πεδίο της μάχης

[32] **σκοτώθηκαν...:** οι απώλειες των Περσών ήταν μικρές σε σχέση με τη δύναμη που διέθεταν, μεγάλες όμως αναλογικά με τη δύναμη των Αθηναίων. Όπως έδειξαν οι ανασκαφές, οι 192 νεκροί των Αθηναίων κάηκαν και ενταφιάστηκαν μαζί με τα κτερίσματα που είχαν φέρει οι συγγενείς τους. Η ταφή στο πεδίο της μάχης ήταν ένδειξη τιμής προς τους νεκρούς. Τα ονόματα των νεκρών είχαν χαραχτεί σε επιτύμβιες στήλες, μία για κάθε φυλή, που στήθηκαν στον τύμβο. Από εκεί μάλλον πήρε τα στοιχεία του ο Ηρόδοτος.

[33] **τον συμπολεμιστή του:** φαίνεται περίεργο που το «φάντασμα» βοηθάει τους Πέρσες εναντίον των Ελλήνων. Σε άλλη πηγή βρίσκουμε πως βοηθάει τους Έλληνες.

[34] **βιασύνη:** πράγματι διήνυσαν ταχύτατα την απόσταση, αφού, αν και βαριά οπλισμένοι, έκαναν μόνο μια ημέρα παραπάνω από τον ημεροδρόμο Φιλιππίδη.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Ποιες ιδέες και αξίες μπορείτε να εντοπίσετε στο λόγο του Μιλτιάδη προς τον Καλλίμαχο;
2. Αφού μελετήσετε το σχεδιάγραμμα της μάχης (σ. 59) και το κείμενο της ενότητας, ιδίως τον συγχρονισμό των κινήσεων και τον οπλισμό (με βάση και τις εικόνες), να εξηγήσετε τους παράγοντες της νίκης.
3. Να συζητήσετε στην τάξη τη στάση των Σπαρτιατών, αφού λάβετε υπόψη σας και όσα διαβάσατε γι' αυτό το θέμα στην προηγούμενη ενότητα.
4. Ποια ήταν η συμβολή του Καλλίμαχου στη μεγάλη νίκη των Αθηναίων;

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Να αποδώσετε με λίγα λόγια τα βασικότερα σημεία της ενότητας, λαμβάνοντας υπόψη σας τους πλαγιότιτλους και τα θεματικά κέντρα.

ΕΡΓΑΣΙΕΣ – ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

1. Μερικά από τα στοιχεία που μαρτυρούν τη σημασία της μάχης του Μαραθώνα μπορείτε να βρείτε στις σελίδες του βιβλίου σας. Να συγκεντρώσετε τα στοιχεία αυτά από το κείμενο του Ηροδότου και από τα «παράλληλα κείμενα» και να τα σχολιάσετε. (Προφορική άσκηση).
2. Ο Πλάτων στο διάλογο «Μενέξενος» (βλ. «Παράλληλα κείμενα») πιστεύει ότι η μάχη του Μαραθώνα έχει αξία παραδείγματος. Να συζητήσετε την έννοια του «παραδείγματος» στις διάφορες επιστήμες και στην καθημερινή ζωή.
3. Ποια στοιχεία της μάχης του Μαραθώνα σώθηκαν στη λαϊκή παράδοση (βλ. «Παράλληλα κείμενα») και ποια άλλαξαν; Αιτιολογήστε μία από αυτές τις αλλαγές.
4. Ο Ηρόδοτος παρακολουθεί τους ήρωές του ως το τέλος, που, σχεδόν πάντοτε, είναι τραγικό. Αφού διαβάσετε το επόμενο κείμενο, να συζητήσετε τις αντιλήψεις του Ηροδότου που εκφράζονται στο χωρίο το οποίο βρίσκεται μέσα σε εισαγωγικά.

Το κράνος του Μιλτιάδη από το ιερό του Δία στην Ολυμπία· φέρει επιγραφή: «*Μιλτιάδης ἀνέθεκεν τῷ Διί*». Ίσως πρόκειται για ανάθημα του ίδιου του Μιλτιάδη μετά τη νίκη. Αρχαιολογικό Μουσείο Ολυμπίας.

Κράνος «ασσυριακού» τύπου που αφιέρωσαν οι Αθηναίοι στο ναό, όπως δείχνει η επιγραφή: «*Διὶ Ἀθεναῖοι Μέδον λαβόντες*». Αρχαιολογικό Μουσείο Ολυμπίας.

Το τέλος του Μιλτιάδη (VI 132-136)

Ο Μιλτιάδης, παντοδύναμος μετά τη νίκη στο Μαραθώνα, επιχείρησε εκστρατεία κατά της Πάρου, αλλά απέτυχε, τραυματίστηκε τυχαία και επέστρεψε στην Αθήνα. Καταδικάστηκε σε πρόστιμο, που, μετά το θάνατό του, πλήρωσε ο γιος του Κίμων. Οι Πάριοι θέλησαν να τιμωρήσουν μια γυναίκα, την Τιμώ, για συνεργασία με τον Μιλτιάδη (στην πραγματικότητα όμως τον είχε παραπλανήσει), αλλά η Πυθία, από την οποία ζήτησαν χρησμό, τους απέτρεψε, λέγοντας πως «το φταίξιμο δεν ήταν της Τιμώς, αλλά, καθώς ο Μιλτιάδης με τα όσα έπραξε έπρεπε να βρει κακό τέλος[35], οι θεοί τού έστειλαν την Τιμώ να τον σπρώξει στην καταστροφή[36]». (VI 135)

Παράλληλα κείμενα

1. Επίγραμμα[37] για τους Μαραθωνομάχους

Ἑλλήνων προμαχοῦντες Ἀθηναῖοι Μαραθῶνι
χρυσοφόρων Μήδων ἐστόρεσαν δύναμιν.

Σιμωνίδης ο Κείος

2. Το παράδειγμα των Μαραθωνομάχων

Στην περίσταση τούτη λοιπόν θα μπορούσε ν' αντιληφθεί κάποιος τι άνθρωποι ήταν εκείνοι που αντιστάθηκαν στη δύναμη των βαρβάρων στον Μαραθώνα τιμωρώντας την υπερηφάνεια ολόκληρης της Ασίας και στήνοντας πρώτοι τρόπαια των βαρβάρων, γινόμενοι οδηγητές και δάσκαλοι των άλλων για το ότι η δύναμη των Περσών δεν ήταν αήττητη, αντίθετα ότι τα μεγαλύτερα πλήθη και ο μεγαλύτερος πλούτος υποτάσσονται στην ανδρεία. Εγώ λοιπόν εκείνους τους άνδρες θεωρώ πατέρες όχι μόνον των σωμάτων μας αλλά και της ελευθερίας της δικής μας και (της ελευθερίας) όλων ανεξαιρέτως όσοι κατοικούν σ' αυτή την ήπειρο. Διότι στο έργο εκείνο απέβλεψαν και τόλμησαν στις μεταγενέστερες μάχες να διακινδυνεύσουν οι Έλληνες για τη σωτηρία, γενόμενοι μαθητές των Μαραθωνομάχων.

Πλάτωνος *Μενέξενος* 240 d- e, Μετάφραση φιλολογική ομάδα Κάκτου, εκδ. Κάκτος

3. Αναβίωση παλιών μύθων - Μαρτυρίες

Στον κάμπο του Μαραθώνα έγινε μια φορά μεγάλη μάχη. Τούρκοι πολλοί με άρμενα πολλά ήρθαν να σκλαβώσουν τη χώρα και απ' εκεί να περάσουν στην Αθήνα. Δεν επήγαν γραμμή στην Αθήνα, γιατί οι Έλληνες εφύλαγαν με πολλά πλεούμενα και τρικάταρτα τον Πειραιά. Οι Έλληνες ήταν λίγοι εμπρός στην αμέτρητη δύναμη του εχτρού. Εσυνάχτηκαν απ' όλα περίγυρα τα χωριά και από την Αθήνα κι έπιασαν πόλεμο φριχτό. Αν τους νικήσουμε, σου λέει, εδώ, πάει τους σπάσαμε· δε θα ιδούν τη στράτα να φύγουν.

Επολέμησαν από την αυγή έως το βράδυ. Απελπισμένοι επολέμησαν οι εχτροί, αλλά πλέον απελπισμένοι επολέμησαν οι Έλληνες. Το αίμα επήγε ποτάμι· έφτασεν έως τα ριζά του Βρανά και έως το Μαραθώνα αντίκρυ. Έσυρεν ως τη θάλασσα κι έβαψε κατακόκκινα τα κύματα. Θρήνος και κακό έγινε. Τέλος ενίκησαν οι Έλληνες. Οι Τούρκοι έτρεξαν να γλιτώσουν στα καράβια. Οι Έλληνες τους κυνήγησαν κι εκεί, τους κατάσφαξαν, κανείς από τους εχτρούς δεν εγύρισε πίσω.

Έτρεξαν τότε δύο να φέρουν την είδηση στην Αθήνα. Ο ένας έτρεξε καβαλάρης, ο άλλος πεζός κι αρματωμένος. Ο καβαλάρης επήγεν από το Χαλάντρι, ο πεζός έπιασε τη Σταμάτα. Φτεροπόδαρος ανέβηκε τον Αφορεσμό και κατέβηκε στο χωριό. Καθώς τον είδαν οι γυναίκες, έτρεξαν κοντά του:

- Σταμάτα, του φώναζαν, σταμάτα! Ήθελαν να τον ρωτήσουν τι απόγινε η μάχη. Εστάθηκε μια στιγμή να πάρει φύσημα, κι έπειτα πάλι δρόμο. Τέλος φτάνει στο Ψυχικό· εκεί επήγε να ξεψυχήσει, πιάστηκε η αναπνοή του, τα πόδια του έτρεμαν· τώρα έλεγε να πέσει. Αντρειεύεται τότε και παίρνει βαθιό ανασασμό, και μια και δυο έφτασε τέλος στην Αθήνα. – Ενικήσαμε! Είπε, κι έπεσε ευτύς και ξεψύχησε. Ο καβαλάρης ταχυδρόμος ακόμα δεν εφάνηκε! Εκεί όμως που σταμάτησε ο πεζοδρόμος κι εκεί που πήρε ανάσα, άφησε τ' όνομα του καμώματός του. Το πρώτο χωριό τ' ονόμασαν Σταμάτα, το δεύτερο Ψυχικό.

Ι.Θ.Κακριδής, *Οι Αρχαίοι Έλληνες στη Νεοελληνική Λαϊκή Παράδοση,* ΜΙΕΤ

---

[35] **κακό τέλος:** είναι εκδήλωση της νέμεσης των θεών, αφού ο ήρωας έχει παρασυρθεί από την *άτη* και διαπράττει *ύβρη*· η τιμωρία του λοιπόν είναι βέβαιη. Ο Ηρόδοτος ίσως επειδή δεν θέλει να μείνουμε με την τελευταία αυτή εντύπωση για τον νικητή του Μαραθώνα, ανατρέχει στο παρελθόν και αφηγείται ένα από τα κατορθώματα του Μιλτιάδη: την κατάληψη της Λήμνου και την ένταξή της στην αθηναϊκή επικράτεια.

[36] **να τον σπρώξει στην καταστροφή:** η Τιμώ παίζει εδώ το ρόλο του ***ἀλάστορος*** (*ἀλάστωρ*=εκδικητής, τιμωρός), ενεργεί όχι σαν άνθρωπος αλλά σαν όργανο των θεών. Ίσως μάλιστα να ήταν «φάσμα» (=φάντασμα). Οι άνθρωποι τότε πίστευαν στα «φάσματα» (όπως φαίνεται και στην αφήγηση του Επίζηλου).

[37] **επίγραμμα:** σύντομο λυρικό ποίημα. Επιτύμβια ονομάζονταν τα επιγράμματα που χάραζαν στους τάφους.

Hrodotos_Final 10-11-05 11:40 Page 64

ΒΙΒΛΙΟ ΕΒΔΟΜΟ (VII) ΠΟΛΥΜΝΙΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η μούσα Πολύμνια

Κεντρικό γεγονός στο έβδομο βιβλίο είναι η **εκστρατεία του Ξέρξη** στην Ελλάδα και η μάχη στις **Θερμοπύλες**. Ο Ξέρξης, γιος και διάδοχος του Δαρείου, συνεχίζει την επεκτατική πολιτική εκείνου· καταστέλλει την επανάσταση στην Αίγυπτο και, παρά τους αρχικούς δισταγμούς του, πείθεται να εκστρατεύσει στην Ελλάδα και να πάρει εκδίκηση για την ήττα στο Μαραθώνα. Στο συμβούλιο των πρώτων από τους Πέρσες που συγκαλεί, ανακοινώνει τα σχέδιά του: να ενώσει με γέφυρα τις ακτές του Ελλησπόντου, να προελάσει στην Ευρώπη, να παραδώσει στις φλόγες την Αθήνα για εκδίκηση και να καταλάβει την Πελοπόννησο· «τότε θα κάνουμε την Περσία να συνορεύει με τον ουρανό του Δία», υποστηρίζει. Ο θείος του Αρτάβανος προσπαθεί να τον αποτρέψει από την ύβρη, τονίζοντάς του ότι το «θείο είναι φθονερό», ότι δεν ανέχεται την υπερηφάνεια και την αλαζονεία στους ανθρώπους, ότι καταστρέφει καθετί που υπερέχει. Ο Ξέρξης είχε σχεδόν πειστεί, αλλά ένα προφητικό όνειρο τον παραπλανά. Οι ετοιμασίες θα κρατήσουν τέσσερα ολόκληρα χρόνια και τον πέμπτο χρόνο (480 π.Χ.) αρχίζει η μεγαλύτερη εκστρατεία που έγινε ποτέ. Ο Ξέρξης αφήνει τοποτηρητή τον θείο του Αρτάβανο και συγκεντρώνει το στρατό του στις Σάρδεις (βλ. χάρτη 2, σ. 57). Εξοργίζεται, όμως, γιατί μαθαίνει πως μια ξαφνική μεγάλη μπόρα κατέστρεψε τη γέφυρα που είχε κατασκευάσει στον Ελλήσποντο και διατάζει να μαστιγώσουν τον Ελλήσποντο, να ρίξουν ένα ζευγάρι χειροπέδες στ' ανοιχτά, να του χαράξουν στίγματα και να αποκεφαλίσουν τους υπεύθυνους για την κατασκευή. Νέες γέφυρες κατασκευάστηκαν και η στρατιά χρειάστηκε επτά ημέρες και επτά νύχτες, για να περάσει, την άνοιξη του 480 π.Χ., στην ευρωπαϊκή ακτή. Στον Δορίσκο της Θράκης, κοντά στις εκβολές του Έβρου, γίνεται η καταμέτρηση του στρατού (περίπου 1.700.000 άνδρες) και η επιθεώρηση – στρατού και στόλου – από τον αλαζονικό Ξέρξη. Δεν θα μπορούσε ποτέ να φανταστεί ότι σε λίγους μήνες θα έπαιρνε ταπεινωμένος το δρόμο του γυρισμού.

ΕΝΟΤΗΤΑ 12η ΔΙΑΛΟΓΟΣ ΞΕΡΞΗ – ΔΗΜΑΡΑΤΟΥ VII 101-104

Θεματικά κέντρα

- *Η «απορία» του Ξέρξη*
- *Ξέρξης: σύγχυση ελευθερίας- ασυδοσίας*
- *Δημάρατος: η ελληνική αρετή*
- *Δημάρατος: νόμος και ελευθερία*
- *Το γέλιο του Ξέρξη*

Ξέρξης προς Δημάρατο: Θα τολμήσουν οι Έλληνες να αντισταθούν;

VII101. Κι όταν πλέοντας έφτασε από το ένα στο άλλο άκρο του στόλου και βγήκε απ' το καράβι[1], έστειλε να φωνάξουν τον Δημάρατο[2], το γιο του Αρίστωνος, που τον συνόδευε στην εκστρατεία εναντίον της Ελλάδος· τον κάλεσε και του έκανε την εξής ερώτηση: «Δημάρατε, τώρα[3] θα μου έδινε χαρά να σε ρωτήσω κάτι που θέλω. Εσύ είσαι Έλληνας και μάλιστα, όπως ακούω κι από σένα κι από τους άλλους Έλληνες που ήρθαν και συζήτησαν με μένα, από την πιο μεγάλη και την πιο ισχυρή πόλη[4]. Τώρα λοιπόν απάντησέ μου σ' αυτό το ερώτημα: θα τολμήσουν οι Έλληνες[5] να σηκώσουν χέρι εναντίον μου και να μου αντισταθούν; Γιατί, όπως εγώ πιστεύω, κι αν ακόμη όλοι οι Έλληνες και οι υπόλοιποι λαοί που κατοικούν δυτικότερα ένωναν τις δυνάμεις τους, δε θα 'ναι σε θέση ν' αντιμετωπίσουν την επίθεσή μου,

---

[1] **καράβι:** αυτό από το οποίο επιθεώρησε το στόλο.
[2] **Δημάρατος:** πρώην βασιλιάς της Σπάρτης (510-491 π.Χ.)· διαφώνησε με τον συμβασιλέα του Κλεομένη, εκθρονίστηκε και κατέφυγε στην αυλή του Δαρείου, του οποίου έγινε σύμβουλος. Με την ιδιότητα αυτή ακολούθησε τον Ξέρξη στην εκστρατεία του.
[3] **τώρα:** γιατί ο Ξέρξης επαναλαμβάνει δυο φορές τη λέξη;
[4] **την πιο ισχυρή πόλη:** η Σπάρτη αναγνωριζόταν από όλους ως η πιο ισχυρή ελληνική πόλη με τον πιο αξιόμαχο στρατό.
[5] **θα τολμήσουν οι Έλληνες:** ο Πέρσης βασιλιάς, ενθουσιασμένος από την επιθεώρηση του στρατού του, πιστεύει ότι είναι αήττητος.

μια και δεν είναι μονοιασμένοι. Θέλω όμως ν' ακούσω ποια γνώμη έχεις κι εσύ γι' αυτούς». Εκείνος αυτήν την ερώτηση έκανε κι ο άλλος παίρνοντας το λόγο είπε: «Βασιλιά μου, να σου πω την αλήθεια[6] ή λόγια που θα σου δώσουν χαρά να τ' ακούσεις;». Κι εκείνος τον ενθάρρυνε να πει την αλήθεια, και να είναι βέβαιος πως η εύνοια με την οποία τον περιβάλλει δε θα λιγοστέψει, θα μείνει όση ήταν πρωτύτερα.

Δημάρατος: η αρετή κατά της Πενίας και του δεσποτισμού

VII102. Όταν τ' άκουσε αυτά ο Δημάρατος, είπε τα εξής: «Βασιλιά μου, επειδή η προσταγή σου είναι να σου πω οπωσδήποτε την αλήθεια, μιλώντας έτσι ώστε ο συνομιλητής σου να μην πιαστεί αργότερα ψεύτης, η Ελλάδα παλαιόθεν και ως τώρα ζει συντροφιά με την Πενία[7], αλλά εφοδιάστηκε με αρετή[8], που κερδήθηκε με τη σοφία και τον κυρίαρχο νόμο· οπλισμένη μ' αυτήν η Ελλάδα αγωνίζεται εναντίον της Πενίας και του δεσποτισμού. Λοιπόν έχω να πω επαινετικά λόγια για όλους τους Έλληνες που ζουν σ' εκείνα τα δωρικά μέρη[9], όμως τα λόγια που θα πω δεν αφορούν σε όλους, αλλά μονάχα στους Λακεδαιμονίους: πρώτα πρώτα πως δεν υπάρχει περίπτωση να δεχτούν ποτέ τις προτάσεις σου που αποσκοπούν στην υποδούλωση της Ελλάδας· κάτι παραπάνω, θα σηκώσουν χέρι εναντίον σου πολεμώντας, κι αν όλοι οι Έλληνες[10] προσχωρήσουν σ' εσένα. Τώρα, για το πλήθος τους, πόσοι άραγε να 'ναι και μπορούν να ενεργούν έτσι, μη ρωτάς· γιατί κι αν τύχει να έχουν βγει σε εκστρατεία χίλιοι, αυτοί θα σε χτυπήσουν με πόλεμο – λιγότεροι ή περισσότεροι, δεν έχει σημασία».

τῇ Ἑλλάδι πενίη μὲν αἰεί κοτε σύντροφός ἐστι, ἀρετὴ δὲ ἔπακτός ἐστι,
ἀπό τε σοφίης κατεργασμένη καὶ νόμου ἰσχυροῦ· τῇ διαχρεωμένη ἡ Ἑλλὰς
τήν τε πενίην ἀπαμύνεται καὶ τὴν δεσποσύνην.

Δαρεικός (περσικό νόμισμα)· θεωρείται ότι απεικονίζει τον Ξέρξη.

Ανταπάντηση Ξέρξη: οι αριθμοί και το μαστίγιο υπερτερούν

VII103. Ο Ξέρξης ακούοντας αυτά γέλασε[11] και είπε: «Δημάρατε, τι λόγια είν' αυτά που είπες, χίλιοι άντρες να χτυπηθούν με τόσο μεγάλο στρατό! Έλα, πες μου, εσύ δηλώνεις πως χρημάτισες βασιλιάς αυτών των αντρών. Θα θελήσεις λοιπόν εδώ και τώρα να χτυπηθείς με δέκα άντρες; Και μάλιστα, αν όλοι οι πολίτες σας έχουν την αξιοσύνη που τους αποδίδεις, ε, εσύ σαν βασιλιάς τους[12] πρέπει, σύμφωνα με τους νόμους σας, ν' αντιμετωπίσεις διπλάσιους αντιπάλους. Γιατί, αν ο καθένας από κείνους είναι σε θέση ν' αντιμετωπίσει δέκα άντρες απ' το δικό μου στρατό, τότε μπορώ να έχω την απαίτηση από σένα, να 'σαι σε θέση να τα βγάλεις πέρα με είκοσι· κι έτσι θα μπορούσε να έχει βάση ο ισχυρισμός σου. Αλλά αν, με τη δύναμη και το ανάστημα που έχετε εσύ κι εκείνοι από τους Έλληνες που σχετίζονται μαζί μου, καυχησιολογείτε σε τέτοιο βαθμό, πρόσεξε μήπως τα

---

[6] **να σου πω την αλήθεια...:** ο Δημάρατος χρησιμοποιεί την τυπική έκφραση με την οποία οι σύμβουλοι του μεγάλου βασιλιά εισάγουν τις απόψεις τους (βλ. ενότητα 3, σ. 27, σχόλιο 78).
[7] **συντροφιά με την Πενία:** η πενία είναι το αντίθετο του πλούτου· η κατάσταση ανάμεσα στην ανέχεια και στο να έχει κανείς τα αναγκαία για τη ζωή.
[8] **αρετή:** η κάθε είδους ικανότητα ή δεξιότητα σε κάποια τέχνη· η ηθική αρετή και η γενναιότητα. Η σοφία (θεωρητικές και πρακτικές γνώσεις) και η υπακοή στο νόμο ωθούν τους Έλληνες να κατακτούν και να ασκούν την αρετή, για να αντιμετωπίσουν την Πενία και την τυραννία. Ο Δημάρατος, σύμβουλος και συνεργάτης του εχθρού, δεν μπορεί να είναι φορέας αυτών των ιδανικών και αξιών, αλλά τα αναγνωρίζει (σωστά) ως ιδανικά των Ελλήνων.
[9] **τα δωρικά μέρη:** εννοεί κυρίως την ανατολική και νοτιοανατολική Πελοπόννησο, όπου κατοικούσαν Δωριείς ή φύλα δωρικής καταγωγής.
[10] **κι αν όλοι οι Έλληνες:** βέβαια δεν ήταν οι μόνοι που δεν μήδισαν, είναι όμως γεγονός ότι στη Σπάρτη δεν δημιουργήθηκε ποτέ φιλοπερσική ομάδα, παράταξη ή τάση (στην περίοδο αυτή). Ίσως ο Ηρόδοτος θέλει να προϊδεάσει για τη θυσία τους στις Θερμοπύλες.
[11] **Ο Ξέρξης... γέλασε:** το γέλιο είναι χαρακτηριστικό της ύβρης του Ξέρξη και μας θυμίζει το γέλιο των μνηστήρων στην *Οδύσσεια* (υ, 346-7, 358) που δεν άργησε να μετατραπεί σε θρήνο.
[12] **εσύ σαν βασιλιάς τους:** ανάμεσα στα προνόμια των βασιλιάδων της Σπάρτης ήταν η διπλή μερίδα φαγητού, η διπλή ψήφος στη Γερουσία κτλ. Ο Ξέρξης φαίνεται ότι το γνωρίζει και περιμένει να έχει ο βασιλιάς διπλάσιες ικανότητες από τον απλό πολίτη.

λόγια που έχεις πει είναι κούφια κομπορρημοσύνη. Γιατί εντάξει, ας δούμε τα πράγματα με τη λογική· πώς θα 'ταν δυνατόν χίλιοι ή και δέκα χιλιάδες ή και πενήντα χιλιάδες, που όλοι τους θα ήταν στον ίδιο βαθμό ελεύθεροι και δεν τους εξουσίαζε ένας, να χτυπηθούν με τόσο μεγάλο στρατό; Γιατί αναλογούμε πάνω από χίλιοι[13] στον καθένα τους, αν πούμε πως εκείνοι είναι πέντε χιλιάδες. Βέβαια αν, όπως συμβαίνει με μας, τους εξουσίαζε ένας, από το φόβο που θα τους έδινε θα μπορούσαν να δείξουν μεγαλύτερη παλικαριά απ' αυτή που έχουν από φυσικού τους, και θα βάδιζαν, κι ας ήταν λιγότεροι, εναντίον περισσότερων – να 'ναι καλά το μαστίγιο[14] που θα τους ανάγκαζε· όμως, με το χαλάρωμα που τους δίνει η ελευθερία, ούτε το ένα ούτε τ' άλλο απ' αυτά θα μπορούσαν να κάνουν. Αλλά εγώ πιστεύω πως, κι αν ακόμη εξισωθούν αριθμητικά, δύσκολα οι Έλληνες θα έδιναν μάχη με τους Πέρσες, μονάχα μ' αυτούς! Αντίθετα, εμείς το έχουμε αυτό που ισχυρίζεσαι, όχι βέβαια σε αφθονία, αλλά σπάνιο· δηλαδή, ανάμεσα στους δικούς μου Πέρσες δορυφόρους[15] βρίσκονται ορισμένοι που πρόθυμα θα χτυπιόνταν με τρεις Έλληνες μαζί ο καθένας τους· εσύ αυτούς δεν τους ξέρεις, γι' αυτό και η ακατάσχετη φλυαρία[16] σου».

Ξέρξης προς Δημάρατο: Θα τολμήσουν οι Έλληνες να αντισταθούν;

VII104. Σ' αυτά αποκρίθηκε ο Δημάρατος: «Βασιλιά μου, ήξερα απ' την αρχή πως με τη γλώσσα της αλήθειας δε θα σ' ευχαριστούσα. Επειδή όμως εσύ μ' εξανάγκασες να σου πω όλη την αλήθεια, σου εξέθεσα τη σπαρτιατική πραγματικότητα. Ποια βέβαια τυχαίνει να είναι σήμερα τα αισθήματά μου[17] απέναντί τους, εσύ ο ίδιος το ξέρεις καλύτερα απ' τον καθένα, που μου στέρησαν τ' αξιώματα και τα κληρονομικά προνόμιά μου και μ' έκαναν χωρίς πατρίδα κι εξόριστο, ενώ ο πατέρας σου με δέχτηκε στην αυλή του και μου έδωσε περιουσία και στέγη. Λοιπόν είναι παράλογο ένας μυαλωμένος άνθρωπος ν' αποδιώχνει μια ολοφάνερη εύνοια – αντίθετα, την αγκαλιάζει όσο γίνεται πιο σφιχτά. Τώρα, εγώ δεν ισχυρίζομαι ότι μπορώ να χτυπηθώ ούτε με δέκα άντρες ούτε με δυό, κι όσο είναι στο χέρι μου ούτε καν θα μονομαχούσα. Αν όμως το έφερνε η ανάγκη ή είχε κάπως μεγάλη σημασία το τι διακυβεύεται στον αγώνα, με την πιο μεγάλη ευχαρίστηση θα ερχόμουν στα χέρια μ' έναν απ' αυτούς τους άντρες που λένε πως ο καθένας τους αξίζει για τρεις Έλληνες. Το ίδιο και οι Λακεδαιμόνιοι· πολεμώντας ένας προς ένα δεν είναι κατώτεροι από οποιονδήποτε πολεμιστή, πολεμώντας όμως όλοι τους μαζί είναι οι πιο αντρειωμένοι του κόσμου. Γιατί είναι βέβαια ελεύθεροι, όμως η ελευθερία τους δεν είναι απόλυτη· γιατί πάνω τους στέκεται δυνάστης ο νόμος[18], που τον τρέμουν πολύ περισσότερο απ' ό,τι οι δικοί σου εσένα. Εκτελούν λοιπόν ό,τι τους προστάζει αυτός· και τους δίνει πάντοτε την ίδια προσταγή, απαγορεύοντάς τους να υποχωρούν στη μάχη μπροστά σε πλήθος ανθρώπων, όσο μεγάλο κι αν είναι αυτό, αλλά να μένουν στις γραμμές τους και να ζητούν ή τη νίκη ή τη θανή[19]. Τώρα, αν μιλώντας έτσι σου δίνω την εντύπωση ότι φλυαρώ, ε λοιπόν, από δω και πέρα δε θέλω ν' ανοίξω το στόμα μου· αλλά τώρα εξαναγκάστηκα να μιλήσω. Οπωσδήποτε, ας έρθουν τα πράγματα όπως τα θέλει η καρδιά σου[20], βασιλιά μου».

---

[13] **αναλογούμε πάνω από χίλιοι:** σύμφωνα μ' αυτά η στρατιά πρέπει να αριθμούσε πάνω από 5.000.000. Προηγουμένως ο Ηρόδοτος ανέφερε 1.700.000. Οι αριθμοί είναι υπερβολικοί.

[14] **να 'ναι καλά το μαστίγιο:** ο Ξέρξης, χαρακτηριστικός εκπρόσωπος του **δεσποτισμού** της Ανατολής, πιστεύει στην υπεροχή των αυταρχικών καθεστώτων απέναντι στα δημοκρατικά.

[15] **δορυφόροι:** επίλεκτο σώμα πεζών λογχοφόρων που με ένα σώμα λογχοφόρων ιππέων αποτελούσαν την τιμητική φρουρά και σωματοφυλακή του βασιλιά.

[16] **ακατάσχετη φλυαρία:** ο Ξέρξης δεν κατάλαβε ή δεν έδωσε σημασία σε όσα είπε ο Δημάρατος· φαίνεται πάντως ότι αγνοεί την έννοια της ελευθερίας.

[17] **αισθήματά μου:** διακρίνεται η πικρία του Δημάρατου για τη συμπεριφορά των συμπατριωτών του. Κυρίως όμως επιδιώκει να υπογραμμίσει την αντικειμενικότητά του και να κάνει πιο πειστικό το λόγο του, αφού δεν έχει συμφέρον να πλέξει το εγκώμιο των Λακεδαιμονίων· αντίθετα επιθυμεί την ήττα της πατρίδας του, ενώ χρωστάει ευγνωμοσύνη στον Δαρείο.

[18] **η ελευθερία τους δεν είναι απόλυτη – δυνάστης ο νόμος:** ο Δημάρατος δίνει το νόημα της πραγματικής ελευθερίας: η ελληνική ελευθερία δεν είναι ασυδοσία ούτε αναρχία, αλλά υπακούει στο **νόμο** που στέκεται πάνω από όλους και τον οποίο αναγνωρίζουν όλοι.

[19] **ή τη νίκη ή τη θανή:** η μετάφραση παραπέμπει στο στίχο του Δ. Σολωμού από τον *Ύμνο στην Ελευθερία* (θα μπορούσε να αποδοθεί «*μένοντας στην παράταξη να ζητούν να νικήσουν ή να πεθάνουν*- βλ. το πρωτότυπο που παρατίθεται)· θυμίζει το «ἢ τὰν ἢ ἐπὶ τᾶς» που έλεγε κάθε Σπαρτιάτισσα μάνα στο γιο της, πριν φύγει για τη μάχη, αλλά και τον όρκο των αγωνιστών του 1821 «ελευθερία ή θάνατος».

[20] **όπως τα θέλει η καρδιά σου:** ο Δημάρατος με διπλωματικό τρόπο σταματά τη δυσάρεστη συζήτηση και ταυτόχρονα εκφράζει την ευγνωμοσύνη του στον Πέρση βασιλιά.

Ἐλεύθεροι γὰρ ἐόντες οὐ πάντα ἐλεύθεροί εἰσι· ἔπεστι γάρ σφι δεσπότης νόμος, [...] μένοντας ἐν τῇ τάξι ἐπικρατέειν ἢ ἀπόλλυσθαι.

Χάλκινο αγαλματίδιο Σπαρτιάτη οπλίτη από τη Δωδώνη. Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, Αθήνα.

Το τέλος του διαλόγου

VII105. Λοιπόν εκείνος αυτά του αποκρίθηκε κι ο Ξέρξης έβαλε τα γέλια[21] και δεν εξοργίστηκε καθόλου[22], αλλά με γλυκύ τρόπο τον έστειλε στη θέση του.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Ποια επιχειρήματα προβάλλει ο Ξέρξης για να απορρίψει την άποψη του Δημάρατου;
2. Ο διάλογος Ξέρξη- Δημάρατου θεωρείται ένα από τα σημαντικότερα σημεία του έργου του Ηροδότου. Αφού θυμηθείτε τις βασικές ιδέες του προδότειου έργου (κοιτάξτε και την εισαγωγή του βιβλίου σας) να συζητήσετε τη θέση του διαλόγου στην *Ἱστορίη.*
3. Να γράψετε σε δύο στήλες τα χαρακτηριστικά των δύο κόσμων (ασιατικού- ελληνικού), όπως προκύπτουν από τα λόγια των δύο συνομιλητών. Συζητήστε έπειτα α) ποιο περιεχόμενο έχουν οι έννοιες: ελευθερία, ανδρεία, δυνάστης, δεσποτισμός, για καθέναν από τους δύο συνομιλητές, β) πώς αντιλαμβάνεστε εσείς τη διαφορά ανάμεσα στον εξαναγκασμό του νόμου (στην υποχρεωτική υπακοή στο νόμο) και τον εξαναγκασμό του δεσπότη.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Να συμπληρώσετε τα υπόλοιπα κενά, ώστε να ολοκληρωθεί η ανακεφαλαίωση.

Μορφή του κειμένου: διάλογος...

Συνομιλητές: ....

Τόπος διεξαγωγής:...

Χρόνος:...

Επικοινωνιακό πλαίσιο: ο βασιλιάς, μετά την επιθεώρηση του στρατού, ζητάει τη γνώμη του συμβούλου του.

Θέμα του διαλόγου: ....

Άποψη Α΄Συνομιλητή:...

....

....

Άποψη Β΄Συνομιλητή: ....

....

....

[21] **έβαλε τα γέλια:** βλ. σ. 65, σχόλιο 11.

[22] **δεν εξοργίστηκε καθόλου:** ο Ξέρξης δεν θεωρεί τα λόγια του Δημάρατου άξια προσοχής, γιατί είναι απόλυτα βέβαιος ότι κανείς δεν θα επιχειρήσει να του αντισταθεί.

Παράλληλο κείμενο

Σπερθίας και Βούλης

{Ο Ηρόδοτος αφηγείται πως, όταν ο Δαρείος είχε στείλει κήρυκες για να ζητήσουν «γη και ύδωρ» από τις ελληνικές πόλεις, οι μεν Αθηναίοι τους έριξαν σε βάραθρο, οι δε Σπαρτιάτες σε πηγάδι. Καθώς όμως οι Σπαρτιάτες έβλεπαν ότι οι θυσίες στους θεούς δεν έδιναν καλά προμηνύματα, αποφάσισαν, με συμβουλή των μάντεων, να στείλουν δύο νέους στα Σούσα, για να θανατωθούν εθελοντικά στη θέση των κηρύκων του Πέρση βασιλιά. Ο Σπερθίας και ο Βούλης, νέοι με χαρίσματα και από την πλουσιότερη τάξη, ζήτησαν να πάνε εκείνοι στον Ξέρξη. Όταν έφτασαν στη Μικρά Ασία, ο Υδάρνης, Πέρσης στρατιωτικός διοικητής της περιοχής, τους φιλοξένησε και, βλέποντας τα χαρίσματα και την αρετή τους, τους πρότεινε να υπηρετήσουν το βασιλιά, για να τους χαρίσει τη ζωή.}

Η απόκρισή τους ήταν η εξής: «Υδάρνη, η συμβουλή που μας απευθύνεις στηρίζεται σε μονόπλευρη εμπειρία· γιατί μας συμβουλεύεις για δύο πράγματα, που το ένα τους το δοκίμασες, το άλλο όμως όχι· δηλαδή γνωρίζεις πολύ καλά πώς ζουν οι δούλοι, όμως δε δοκίμασες ως σήμερα την ελευθερία, τι άραγε να 'ναι, γλυκό ή όχι. Γιατί, αν κάποτε τη δοκίμαζες, θα μας συμβούλευες ν' αγωνιζόμαστε γι' αυτήν όχι μονάχα με δόρατα, αλλά και με τσεκούρια». Αυτή την απάντηση έδωσαν στον Υδάρνη.

Κι από κει ανέβηκαν στα Σούσα· κι όταν παρουσιάστηκαν στο βασιλιά, πρώτα πρώτα, ενώ οι σωματοφύλακές του τους πρόσταζαν, ασκώντας βία, να πέσουν και να προσκυνήσουν το βασιλιά, δε δέχτηκαν με κανένα τρόπο να το κάνουν, όσο κι αν εκείνοι τους έσπρωχναν το κεφάλι προς τα κάτω· γιατί, επέμεναν, ούτε στο νόμο τους είναι γραμμένο να προσκυνούν άνθρωπο ούτε γι' αυτό ήρθαν· κι αφού με αγώνα απέφυγαν την προσκύνηση, κατόπι λένε τα εξής [...].

{Μετά από σύντομη συνομιλία, ο Ξέρξης δείχνοντας μεγαλοψυχία τούς χάρισε τη ζωή.}

Ηρόδοτος VII 135-136

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ – ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

1. Αφού βρείτε στο χάρτη 1 (σ. 41) τα σύνορα της περσικής αυτοκρατορίας, να προσδιορίσετε την έκτασή της σε σχέση με την Ελλάδα και να παρακολουθήσετε την πορεία του Ξέρξη από τα Σούσα ως τον Δορίσκο (χάρτης 2, σ. 57). Με βάση τις παρατηρήσεις σας αυτές και τα αριθμητικά στοιχεία του κειμένου, να εξηγήσετε τη βεβαιότητα του Ξέρξη πως κανείς δεν θα τολμήσει να του αντισταθεί.
2. Αφού διαβάσετε τη ιστορία του Βούλη και του Σπερθία («Παράλληλο κείμενο»), να εντοπίσετε τα χαρακτηριστικά των δύο κόσμων, ελληνικού και περσικού, όπως προκύπτουν από τα κείμενο, και να τα συσχετίσετε με τα χαρακτηριστικά που προκύπτουν από το διάλογο Ξέρξη - Δημάρατου.

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ: Η έννοια της ελευθερίας

Χωρισμένοι σε ομάδες να μελετήσετε: α) τα σχετικά χωρία στον Ηρόδοτο, β) χωρία από ποιητικά και πεζά κείμενα με θέμα την ελευθερία στην αρχαιοελληνική και νεοελληνική λογοτεχνία, γ) η ελευθερία σε δημοσιογραφικά κείμενα με αφορμή κάποιο γεγονός της επικαιρότητας, δ) εικαστικές αναπαραστάσεις της ελευθερίας, ε) η ελευθερία στις Αρχές Δημοκρατικού πολιτεύματος, την Ιστορία και τα Θρησκευτικά.

Κάθε ομάδα θα παρουσιάσει ένα συνολικό κείμενο για το θέμα που ανέλαβε, θα ακολουθήσει συζήτηση στην τάξη και θα διαμορφωθεί ένα τελικό κείμενο.

ΕΝΟΤΗΤΑ 13η — Η ΜΑΧΗ ΤΩΝ ΘΕΡΜΟΠΥΛΩΝ

VII 206, 208, 209- 213, 215, 219, 223- 226, 228, 238

Εισαγωγικά στην ενότητα

Ενώ ο Ξέρξης συνεχίζει την προέλασή του, οι Έλληνες ορίζουν την πρώτη γραμμή άμυνας στο Αρτεμίσιο (από τη θάλασσα) και στις Θερμοπύλες (από την ξηρά) και όχι στα Τέμπη όπως είχε αρχικά αποφασιστεί, μετά από τις πληροφορίες που παίρνουν από τον Αλέξανδρο της Μακεδονίας για τις κινήσεις του Ξέρξη. Οι Αθηναίοι παίρνουν χρησμό από τους Δελφούς ότι την Αθήνα θα τη σώσει το «ξύλινο τείχος» και ο Θεμιστοκλής με δυσκολία τους πείθει ότι ο χρησμός εννοεί τα πλοία και επομένως πρέπει να ενισχύσουν τη ναυτική τους δύναμη.

Θεματικά κέντρα

- *Έλληνες και Πέρσες στις Θερμοπύλες*
- *Ο προδότης Εφιάλτης*
- *Οι πρώτες αποτυχημένες επιθέσεις των Περσών*
- *Η ηρωική θυσία*
- *Ο επίλογος της μάχης*

Σπαρτιάτης: το Λ στην ασπίδα σημαίνει Λακεδαιμόνιος. Με το κόκκινο χρώμα του χιτώνα δεν έβλεπαν το αίμα οι εχθροί σε περίπτωση τραυματισμού

Ο Λεωνίδας στις Θερμοπύλες. Τα σχέδια των Σπαρτιατών

VII206. Οι Σπαρτιάτες λοιπόν έστειλαν πρώτο αυτό το σώμα[23] του Λεωνίδα, ώστε βλέποντάς τους οι άλλοι σύμμαχοι να πάρουν μέρος στην εκστρατεία και να μη μηδίσουν[24] κι αυτοί, αν πληροφορηθούν πως οι Σπαρτιάτες δεν το ’λεγαν να ξεκινήσουν. Σχεδίαζαν λοιπόν αργότερα, αφού γιορτάσουν τα Κάρνεια[25] που τους υποχρέωναν ν’ αναβάλουν την εκστρατεία, ν’ αφήσουν φρουρά στη Σπάρτη και να σπεύσουν το ταχύτερο σε βοήθεια πανστρατιά. Με τον ίδιο τρόπο σκέφτονταν κι οι υπόλοιποι σύμμαχοι, να ενεργήσουν παρόμοια· γιατί συνέπιπταν τον ίδιο καιρό μ’ αυτά τα γεγονότα οι ολυμπιακοί αγώνες[26]· λοιπόν, καθώς πίστευαν πως ο πόλεμος στις Θερμοπύλες δε θα κριθεί τόσο γρήγορα, έστελναν τους προπομπούς τους[27].

{Οι Έλληνες στις Θερμοπύλες συσκέπτονται, μερικοί θέλουν να φύγουν και ο Λεωνίδας προτείνει να ζητήσουν ενισχύσεις από τις πόλεις, στέλνοντας αγγελιοφόρους}.

Ο Πέρσης κατάσκοπος στο ελληνικό στρατόπεδο

VII208. Ενώ αυτοί συσκέπτονταν γι’ αυτό το θέμα, ο Ξέρξης έστελνε καβαλάρη κατάσκοπο να δει πόσοι είναι και τι κάνουν. Κι είχε ακούσει απ’ τον καιρό που βρισκόταν στη Θεσσαλία πως σ’ αυτό το μέρος είχε συγκεντρωθεί μικρό στράτευμα και πως αρχηγοί ήταν οι Λακεδαιμόνιοι και ο Λεωνίδας, απόγονος του Ηρακλή[28]. Μόλις ο καβαλάρης έφτασε κοντά στο στρατόπεδο, εξέταζε και παρατηρούσε το στρατόπεδο, όχι βέβαια ολόκληρο· γιατί δεν ήταν δυνατό να παρατηρήσει καλά όσους ήταν παραταγμένοι στο εσωτερικό του τείχους[29], που το ξανάχτισαν και το φρουρούσαν· κι έτσι έβλεπε τι έκαναν αυτοί που ήταν έξω, που είχαν αποθέσει τα όπλα τους μπροστά απ’ το τείχος. Κι εκείνη την ώρα έτυχε να είναι παραταγμένοι έξω οι Λακεδαιμόνιοι. Έβλεπε λοιπόν άλλους άντρες να γυμνάζονται κι άλλους να χτενίζουν τα μαλλιά τους[30]. Παραξενεύτηκε απ’ αυτό το θέαμα[31] και τους μετρούσε· κι αφού τα παρατήρησε όλα με ακρίβεια, γύρισε πίσω καβάλα στ’ άλογό του ανενόχλητος· γιατί κανένας δεν τον καταδίωκε, ούτε καν έδειχναν να τον προσέχουν[32]· γύρισε λοιπόν πίσω κι έλεγε στον Ξέρξη όλα όσα είχε δει.

---

[23] **πρώτο αυτό το σώμα:** πρόκειται για τους τριακόσιους άνδρες τους οποίους ο Λεωνίδας επέλεξε ανάμεσα σ’ αυτούς που είχαν γιους (όπως αναφέρει παραπάνω ο Ηρόδοτος), για να μη χαθεί η γενιά τους.

[24] **να μη μηδίσουν:** μπορεί να ερμήνευαν την καθυστέρηση των Λακεδαιμονίων, που ήταν αρχηγοί των Ελλήνων, ως δισταγμό ή φόβο και κάποιοι ίσως να «μήδιζαν».

[25] **Κάρνεια:** για τη γιορτή βλ. σ. 55, σχόλιο 11. Θα γιορτάστηκαν πριν από τους Ολυμπιακούς αγώνες και ο Λεωνίδας θα ξεκίνησε στα μέσα Ιουλίου, πριν αρχίσουν οι εκδηλώσεις. Εδώ η γιορτή δεν τους εμποδίζει να στείλουν στρατό έξω από τη Σπάρτη, αλλά δεν εκστρατεύουν πανστρατιά.

[26] **Ολυμπιακοί αγώνες:** είναι η 75η Ολυμπιάδα, που έγινε στις 16- 19 ή 17- 20 Αυγούστου 480 π.Χ. Η μάχη των Θερμοπυλών έγινε μάλλον το τελευταίο δεκαήμερο του Αυγούστου.

[27] **τους προπομπούς τους:** οι ιστορικοί σήμερα πιστεύουν ότι δεν επρόκειτο να σταλεί άλλη δύναμη, καθώς θεωρούσαν ότι μπορούν να κρατήσουν τα στενά. Δεν είχαν υπολογίσει τον Εφιάλτη.

[28] **απόγονος του Ηρακλή:** το γενεαλογικό δέντρο του Λεωνίδα, που ο ιστορικός παρουσίασε στα προηγούμενα, έφτανε ως τον ημίθεο και ήρωα Ηρακλή. Γιατί, κατά τη γνώμη σας, επαναλαμβάνει ο Ηρόδοτος την πληροφορία για την καταγωγή του Λεωνίδα;

[29] **του τείχους:** το είχαν χτίσει οι Φωκείς, για να αντιμετωπίζουν τις επιδρομές των Θεσσαλών.

[30] **να χτενίζουν τα μαλλιά τους:** η περιποίηση των μαλλιών και του σώματος ήταν νόμος για τους Σπαρτιάτες πριν από τη μάχη. Έπρεπε να είναι ωραίοι και στεφανωμένοι, σαν να πήγαιναν σε γιορτή. Ανάλογη ήταν η συμπεριφορά των αγωνιστών του 1821, βλ. «Παράλληλα κείμενα».

[31] **παραξενεύτηκε:** το θέαμα ήταν ακατανόητο για τον Πέρση κατάσκοπο, όπως ακατανόητο θα ήταν για ένα Σπαρτιάτη να πολεμήσει εξαναγκασμένος από το μαστίγιο (βλ. παρακάτω κεφ. 223).

[32] **ούτε καν έδειχναν να τον προσέχουν:** είναι υπερβολικό να μην τον είδαν, ίσως ήθελαν να καταλάβει ο εχθρός ότι δεν τους φοβίζει η αριθμητική του υπεροχή ούτε ο θάνατος.

Ξέρξης και Δημάρατος: η πολεμική αρετή των Ελλήνων

VII209. Ακούοντάς τον ο Ξέρξης δεν μπορούσε να καταλάβει τι πραγματικά συνέβαινε, δηλαδή πως αυτοί ετοιμάζονταν να σκοτωθούν και να σκοτώσουν όσο πιο πολλούς μπορούσαν· αλλά, επειδή αυτά που έκαναν του φαίνονταν γελοία, κάλεσε τον Δημάρατο, το γιο τού Αρίστωνος, που βρισκόταν στο στρατόπεδο. Κι όταν έφτασε, τον ρωτούσε τα καθέκαστα, θέλοντας να καταλάβει αυτό που έκαναν οι Λακεδαιμόνιοι. Κι εκείνος αποκρίθηκε: «Μ' άκουσες και την προηγούμενη φορά[33], όταν μπαίναμε στο δρόμο για την Ελλάδα, να σου μιλώ γι' αυτούς τους άντρες· κι όταν μ' άκουσες, γέλασες με μένα που έλεγα ποια έκβαση έβλεπα πως θα έχουν αυτές οι επιχειρήσεις. Γιατί για μένα, βασιλιά μου, ο πιο μεγάλος αγώνας είναι να σου παρουσιάζω την αλήθεια. Άκουσέ με λοιπόν και τώρα. Οι άντρες αυτοί ήρθαν για να δώσουν μάχη με μας για το πέρασμα του στενού και γι' αυτό προετοιμάζονται. Γιατί έχουν τον ακόλουθο νόμο: όταν είναι να δώσουν μάχη για ζωή ή θάνατο, τότε στολίζουν το κεφάλι τους. Και βάλε το καλά στο νου σου· αν υποδουλώσεις αυτούς εδώ και τους άλλους που έχουν μείνει στη Σπάρτη, δεν υπάρχει κανένα άλλο έθνος στον κόσμο, βασιλιά μου, που θα τολμήσει να σηκώσει χέρι εναντίον σου· γιατί τώρα πας να χτυπηθείς με τον πρώτο και καλύτερο βασιλιά των Ελλήνων και τους άντρες με την ανώτερη πολεμική αρετή». Τα λόγια αυτά φάνηκαν πέρα για πέρα απίστευτα στον Ξέρξη κι έκανε μια δεύτερη ερώτηση: πώς είναι δυνατό, την ώρα που είναι τόσο λίγοι, να δώσουν μάχη με τη στρατιά του. Κι ο άλλος αποκρίθηκε: «Βασιλιά μου, να μ' έχεις για ψεύτη, αν τα πράματα δεν ακολουθήσουν το δρόμο που λέω εγώ». Με τα λόγια του αυτά δεν έπειθε τον Ξέρξη.

Πρώτη αποτυχημένη επίθεση των Μήδων

VII210. Άφησε λοιπόν να περάσουν τέσσερις μέρες, με την προσδοκία πάντοτε πως αυτοί θα το βάλουν στα πόδια[34]· την πέμπτη μέρα όμως, καθώς δε σηκώνονταν να φύγουν αλλά έμεναν στη θέση τους, από ξιπασιά κι αποκοτιά, όπως νόμιζε, οργισμένος στέλνει εναντίον τους τους Μήδους και τους Κισσίους[35], με εντολή να τους πιάσουν ζωντανούς και να τους φέρουν μπροστά του. Κι όταν οι Μήδοι ρίχτηκαν ορμητικά πάνω στους Έλληνες, σκοτώνονταν πολλοί, αλλά άλλοι έπαιρναν τη θέση τους, και δεν έκαναν πίσω, αν και πάθαιναν μεγάλο χαλασμό. Και τότε έβλεπε ο καθένας, και προπάντων ο ίδιος ο βασιλιάς, πως οι άνθρωποί του ήταν πολλοί, άντρες όμως λίγοι[36]. Κι η σύγκρουση κράτησε όλη τη μέρα[37].

Η αποτυχία των αθανάτων. Η πολεμική τέχνη των Σπαρτιατών

VII211. Κι όταν οι Μήδοι πήραν άγριο χτύπημα, τότε αποσύρθηκαν και ρίχτηκαν στη μάχη οι Πέρσες που τους αντικατέστησαν, αυτοί που ο βασιλιάς τούς αποκαλούσε αθανάτους[38] κι είχαν αρχηγό τους τον Υδάρνη, με την ιδέα πως αυτοί πια εύκολα θα τους έβαζαν κάτω. Αλλά όταν κι αυτοί ήρθαν στα χέρια με τους Έλληνες, δεν τα κατάφεραν καθόλου καλύτερα[39] απ' τον μηδικό στρατό, αλλά τα ίδια, για τον πρόσθετο λόγο που έδιναν μάχη σε στενοποριά και πολεμούσαν με δόρατα κοντύτερα από των Ελλήνων και δεν μπορούσαν να εκμεταλλευτούν την αριθμητική τους υπεροχή. Εκείνο που αξίζει ν' αναφερθεί είναι ο τρόπος που πολεμούσαν οι Λακεδαιμόνιοι, καθώς έδειχναν με πολλές ενέργειες πως κάτεχαν απόλυτα την τέχνη του πολέμου, ενώ οι άλλοι δεν είχαν ιδέα απ' αυτά, ιδιαίτερα μ' αυτόν τον ελιγμό[40]: κάθε τόσο έστρεφαν τα νώτα, δίνοντας την εντύπωση πως το 'βαλαν όλοι μαζί στα πόδια· κι οι βάρβαροι βλέποντάς τους να το βάζουν στα πόδια ρίχνονταν καταπάνω τους με φωνές και κακό· εκείνοι όμως, τη στιγμή που τους προλάβαιναν οι άλλοι, έκαναν στροφή κι έρχονταν αντιμέτωποι με τους βαρβάρους και με τη μεταβολή αυτή που έκαναν έστρωναν κάτω αναρίθμητους Πέρσες, με το σωρό· σ' αυτή την επιχείρηση

---

[33] **την προηγούμενη φορά:** είχε χαρακτηρίσει φλυαρίες τα λόγια του Δημάρατου, βλ. ενότητα 12, κεφ. 104, σ. 66. Ο Ξέρξης θα έχει στις Θερμοπύλες άλλον ένα διάλογο με τον Δημάρατο, ο οποίος θα τον συμβουλέψει πώς να καταλάβει τη Σπάρτη και την Ελλάδα, αλλά και πάλι δεν θα τον ακούσει.

[34] **θα το βάλουν στα πόδια:** ο Ξέρξης δεν μπορεί να πιστέψει πως υπάρχουν άνθρωποι που θα τα βάλουν με το στρατό του. Ο Πλούταρχος (1ος αι. μ.Χ.) αναφέρει ότι στο διάστημα αυτό της αναμονής, ο Ξέρξης ζήτησε από τον Λεωνίδα να παραδώσει τα όπλα και εκείνος του απάντησε «***μολὼν λαβέ***» (= έλα να τα πάρεις). Η απάντηση έμεινε στην ιστορία.

[35] **τους Κισσίους:** κατοικούσαν κοντά στα Σούσα, πρωτεύουσα του περσικού κράτους.

[36] **άντρες όμως λίγοι:** άντρες με την έννοια «αντρειωμένοι»· τώρα αρχίζει να αντιλαμβάνεται ο Ξέρξης ότι υπερέχει σε «πλήθος» όχι σε «άντρες».

[37] **όλη τη μέρα:** είναι η πρώτη ημέρα της μάχης· ταυτόχρονα άρχισε η ναυμαχία στο Αρτεμίσιο.

[38] **αθανάτους:** το πιο αξιόμαχο σώμα της βασιλικής φρουράς. Ο Ηρόδοτος (VII, 81) αναφέρει ότι ονομάζονταν «αθάνατοι», γιατί, αν κάποιος πέθαινε ή αρρώσταινε και έμενε η θέση του κενή, την έπαιρνε – με επιλογή – άλλος πολεμιστής. Έτσι ο αριθμός τους (10.000) δεν μειωνόταν ποτέ.

[39] **καθόλου καλύτερα:** εξηγήστε με βάση και το σχεδιάγραμμα (σ. 71) γιατί απέτυχε και η έφοδος των «αθανάτων». Να λάβετε υπόψιν σας ότι η μάχη στην φάση αυτή διεξάγεται στο δεύτερο στενό

[40] **τον ελιγμό:** ήταν μέρος της σπαρτιατικής πολεμικής τέχνης.

Hrodotos_Final 10-11-05 11:40 Page 71

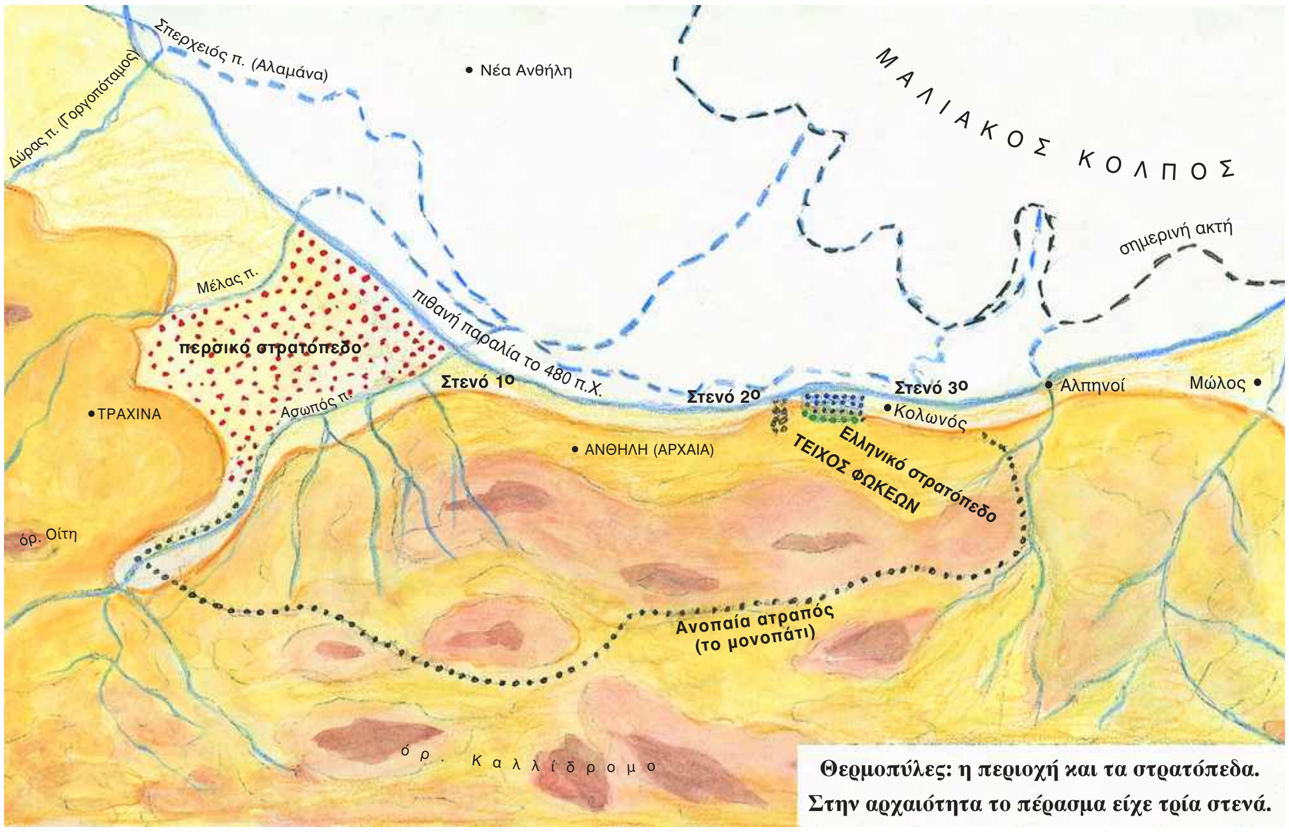

Θερμοπύλες: η περιοχή και τα στρατόπεδα. Στην αρχαιότητα το πέρασμα είχε τρία στενά.

έπεφταν λίγοι κι απ' τους ίδιους τους Σπαρτιάτες. Και καθώς οι Πέρσες δεν μπορούσαν να κερδίσουν κάποιο έδαφος στη στενοποριά, μ' όλες τις επιθέσεις που έκαναν πότε με κανονική τάξη και πότε με διάφορους άλλους τρόπους, τραβήχτηκαν πίσω.

Τρίτη αποτυχία των Περσών

VII212. Λένε πώς, όσο κρατούσαν αυτές οι εχθροπραξίες, ο βασιλιάς παρακολουθώντας τες αναπήδησε τρεις φορές[41] από το θρόνο του, γιατί πήρε φόβο για το στρατό του. Τότε λοιπόν αγωνίστηκαν μ' αυτό τον τρόπο· και την άλλη μέρα οι βάρβαροι[42] δεν τα κατάφερναν καθόλου καλύτερα στον αγώνα· γιατί έκαναν εφόδους ελπίζοντας πως, καθώς έτσι κι αλλιώς οι Έλληνες ήταν λίγοι κι έχουν χύσει βρύση το αίμα, δε θα είχαν πια το κουράγιο να σηκώσουν χέρι να τους αντισταθούν. Οι Έλληνες όμως ήταν παραταγμένοι κανονικά, το κάθε τάγμα κι η κάθε φυλή στη γραμμή της· το κάθε τάγμα έμπαινε στη μάχη με τη σειρά του, εκτός από τους Φωκείς, αυτοί πήραν εντολή να πιάσουν θέσεις στο βουνό για να φρουρήσουν το μονοπάτι[43]. Τέλος οι Πέρσες, καθώς έβλεπαν πως τίποτε δεν άλλαξε από την προηγούμενη μέρα, τραβήχτηκαν πίσω.

Ο προδότης Εφιάλτης

VII213. Εκεί λοιπόν που ο βασιλιάς βρισκόταν σε αμηχανία, πώς ν' αντιμετωπίσει την κατάσταση που δημιουργήθηκε, ήρθε σε συνεννοήσεις μαζί του ο Εφιάλτης[44], ο γιος του Ευρυδήμου, από τη Μαλίδα, και, προσδοκώντας ν' αποκομίσει κάποια μεγάλη αμοιβή από τον

[41] **ο βασιλιάς... αναπήδησε:** ίσως να καθόταν σε θρόνο σε κάποιο ύψωμα (όπως αργότερα στη Σαλαμίνα), ώστε να παρακολουθεί τη μάχη. Προσέξτε τη σταδιακή αλλαγή των συναισθημάτων του.

[42] **την άλλη μέρα οι βάρβαροι...:** είναι η δεύτερη μέρα και η τρίτη έφοδος των Περσών, οι οποίοι στηρίζουν τις ελπίδες τους στη συντριπτική αριθμητική τους υπεροχή.

[43] **το μονοπάτι:** πρόκειται για το μονοπάτι Ανόπαια (βλ. σχεδιάγραμμα) στο όρος Καλλίδρομο. Ο ιστορικός είχε αναφέρει (κεφ. 175) ότι οι Έλληνες δεν γνώριζαν την ύπαρξή του· την πληροφορήθηκαν από τους ντόπιους μόλις έφτασαν στις Θερμοπύλες. Η δεύτερη αυτή αναφορά, τη στιγμή ακριβώς που οι Έλληνες, έχοντας αποκρούσει τρεις επιθέσεις, αρχίζουν να ελπίζουν ότι οι εχθροί δεν θα περάσουν, παίζει το ρόλο τραγικής προειδοποίησης για την ανατροπή της κατάστασης.

[44] **ο Εφιάλτης:** η καταγωγή του από τη Μαλίδα έχει σημασία, αφού μόνο ένας ντόπιος θα γνώριζε το μονοπάτι. Το τέλος του Εφιάλτη ήταν αντάξιο ενός προδότη: κατέφυγε φοβισμένος στη Θεσσαλία, τον επικήρυξαν οι Αμφικτύονες των Δελφών και, επιστρέφοντας στην πατρίδα του, τον σκότωσε ο Αθηνάδης από την Τραχίνα (που τον τίμησαν οι Λακεδαιμόνιοι). Το όνομά του έμεινε στην ιστορία ως συνώνυμο του προδότη. Ο Ηρόδοτος απορρίπτει την άποψη ότι ο προδότης ήταν άλλος.

βασιλιά, του μαρτύρησε το μονοπάτι που, διασχίζοντας το βουνό, καταλήγει στις Θερμοπύλες, και που έγινε αιτία ν' αφανιστούν οι Έλληνες[45] που κρατούσαν άμυνα εκεί. [...]

Η κυκλωτική κίνηση

VII215. Κι ο Ξέρξης, γιατί του άρεσαν τα όσα του υποσχέθηκε να πράξει ο Εφιάλτης, καταχαρούμενος έστειλε αμέσως τον Υδάρνη και το σώμα που διοικούσε ο Υδάρνης. Ξεκίνησαν από το στρατόπεδο την ώρα που ανάβουν τα λυχνάρια[46]. [...]

Οι Έλληνες μαθαίνουν για τη προδοσία

VII219. Πρώτος ο μάντης Μεγιστίας[47] ειδοποίησε τους Έλληνες που βρίσκονταν στις Θερμοπύλες για το θάνατο που τους περίμενε με το γλυκοχάραμα, αφού παρατήρησε τα σπλάχνα των σφαγίων της θυσίας· ύστερα ήταν κι οι αυτόμολοι απ' τον εχθρό που ανάγγειλαν ότι οι Πέρσες τους περικύκλωναν. Αυτοί λοιπόν έδωσαν το μήνυμα όσο ακόμα κρατούσε η νύχτα· τρίτοι έφτασαν οι σκοποί που ροβολώντας κατέβηκαν απ' τις βουνοκορφές καθώς πήρε να φωτίζει η μέρα. [...]

Έξοδος θανάτου

VII223. Ο Ξέρξης με την ανατολή του ήλιου[48] πρόσφερε σπονδές κι ύστερα περίμενε την ώρα που η αγορά γεμίζει κόσμο[49] και τότε επιχείρησε την επίθεση· γιατί αυτό του είχε παραγγείλει ο Εφιάλτης, επειδή η κατάβαση από το βουνό είναι συντομότερη κι η απόσταση πολύ πιο μικρή απ' ό,τι ο γύρος του βουνού και η ανάβαση. Κι οι βάρβαροι του Ξέρξη πλησίαζαν κι οι Έλληνες που περιστοίχιζαν τον Λεωνίδα[50], μια και θα επιχειρούσαν έξοδο θανάτου[51], τώρα πια έβγαιναν πολύ πιο έξω απ' ό,τι στην αρχή, στο πλατύτερο μέρος του αυχένα. Γιατί τις προηγούμενες μέρες, θέλοντας να υπερασπίζουν το προστατευτικό τείχος, έδιναν μάχη στη στενωπό, χωρίς ν' απομακρύνονται πολύ από το τείχος. Όμως τη μέρα εκείνη έδιναν τη μάχη έξω από τα στενά και σκοτώνονταν πολλοί βάρβαροι· γιατί οι αρχηγοί των ταγμάτων στέκονταν πίσω τους κρατώντας μαστίγια[52] και μαστίγωναν όλους τους άντρες τους προστάζοντάς τους να βαδίζουν συνεχώς μπροστά. Πολλοί απ' αυτούς λοιπόν έπεφταν στη θάλασσα κι αφανίζονταν και πολύ περισσότερους ακόμη τους καταπατούσαν ζωντανούς οι δικοί τους· και κανένας δεν έδινε την παραμικρή σημασία στο σύντροφό του που σκοτωνόταν. Γιατί απ' τη μεριά τους οι Έλληνες, ξέροντας καλά πως όπου να 'ναι έρχεται ο θάνατος από εκείνους που έκαναν την κυκλωτική κίνηση απ' το βουνό, έφτασαν στην κορυφή της παλικαριάς τους χτυπώντας τους βαρβάρους, αψηφώντας το θάνατο μες στη μανιασμένη αποκοτιά τους.

Ανδριάντας του Λεωνίδα. Αρχαιολογικό Μουσείο Σπάρτης.

Ο θάνατος του Λεωνίδα

VII224. Λοιπόν, τα δόρατα των περισσοτέρων απ' αυτούς είχαν κιόλας τσακιστεί, ετούτοι όμως με τα ξίφη τους πετσόκοβαν τους Πέρσες. Και σ' αυτόν τον αγώνα πέφτει ο Λεωνίδας, αφού αποδείχτηκε άντρας με λαμπρότατη παλικαριά, και μαζί του κι άλλοι σημαντικοί

---

45 **έγινε αιτία ν' αφανιστούν οι Έλληνες:** για το μονοπάτι, βλ. παραπάνω, σχόλιο 43.
46 **την ώρα που ανάβουν τα λυχνάρια:** δηλ. την ώρα που βραδιάζει· προσέξτε και στη συνέχεια πόσες εκφράσεις για την ώρα χρησιμοποιεί ο ιστορικός παρακολουθώντας από κοντά τις κινήσεις των αντιπάλων. Είναι φανερό πως οι εξελίξεις θα είναι δραματικές.
47 **Μεγιστίας:** οιωνοσκόπος από τη γενιά του ονομαστού μάντη Μελάμποδα (τον θεωρούσαν ως τον αρχαιότερο μάντη). Ο Λεωνίδας του πρότεινε να φύγει, αλλά εκείνος αρνήθηκε και έδιωξε μόνο τον μοναχογιό του. Αντίθετα, άλλοι εκδηλώνουν την επιθυμία να φύγουν ή φεύγουν μετά από απόφαση του Λεωνίδα. Έμειναν οι Θεσπιείς με τη θέλησή τους και οι Θηβαίοι παρά τη θέλησή τους (τους κράτησε ο Λεωνίδας μάλλον για να μην αυτομολήσουν).
48 **ανατολή του ήλιου:** βρισκόμαστε στην 3η μέρα της μάχης, 7η από τη στιγμή που έφτασαν οι Πέρσες στις Θερμοπύλες.
49 **την ώρα που η αγορά γεμίζει κόσμο:** γύρω στις 11 το πρωί, την ώρα δηλαδή που είχε υπολογίσει ο Εφιάλτης ότι θα έφταναν στα νώτα των Ελλήνων.
50 **που περιστοίχιζαν το Λεωνίδα:** οι τριακόσιοι και οι Θεσπιείς, βλ. παραπάνω σχόλιο 47. Οι Φωκείς είχαν σταλεί για να φρουρήσουν το μονοπάτι (κεφ. 212). Στο βουνό συναντήθηκαν με τους Πέρσες, συγκρούστηκαν μαζί τους και υποχώρησαν γρήγορα προς την κορυφή του βουνού. Οι Πέρσες δεν έδωσαν συνέχεια, καθώς επείγονταν να φτάσουν έγκαιρα στα νώτα των Ελλήνων.
51 **έξοδο θανάτου:** γιατί γνωρίζουν ήδη την κυκλωτική κίνηση των εχθρών και επιδιώκουν να προκαλέσουν όσο το δυνατό περισσότερες απώλειες στον εχθρό.
52 **κρατώντας μαστίγια:** προσέξτε την εικόνα των περσικών γραμμών που μας δίνει ο ιστορικός και τη διαφορά ανάμεσα στους δύο κόσμους (ελληνικό – ασιατικό).

Σκύθης τοξότης

Σπαρτιάτες, που εγώ ρώτησα κι έμαθα τα ονόματά τους (μάλιστα έμαθα κι όλων των Τριακοσίων[53]). Κι απ' την άλλη μεριά, από τους Πέρσες πέφτουν σ' αυτή τη μάχη πολλοί και σημαντικοί, κι ανάμεσά τους δυο γιοι του Δαρείου, ο Αβροκόμης κι ο Υπεράνθης. [...]

Η κύκλωση και το τέλος

VII225. Σ' αυτή τη μάχη λοιπόν πέφτουν πολεμώντας τα δυο αυτά αδέρφια του Ξέρξη, ενώ για το πτώμα του Λεωνίδα[54] Πέρσες και Λακεδαιμόνιοι έδωσαν ανάμεσά τους πολύωρη μάχη σώμα με σώμα, ωσότου οι Έλληνες με την αντρεία τους το τράβηξαν προς το μέρος τους κι έτρεψαν σε φυγή τον εχθρό τέσσερις φορές. Έτσι συνεχίστηκε για ώρα η μάχη, ως τη στιγμή που έφτασαν εκείνοι που οδηγούσε ο Εφιάλτης. Όταν οι Έλληνες αντιλήφθηκαν τον ερχομό τους, από εκείνη την ώρα ο αγώνας άλλαξε μορφή[55]· γιατί οπισθοχώρησαν στη στενοποριά και προσπερνώντας το τείχος ήρθαν και πήραν θέση όλοι τους συσπειρωμένοι, εκτός απ' τους Θηβαίους[56], στο ύψωμα· το ύψωμα αυτό βρίσκεται στην είσοδο των στενών, εκεί όπου σήμερα είναι στημένο το μαρμάρινο λιοντάρι[57] για τον Λεωνίδα. Καθώς αγωνίζονταν χτυπώντας τον εχθρό σ' αυτό το μέρος με πολεμικές μάχαιρες, όσοι ακόμα τύχαινε να έχουν, και με τα χέρια και με τα δόντια[58], οι βάρβαροι τους έθαψαν κάτω από τα βέλη τους[59], άλλοι κάνοντας επίθεση κατά μέτωπο, αφού ισοπέδωσαν το προστατευτικό τείχος, κι οι άλλοι, που έκαναν την κυκλωτική κίνηση, κλείνοντάς τους ένα γύρο από παντού.

Ἐν τούτῳ σφέας τῷ χώρῳ ἀλεξομένους μαχαίρῃσι, τοῖσι αὐτῶν ἐτύγχανον ἔτι περιεοῦσαι, καὶ χερσὶ καὶ στόμασι κατέχωσαν οἱ βάρβαροι βάλλοντες [...]

Ο Διηνέκης

VII226. Τέτοιοι άντρες αναδείχτηκαν οι Λακεδαιμόνιοι και οι Θεσπιείς, αλλά λέγεται πως ανάμεσά τους πιο λαμπρό παλικάρι αναδείχτηκε ο Σπαρτιάτης Διηνέκης· λένε μάλιστα πως, προτού έρθουν στα χέρια με τους Μήδους, είπε την ακόλουθη φράση, ακούοντας από κάποιον Τραχίνιο πως, όταν οι βάρβαροι ρίχνουν με τα τόξα τους, τα αμέτρητα βέλη τους κρύβουν τον ήλιο· τόσο μεγάλο είναι το πλήθος τους! κι ετούτος δεν έδειξε να ταράζεται απ' αυτό κι είπε, περιφρονώντας το πλήθος των Μήδων, ότι τα νέα που τους έφερνε ο ξένος απ' την Τραχίνα ήταν όλα ευχάριστα γι' αυτούς, αφού με τους Μήδους να κρύβουν τον ήλιο θα δοθεί η μάχη εναντίον τους στη σκιά[60] κι όχι κάτω από τον ήλιο. Λένε λοιπόν πως αυτή κι άλλες παρόμοιες φράσεις άφησε για να τον θυμούνται οι άνθρωποι ο Διηνέκης ο Λακεδαιμόνιος.

ὡς πάντα σφι ἀγαθὰ ὁ Τρηχίνιος ξεῖνος ἀγγέλλοι, εἰ ἀποκρυπτόντων τῶν Μήδων τὸν ἥλιον ὑπὸ σκιῇ ἔσοιτο πρὸς αὐτοὺς ἡ μάχη καὶ οὐκ ἐν ἡλίῳ.

[53] **όλων των Τριακοσίων:** προφανώς τα διάβασε στο μνημείο που έστησαν προς τιμήν τους οι συμπολίτες τους το 442 π. Χ., όταν μετέφεραν τα οστά του Λεωνίδα στη Σπάρτη.
[54] **για το πτώμα του Λεωνίδα:** θυμίζει ομηρικές μάχες· στην *Ιλιάδα* (για το νεκρό του Πατρόκλου, του Έκτορα κ.α.). Οι συμπολεμιστές του Λεωνίδα όμως αγωνίζονται να κρατήσουν τον νεκρό του βασιλιά τους, ενώ γνωρίζουν καλά ότι κανείς τους δεν θα επιζήσει.
[55] **ο αγώνας άλλαξε μορφή:** η τακτική από επιθετική γίνεται αμυντική και η ύστατη άμυνα οργανώνεται σ' ένα μικρό λόφο (ο Ηρόδοτος τον αποκαλεί «Κολωνό») στην είσοδο των στενών (βλ σχεδιάγραμμα σ. 71). Εκεί αγωνίστηκαν ως το τέλος.
[56] **εκτός από τους Θηβαίους:** βρήκαν την ευκαιρία να αυτομολήσουν στους Πέρσες.
[57] **το μαρμάρινο λιοντάρι:** στην ίδια θέση βρίσκεται σήμερα το άγαλμα του Λεωνίδα.
[58] **...με τα δόντια:** επαληθεύονται όσα είπε ο Δημάρατος στον Ξέρξη, ο Σπερθίας και ο Βούλης στον Υδάρνη (σ. 67).
[59] **τους έθαψαν κάτω από τα βέλη τους:** η έκφραση δηλώνει την αριθμητική υπεροχή του εχθρού και βέβαια το όπλο που χρησιμοποίησε. Βρέθηκαν πράγματι πολλές αιχμές βελών ίδιες μ' αυτές που βρέθηκαν στο Μαραθώνα και ίχνη κοινού τάφου (*πολυάνδριον*) των πολεμιστών.
[60] **θα δοθεί η μάχη εναντίον τους στη σκιά:** να σχολιάσετε τη φράση του Διηνέκη.

Τιμητικά επιγράμματα

VII228. Γι' αυτούς (που τάφηκαν εκεί όπου έπεσαν) και για κείνους που είχαν σκοτωθεί πριν σηκωθούν να φύγουν εκείνοι που τους έστειλε πίσω ο Λεωνίδας, χαράχτηκε πάνω στον τάφο τους επίγραμμα[61] που λέει τα εξής:

Σ' αυτό το μέρος, πάει καιρός, οι τέσσερις χιλιάδες
απ' το νησί του Πέλοπα
με τρία εκατομμύρια εχθρών[62] δώσανε μάχη.

μυριάσιν ποτὲ τῇδε τριηκοσίαις ἐμάχοντο
ἐκ Πελοποννάσου χιλιάδες τέτορες.

Αυτό λοιπόν το επίγραμμα χαράχτηκε πάνω στον κοινό τάφο όλων, αλλά για τους Σπαρτιάτες ιδιαίτερα:

Διαβάτη, μήνυμα να πας στους Λακεδαιμονίους:
σ' αυτήν εδώ τη γη
πέσαμε και κειτόμαστε στο νόμο τους πιστοί[63].

Ὦ ξεῖν', ἀγγέλλειν Λακεδαιμονίοις
ὅτι τῇδε κείμεθα, τοῖς κείνων ῥήμασι πειθόμενοι.

Αυτό λοιπόν για τους Λακεδαιμονίους· και για τον μάντη το εξής:

Του Μεγιστία είν' εδώ, του ξακουσμένου μάντη,
το μνήμα π' αντικρίζεις.
Αυτόν που οι Μήδοι σκότωσαν, καθώς τότε διαβήκαν
του Σπερχειού το ρέμα·
ήξερε και καλόξερε πως όπου να 'ναι θα 'ρθουν
του θάνατού του οι Μοίρες,
μα δεν το καταδέχτηκε, τον βασιλιά της Σπάρτης
προδίνοντας, να φύγει.

Λοιπόν, οι Αμφικτύονες είναι που στόλισαν τους τάφους τους με επιγράμματα και στήλες, εκτός από το επίγραμμα του μάντη· όμως το επίγραμμα του μάντη Μεγιστία το φιλοτέχνησε ο Σιμωνίδης, ο γιος του Λεωπρέπη, δώρο φιλίας.

Η προσβολή του νεκρού Λεωνίδα

VII238. Αυτά είπε ο Ξέρξης και κατόπι περνούσε ανάμεσα απ' τα πτώματα και διέταξε του Λεωνίδα, γιατί είχε ακούσει πως ήταν βασιλιάς και στρατηγός των Λακεδαιμονίων, να κόψουν το κεφάλι και να το κρεμάσουν σε κοντάρι[64]. Λοιπόν, κι από πολλές άλλες ενδείξεις, αλλά προπάντων απ' αυτήν αντιλήφτηκα πως ο βασιλιάς Ξέρξης με κανέναν άλλο άνθρωπο δεν οργίστηκε όσο με τον Λεωνίδα, όσο ήταν ζωντανός· γιατί αλλιώτικα δε θ' ασχημονούσε μ' αυτό τον τρόπο στο πτώμα του, αφού απ' όσους λαούς γνώρισα κανένας δε συνηθίζει να τιμά τους άντρες που έχουν πολεμική αρετή όσο οι Πέρσες. Λοιπόν αυτοί που πήραν την προσταγή αυτή, την εκτελούσαν.

Το μνημείο της μάχης των Θερμοπυλών.

---

[61] **επίγραμμα:** τα επιγράμματα που παραθέτει ο Ηρόδοτος τα έγραψε ο πιο σημαντικός εκπρόσωπος του είδους, ο Σιμωνίδης ο Κείος.
[62] **τέσσερις χιλιάδες ... τρία εκατομμύρια:** γιατί ο ποιητής παραθέτει τους αριθμούς;
[63] **στο νόμο τους πιστοί:** σχολιάστε την αναφορά του ποιητή στο «νόμο».
[64] **να κόψουν το κεφάλι και να το κρεμάσουν σε κοντάρι:** η βάρβαρη αυτή πράξη καταγεται ως έθιμο από την Ανατολή, αλλά δεν ήταν έθιμο περσικό, αφού οι Πέρσες τιμούσαν την ανδρεία και των εχθρών τους. Μάλιστα στη ναυμαχία της Σαλαμίνας είχαν μαζί τους – ως πρότυπο ανδρείας – τον Πυθέα που είχε συλληφθεί με το πλοίο του στο Αρτεμίσιο και το σώμα του ήταν αγνώριστο από τα τραύματα.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Στις πρώτες φάσεις της μάχης οι Πέρσες δεν κατορθώνουν να κάμψουν την αντίσταση των Ελλήνων. Πού οφειλόταν η ελληνική επιτυχία;
2. Ποιος ήταν, κατά τη γνώμη σας, ο ρόλος του Εφιάλτη στην έκβαση της μάχης;
3. Ποια στοιχεία της θυσίας των Ελλήνων στις Θερμοπύλες προβάλλονται σε καθένα από τα επιγράμματα του κεφ. 228;
4. Ο Ηρόδοτος προσπαθεί να εξηγήσει την ασέβεια που δείχνει ο Ξέρξης στο νεκρό ήρωα Λεωνίδα. α) Τι δείχνει για τον Ηρόδοτο ως ιστορικό αυτή η προσπάθεια εξήγησης; β) Να δώσετε τις δικές σας εξηγήσεις για τη συμπεριφορά του Ξέρξη.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Συμπληρώστε τα υπόλοιπα κενά, ώστε να ολοκληρωθεί η ανακεφαλαίωση.

Μορφή του κειμένου: αφήγηση, περιγραφή γεγονότος

Θέμα, γεγονός: . . . .

Τόπος: . . . .

Χρόνος: . . . .

Πρωταγωνιστές: . . . .

Δευτερεύοντα πρόσωπα: . . . .

Έκβαση γεγονότος: . . . .

Αίτια- παράγοντες έκβασης: . . . .

Σχόλια: . . . .

Παράλληλα κείμενα

1. Χορός πριν από τη μάχη: Έλληνες και Ιμπραήμ στην Πύλο

Την αυγή δυο ώρες να φέξει πλάκωσε ο Μπραΐμης, πεζούρα και καβαλαρία, και ήρθανε πολλά πλησίον μας. Είναι ένα γιοφύρι ενού γιβαριού (= ιχθυοτροφείου) και πέρασαν εκεί και στάθηκαν. Εγώ κατέβασα καμιά εικοσαριά παιδιά και πιάσαν τον χορόν και τραγουδούσαν και χόρευαν. Τηράνε οι Τούρκοι, πλησιάζουν κι άρχισαν με τους κατζαδόρους (=είδος τουφεκιών) και καραμπίνες τον τουφεκισμόν. Εμείς τους είπα και δεν έριχνε κανένας. Εκεί οπού ρίχναν, μου λάβωσαν δυο παιδιά εις τον χορόν. Κέρασα απόνα ρακί τους Έλληνες τους αθάνατους, τα γενναία λιοντάρια. Οπού ανάθεμα τούς αίτιους οπού τους γιόμωσαν φατρίες και διχόνοιες και γίνηκαν από αυτά οι αράπηδες παλικάρια κι άφησαν εποχή. Αφού κέρασα το ρακί των Ελλήνων, ζύγωσαν οι Τούρκοι κοντώτερα. Τότε άρχισε ο πόλεμος και βάσταξε ως εφτά ώρες.

Μακρυγιάννης, *Απομνημονεύματα*, επιμ. Σπ. Ι. Ασδραχά, εκδ. Καραβία

2. Θερμοπύλες

Τιμή σ’ εκείνους όπου στην ζωή των
ώρισαν και φυλάγουν Θερμοπύλες.
Ποτέ από το χρέος μη κινούντες·
[...]
Και περισσότερη τιμή τους πρέπει
όταν προβλέπουν (και πολλοί προβλέπουν)
πως ο Εφιάλτης θα φανεί στο τέλος,
κ’ οι Μήδοι επί τέλους θα διαβούνε.

Κ. Π. Καβάφης

Hrodotos_Final 10-11-05 11:41 Page 76

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Ποια κοινά στοιχεία μπορείτε να εντοπίσετε στη συμπεριφορά των τριακοσίων του Λεωνίδα και των στρατιωτών του Μακρυγιάννη; Ποιες ιδέες και αξίες είναι κοινές ανάμεσα στα δύο κείμενα;
2. Τι συμβολίζουν οι Θερμοπύλες στο ομώνυμο ποίημα του Κ. Π. Καβάφη και ποια άλλα σύμβολα χρησιμοποιεί ο ποιητής;
3. Να διαβάσετε το διήγημα του Μ. Μητσάκη, «Το φίλημα» και να σχολιάσετε τη στάση των πρωταγωνιστών στο Μανιάκι και στις Θερμοπύλες.

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ - ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

1. Να συγκεντρώσετε στοιχεία για τη μάχη των Θερμοπυλών όπως αποδόθηκε από τη λογοτεχνία και την τέχνη. Θα είναι ευκολότερο να χρησιμοποιήσετε το διαδίκτυο με μία μηχανή αναζήτησης. Μπορείτε όμως να κάνετε την έρευνά σας στη βιβλιοθήκη, αρχίζοντας από τους καταλόγους. Φυσικά η έρευνα δεν θα είναι εκτεταμένη, μπορείτε όμως να συγκεντρώσετε ορισμένα στοιχεία, να διαβάσετε κείμενα (αν είναι σύντομα), να δείτε πίνακες ζωγραφικής στο διαδίκτυο και να παρουσιάσετε στην τάξη τα συμπεράσματά σας. Οι άξονες της έρευνάς σας μπορεί να είναι: πώς παρουσιάζεται η μάχη ή ορισμένα στοιχεία- σύμβολα της μάχης, αν γίνεται το θέμα ενός έργου ή απλώς αναφέρεται μέσα σ' ένα έργο (π.χ. στον Εθνικό ύμνο) ή ποιος συμβολισμός της συγκινεί περισσότερο τους λογοτέχνες.
2. α) Να χαρακτηρίσετε το Δημάρατο από όλα τα στοιχεία που έχετε γι' αυτόν (ενότητες 12, 13) και όποια τυχόν συγκεντρώσατε από τη διδασκαλία της Ιστορίας ή και της Λογοτεχνίας (αν υπάρχει κάτι στα *ΚΝΛ*).
   β) Να εντάξετε το χαρακτηρισμό σε μία ευρύτερη εργασία με θέμα «Έλληνες στην αυλή των Περσών». Μπορείτε να χρησιμοποιήσετε συγκεκριμένα το βιβλίο του Αγγ. Βλάχου, *Οδοιπόροι για τα Σούσα*, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», 1995.
3. Από το έβδομο βιβλίο του Ηροδότου (και από την Ιστορία) μάθατε ότι οι λίγοι και αδύναμοι τα βάζουν με τους πολλούς και δυνατούς. Το συναντάμε και στα «Απομνημονεύματα» των αγωνιστών του 1821. Κάτι παρόμοιο συμβαίνει (ανάμεσα σε άτομα όμως) στην ιστορία του Δαυίδ και του Γολιάθ ή στα λαϊκά παραμύθια. Να συζητήσετε αν πίσω από όλα αυτά υπάρχει μια κοινή ιδέα, αντίληψη, πίστη, και γιατί αυτές οι ιστορίες μας γοητεύουν.

Χάλκινο αγαλμάτιο πολεμιστή. Αρχαιολογικό Μουσείο Ολυμπίας.

Για τον τρόπο εργασίας βλ. ενότητα 3, σ. 30.

ΒΙΒΛΙΟ ΟΓΔΟΟ (VIII) ΟΥΡΑΝΙΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η μούσα Ουρανία

Ο Ξέρξης μετά τη νίκη του στις Θερμοπύλες βαδίζει προς τη Βοιωτία χωρίς να συναντήσει αντίσταση, μπαίνει στην έρημη Αθήνα και σκοτώνει τους λίγους υπερασπιστές της Ακρόπολης μέσα στο ναό, ενώ ο στόλος του έχει καταπλεύσει στο Φάληρο. Ο ελληνικός στόλος – 378 πλοία, εκτός από τις βοηθητικές πεντηκοντόρους – έχει φτάσει, πριν από τον περσικό, από το Αρτεμίσιο στη Σαλαμίνα. Το συμβούλιο των στρατηγών αποφασίζει, παρά τη ριζική διαφωνία του Θεμιστοκλή, να δοθεί η ναυμαχία στον Ισθμό. Τελικά ο Θεμιστοκλής θα καταφύγει σε τέχνασμα και οι Πέρσες θα κυκλώσουν τους Έλληνες. Η ναυμαχία δίνεται στη Σαλαμίνα και ο Ξέρξης την παρακολουθεί από το Αιγάλεω. Μαζί με το στόλο συντρίβεται και η αλαζονεία του Πέρση βασιλιά. Δραπετεύει στην Ασία, αφήνοντας πίσω τον Μαρδόνιο με μεγάλες δυνάμεις, για να υποτάξει την Ελλάδα. Οι Έλληνες μοιράζονται τα λάφυρα, τιμούν τον Θεμιστοκλή και ετοιμάζονται για τη συνέχιση του αγώνα, αφού ο Μαρδόνιος έχει ήδη υποβάλει στους Αθηναίους προτάσεις συνθηκολόγησης· η περήφανη απάντησή τους προδιαγράφει την επόμενη σύγκρουση.

ΕΝΟΤΗΤΑ 14η — ΠΡΙΝ ΑΠΟ ΤΗ ΝΑΥΜΑΧΙΑ
VIII 51, 53 - 55, 59 - 60, 79

Θεματικά κέντρα

- *Ο Ξέρξης στην Αθήνα*
- *Οι διαφωνίες των στρατηγών*
- *Το τέχνασμα του Θεμιστοκλή*

Ο Ξέρξης στην έρημη Αθήνα. Τα «ξύλινα τείχη»

VIII51. Τώρα, οι βάρβαροι, απ' την ώρα που διαβήκαν τον Ελλήσποντο (αφετηρία της πορείας τους), κι αφού έκαναν εκεί ένα μήνα –τόσο χρειάστηκε για να διαβούν στην Ευρώπη–, σ' άλλους τρεις μήνες έφτασαν στην Αττική[1], όταν επώνυμος άρχων[2] στην Αθήνα ήταν ο Καλλιάδης. Και κυρίεψαν την έρημη πολιτεία· και βρίσκουν κάτι λίγους Αθηναίους καταυλισμένους στο ναό[3], τους ταμίες[4] του ναού μαζί με ανθρώπους της φτωχολογιάς, που έφραξαν την Ακρόπολη με θυρόφυλλα και με ξύλα και πρόβαλλαν αντίσταση στον εισβολέα· δεν κατέφυγαν στη Σαλαμίνα όχι μόνο εξαιτίας της ανέχειάς τους, αλλά συνάμα κι επειδή πίστευαν πως αυτοί πέτυχαν την πραγματική έννοια του χρησμού που τους έστειλε η Πυθία, πως «το ξύλινο τείχος απόρθητο θα μείνει»· κι ότι, σύμφωνα με το χρησμό, αυτός ο φράχτης τους είναι το καταφύγιο κι όχι τα καράβια.

{Οι Πέρσες πολιορκούν τους λίγους Αθηναίους, οι οποίοι αμύνονται με πέτρες, και τους προτείνουν, μάταια, συνθηκολόγηση.}

Η ιεροσυλία του Ξέρξη

VIII53. Κάποια ώρα όμως οι βάρβαροι μες στην αμηχανία τους ανακάλυψαν τέλος πάντων κάποια είσοδο [...]. Κι όταν οι Αθηναίοι τους είδαν να έχουν ανεβεί, άλλοι έπεφταν από το τείχος κάτω στο γκρεμό[5] και σκοτώνονταν κι άλλοι κατέφευγαν στο σηκό[6] του ναού.

---

[1] **έφτασαν στην Αττική:** στην ασιατική ακτή του Ελλησπόντου βρίσκονταν περίπου στα μέσα Μαΐου, επομένως, στην Αττική θα έφτασαν στα μέσα Σεπτεμβρίου του 480 π.Χ.
[2] **επώνυμος άρχων:** ένας από τους εννέα άρχοντες· για πρώτη φορά χρησιμοποιείται το όνομα του επώνυμου άρχοντα για χρονολόγηση ιστορικού γεγονότος.
[3] **στο ναό:** πρόκειται για το ναό της Αθηνάς και του Ερεχθέα, στη θέση του οποίου χτίστηκε αργότερα το Ερεχθείο, ή για το Εκατόμπεδον, όπου χτίστηκε αργότερα ο Παρθενώνας.
[4] **τους ταμίες του ναού:** οι ταμίες, δέκα συνολικά, προέρχονταν από τους πλουσιότερους Αθηναίους. Διαχειρίζονταν τους θησαυρούς και τα αφιερώματα της θεάς.
[5] **έπεφταν...στο γκρεμό:** γνωρίζετε παρόμοιες πράξεις θυσίας από την ελληνική ιστορία;
[6] **στο σηκό:** στη μεγάλη εσωτερική αίθουσα του ναού.

Κι οι Πέρσες που είχαν ανεβεί πρώτα τράβηξαν γραμμή προς τις πύλες κι αφού τις άνοιξαν σκότωναν τους ικέτες της θεάς· κι όταν όλους τους έστρωσαν καταγής, σύλησαν το ναό και παρέδωσαν στις φλόγες όλη την Ακρόπολη.

Αναγγελία της νίκης στα Σούσα

VIII54. Κι όταν ολοκλήρωσε την κατοχή της Αθήνας ο Ξέρξης, έστειλε έφιππο αγγελιοφόρο[7] στα Σούσα, για ν' αναγγείλει στον Αρτάβανο[8] την επιτυχία του.[...]

Θαύμα στο Ερέχθειο
Θυσίες του Ξέρξη στην Ακρόπολη

VIII55. Και θα πω το λόγο για τον οποίο μνημόνεψα αυτά. Σ' αυτή την Ακρόπολη υπάρχει ναός του Ερεχθέα (εκείνου που λένε πως είναι γέννημα της γης)[9], που έχει μέσα μια ελιά[10] και μια πηγή με θαλασσινό νερό, που η παράδοση των Αθηναίων λέει πως τ' άφησαν εκεί ο Ποσειδών και η Αθηνά, όταν φιλονικούσαν για τη χώρα, μαρτυρίες για το μέλλον. Λοιπόν αυτή η ελιά είχε την ίδια τύχη με τον υπόλοιπο ναό, έγινε στάχτη απ' τους βαρβάρους· κάηκε, και την επομένη οι Αθηναίοι που πήραν διαταγή απ' το βασιλιά να προσφέρουν θυσίες, μόλις ανέβηκαν στο ναό, βλέπουν να έχει ξεπεταχτεί βλαστάρι από το κούτσουρο, ψηλό ίσαμε μια πήχη. Λοιπόν εκείνοι αυτά διηγήθηκαν.

{Το συμβούλιο των στρατηγών τελειώνει με την απόφαση να δοθεί ναυμαχία στον Ισθμό, αλλά ο Θεμιστοκλής, παρακινημένος από έναν Αθηναίο πολίτη, τον Μνησίφιλο, επιστρέφει και πείθει τον Ευρυβιάδη να καλέσει ξανά το συμβούλιο. Φοβάται πως, αν φύγουν από τη Σαλαμίνα, καθένας θα τραβήξει για την πόλη του και δεν θα δοθεί καν ναυμαχία.}

Θεμιστοκλής και Αδείμαντος

VIII59. [...] Ο Θεμιστοκλής μιλούσε ασταμάτητα, έτσι που τον πίεζε αδήριτη ανάγκη. Κι ενώ αυτός αγόρευε, ο στρατηγός της Κορίνθου Αδείμαντος, ο γιος του Ωκύτη, είπε: «Θεμιστοκλή, στους αγώνες, αυτούς που ξεκινούν πριν δοθεί το παράγγελμα, τους δίνουν μια με το ραβδί». Κι αυτός, απολογούμενος, είπε: «Όμως κι αυτοί που μένουν παραπίσω χάνουν το στεφάνι της νίκης[11]».

Ἀδείμαντος ὁ Ὠκύτου εἶπε· Ὦ Θεμιστόκλεες, ἐν τοῖσι ἀγῶσι οἱ προεξανιστάμενοι ῥαπίζονται. Ὁ δὲ ἀπολυόμενος ἔφη· Οἱ δέ γε ἐγκαταλειπόμενοι οὐ στεφανοῦνται.

Οπλίτης, αττική ερυθρόμορφη κύλικα του Φιντία 505-500 π.Χ, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο Αθηνών.

Απάντηση στον Ευρυβιάδη

VIII60. Αυτή την ήπια απάντηση έδωσε τότε στον Κορίνθιο· στον Ευρυβιάδη πάλι δεν έλεγε πια τίποτε απ' εκείνα που είχαν ειπωθεί προηγουμένως (πως, αν σηκώσουν πανιά απ' τη Σαλαμίνα, θα δραπετεύσουν εδώ κι εκεί)· γιατί τώρα, με τους συμμάχους μπροστά, θα ήταν εκ μέρους του μεγάλη απρέπεια[12] να κάνει τον κατήγορο· αλλά ανέπτυσσε άλλη

---

[7] **έφιππο αγγελιοφόρο:** ήταν ο ταχύτερος τρόπος για τη μετάδοση ειδήσεων, βλ. VIII 98 σ. 84.
[8] **στον Αρτάβανο:** ο Ξέρξης είχε ορίσει τον θείο του τοποτηρητή στα Σούσα (για τον Αρτάβανο, βλ. ενότητα 12 περίληψη σ. 64).
[9] **Ερεχθέα ... γέννημα της γης:** ταυτίζεται με τον «*οἰκουρὸ ὄφι*», το φίδι για το οποίο πίστευαν πως φώλιαζε στο ναό της Αθηνάς. Εκείνες τις μέρες ακούστηκε πως η θεά Αθηνά εγκατέλειψε την Ακρόπολη, γιατί το φίδι- φύλακας δεν έφαγε τη μελόπιτα, που, όπως κάθε μήνα, του άφησαν.
[10] **μια ελιά...:** είναι γνωστή από τη μυθολογία η φιλονικία Αθηνάς – Ποσειδώνα. Το «θαύμα» της ελιάς ανήκει στα «θέματα του αδυνάτου»: εκφραστικός τρόπος με τον οποίο δηλώνουμε με έμφαση ότι κάτι είναι «αδύνατον» να πραγματοποιηθεί. Αν παρ' όλα αυτά πραγματοποιηθεί, μιλάμε για «θαύμα». Γνωρίζετε ανάλογα «θαύματα» από την παράδοση; (Βλ. και «Παράλληλο κείμενο»).
[11] **το στεφάνι της νίκης:** ο Πλούταρχος παραδίδει το επεισόδιο με πρωταγωνιστή τον Ευρυβιάδη, ο οποίος μάλιστα επιχείρησε να χτυπήσει με ραβδί τον Θεμιστοκλή, που του απάντησε «*πάταξον μέν, ἄκουσον δέ*» (=χτύπησέ με, αλλά άκουσέ με).
[12] **απρέπεια:** η συμπεριφορά αυτή δείχνει απλώς ευγένεια ή φανερώνει και άλλες προθέσεις;

επιχειρηματολογία, μιλώντας έτσι: «Στα χέρια σου κρατάς τη σωτηρία της Ελλάδας[13], αν πειστείς σ' εμένα να δώσεις ναυμαχία παραμένοντας εδώ και δεν πειστείς σ' όσα λεν αυτοί, κι οδηγήσεις τα καράβια σ' άλλη θέση, προς τον Ισθμό. Λοιπόν άκουσε και το ένα και το άλλο και αντιπαράθεσέ τα: αν έρθεις στα χέρια με τον εχθρό στη θάλασσα του Ισθμού, θα ναυμαχήσεις σε ανοιχτό πέλαγος που δεν προσφέρεται καθόλου σε μας που έχουμε καράβια πιο αργοκίνητα και λιγότερα στον αριθμό· κι απ' την άλλη θα χάσεις τη Σαλαμίνα και τα Μέγαρα και την Αίγινα, ακόμα και στην περίπτωση που όλα τ' άλλα θα μας έρθουν δεξιά. Και το ναυτικό τους θα το ακολουθήσει το πεζικό κι έτσι θα 'σαι εσύ ο ίδιος που θα τους κουβαλήσεις στην Πελοπόννησο[14] και θα διακυβεύσεις τη σωτηρία ολόκληρης της Ελλάδας. Αντίθετα, αν κάνεις αυτά που σου λέγω εγώ, δες ποια πλεονεκτήματα θα πετύχεις· πρώτα πρώτα, αν εμείς που έχουμε λίγα καράβια συγκρουστούμε με πολλά σε στενή θάλασσα, κι αν η έκβαση της σύγκρουσης είναι αυτή που συνήθως συμβαίνει, η νίκη μας θα είναι μεγάλη· γιατί η ναυμαχία σε στενό ευνοεί εμάς, ενώ στ' ανοιχτά εκείνους. Εξάλλου σώζεται κι η Σαλαμίνα, όπου βρήκαν καταφύγιο τα παιδιά και οι γυναίκες μας. Επίσης μ' αυτή την επιλογή έχεις και τούτο, που εσείς το βάζετε πάνω απ' όλα: μένοντας εδώ θ' αγωνιστείς για την Πελοπόννησο δίνοντας ναυμαχία, όπως αν την έδινες στον Ισθμό, κι επιπλέον, αν είσαι γνωστικός, δε θα κουβαλήσεις τον εχθρό στην Πελοπόννησο. Τέλος, αν γίνουν αυτά που προσδοκώ και νικήσουμε στη ναυμαχία, δε θα σας έρθουν οι βάρβαροι στον Ισθμό ούτε θα προελάσουν πιο πέρα απ' την Αττική, αλλά θα τραπούν σε άταχτη φυγή, ενώ εμείς θα 'χουμε το κέρδος να μείνουν στα χέρια μας τα Μέγαρα κι η Αίγινα κι η Σαλαμίνα – μάλιστα πήραμε χρησμό[15] πως σ' αυτήν θα θριαμβεύσουμε πάνω στους εχθρούς μας. Λοιπόν, γενικά των ανθρώπων που σκέφτονται λογικά συνήθως πραγματοποιούνται οι επιδιώξεις· για όσους όμως δε σκέφτονται λογικά, ούτε ο θεός θέλει να συνταχθεί με τις γνώμες των ανθρώπων».

Οἰκότα μέν νυν βουλευομένοισι ἀνθρώποισι ὡς τὸ ἐπίπαν ἐθέλει γίνεσθαι· μὴ δὲ οἰκότα βουλευομένοισι οὐκ ἐθέλει οὐδὲ ὁ θεὸς προσχωρέειν πρὸς τὰς ἀνθρωπηίας γνώμας.

{Στο μεταξύ οι Πέρσες συσκέπτονται και συμφωνούν όλοι να ναυμαχήσουν στη Σαλαμίνα. Η Αρτεμισία* διαφωνεί. Στο ελληνικό στρατηγείο ο Θεμιστοκλής βλέποντας ότι δεν θα επικρατήσει η γνώμη του, καταφεύγει σε ένα τέχνασμα: στέλνει κρυφά ένα δούλο του, τον Σίκιννο, εκ μέρους του, στους Πέρσες, να τους πει ότι ο ίδιος ο Θεμιστοκλής είναι με το μέρος του βασιλιά και ότι οι Έλληνες ετοιμάζονται να δραπετεύσουν από τη Σαλαμίνα. Αν όμως εκείνοι κινηθούν, θα τους προλάβουν και θα τους νικήσουν, καθώς είναι διχασμένοι και πολλοί θα πάνε με το βασιλιά.}

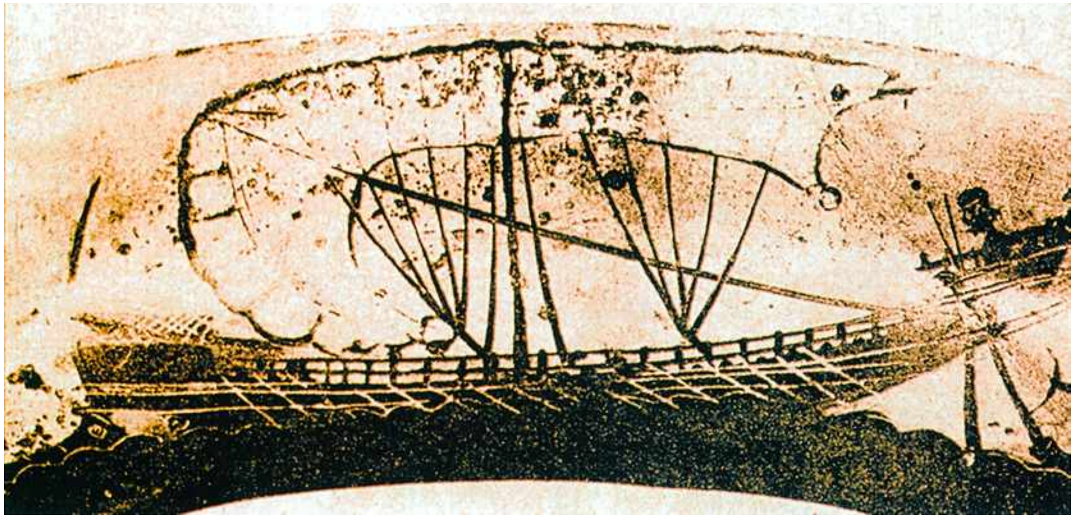

Αρχαίο ελληνικό πλοίο από παράσταση σε αγγείο. Υποθέτουμε ότι αναφέρεται στην Αργοναυτική εκστρατεία.

[13] **τη σωτηρία της Ελλάδας**: θυμηθείτε το λόγο του Μιλτιάδη προς τον πολέμαρχο Καλλίμαχο, πριν από τη μάχη του Μαραθώνα (ενότητα 11, κεφ. 109, σ. 58). Τι παρατηρείτε;

[14] **θα τους κουβαλήσεις στην Πελοπόννησο:** προσέξτε ότι το επαναλαμβάνει στη συνέχεια. Τι νομίζετε ότι σημαίνει η επανάληψη;

[15] **χρησμό:** έλεγε ότι στην «άγια Σαλαμίνα» θα χαθούν παιδιά πολλών μανάδων. Ο Θεμιστοκλής υποστήριξε ότι εννοούσε τους «βαρβάρους», αλλιώς δε θα έλεγε «άγια» τη Σαλαμίνα. Αυτόν το χρησμό (με τη συγκεκριμένη ερμηνεία) επικαλείται.

Hrodotos_Final 10-11-05 11:41 Page 80

Ο Αριστείδης στο πλευρό του πολιτικού του αντιπάλου

VIII79. Την ώρα που λογόφερναν οι στρατηγοί[16] πέρασε από την Αίγινα στη Σαλαμίνα ο Αριστείδης[17], ο γιος του Λυσιμάχου, Αθηναίος πολίτης που το δημοκρατικό πλήθος τον είχε τιμωρήσει με εξοστρακισμό· όμως εγώ, συγκεντρώνοντας πληροφορίες για τη συμπεριφορά του, σχημάτισα τη γνώμη πως αναδείχτηκε ο πρώτος στην αρετή και ο δικαιότατος ανάμεσα στους Αθηναίους. Αυτός ο άντρας στάθηκε έξω απ' το χώρο όπου συνεδρίαζαν κι έλεγε να του φωνάξουν τον Θεμιστοκλή· δεν ήταν βέβαια φίλος του, κάθε άλλο, ήταν ο πιο μεγάλος εχθρός του· όμως καθώς οι συμφορές που τους βρήκαν τότε ήταν μεγάλες, έριξε στη λήθη τις διαφορές τους[18] και τον καλούσε να βγει έξω θέλοντας να συναντηθούν. Κι είχε κιόλας ακούσει πως οι Πελοποννήσιοι ασκούσαν πίεση, για ν' ανοιχτούν με τα καράβια τους στον Ισθμό. Λοιπόν, μόλις βγήκε έξω ο Θεμιστοκλής, ο Αριστείδης του μίλησε έτσι: «Εμείς έχουμε χρέος να συγκρουόμαστε και σε κάθε άλλη κρίσιμη ώρα και προπάντων τώρα για το ποιος από τους δυο μας θα προσφέρει πολυτιμότερες υπηρεσίες στην πατρίδα[19]. Έχω λοιπόν να σου πω ότι είτε πολλά είτε λίγα έχετε να πείτε με τους Πελοποννησίους για την αποχώρηση του στόλου από δω, το ίδιο κάνει. Γιατί εγώ σου λέω ως αυτόπτης πως, όσο κι αν το θέλουν οι Κορίνθιοι –ας είναι κι ο ίδιος ο Ευρυβιάδης–, δε θα μπορέσουν να φύγουν από δω με τα καράβια τους· γιατί μας έχουν ζώσει ολόγυρα οι εχθροί. Αλλά πήγαινε μέσα και δώσε τους αυτό το μήνυμα».

ὡς δὲ ἐξῆλθέ οἱ Θεμιστοκλέης, ἔλεγε Ἀριστείδης τάδε· Ἡμέας στασιάζειν χρεόν ἐστι
ἔν τε τῷ ἄλλῳ καιρῷ καὶ δὴ καὶ ἐν τῷδε περὶ τοῦ ὁκότερος ἡμέων
πλέω ἀγαθὰ τὴν πατρίδα ἐργάσεται.

Όστρακα εξοστρακισμού, 5ος αι. π.Χ. Σε ένα από αυτά διακρίνεται το όνομα του Αριστείδη. Μουσείο Αρχαίας Αγοράς.
Ένας χωρικός συνάντησε τυχαία τον Αθηναίο στρατηγό, τον οποίο δεν γνώριζε, και του ζήτησε να τον βοηθήσει να χαράξει πάνω στο όστρακό του το όνομα του Αριστείδη, μια και ο ίδιος δεν ήξερε να γράφει. Ο Αριστείδης τον ρώτησε γιατί επιθυμούσε τον εξοστρακισμό αυτού του ανθρώπου και ο χωρικός απάντησε ότι είχε βαρεθεί ν' ακούει από όλους ότι είναι «δίκαιος». Ο Αριστείδης τότε, χωρίς να αποκαλύψει την ταυτότητά του, έγραψε πάνω στο όστρακο το όνομά του. Το αποτέλεσμα της ψηφοφορίας ήταν πράγματι αρνητικό γι' αυτόν και εξορίστηκε. (Από τον Πλούταρχο, *Αριστείδης*, 7, 7-8).

---

[16] **λογόφερναν οι στρατηγοί:** ο ιστορικός επιστρέφει στο συμβούλιο των στρατηγών, αφού αφηγήθηκε τα σχετικά με το τέχνασμα του Θεμιστοκλή.

[17] **ο Αριστείδης:** (540-468 π.Χ.) πέρασε στην ιστορία ως «δίκαιος»· όλοι οι αρχαίοι συγγραφείς συμφωνούν ότι ήταν απόλυτα τίμιος, ακέραιος και ανιδιοτελής πολιτικός. Ως αρχηγός της αριστοκρατικής παράταξης αντιτάχθηκε στα σχέδια του Θεμιστοκλή, για την ενίσχυση της ναυτικής δύναμης της Αθήνας και εξορίστηκε. Λίγο πριν από το καλοκαίρι του 480 π.Χ. (πριν από την εκστρατεία του Ξέρξη) είχε δοθεί αμνηστία σε όλους τους εξόριστους Αθηναίους πολίτες.

[18] **τις διαφορές τους:** η ανωτερότητα και η ακεραιότητα του Αριστείδη προβάλλουν ανάγλυφα μέσα από την αφήγηση του Ηροδότου (βλ. και το κείμενο του Πλουτάρχου σ' αυτή τη σελίδα).

[19] **έχουμε χρέος ... στην πατρίδα:** σχολιάστε τα λόγια του Αριστείδη.

{Ο Θεμιστοκλής εξηγεί στον Αριστείδη ότι πίσω από τις κινήσεις των Περσών βρισκόταν ο ίδιος και του ζητεί να επαναλάβει στο συμβούλιο όσα του είπε, γιατί αυτόν δεν θα τον πίστευαν. Ο Αριστείδης δέχεται, αλλά ούτε αυτόν πιστεύουν οι στρατηγοί και συνεχίζουν να διαφωνούν. Τελικά πείστηκαν, όταν άκουσαν το ίδιο πράγμα από Τηνίους που αυτομόλησαν από τους Πέρσες και προστέθηκαν με μια τριήρη στην ελληνική δύναμη. Για την υπηρεσία τους αυτή το όνομα των Τηνίων χαράχτηκε στον τρίποδα που αφιέρωσαν οι Έλληνες στους Δελφούς.}

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Ο Ξέρξης φτάνει στην Αττική, κυριεύει την Ακρόπολη, δολοφονεί στο ναό τους ικέτες, φτωχούς υπερασπιστές της, καίει τους ναούς και στέλνει μήνυμα νίκης στα Σούσα. Ο ελληνικός στόλος καταπλέει στη Σαλαμίνα και ο περσικός στο Φάληρο. Διαφωνίες εκδηλώνονται στο συμβούλιο των Ελλήνων στρατηγών για το πού πρέπει να δοθεί η ναυμαχία. Ο Θεμιστοκλής, εξαντλώντας την επιχειρηματολογία του για να δοθεί η ναυμαχία στη Σαλαμίνα, καταφεύγει σε τέχνασμα, στέλνοντας παραπλανητικό μήνυμα στους Πέρσες. Ο πολιτικός του αντίπαλος Αριστείδης τάσσεται στο πλευρό του. Το τέχνασμα τελικά αποδίδει και η ναυμαχία θα γίνει στη Σαλαμίνα.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Να χαρακτηρίσετε τους Αθηναίους που δεν εγκατέλειψαν την πόλη, εντοπίζοντας όλα τα χωρία της ενότητας που αναφέρονται σ' αυτούς.
2. Ο Ξέρξης, αμέσως μόλις κατέλαβε την Ακρόπολη της Αθήνας, έστειλε «έφιππο αγγελιοφόρο στα Σούσα, για ν' αναγγείλει στον Αρτάβανο την επιτυχία του» (κεφ. 54). Να σχολιάσετε την ενέργεια του Μεγάλου Βασιλιά.
3. Αφού γράψετε επιγραμματικά τα επιχειρήματα που χρησιμοποιεί ο Θεμιστοκλής για να πείσει τον Ευρυβιάδη, να εκθέσετε στην τάξη την άποψή σας για το επιχείρημα στο οποίο φαίνεται να δίνει μεγαλύτερη βαρύτητα.

Παράλληλο κείμενο

«Το κυπαρίσσι του Μιστρά»

Κοντά στο Μιστρά, σε μια ψηλή θέση πο 'χει από κάτω όλο τον κάμπο της Σπάρτης, ήταν ένα μεγάλο κυπαρίσσι, το μεγαλύτερο κυπαρίσσι του κόσμου. Τώρα δεν υπάρχει πλέον: είναι λίγα χρόνια, κάποιος παλιάνθρωπος είχε ανάψει φωτιά εκεί κοντά, και δεν επρόσεξε, και άναψε το κυπαρίσσι και κάηκε.

Αυτό το κυπαρίσσι έχει την ιστορία του. Επί Τουρκίας, ένας πασιάς πήγε σ' αυτή τη θέση να διασκεδάσει. Έβαλε και του 'ψησαν ένα σφαχτό, και κάθισε κι έφαγε. Είχε μαζί του και ένα βοσκό, ένα νέο παλικάρι χριστιανόπουλο, και τον υπηρετούσε. Για μια στιγμή το παιδί, που έριξε τη ματιά του και παρατήρησε εκείνο το ωραίο θέαμα, τον κάμπο με τις πρασινάδες και τ' άφθονα νερά και τα βουνά γύρω, τον έπιασε το παράπονο κι αναστέναξε. Το είδε ο πασιάς και τον ρωτά: «Μπρε Ρωμιέ, τι έχεις κι αναστενάζεις;» «Τι να 'χω, πασιά μου;» του λεει. «Συλλογίζομαι πως όλα αυτά τα μέρη ήταν δικά μας μια φορά, και μας τα πήρατε. Μα το λένε τα χαρτιά μας και έχω την ελπίδα μου στο Θεό πως, με καιρό, πάλι δικά μας θα γίνουν». Ο πασιάς εθύμωσε. «Μωρέ, τι τσαμπουνάς αυτού;» του λέγει, και αρπάζει την ξύλινη σούβλα που είχαν ψήσει τ' αρνί και την καρφώνει στη γη. «Να, το βλέπεις αυτό;» λέγει. «Αν αυτό το ξερό παλούκι βγάλει κλαριά, τότες να 'χετε ελπίδα πως θα ξαναπάρετε πίσω αυτά τα μέρη!»

Την άλλη μέρα η σούβλα ερίζωσε στη γη και ξαναβλάστησε και φούντωσε και θέριεψε, κι έγινε το περήφανο κυπαρίσσι που γνωρίζαμε. Και επειδή ο πασιάς έχωσε τη σούβλα στη γη από τη μύτη, δηλαδή από την κορφή, έβγαλε το κυπαρίσσι τα κλαριά του γερμένα προς τα κάτω έγινε θηλυκό κυπαρίσσι.

Νικόλαος Πολίτης, *Παραδόσεις* 327

ΕΡΩΤΗΣΗ

Αφού διαβάσετε τη νεοελληνική λαϊκή παράδοση για το κυπαρίσσι του Μιστρά, να σημειώσετε τις διαφορές και τις ομοιότητες που παρατηρείτε με την αφήγηση του Ηροδότου για την ελιά του Ερεχθείου (κεφ. 55). Θυμηθείτε και όσα διαβάσατε στο σχόλιο 10 (σ. 78).

ΕΝΟΤΗΤΑ 15η — Η ΝΑΥΜΑΧΙΑ ΤΗΣ ΣΑΛΑΜΙΝΑΣ VIII 83-84, 86-89, 98-99

Θεματικά κέντρα

- *Έναρξη της ναυμαχίας*
- *Ο ταχυδρόμος για τα Σούσα*
- *Σκηνές από τη σύγκρουση*
- *Ο θρήνος*
- *Η Αρτεμισία*

Λόγος του Θεμιστοκλή στα πληρώματα

VIII83. Όταν τέλος οι Έλληνες έδωσαν πίστη στα λόγια των Τηνίων, άρχισαν να προετοιμάζονται για να δώσουν ναυμαχία. Γλυκοχάραζε η αυγή κι αυτοί έκαναν σύναξη των πληρωμάτων· την ωραιότερη αγόρευση[20] ανάμεσα σ' όλους την έκανε ο Θεμιστοκλής· ο λόγος του ήταν μια αντιπαράθεση ανάμεσα στα χειρότερα και τα καλύτερα, σ' όσα έχουν να κάνουν με τη φύση των ανθρώπων και τις συνθήκες της ζωής τους· κι αφού τους παρότρυνε να διαλέξουν τα καλύτερ' απ' αυτά κι έκανε μια περίτεχνη κατακλείδα, τους πρόσταξε να επιβιβαστούν στα καράβια. Κι αυτοί επιβιβάζονταν κιόλας, όταν έφτασε από την Αίγινα η τριήρης που είχε αποπλεύσει για να φέρει τους Αιακίδες[21]. Τότε οι Έλληνες ανοίχτηκαν στο πέλαγος με όλα τα καράβια τους· και καθώς αυτοί ανοίγονταν, αμέσως τους επιτέθηκαν οι βάρβαροι.

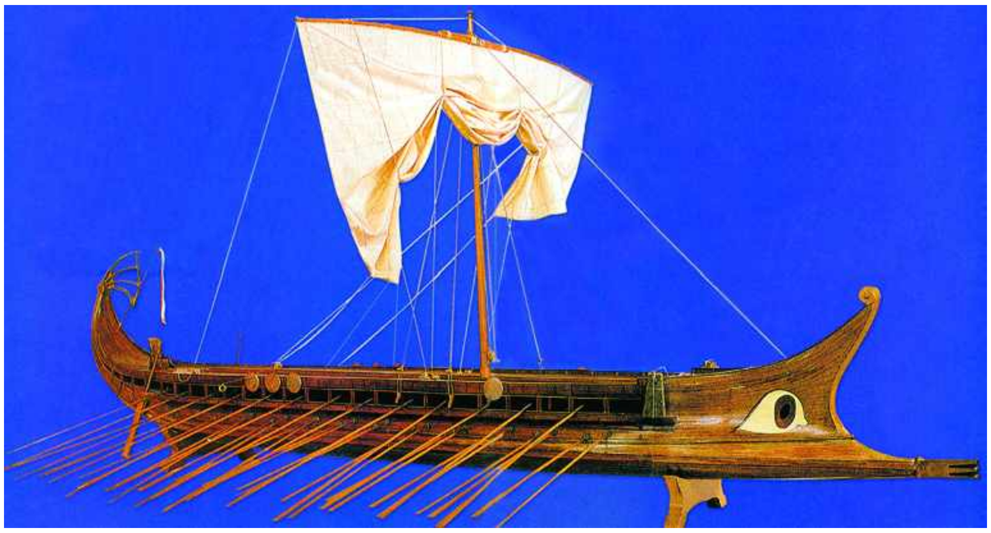

Σύγχρονη ξύλινη αναπαράσταση αρχαίας αθηναϊκής τριήρους. Ναυτικό Μουσείο Κρήτης, Χανιά.

Η ναυμαχία αρχίζει

VIII84. Λοιπόν, οι άλλοι Έλληνες πήραν να πισωδρομούν[22] και να φέρνουν τα καράβια τους προς τη στεριά, αλλά ο Αμεινίας από την Παλλήνη[23], Αθηναίος, βγήκε μπρος στ' ανοιχτά και κάρφωσε το έμβολό του σε καράβι του εχθρού. Κι έτσι που το καράβι του σφηνώθηκε στο εχθρικό και δεν μπορούσε να ξεκολλήσει το ένα απ' το άλλο, σπεύδοντας οι άλλοι να βοηθήσουν τον Αμεινία συγκρούστηκαν με τον εχθρό. Λοιπόν, οι Αθηναίοι λένε[24] πως έτσι άρχισε η ναυμαχία, οι Αιγινήτες όμως, πως το καράβι που έκανε την αρχή ήταν εκείνο που στάλθηκε στην Αίγινα για τους Αιακίδες. Λέγεται επίσης και τούτο, πως

---

[20] **την ωραιότερη αγόρευση:** από όσα αναφέρει ο Ηρόδοτος στο κεφάλαιο αυτό και όσα είπε ο Θεμιστοκλής στον Ευρυβιάδη (σσ. 78-79) μπορείτε να συμπεράνετε τι περίπου είπε ο Θεμιστοκλής;

[21] **Αιακίδες:** τα αγάλματα των Αιακιδών. Πριν από τη ναυμαχία κάλεσαν σε βοήθεια θεούς και ήρωες· ανάμεσα στους τελευταίους κάλεσαν τους Αιακίδες, δύο από τους οποίους (ο Αιακός και ο Φώκος) ήταν ήρωες της Αίγινας. Είχαν στείλει λοιπόν πλοίο, για να φέρει τα αγάλματά τους.

[22] **να πισωδρομούν:** δεν έκαναν στροφή, έτσι μπορούσαν να αποφύγουν τα χτυπήματα του εχθρού και να τον χτυπήσουν οι ίδιοι, αφού το έμβολο ήταν στραμμένο στους εχθρούς. Ίσως η κίνηση να προβλεπόταν από το σχέδιο του Θεμιστοκλή και να μην ήταν πραγματική υποχώρηση.

[23] **Παλλήνη:** δήμος της Αττικής στο δρόμο προς τον Μαραθώνα (όπου και σήμερα).

[24] **οι Αθηναίοι λένε:** ίσως η διάσταση απόψεων να οφειλόταν στις σχέσεις αντιπαλότητας μεταξύ Αθηναίων και Αιγινητών. Παίρνει, κατά τη γνώμη σας, το μέρος κάποιου ο ιστορικός;

τους παρουσιάστηκε φάντασμα γυναικός[25]· παρουσιάστηκε και τους ενθάρρυνε, κι η φωνή της ακουόταν απ' όλο το στρατόπεδο των Ελλήνων, αφού πρώτα τους ειρωνεύτηκε λέγοντας: «Αθεόφοβοι, ως πότε θα πισωδρομείτε ακόμα;»

Λέγεται δὲ καὶ τάδε, ὡς φάσμα σφι γυναικὸς ἐφάνη, φανεῖσαν δὲ διακελεύσασθαι
ὥστε καὶ ἅπαν ἀκοῦσαι τὸ τῶν Ἑλλήνων στρατόπεδον, ὀνειδίσασαν πρότερον τάδε·
Ὦ δαιμόνιοι, μέχρι κόσου ἔτι πρύμνην ἀνακρούεσθε;

Η ανδρεία των Περσών

VIII86. [...] Ο κύριος όγκος του στόλου τους στη Σαλαμίνα συντριβόταν, καθώς άλλα καράβια τα βύθιζαν οι Αθηναίοι κι άλλα οι Αιγινήτες. Γιατί με το να ναυμαχούν οι Έλληνες με πειθαρχία και τάξη, ενώ οι βάρβαροι ενεργούσαν γενικά ασύνταχτοι και χωρίς λογισμό, δεν μπορούσες να περιμένεις διαφορετικό αποτέλεσμα. Ωστόσο, οι βάρβαροι και ήταν, και το έδειξαν, πολύ πιο γενναίοι[26] τη μέρα εκείνη, ξεπέρασαν τον εαυτό τους σε σύγκριση με τις ναυμαχίες στην Εύβοια[27], καθώς όλοι τους έδειχναν ζήλο κι έτρεμαν τον Ξέρξη, κι ο καθένας τους φανταζόταν πως δε θα τον χάσει απ' τα μάτια του ο βασιλιάς[28].

Η Αρτεμισία

VIII87. [...] Καθώς οι δυνάμεις του βασιλιά βρίσκονταν σε μεγάλη σύγχυση, εκείνη την ώρα το καράβι της Αρτεμισίας καταδιωκόταν από αθηναϊκό καράβι· κι εκείνη, αδυνατώντας να ξεφύγει (γιατί μπροστά της βρίσκονταν άλλα καράβια των συμμάχων της, ενώ το δικό της έτυχε να μείνει τελευταίο προς το μέρος του εχθρού), να πώς αποφάσισε να ενεργήσει, και της βγήκε σε καλό· δηλαδή, καθώς την καταδίωκε το αθηναϊκό καράβι, αυτή κινήθηκε ορμητικά και κάρφωσε το έμβολό της σε καράβι συμμαχικό, των Καλυνδίων[29], που ανάμεσα στους επιβάτες του ήταν κι ο βασιλιάς των Καλυνδίων Δαμασίθυμος. Τώρα, να 'χε ξεσπάσει ανάμεσά τους κάποια φιλονικία, όταν βρίσκονταν ακόμη εκεί κατά τον Ελλήσποντο, δεν είμαι σε θέση να το πω· κι ούτε αν το έκανε αυτό εσκεμμένα ή ήταν συγκυρία της τύχης να βρεθεί στο δρόμο της το καράβι των Καλυνδίων. Πάντως, όταν το κάρφωσε με το έμβολό της και το βύθισε, από την καλή της τύχη βρήκε διπλό όφελος: πρώτα πρώτα ο τριήραρχος[30] του αθηναϊκού καραβιού, βλέποντάς την να καρφώνει με το έμβολό της καράβι βαρβάρων, πίστεψε πως το καράβι της Αρτεμισίας είναι ελληνικό ή ότι αυτομόλησε από τους βαρβάρους κι αγωνίζεται στο πλευρό τους· άλλαξε λοιπόν πορεία και ρίχτηκε σε άλλα καράβια.

Ο Ξέρξης θαυμάζει την Αρτεμισία

VIII88. [...] Λένε πως ο βασιλιάς, παρακολουθώντας τη ναυμαχία, αντιλήφτηκε το καράβι της να καρφώνει το έμβολό του σ' άλλο, οπότε κάποιος από τη συνοδεία του είπε: «Άρχοντά μου, βλέπεις πόσο λαμπρά αγωνίζεται η Αρτεμισία και καταβύθισε εχθρικό καράβι;». Και, πως εκείνος ρώτησε αν στ' αλήθεια το κατόρθωμα είναι της Αρτεμισίας, κι οι άλλοι του είπαν «ναι», καθώς γνώριζαν καλά το σήμα της πλώρης[31] του καραβιού της· κι όσο για το βυθισμένο, πίστευαν πως ήταν εχθρικό. Μάλιστα, κοντά στ' άλλα που, όπως έχω πει, της βγήκαν σε καλό, η καλή της τύχη το έφερε να μη σωθεί κανένας απ' το καράβι των Καλυνδίων και να βγει να την κατηγορήσει. Και λεν πως ο Ξέρξης ακούοντας αυτά είπε: «Να που μου έγιναν οι άντρες γυναίκες και οι γυναίκες άντρες». Αυτή τη φράση την αποδίδουν στον Ξέρξη[32].

Ξέρξην δὲ εἰπεῖν λέγεται πρὸς τὰ φραζόμενα·
Οἱ μὲν ἄνδρες γεγόνασί μοι γυναῖκες, αἱ δὲ γυναῖκες ἄνδρες.

---

[25] **φάντασμα γυναικός:** τα λόγια της θυμίζουν τον γνωστό παιάνα: «*Ὦ παῖδες Ἑλλήνων, ἴτε, // ἐλευθεροῦτε πατρίδ', ἐλευθεροῦτε δέ // παῖδας, γυναῖκας, θεῶν τε πατρῴων ἕδη, // θήκας τε προγόνων· νῦν ὑπὲρ πάντων ἀγών*». Βλ. «Παράλληλο κείμενο».
[26] **οι βάρβαροι...γενναίοι:** ο Ηρόδοτος αναγνωρίζει αμερόληπτα τη γενναιότητα όλων.
[27] **ναυμαχίες στην Εύβοια:** εννοεί τις ναυμαχίες στο Αρτεμίσιο.
[28] **έτρεμαν ... ο βασιλιάς:** ο θρόνος του Ξέρξη είχε στηθεί στη θέση Κέρατα στους πρόποδες του όρους Αιγάλεω, από όπου μπορούσε να εποπτεύει τις συγκρούσεις. Θυμηθείτε όσα διαβάσατε στις ενότητες 12, 13 και εξηγήστε γιατί παρακολουθεί ο Ξέρξης και γιατί «έτρεμαν» οι Πέρσες.
[29] **Καλυνδίων:** η Κάλυνδος βρισκόταν στα Ν.Δ. παράλια της Μ. Ασίας απέναντι από τη Ρόδο.
[30] **ο τριήραρχος:** τριήραρχος ήταν ο Αμεινίας από την Παλλήνη. Ο λόγος που την άφησε να φύγει δεν φαίνεται να ευσταθεί, γιατί δεν μπορεί να νόμισε και τα δύο ταυτόχρονα: ότι ήταν ελληνικό πλοίο ή ότι ήταν βαρβαρικό που αυτομόλησε. Ο Ηρόδοτος αναφέρει ότι είχε αθλοθετηθεί βραβείο χίλιες δραχμές για όποιον πιάσει ζωντανή την Αρτεμισία, γιατί θιγόταν το φιλότιμό τους να εκστρατεύσει γυναίκα εναντίον της Αθήνας.
[31] **το σήμα της πλώρης:** πιθανόν το ακρόπλωρο, η φιγούρα που ήταν σκαλισμένη στην πλώρη.
[32] **τη φράση την αποδίδουν στον Ξέρξη:** Ο Ηρόδοτος το πιστεύει; Ποια είναι η γνώμη σας;

Hrodotos_Final 10-11-05 11:41 Page 84

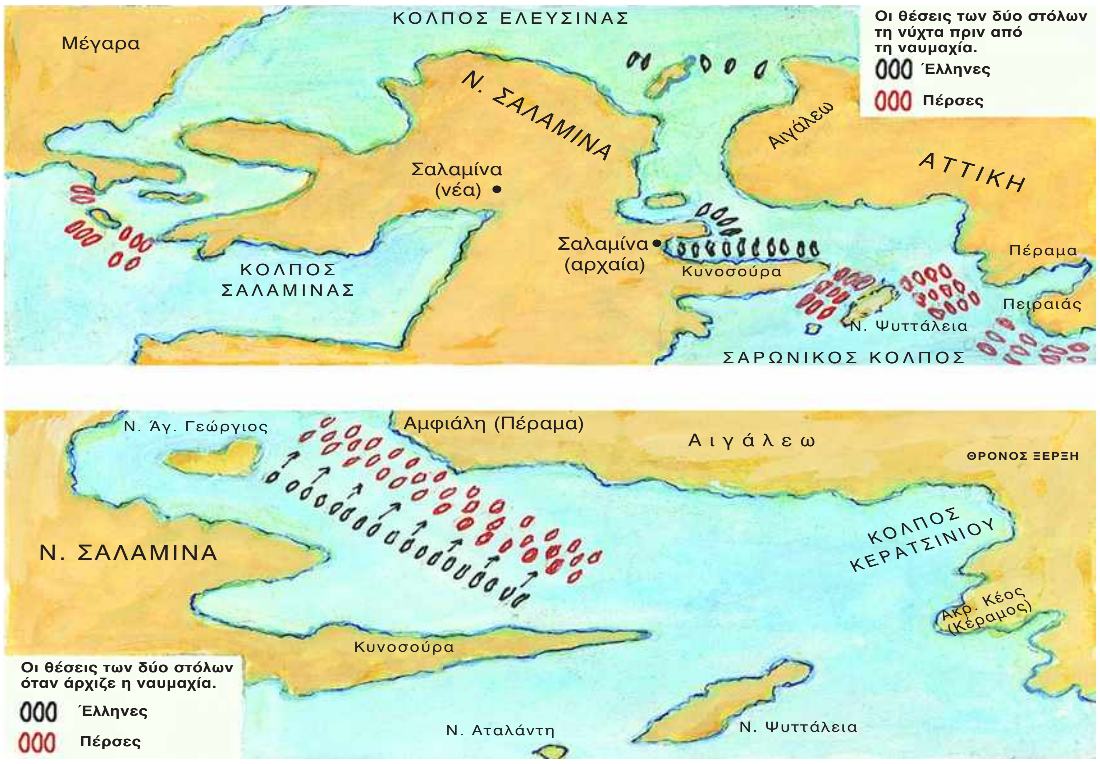

Σαλαμίνα: οι θέσεις των αντιπάλων.

Επίδειξη «ανδρείας»
Σχέδια φυγής

VIII89. [...] Κι όταν τα καράβια της πρώτης γραμμής τους τράπηκαν σε φυγή, τότε ήταν που βυθίζονταν τα περισσότερα. Γιατί όσων τα καράβια είχαν παραταχτεί στις πιο πίσω γραμμές, πασχίζοντας να βγουν μπροστά, για να έχουν να δείξουν κι αυτοί κάποιο ανδραγάθημα στο βασιλιά τους[33], συγκρούονταν με δικά τους καράβια που είχαν τραπεί σε φυγή.

{Ο βασιλιάς, αντιλαμβανόμενος το πλήγμα που δέχτηκε, ετοιμαζόταν να επιστρέψει στην Ασία. Καθώς όμως φοβόταν μήπως κάποιοι καταστρέψουν τις γέφυρες στον Ελλήσποντο και αποκλειστεί στην Ευρώπη, κρατούσε κρυφά τα σχέδιά του και, επιχωματώνοντας το στενό της Σαλαμίνας, παρίστανε πως ετοιμάζεται για ναυμαχία. Μόνο ο Μαρδόνιος κατάλαβε τις προθέσεις του βασιλιά.}

Σύστημα επικοινωνίας

VIII98. Ο Ξέρξης ταυτόχρονα μ' αυτές τις ενέργειές του έστειλε αγγελιοφόρο στους Πέρσες, για ν' αναγγείλει το κακό που τους βρήκε. Λοιπόν, στον κόσμο των θνητών δεν υπάρχει τίποτε που να φτάνει στον προορισμό του ταχύτερα απ' αυτούς τους αγγελιοφόρους· τόσο σπουδαία είναι αυτή η επινόηση[34] των Περσών. Γιατί λεν πως, όσες μέρες θέλει για να διανυθεί ο δρόμος από την αφετηρία ως το τέρμα, τόσες φοράδες και τόσοι καβαλάρηδες σταθμεύουν, σε απόσταση μεταξύ τους· το κάθε ζευγάρι, φοράδα και καβαλάρης, έχει προορισμό να διανύσει δρόμο μιας μέρας· αυτούς όχι χιονιάς, όχι βροχή, όχι καύσωνας, όχι νύχτα, τίποτε δεν τους σταματά, ώστε να μη διανύσουν το γρηγορότερο την καθορισμένη απόσταση. Δηλαδή, αυτός που πρώτος ξεκίνησε καλπάζοντας, παραδίνει τις εντολές που πήρε στον δεύτερο, κι ο δεύτερος στον τρίτο· κι από κει και πέρα πια οι εντολές περνούν απ' το χέρι του ενός στον άλλο, ακριβώς όπως τελούν οι Έλληνες τη λαμπαδηφορία[35] στον Ήφαιστο· αυτό το σύστημα των έφιππων ταχυδρόμων οι Πέρσες στη γλώσσα τους το λεν αγγαρείο.

Μηνύματα στα Σούσα

VIII99. Λοιπόν, το πρώτο μήνυμα που έφτασε στα Σούσα, πως ο Ξέρξης κυρίεψε την Αθήνα, έδωσε τόση χαρά στους Πέρσες που είχαν μείνει πίσω, ώστε έστρωναν όλους τους δρόμους με σμύρτα κι έκαιαν αρώματα και πρόσφεραν τη μια θυσία μετά την άλλη κι έστηναν πανηγύρια· όταν όμως

---

[33] **στο βασιλιά τους:** ο Ηρόδοτος μας πληροφορεί ότι στη διάρκεια της ναυμαχίας, όταν ο βασιλιάς έβλεπε κάποιον δικό του να κάνει ανδραγάθημα, ρωτούσε γι' αυτόν και οι ακόλουθοί του σημείωναν τον τριήραρχο, το πατρώνυμο και την πόλη του.
[34] **επινόηση:** πράγματι ήταν από τα τελειότερα συστήματα επικοινωνίας στην αρχαιότητα.
[35] **λαμπαδηφορία:** μοιάζει με τη σημερινή σκυταλοδρομία ή τη λαμπαδηφορία στους Ολυμπιακούς αγώνες.

ήρθε κατόπι το δεύτερο μήνυμα, τους συγκλόνισε σε τέτοιο βαθμό, ώστε όλοι τους έκαναν κουρέλια τους χιτώνες τους και γέμισαν τον κόσμο με ασταμάτητες κραυγές και θρήνους· κι ενοχοποιούσαν τον Μαρδόνιο· και δεν ήταν τόσο απ' τον καημό τους για τα καράβια που τα έκαναν αυτά οι Πέρσες, όσο από το φόβο τους για τη ζωή του Ξέρξη[36].

Επιστροφή στα Σούσα: η «τίση» (VIII 115-118)

Ο Ξέρξης, αφήνοντας τον Μαρδόνιο στη Θεσσαλία, παίρνει το δρόμο της επιστροφής. Η άλλοτε περήφανη στρατιά του, αποδεκατισμένη από την πείνα και τις αρρώστιες, φτάνει στη Θράκη και από εκεί με πλοία στην Άβυδο, γιατί οι γέφυρες είχαν καταστραφεί από την κακοκαιρία. Από την Άβυδο προχωρούν με τον Ξέρξη στις Σάρδεις. Κατά μια άλλη εκδοχή, ο Ξέρξης έφτασε ως τις εκβολές του Στρυμόνα, όπου άφησε το στρατό να τον οδηγήσει ο Υδάρνης στον Ελλήσποντο, ενώ εκείνος πέρασε με πλοίο στην Ασία. Στο ταξίδι του όμως κινδύνεψε από θαλασσοταραχή και χρειάστηκε να πηδήξουν πολλοί Πέρσες στη θάλασσα, για να ελαφρώσει το πλοίο από το πολύ βάρος και να σωθεί ο βασιλιάς. Φτάνοντας στην Ασία, ο Ξέρξης, για να τιμήσει τον καπετάνιο που τον έσωσε, του χάρισε ένα χρυσό στεφάνι, αλλά, για να τον τιμωρήσει που χάθηκαν τόσοι άνδρες, του πήρε το κεφάλι.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Με βάση τους πλαγιότιτλους να γράψετε τα βασικά σημεία της ενότητας.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Να εντοπίσετε τα σημεία που αποκαλύπτουν την παρέμβαση των θεών στη μάχη ή την πίστη των ανθρώπων σ' αυτήν και να εξηγήσετε την παρουσία των σχετικών αφηγήσεων στο ιστορικό κείμενο. Συναντήσατε παρόμοια επεισόδια στη νεότερη ιστορία;
2. Ποια νομίζετε ότι ήταν η γυναικεία μορφή που ενθάρρυνε τους Έλληνες (κεφ. 84); Σας θυμίζει κάτι από τις αφηγήσεις σύγχρονων ανθρώπων, πολεμιστών στους αγώνες της πατρίδας μας;
3. Να συζητήσετε τον τρόπο με τον οποίο παρουσιάζει ο Ηρόδοτος το κατόρθωμα της Αρτεμισίας.
4. Να παρακολουθήσετε την αλλαγή των συναισθημάτων του Ξέρξη (από την προηγούμενη ενότητα), μελετώντας και τα μηνύματα στα Σούσα.

Παράλληλο κείμενο

«Μα η νύχτα προχωρεί, κι οι Έλληνες κρυφό δρόμο
ν' ανοίξουν από πουθενά δε δοκιμάζουν·
όταν όμως με τ' άσπρα τ' άτια της η μέρα
φωτοπλημμύριστη άπλωσε σ' όλο τον κόσμο,
μια πρώτ' ακούστηκε απ' το μέρος των Ελλήνων
βουή τραγουδιστά με ήχο φαιδρό να βγαίνει
και δυνατ' αντιβούιζαν μαζί κι οι βράχοι
του νησιού γύρω, ενώ τρομάρα τους βαρβάρους
έπιασεν όλους, που έβλεπαν πως γελαστήκαν.
Γιατί δεν ήταν για φευγιό που έψαλλαν τότε
σεμνόν παιάνα οι Έλληνες, μα σαν να ορμούσαν
μ' ολόψυχη καρδιά στη μάχη, ενώ όλη ως πέρα
τη γραμμή των της σάλπιγγας φλόγιζε ο ήχος·
κι αμέσως τα πλαταγιστά μεμιάς κουπιά τους
χτυπούνε με το πρόσταγμα τη βαθιάν άρμη
και δεν αργούνε να φανούν όλοι μπροστά μας.
Το δεξί πρώτο, σε γραμμή, κέρας ερχόταν
μ' όλη την τάξη, κι έπειτα κι ο άλλος ο στόλος
από πίσω ακλουθά· και τότε ήταν ν' ακούσεις
φωνή μεγάλη από κοντά: «Εμπρός, των Ελλήνων
γενναία παιδιά! να ελευθερώσετε πατρίδα,
τέκνα, γυναίκες και των πατρικών θεών σας
να ελευτερώστε τα ιερά και των προγόνων
τους τάφους· τώρα για όλα 'ναι που πολεμάτε».

Αισχύλου *Πέρσες*, στ. 384- 405.
Μετάφραση: Ι. Γρυπάρης

ΕΡΩΤΗΣΗ

Να σημειώσετε τα κοινά σημεία και τις διαφορές μεταξύ των δύο κειμένων (Αισχύλου και Ηροδότου) ως προς την περιγραφή της ναυμαχίας.

[36] ***για τη ζωή του Ξέρξη:*** το σπουδαιότερο για τους Πέρσες, για τους ανατολικούς λαούς γενικά, ήταν η ζωή του βασιλιά, κάτι αδιανόητο για τους Έλληνες. Επίσης η υπερβολή στη χαρά και στο θρήνο έρχεται σε αντίθεση με το ελληνικό μέτρο.

ΕΝΟΤΗΤΑ 16η ΜΕΤΑ ΤΗ ΝΑΥΜΑΧΙΑ – ΤΟ ΦΡΟΝΗΜΑ ΤΩΝ ΑΘΗΝΑΙΩΝ VII 121, 123-125, 143-144

Θεματικά κέντρα

- *Αφιερώματα στους θεούς*
- *Προτάσεις του Μαρδόνιου*
- *Τιμές στο Θεμιστοκλή*
- *Η απάντηση των Αθηναίων*

Αφιερώματα στους Δελφούς

VIII121. Κι οι Έλληνες [...] πρώτα πρώτα ξεχώρισαν για τους θεούς[37] τον αθέρα απ' τα λάφυρα, κι ανάμεσα στ' άλλα και τρεις φοινικικές τριήρεις, τη μια για να την αφιερώσουν στον Ισθμό (αυτή ήταν ακόμη στην εποχή μου), την άλλη στο Σούνιο και την άλλη εκεί, στη Σαλαμίνα, για τον Αίαντα. Και κατόπιν έκαναν διανομή της λείας και τον αθέρα[38] της τον έστειλαν στους Δελφούς, κι απ' αυτά τα λάφυρα κατασκευάστηκε ο ανδριάντας, δώδεκα πήχες* ψηλός, που κρατά στο χέρι έμβολο καραβιού· κι είναι στημένος ακριβώς εκεί που έχει στηθεί ο χρυσός ανδριάντας του Αλεξάνδρου του Μακεδόνος[39].

Το αριστείο της μάχης

VIII123. Κι ύστερ' από τη διανομή της λείας οι Έλληνες πήγαν με τα καράβια τους στον Ισθμό[40], για να δώσουν το αριστείο[41] στον Έλληνα που αναδείχτηκε ο πιο άξιος απ' όλους σ' αυτές τις πολεμικές επιχειρήσεις. Έφτασαν λοιπόν οι στρατηγοί κι απέθεταν πάνω στο βωμό του Ποσειδώνα δυο ψήφους ο καθένας τους, τη μια για όποιον έκριναν πρώτο, την άλλη για τον δεύτερο ανάμεσα σ' όλους· τότε όλοι τους ψήφιζαν τον εαυτό τους[42], καθώς ο καθένας τους πίστευε πως αποδείχτηκε πρώτος και καλύτερος, ενώ για τον δεύτερο στην πλειοψηφία τους έριχναν την ψήφο για τον ίδιο άντρα, τον Θεμιστοκλή. Λοιπόν από τους άλλους ο καθένας έμενε μόνο με την ψήφο του, ενώ ο Θεμιστοκλής υπερτερούσε πολύ για τη δεύτερη θέση.

Θεμιστοκλής, αντίγραφο προτομής. 5ος αι. Μουσείο Όστιας.

Τιμές των Λακεδαιμονίων στο Θεμιστοκλή

VIII124. Παρότι λοιπόν οι Έλληνες δεν ήθελαν, από φθόνο, να εκφέρουν την κρίση τους, αλλά ο καθένας τους πήρε το καράβι του[43] και γύριζε στην πόλη του, χωρίς να εκφέρει την κρίση του, ωστόσο το όνομα του Θεμιστοκλή έγινε ξακουστό[44] και κέρδισε σ' όλο τον ελληνικό κόσμο τη φήμη του άντρα του πολύ ανώτερου σε σοφία ανάμεσα στους Έλληνες. Κι επειδή αυτοί που πήραν μέρος στη ναυμαχία της Σαλαμίνας δεν τον τίμησαν για τη νίκη του, αμέσως ύστερ' απ' αυτά επισκέφτηκε τη Σπάρτη επιδιώκοντας τιμές[45]. Κι οι Λακεδαιμόνιοι του έκαναν λαμπρή υποδοχή και τον τίμησαν εξαιρετικά. Το αριστείο βέβαια το έδωσαν στον Ευρυβιάδη, στεφάνι από ελιά, όμως έδωσαν στεφάνι από ελιά και στον Θεμιστοκλή για τη σοφία και την αξιοσύνη του· επίσης του έκαναν δώρο το πιο όμορφο άρμα της Σπάρτης. Κι αφού του έπλεξαν λαμπρό εγκώμιο, στην επιστροφή του τον κατευόδωσαν, τιμητική συνοδεία,

---

[37] **πρώτα πρώτα ξεχώρισαν για τους θεούς:** φαίνεται η θρησκευτικότητα των Ελλήνων και του Ηροδότου, ο οποίος, όπως είδαμε, δίνει στην *Ἱστορίη* σημαντική θέση στην επέμβαση του θείου. Τα αφιερώματα γίνονται σε θεούς και ήρωες που πιστεύουν ότι τους βοήθησαν κατά των Περσών. Βλ. παραπάνω, σ. 82, σχόλιο 21.
[38] **τον αθέρα:** το πιο εκλεκτό μέρος (βλ. ενότητα 3, σ. 26)
[39] **Αλεξάνδρου του Μακεδόνος:** πρόκειται βέβαια για τον Αλέξανδρο Α΄, που τον συναντάμε πολλές φορές στον Ηρόδοτο.
[40] **στον Ισθμό:** ήταν το κέντρο του «στρατηγείου» των Ελλήνων στους Περσικούς πολέμους.
[41] **αριστείο:** η αρετή και η ανδρεία στο πεδίο της μάχης ανταμείβονταν, από τα ηρωικά χρόνια, με την απονομή «αριστείων», επάθλων με υλικό ή ηθικό χαρακτήρα.
[42] **όλοι τους ψήφιζαν τον εαυτό τους:** σχολιάστε τη στάση αυτή.
[43] **καθένας τους πήρε το καράβι του:** ο αγώνας δεν έχει ακόμη τελειώσει και ο φθόνος που γεννά τη διχόνοια αρχίζει να κυριαρχεί στις σχέσεις των Ελλήνων.
[44] **έγινε ξακουστό:** δίκαιη αναγνώριση για τον κύριο συντελεστή της νίκης.
[45] **επιδιώκοντας τιμές:** η φράση αυτή δείχνει πως ο Ηρόδοτος δέχεται ότι ο Θεμιστοκλής πήγε για το λόγο αυτό στη Σπάρτη· γνωρίζουμε ότι στην επίσκεψή του συζήτησε τη συνέχιση των επιχειρήσεων και οι Λακεδαιμόνιοι τον τίμησαν με ηθικά και υλικά έπαθλα. Το τέλος του Θεμιστοκλή ήταν τραγικό, όπως και των άλλων ηρώων των μηδικών. Κατέφυγε στα Σούσα, αλλά δεν πρόδωσε την πατρίδα του· προτίμησε να αυτοκτονήσει.

τριακόσιοι επίλεκτοι Σπαρτιάτες, οι γνωστοί με το όνομα ιππείς, ως τα σύνορα της Τεγέας. Λοιπόν, απ' όσους ανθρώπους γνωρίζουμε, μόνο αυτόν ξεπροβόδισαν τιμητικά οι Σπαρτιάτες.

Φθόνος για τη δόξα του Θεμιστοκλή

VIII125. Είχε επιστρέψει απ' τη Σπάρτη στην Αθήνα, όταν ο Τιμόδημος από τις Αφίδνες, που ανήκε στην παράταξη των εχθρών του Θεμιστοκλή, αλλά σε τίποτε δεν είχε διακριθεί, λυσσώντας από φθόνο τα έβαζε με τον Θεμιστοκλή, καταγγέλλοντάς τον για την επίσκεψη στη Σπάρτη, πως τις τιμές που πήρε απ' τους Λακεδαιμονίους τις χρωστούσε στην Αθήνα κι όχι στην αξία του. Κι αυτός, καθώς οι κακολογίες του Τιμοδήμου δεν είχαν σταματημό, είπε: «Είναι όπως τα λες· ούτε εγώ θα έπαιρνα αυτές τιμές απ' τους Σπαρτιάτες αν ήμουν Βελβινίτης[46], ούτε εσύ, άνθρωπε, κι ας είσαι Αθηναίος».

{Ο Μαρδόνιος που έμεινε στην Ελλάδα με μεγάλες δυνάμεις, για να επιχειρήσει την υποδούλωσή της, στέλνει στην Αθήνα το βασιλιά της Μακεδονίας Αλέξανδρο, με την πρόταση προς αυτούς είτε να φύγουν από την πόλη τους και να ζήσουν όπου θέλουν αυτόνομοι είτε να συμμαχήσουν μαζί του και να τους ξαναχτίσει τους ναούς που πυρπόλησε. Ο Αλέξανδρος τους προτρέπει να δεχτούν την πρόταση, γιατί δεν θα μπορούσαν ποτέ να καταβάλουν την τεράστια δύναμη του βασιλιά. Οι Λακεδαιμόνιοι, που πληροφορούνται τα καθέκαστα, σπεύδουν στην Αθήνα και ζητούν από τους Αθηναίους να μη γίνουν αιτία να υποδουλωθούν όλοι οι Έλληνες. Αναγνωρίζοντας τις θυσίες τους για την απόκρουση των Περσών, υπόσχονται να τους βοηθήσουν, επειδή για δυο χρονιές είχε καταστραφεί από τον πόλεμο η σοδειά της Αττικής.}

Νόμισμα του Αλέξανδρου Α΄ της Μακεδονίας.
Θεωρείται ένα από τα ωραιότερα ελληνικά νομίσματα.

Απάντηση των Αθηναίων στον Αλέξανδρο

VIII143. Κι οι Αθηναίοι στον Αλέξανδρο έδωσαν την εξής απάντηση: [...] «πήγαινε ν' αναγγείλεις στον Μαρδόνιο ότι οι Αθηναίοι λένε: όσο ο ήλιος θ' ακολουθεί τον ίδιο δρόμο που και σήμερα πορεύεται, αποκλείεται να κάνουμε συνθήκες με τον Ξέρξη[47], αλλά θα βγούμε αντίμαχοί του έχοντας τα θάρρη μας στους θεούς που πολεμούν στο πλευρό μας και στους ημιθέους, που εκείνος, αθεόφοβος πέρα για πέρα, πυρπόλησε τους ναούς και τ' αγάλματά τους. Κι εσύ από δω και μπρος μην εμφανιστείς μπροστά στους Αθηναίους μεταφέροντας παρόμοιες προτάσεις, κι ούτε, έχοντας την ιδέα πως προσφέρεις καλές υπηρεσίες, να μας παρακινείς να κάνουμε παλιανθρωπιές. Γιατί δε θέλουμε να σε βρει καμιά συμφορά[48] απ' τους Αθηναίους, ενώ είσαι πρόξενος και φίλος μας».

ἀπάγγελλε Μαρδονίῳ ὡς Ἀθηναῖοι λέγουσι, ἔστ' ἂν ὁ ἥλιος
τὴν αὐτὴν ὁδὸν ἴῃ τῇ περ καὶ νῦν ἔρχεται, μήκοτε ὁμολογήσειν ἡμέας Ξέρξῃ.

[46] **Βελβινίτης:** από τη Βέλβινα, το σημερινό βραχώδες νησάκι Άγιος Γεώργιος στα νότια του Σουνίου. Την ίδια ιστορία αναφέρουν σε διάφορες παραλλαγές και άλλοι αρχαίοι συγγραφείς.

[47] **όσο ο ήλιος... Ξέρξη:** η έκφραση συνιστά αυτό που ονομάζουμε «μοτίβο του αδυνάτου» και αποτελεί έναν τρόπο για να δηλώσει κανείς την απόλυτη, κατηγορηματική του αντίθεση. Προσέξτε την επιγραμματικότητα, την κατηγορηματικότητα και τη σαφήνεια της περήφανης απάντησης των Αθηναίων. Η ελευθερία δεν είναι ανταλλάξιμο αγαθό, δεν μπορεί ούτε καν να τεθεί σε συζήτηση. Γνωρίζετε παρόμοιες απαντήσεις στη διάρκεια της ελληνικής ιστορίας;

[48] **να σε βρει καμιά συμφορά:** οι Αθηναίοι απειλούν τον Αλέξανδρο, θεωρώντας προσβλητική τη στάση του, παρόλο που είναι φίλος και πρόξενός τους (επίσημος αντιπρόσωπός τους στη Μακεδονία και υπερασπιστής των συμφερόντων τους). Λίγο πριν από τη μάχη των Πλαταιών (βλ. σ. 89, περίληψη), ο Αλέξανδρος θα συναντηθεί και πάλι με τους Αθηναίους στρατηγούς και θα τους αποκαλύψει ότι ο Μαρδόνιος αποφάσισε επίθεση. Ο ίδιος εξηγεί γιατί μπήκε στον κίνδυνο αυτό: «Γιατί κι εγώ στην καταγωγή ανέκαθεν είμαι Έλληνας και δε θα ήθελα να βλέπω την Ελλάδα να χάσει τη λευτεριά της και να γίνει σκλάβα» (IX 45).

Απάντηση στους Λακεδαιμονίους

VIII144. Λοιπόν, αυτή την απάντηση έδωσαν στον Αλέξανδρο, ενώ στους απεσταλμένους της Σπάρτης την ακόλουθη: «Βέβαια, η ανησυχία των Λακεδαιμονίων μήπως κάνουμε συνθήκες με τους βαρβάρους ήταν απόλυτα ανθρώπινη· όμως σχεδόν πρέπει να ντρέπεστε γι' αυτό το φόβο σας, την ώρα που ξέρετε καλά το φρόνημα των Αθηναίων, ότι σε κανένα μέρος της γης δε βρίσκεται τόσο χρυσάφι, ούτε χώρα υπέροχη σε ομορφιά και γονιμότητα, που θα τα δεχόμασταν ως αντάλλαγμα του μηδισμού μας και της υποδούλωσης της Ελλάδας. Γιατί είναι πολλά και μεγάλα αυτά που μας εμποδίζουν να το κάνουμε αυτό, έστω κι αν το θέλαμε, πρώτα πρώτα και πάνω απ' όλα τα αγάλματα και οι ναοί των θεών που πυρπολήθηκαν κι έγιναν ερείπια, που μας υποχρεώνουν να πάρουμε τη μεγαλύτερη εκδίκηση που μπορούμε, και πολύ λιγότερο να συνομολογήσουμε συνθήκες μ' αυτόν που τα έπραξε· και κατόπιν ο ελληνισμός, ένας κόσμος που στις φλέβες του κυλά το ίδιο αίμα και που μιλά την ίδια γλώσσα κι έχει κοινά τα λατρευτικά κέντρα των θεών και θυσίες και συνήθειες ίδιες κι απαράλλαχτες[49] – η προδοσία όλων αυτών θα ήταν αίσχος για τους Αθηναίους. Και να ξέρετε καλά τούτο, αν τυχαίνει να μην το ξέρετε ως τώρα, όσο θα μένει ζωντανός έστω και ένας Αθηναίος, δεν θα κάνουμε συνθήκες με τον Ξέρξη ποτέ».

αὖτις δὲ τὸ Ἑλληνικόν, ἐὸν ὅμαιμόν τε καὶ ὁμόγλωσσον, καὶ θεῶν ἱδρύματά τε κοινὰ καὶ θυσίαι ἤθεά τε ὁμότροπα, τῶν προδότας γενέσθαι Ἀθηναίους οὐκ ἂν εὖ ἔχοι.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Να συμπληρώσετε τις προτάσεις που ακολουθούν, ώστε να δίνονται τα βασικά σημεία της ενότητας:

Οι Έλληνες μετά τη ναυμαχία αφιερώνουν ....
Ως προς το αριστείο..
Οι Λακεδαιμόνιοι..
Οι Αθηναίοι απαντούν στον Μαρδόνιο..
Στην απάντησή τους προς τους Λακεδαιμονίους οι Αθηναίοι..

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Να συζητήσετε τη στάση των άλλων Ελλήνων απέναντι στο Θεμιστοκλή.
2. Να γράψετε ένα σύντομο κείμενο για τις σκέψεις που σας δημιουργεί η απάντηση των Αθηναίων, αναφέροντας τις αξίες που εντοπίσατε στα λόγια τους.

ΘΕΜΑΤΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗΣ – ΣΧΕΔΙΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ – ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

Να επιλέξετε ένα θέμα για συζήτηση ή εργασία από τα επόμενα, αφού οργανώσετε άξονες υποθεμάτων για μελέτη από μικρές ομάδες μαθητών. Οι ομάδες ανακοινώνουν στην τάξη τις εργασίες τους, τις συζητούν και γράφουν το τελικό κείμενο, που μπορεί να εμπλουτιστεί εικαστικά. Πληροφορίες θα βρείτε από την Ιστορία ή από άλλα μαθήματά σας, από τη Λαογραφία ή από το διαδίκτυο.

1. Οι επικοινωνίες στην αρχαιότητα και η σύγχρονη εξέλιξή τους.
2. Επεμβάσεις των θεών σε μάχες, όπως παρουσιάζονται στην παράδοση και σε λογοτεχνικά κείμενα.
3. Η επίδραση των περσικών πολέμων στη διαμόρφωση της εθνικής συνείδησης των Ελλήνων.

[49] **ο ελληνισμός ... απαράλλαχτες:** για πρώτη φορά στο χωρίο αυτό δηλώνονται τα κοινά χαρακτηριστικά της ελληνικής εθνικής ταυτότητας (όμαιμο, ομόγλωσσο, ομόθρησκο και κοινός πολιτισμός).

ΒΙΒΛΙΟ ΕΝΑΤΟ (IX) ΚΑΛΛΙΟΠΗ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η μούσα Καλλιόπη

Ο Μαρδόνιος υποβάλλει νέες προτάσεις στους Αθηναίους και μετά την απόρριψή τους εισβάλλει στην Αττική, κυριεύει – για δεύτερη φορά μέσα σε δέκα μήνες – την Αθήνα, έρημη από τους κατοίκους της, καίει την Αττική και υποχωρεί προς τη Βοιωτία. Εκεί θα στρατοπεδεύσει στις όχθες του Ασωπού, κοντά στις Πλαταιές. Οι Σπαρτιάτες στέλνουν στρατό με επικεφαλής το βασιλιά Παυσανία. Η ελληνική δύναμη, που φθάνει τις 110.000 άνδρες, στρατοπεδεύει στις απέναντι όχθες του Ασωπού, στους πρόποδες του Κιθαιρώνα. Η σύγκρουση, που θα καθυστερήσει δέκα ημέρες, γιατί οι οιωνοί δεν ήταν ευνοϊκοί, θα γίνει τον Αύγουστο του 479 π.Χ. Τους ΄Ελληνες θα ειδοποιήσει για την επικείμενη επίθεση του Μαρδονίου ο Αλέξανδρος της Μακεδονίας, φτάνοντας μέσα στη νύχτα, με κίνδυνο της ζωής του, στο ελληνικό στρατόπεδο. Τονίζοντας την κοινή ελληνική καταγωγή όλων, ζητάει από τους άλλους ΄Ελληνες να βοηθήσουν και για την ελευθερία τη δική του και της χώρας του, όταν θα νικήσουν τους Πέρσες. Στη μάχη που δόθηκε το επόμενο πρωί, η περσική δύναμη συντρίβεται και μόνο τα απομεινάρια της θα επιστρέψουν στην Ασία, ενώ ο Μαρδόνιος θα ταφεί στη χώρα της οποίας ονειρεύτηκε να γίνει σατράπης και εναντίον της οποίας οδήγησε την πρώτη εκστρατεία των Περσών (492 π.Χ.) και έκλεισε την τελευταία (479 π.Χ.). Ο Παυσανίας απορρίπτει με αποτροπιασμό την πρόταση κάποιου Αιγινήτη να ατιμάσει το νεκρό του Μαρδόνιου, εκδικούμενος το θάνατο του Λεωνίδα. Οι ΄Ελληνες, αφού μοιράστηκαν τα πλούσια λάφυρα, μεταφέρουν τον πόλεμο στην απέναντι πλευρά του Αιγαίου. Νικούν στη Μυκάλη τους Πέρσες και απελευθερώνουν τις ιωνικές πόλεις. Οι Σπαρτιάτες διαφωνούν με τη συνέχιση του αγώνα και επιστρέφουν, ενώ η ηγεσία των ελληνικών δυνάμεων περνάει στα χέρια των Αθηναίων, που κυριεύουν στον Ελλήσποντο το περσικό φρούριο της Σηστού (479 π.Χ.).

ΕΝΟΤΗΤΑ 17η — Η ΜΑΧΗ ΤΩΝ ΠΛΑΤΑΙΩΝ - ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΗΣ IX 61–64, 80–81

Θεματικά κέντρα

- *Η μάχη*
- *Λάφυρα κι αφιερώματα*

Εισαγωγικά στην ενότητα

Το πρωί της 17ης Αυγούστου 479 π.Χ. το περσικό ιππικό αρχίζει την επίθεση. Η πίεση που δέχονται οι Λακεδαιμόνιοι είναι τέτοια, που ζητούν εσπευσμένα βοήθεια από τους Αθηναίους,οι οποίοι όμως πολεμούν με τους Θηβαίους και αδυνατούν να μετακινηθούν.

Δύσκολες στιγμές για τους Σπαρτιάτες

IX61. [...] ΄Ετσι λοιπόν απέμειναν μόνοι τους οι Λακεδαιμόνιοι και οι Τεγεάτες[1] που η δύναμή τους, μαζί με τους ελαφρά οπλισμένους, ήταν πενήντα χιλιάδες οι πρώτοι, και τρεις χιλιάδες οι Τεγεάτες (γιατί αυτοί σε καμιά περίπτωση δεν αποχωρίζονταν απ' τους Λακεδαιμονίους)· κι έκαναν θυσίες, μια κι είχαν σκοπό να έρθουν στα χέρια με τον Μαρδόνιο και το στρατό που είχε μαζί του. Και να που οι θυσίες δεν έδιναν ενθαρρυντικά προμηνύματα και στο μεταξύ πολλοί απ' αυτούς σκοτώνονταν και πολλοί περισσότεροι τραυματίζονταν· γιατί οι Πέρσες έκαναν φράχτη με τα γέρρα[2] τους κι έριχναν

[1] **οι Λακεδαιμόνιοι και οι Τεγεάτες:** συναποτελούσαν τη δεξιά πτέρυγα στη μάχη· ο αριθμός των Λακεδαιμονίων προκύπτει, αν υπολογίσουμε για καθένα από τους 5.000 Σπαρτιάτες επτά είλωτες ελαφρά οπλισμένους και για καθένα από τους 5.000 περίοικους έναν.

[2] **γέρρα:** μακρόστενες, ελαφρές ασπίδες από βέργες λυγαριάς καλυμμένες με δέρμα βοδιού. Οι Πέρσες σχημάτιζαν με τα *γέρρα* τους τείχος, για να προστατεύονται καθώς τόξευαν.

Hrodotos_Final 10-11-05 11:42 Page 90

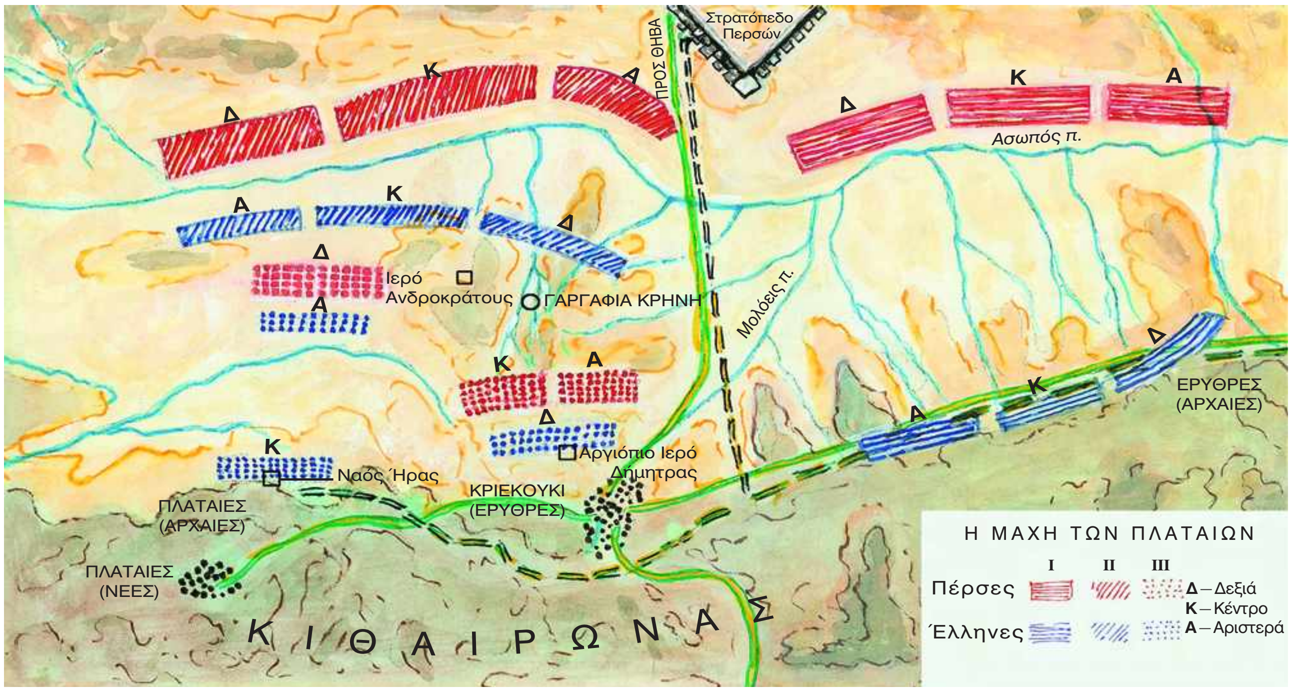

Πλαταιές: οι διαδοχικές (I,II,III) θέσεις των αντιπάλων πριν από την τελική μάχη.

με τα τόξα τους βροχή τα βέλη, αφειδώλευτα· κι έτσι οι Σπαρτιάτες περνούσαν δύσκολες στιγμές, ενώ οι θυσίες δεν έφερναν αποτέλεσμα· τότε ήταν που ο Παυσανίας σήκωσε τα μάτια του προς το ναό της Ήρας[3] των Πλαταιέων κι έκανε επίκληση στη θεά, παρακαλώντας την με κανένα τρόπο να μη διαψεύσει τις ελπίδες τους.

ἀποβλέψαντα τὸν Παυσανίην πρὸς τὸ Ἥραιον τὸ Πλαταιέων ἐπικαλέσασθαι τὴν θεόν, χρηΐζοντα μηδαμῶς σφέας ψευσθῆναι τῆς ἐλπίδος.

Ανατροπή της κατάστασης

IX62. Κι ενόσω αυτός έκανε ακόμη την επίκλησή του, οι Τεγεάτες ξεπετάχτηκαν πρώτοι απ' τις γραμμές τους και βάδιζαν εναντίον των βαρβάρων· κι αμέσως μετά την προσευχή του Παυσανία οι Σπαρτιάτες κάνοντας θυσίες πήραν ενθαρρυντικά προμηνύματα· κι όταν επιτέλους τα πήραν, βάδιζαν κι αυτοί εναντίον των Περσών, κι οι Πέρσες τους αντιμετώπιζαν ρίχνοντας βέλη. Η πρώτη μάχη λοιπόν δόθηκε γύρω απ' τον φράχτη με τα γέρρα· κι όταν αυτός έπεσε, τότε πια γινόταν αγώνας αδυσώπητος και για πολλή ώρα ακριβώς δίπλα στο ναό της Δήμητρας[4], ώσπου έφτασαν σε μάχη σώμα με σώμα· γιατί οι βάρβαροι έπιαναν με τα χέρια τους τα δόρατα και τα κατατσάκιζαν. Λοιπόν οι Πέρσες δεν υστερούσαν σε παλικαριά και σε σωματική δύναμη, αλλά δεν είχαν βαρύ οπλισμό[5] κι επιπρόσθετα, τους έλειπε η γνώση και δεν κάτεχαν την τέχνη του πολέμου[6] όσο οι αντίπαλοί τους. Λοιπόν, έτσι που ξεπετιούνταν μπροστά απ' τις γραμμές τους, ένας ένας και δέκα δέκα, άλλοτε περισσότεροι κι άλλοτε λιγότεροι, σχηματίζοντας πυκνές ανθρώπινες μάζες εισχωρούσαν στις γραμμές των Σπαρτιατών κι έβρισκαν το θάνατο.

Παυσανίας, ρωμαϊκό αντίγραφο προτομής. Μουσείο Καπιτωλίου, Ρώμη.

---

[3] **της Ήρας:** ο ναός της Ήρας της Κιθαιρωνίας, πιο γνωστός ως ναός της Ήρας της Τελείας.

[4] **της Δήμητρας:** ο ναός ήταν αφιερωμένος στην Ελευσίνια Δήμητρα και βρισκόταν στην κοιλάδα του ποταμού Μολόεντα, στην τοποθεσία Αργιόπιο.

[5] **δεν είχαν βαρύ οπλισμό:** στο πρωτότυπο «*ἄνοπλοι*», γιατί δεν κρατούσαν μεγάλες ασπίδες παρά μόνο τα *γέρρα*, και δεν φορούσαν θώρακα ή βαρύ θώρακα. Να συγκρίνετε τον οπλισμό Ελλήνων- Περσών, παρατηρώντας τις εικόνες.

[6] **την τέχνη του πολέμου:** οι Σπαρτιάτες ήταν γνωστοί για τα «τεχνάσματα» που χρησιμοποιούσαν στη μάχη, όπως η εικονική οπισθοχώρηση που εφάρμοσαν και στις Θερμοπύλες (βλ. ενότητα 13, σ. 70).

Πέρσης ιππέας.

Θάνατος του Μαρδόνιου

IX63. Κι εκεί που τύχαινε να βρίσκεται ο ίδιος ο Μαρδόνιος, που πολεμούσε καβάλα σ' άσπρο άλογο και περιστοιχιζόταν από τα πρώτα παλικάρια, τους χίλιους επίλεκτους Πέρσες, εκεί οι Σπαρτιάτες δέχτηκαν τη μεγαλύτερη πίεση. Λοιπόν, για όση ώρα ο Μαρδόνιος ήταν ζωντανός, οι δικοί του κρατούσαν τις θέσεις τους και κρατώντας μέτωπο στον εχθρό σκότωναν πολλούς Λακεδαιμονίους· απ' τη στιγμή όμως που σκοτώθηκε ο Μαρδόνιος και το τάγμα που τον περιστοίχιζε, κι ήταν το πιο δυνατό, γονάτισε, τότε λοιπόν το 'βαλαν στα πόδια και οι άλλοι και υποχώρησαν μπροστά στους Λακεδαιμονίους· γιατί το μεγαλύτερο μειονέκτημά τους ήταν η σκευή, καθώς ήταν χωρίς θωράκιση· δηλαδή αγωνίζονταν, απροστάτευτοι αυτοί, με εχθρούς βαριά οπλισμένους.

Εκδίκηση για το Λεωνίδα

IX64. Τότε ήρθε η ώρα να δώσει ο Μαρδόνιος δίκαιη πληρωμή για το φόνο του Λεωνίδα, σύμφωνα με το χρησμό[7] που δόθηκε στους Λακεδαιμονίους· κι απ' όλες τις νίκες που είδαμε στον καιρό μας την πιο λαμπρή[8] την κερδίζει ο Παυσανίας, ο γιος του Κλεομβρότου, γιου του Αναξανδρίδα (τα ονόματα των προγόνων του απ' τον Αναξανδρίδα και πάνω έχουν αναφερθεί στη γενεαλογία του Λεωνίδα· γιατί συμβαίνει να είναι οι ίδιοι[9]). Λοιπόν, βρίσκει το θάνατο ο Μαρδόνιος απ' το χέρι του Αριμνήστου, φημισμένου παλικαριού της Σπάρτης.

{Η φυγή των Περσών συνεχίστηκε, υπό την κάλυψη του ιππικού, ως το ξύλινο τείχος, όπου γίνεται πραγματική σφαγή. Τα υπολείμματα της βαρβαρικής στρατιάς αποχωρούν από την Ελλάδα.}

Τα λάφυρα

IX80. [...] Ο Παυσανίας έβαλε να κηρύξουν κανένας να μην αγγίσει τη λεία και διέταξε τους είλωτες να μαζέψουν σ' ένα μέρος τα λάφυρα· κι αυτοί σκορπίστηκαν σ' όλο το στρατόπεδο κι έβρισκαν σκηνές που τα πανιά τους ήταν χρυσοπλούμιστα κι ασημοπλούμιστα, και κρεβάτια επιχρυσωμένα κι επαργυρωμένα[10] κι ολόχρυσους κρατήρες[11] και κούπες[12] και ποτήρια κάθε λογής· και πάνω στις άμαξες έβρισκαν σάκους που, όπως μπορούσες να διακρίνεις, είχαν μέσα λεβέτια[13] χρυσά κι ασημένια· και σκύλευαν τα πτώματα που κείτονταν καταγής παίρνοντας βραχιόλια και περιδέραια κι ακινάκες[14] (που κι αυτοί ήταν από χρυσάφι)· κι όσο για τις πολύχρωμες φορεσιές, κανείς δεν τους έδινε σημασία. Τότε οι είλωτες έκλεβαν πολλά και τα πουλούσαν στους Αιγινήτες, πολλά όμως, όσα απ' αυτά δεν μπορούσαν να κρύψουν, τα παρέδωσαν· ώστε εδώ βρίσκεται η αρχή των μεγάλων περιουσιών των Αιγινητών, που αγόραζαν το χρυσάφι από τους είλωτες για χαλκό.

Τα αναθήματα

IX81. Λοιπόν σώρευσαν όλα τα λάφυρα σ' ένα μέρος και πήραν το ένα δέκατο και το έβαλαν κατά μέρος για το θεό των Δελφών· μ' αυτά έκαναν το αφιέρωμα, τον χρυσό τρίποδα που στηρίζεται στο τρικέφαλο χάλκινο φίδι[15], ακριβώς δίπλα απ' το βωμό· διάλεξαν κι έβαλαν στην άκρη και για το θεό της Ολυμπίας, και μ' αυτά έκαναν το αφιέρωμα, το άγαλμα του Δία[16], δέκα πήχες ψηλό·

---

[7] **χρησμό:** ο χρησμός που ανέφερε ο Ηρόδοτος (στο VIII 114) παρουσιάζει ενδιαφέρον, αφού η Πυθία μετά τη μάχη των Θερμοπυλών παράγγειλε στους Σπαρτιάτες να ζητήσουν από το βασιλιά των Περσών εκδίκηση για τον Λεωνίδα και να πάρουν ό,τι τους δώσει. Πράγματι πρόλαβαν τον Ξέρξη στη Θεσσαλία, όταν αποχωρούσε από την Ελλάδα, και αυτός γέλασε και τους είπε σαρκαστικά ότι θα πάρουν την εκδίκηση από τον Μαρδόνιο. Πρόκειται λοιπόν και για τιμωρία της ύβρης του Ξέρξη.
[8] **την πιο λαμπρή:** η μάχη των Πλαταιών απεικονίστηκε στη δυτική ζωφόρο του ναού της Αθηνάς Νίκης (βλ. εικόνα σ. 93)· πρόκειται για τη μοναδική περίπτωση αναπαράστασης ιστορικού γεγονότος σε ναό, ενώ στον Παρθενώνα ο Φειδίας με την αναπαράσταση της μυθικής Αμαζονομαχίας απέδωσε την απόκρουση των Περσών.
[9] **είναι οι ίδιοι:** η γενιά τους έφτανε στον Ηρακλή.
[10] **...επαργυρωμένα:** ο Ηρόδοτος έχει αναφερθεί στον πλούτο των Περσών στις μάχες των Θερμοπυλών και της Σαλαμίνας.
[11] **κρατήρες:** μεγάλα αγγεία με φαρδύ στόμιο, στα οποία έκαναν την ανάμειξη του οίνου με νερό.
[12] **κούπες:** στο πρωτότυπο *φιάλη*, φαρδύ αβαθές αγγείο με ανοικτό στόμιο, μέσα στο οποίο έβραζαν υγρά.
[13] **λεβέτια:** λέβητες, καζάνια. Συχνά κατασκευάζονταν από πολύτιμο μέταλλο και δίνονταν βραβείο σε αγώνες.
[14] **ακινάκης:** ήταν μικρό και πλατύ ξίφος, που το χρησιμοποιούσαν οι Πέρσες και οι Σκύθες.
[15] **χάλκινο φίδι:** ο χρυσός τρίποδας στηριζόταν στα κεφάλια τριών φιδιών, το σώμα των οποίων σχημάτιζε σπειρωτή στήλη, χάλκινη, που αποτελούσε τη βάση του τρίποδα. Εκεί έγραψαν τα ονόματα των πόλεων που απέκρουσαν την περσική επίθεση. Ο Θουκυδίδης αναφέρει ότι ο Παυσανίας είχε αρχικά χαράξει επιγραφή με το όνομά του, η οποία αποτέλεσε αφορμή να κατηγορηθεί ο Σπαρτιάτης βασιλιάς για αλαζονική συμπεριφορά. Βλ. «Παράλληλο κείμενο».
[16] **το άγαλμα του Δία:** τα πλούσια αφιερώματα δείχνουν τον πλούτο των λαφύρων.

και για το θεό του Ισθμού, και μ' αυτά έγινε το χάλκινο άγαλμα του Ποσειδώνα, εφτά πήχες[17] ψηλό. Κι αφού έβαλαν αυτά κατά μέρος, τα υπόλοιπα τα μοίρασαν ανάμεσά τους, και πήρε η κάθε πόλη[18] κατά την αξία της και παλλακίδες των Περσών και χρυσάφι κι ασήμι κι άλλα πολύτιμα πράματα και υποζύγια. Τώρα, από κανένα δεν έχω ακούσει πόσα διαλεχτά λάφυρα δόθηκαν τιμητικά σ' όσους αρίστευσαν στις Πλαταιές, πιστεύω όμως πως δόθηκαν και σ' αυτούς· τέλος, για τον Παυσανία διάλεξαν και του έδωσαν άφθονα απ' όλα, γυναίκες, άλογα, τάλαντα, καμήλες, κι επίσης κι από τ' άλλα λάφυρα.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. α) Να γράψετε ένα σύντομο χαρακτηρισμό του Παυσανία με βάση τα λόγια και τις πράξεις του, που περιλαμβάνονται στο κείμενο της ενότητας. β) Να συγκρίνετε το χαρακτηρισμό που προκύπτει από το κείμενο του Ηροδότου με όσα αναφέρει ο Θουκυδίδης («Παράλληλο κείμενο»).
2. Ποιοι παράγοντες νομίζετε ότι οδήγησαν τους Πέρσες στην ήττα;

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

Οι Λακεδαιμόνιοι δέχονται μεγάλη πίεση από το περσικό ιππικό και ζητούν βοήθεια από τους Αθηναίους, που αδυνατούν να ανταποκριθούν, καθώς αυτοί αγωνίζονται κατά των Θηβαίων. Ο Παυσανίας με τους ελιγμούς του παρασύρει τον περσικό στρατό σε ορεινή περιοχή, όπου το ιππικό αχρηστεύεται. Ο Μαρδόνιος σκοτώνεται, οι Πέρσες τρέπονται σε φυγή και φτάνουν ως το τείχος, όπου γίνεται πραγματική σφαγή. Οι Έλληνες μετά από τα αφιερώματα στους θεούς που τους συντρέξανε, μοιράζονται πλούσια λάφυρα.

Ο τρίποδας των Πλαταιών

Παράλληλο κείμενο

Ο Παυσανίας μετά τη νίκη στις Πλαταιές

(Ο Παυσανίας) το πήρε απάνω του πολύ περισσότερο και δεν μπορούσε πια να ζει με τον πατροπαράδοτο τρόπο, αλλά ντυνόταν με περσικές στολές, βγήκε από το Βυζάντιο κι έκανε περιοδείες στη Θράκη, συνοδευόμενος από Μήδους υπασπιστές και Αιγυπτίους, κι έκανε τραπέζια κατά τον περσικό τρόπο [...] Κι έγινε δύσκολο να τον πλησιάσει κανείς, κι όταν θύμωνε, φερνόταν τόσο άγρια σε όλους εξίσου, ώστε κανένας δεν μπορούσε να παρουσιαστεί μπροστά του· κι αυτός ήταν από τους κυριότερους λόγους που οι σύμμαχοι άλλαξαν μέρος και πήγαν με τους Αθηναίους.

Θουκυδίδης, *Ἱστορίαι,* Α 130. Μετάφραση: Έλλη Λαμπρίδη

Η συμπεριφορά του Παυσανία προκαλεί υποψίες στους εφόρους

«Τους γεννούσε πολλές υποψίες επειδή είχε φύγει παράνομα, και μιμούνταν τους τρόπους των βαρβάρων, και δεν καταδεχόταν να είναι ίσος με τους άλλους· κι αναθυμούνταν και τ' άλλα του τα φερσίματα, πως ο τρόπος της ζωής του ήταν διαφορετικός από τις καθιερωμένες συνήθειες, και πως στον τρίποδα που είχαν αναθέσει οι Έλληνες στους Δελφούς, από τα πιο ωραία και πολύτιμα λάφυρα των Μήδων, το είχε πάρει απάνω του να επιγράψει από δική του πρωτοβουλία το ακόλουθο επίγραμμα:

Ο αρχηγός των Ελλήνων Παυσανίας, που κατέστρεψε
των Μήδων το στρατό, στο Φοίβο αφιερώνει τούτο δω.

Το επίγραμμα το έσβησαν αμέσως τότε οι Λακεδαιμόνιοι από τον τρίποδα κι έγραψαν μια μια με τ' όνομά τους τις πολιτείες που είχανε μαζί καταλύσει την εξουσία των βαρβάρων..»

Θουκυδίδης, *Ἱστορίαι,* Α 130, 132. Μετάφραση: Έλλη Λαμπρίδη

[17] **εφτά πήχες ψηλό:** ένας πήχυς ήταν 0,53 μ.
[18] **η κάθε πόλη:** τα λάφυρα είχαν μεγάλη σημασία για την οικονομική ζωή των ελληνικών πόλεων.

ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΗΣ *ΙΣΤΟΡΙΗΣ*

Με την άλωση του φρουρίου της Σηστού (βλ. περίληψη, σ. 89) τελειώνει η ***ιστορική αφήγηση*** του Ηροδότου με τη φράση «Κι αυτό το χρόνο δεν είχαμε, πέρ' απ' αυτά, κανένα άλλο γεγονός». Ο Ξέρξης στο μεταξύ έχει πληροφορηθεί την καταστροφή από τον Αρτάβαζο, που έφτασε στην Ασία μέσω Βυζαντίου. Έτσι οι Ασιάτες τιμωρούνται για την ύβρη τους, να επιχειρήσουν την κατάκτηση της Ευρώπης, μιας περιοχής που δεν τους ανήκε, αλλά αποτελούσε «ξεχωριστό κόσμο» (για να θυμηθούμε το προοίμιο του Ηροδότου). Η αφήγηση που είχε αρχίσει από την Ασία κλείνει επιστρέφοντας στην Ασία (*κυκλική σύνθεση**). Το έργο του Αλικαρνασσέα ιστορικού τελειώνει με ένα *ανέκδοτο** με πρωταγωνιστή τον βασιλιά Κύρο, ιδρυτή του περσικού κράτους. Ο Κύρος λοιπόν, όταν είχε ήδη κατακτήσει πολλές χώρες, δέχτηκε την πρόταση να εγκατασταθούν οι Πέρσες σε μια από τις κατακτημένες χώρες, πιο πλούσια από τη δική τους. Εκείνος απάντησε ότι δέχεται, αλλά θα πρέπει να γνωρίζουν και να αποδεχτούν ότι από γενναίοι πολεμιστές θα γίνουν μαλθακοί, γιατί «δεν γίνεται απ' την ίδια γη να βλασταίνουν και το ένα και το άλλο, και καρποί θαυμαστοί και άνδρες με πολεμική αρετή». (IX 122) Η ορεινή και άγονη χώρα βγάζει άντρες γενναίους και τολμηρούς, η εύφορη πεδινή μαλθακούς.

ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΓΙΑ ΤΗ ΣΥΝΟΛΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ

1. Ζωγράφοι όπως ο Louis David και ο H.M.Herget, έχουν εμπνευστεί από τη μάχη των Θερμοπυλών και τη ναυμαχία της Σαλαμίνας. Μπορείτε να δείτε τους πίνακες στο διαδίκτυο, στη σελίδα του National Geographic Society. Αφού ερευνήσετε με μία μηχανή αναζήτησης στο διαδίκτυο και για άλλα παρόμοια έργα (δίνοντας ως λέξεις- κλειδιά μάχες ή ήρωες των μηδικών), να γράψετε μια εργασία με θέμα : οι Περσικοί πόλεμοι στη ζωγραφική. Στο κείμενό σας να προσέξετε κατά πόσο ακολουθούν οι καλλιτέχνες την περιγραφή του Ηροδότου. Καλό θα είναι να εκτυπώσετε τους πίνακες και να τους εκθέσετε στην τάξη σας.
2. Μπορείτε να κάνετε το ίδιο με τη λογοτεχνία αναζητώντας στοιχεία από το διαδίκτυο.
3. Μία άλλη ομάδα μαθητών μιλάει για τα αποτελέσματα των πολέμων γενικά σε μαχητές και άμαχο πληθυσμό.
4. Άλλη ομάδα εργάζεται στον άξονα πόλεμος, τεχνολογία και επιστήμες από τα Μηδικά στους σύγχρονους πολέμους.

Για τις εργασίες θα επιστρατεύσετε καταρχάς τις γνώσεις που έχετε αποκτήσει από όλα τα σχολικά μαθήματα και το εξωσχολικό σας διάβασμα, έπειτα θα αναζητήσετε πληροφορίες στο διαδίκτυο, σε ιστοσελίδες που θα σας υποδείξει ο/η καθηγητής/τρια σας, και σε βιβλία που είναι προσιτά σε σας, με υπόδειξη και πάλι του/της καθηγητή/τριάς σας.

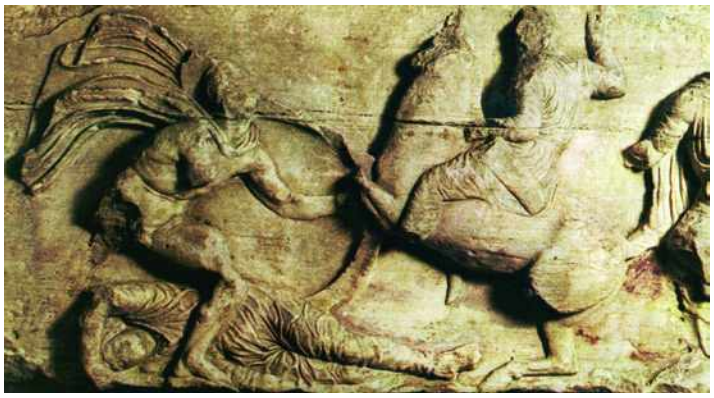

Η μαχή των Πλαταιών. Δυτική ζωφόρος του ναού της Αθηνάς Νίκης. Βρεττανικό Μουσείο.

Έλληνας σκοτώνει Πέρση. Αγγειογραφία 5ου π.Χ. αι. Βασιλικό Μουσείο Εδιμβούργου.

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ*

Ονόματα προσώπων

Αδείμαντος 78
Άδραστος 23 κ.ε.
Αλέξανδρος Α΄ 53, 87 (48)
Αλυάττης 16, 18
Άμασης 19 (41), 42 κ.ε.
Αρισταγόρας 53
Αριστείδης 80, 81
Αρμόδιος και Αριστογείτων 58
Αρτάβανος 64, 78
Αρτεμισία 9, 83
Αστυάγης 28
Άτης 23 κ.ε.
Γύγης 18, 28
Δαρείος 42, 47 κ.ε.
Δάτης και Αρταφρένης 54
Δημάρατος 64 κ.ε. 70 (33)
Διηνέκης 73
Δρυώ 8
Εκαταίος 10, 17, 52
Επίζηλος 61
Ευρυβιάδης 78 κ.ε.
Εφιάλτης 71 (44)
Θεμιστοκλής 68, 77 κ.ε., 82 κ.ε.
Θρασύβουλος 46
Ιππίας 54, 55, 58
Ισις - Όσιρης 35
Ιπποκράτης 9, 34 (19)
Ιστιαίος 53
Καλλίμαχος 58, 60
Καμβύσης 31, 42 κ.ε., 47
Κανδαύλης 28 (81, 82)
Κλέοβης και Βίτων 19, 20
Κλεομένης 64 (2)
Κροίσος 14, 16, 18 κ.ε.
Κυβήβη 53
Κυνέγειρος 60
Κύρος 14, 26 κ.ε., 49, 93
Λεωνίδας 69, 72 κ.ε., 89, 91 (7)
Λύγδαμης 8, 9
Λύξος 8
Μαρδόνιος 54, 84 κ.ε.
Μεγάβαζος 53
Μεγάβυξος 48 κ.ε.
Μεγιστίας 72 (47), 74
Μελάμποδας 72 (47)
Μιλτιάδης 54 (3), 58 κ.ε., 62, 63
Νεκώ 52
Ξέρξης 64 κ.ε., 83 κ.ε.
Οτάνης 47 κ.ε.
Παν 54
Πανύασης 8, 9
Παυσανίας 89 κ.ε.
Περίανδρος 46
Πολυκράτης 9, 42 κ.ε.
Ραμψίνιτος 38
Σίκιννος 79
Σμέρδης 47 (14)
Σόλων 18 κ.ε., 26
Σπερθίας και Βούλης 68
Συλοσώντας 42, 45
Τέλλος ο Αθηναίος 19
Τιμόδημος 87
Τιμώ 63 (36)
Υδάρνης 68, 70, 72
Φιλιππίδης (ή Φειδιππίδης) 54 (4), 55
Χέοπας 38

΄Εννοιες - ΄Οροι

«αθάνατοι» 70 (38)
αθέρας 26 (70), 86
ακινάκης 91
αλάστωρ 63 (36)
«άλλος» 11
αναδρομική αφήγηση 18, 22
ανέκδοτα 10, 22, 93
αντιπολεμικό μήνυμα 27 (77)
απόφθεγμα 18 (39)
αρετή 65 (8)
αριστείο 86 (40)
αστάθεια 11, 27 (73)
άτη 11, 63 (35)
βάρβαρος 14 (9)
γέρρα 89 (2)
γεωγραφικές αντιλήψεις 52
δεσποτισμός 66
δημοκρατία 47 κ.ε.
δορυφόρος 28, 66 (15)
εθνική ταυτότητα 88 (49)
ελευθερία 11, 49 (34), 64 κ.ε.
εμπειρισμός 9 (2)
εξοστρακισμός 80
επίγραμμα 63 (37), 74
επτά σοφοί 18
ηθικές δοξασίες 11
θέμα /μοτίβο «αδυνάτου» 78, 87 (47)
θρησκευτικές ιδέες Ηροδότου 11, 31
ισονομία 47 (23)
΄Ιστορίη 7, 10
ιστορική αφήγηση 22, 93
ιωνικό πνεύμα 9, 10
κατηγορίες ηροδότειου έργου 22
κόρος 11, 47
κυκλική αντίληψη ιστορίας 11, 16 (27), 30
κυκλική σύνθεση ή κύκλος 18, 93
λογογράφοι 10
λόγος 10, 18, 22, 52
μάγοι 47
μέθοδος 11, 31, 36
μέτρα μήκους (στάδια, πλέθρα, οργιές, πήχεις, πόδια) 20 (52), 32 (10), 59 (23), 92
μέτρο 11, 19 (47), 85 (36)
μοίρα (βλ. τύχη, πεπρωμένο)
μοτίβο 20 (54)
μοναρχία 47 κ.ε.
νέμεση 11, 19 (44), 20 (57)
νόμος 66 (18)
νουβέλα 10, 22
ολιγαρχία 48 κ.ε.
οργιά (βλ. μέτρα μήκους)
ορθολογισμός 9 (1), 11, 17
πάπυρος 35 (28)
παρεκβάσεις ή παρενθήκες 10, 22, 31
πενία 65
πλούτος 18 κ.ε., 26 κ.ε.
πολέμαρχος 58 (15)
πολιτικές ιδέες Ηροδότου 11, 47 (19)
προληπτική αφήγηση ή πρόληψη 55 (8)
προσωποκεντρική (οργάνωση /αντίληψη ιστορίας) 30
σαγήνευση 45 (13)
στάδιοι - στάδια (βλ. μέτρα μήκους)
τεχνική in medias res 18 (35)
τίση 11, 27 (73)
τυχαίο 45
τύχη, πεπρωμένο 20 (59), 27 (73), 28 (80), 44 (10)
ύβρη (ύβρις) 11, 19 (44), 21 (47)
φθόνος, φθονερόν θείον 11, 20 (57), 43 (6), 64
χρησμοί /μαντείες 26, 28, 79, 91
χρονολογικό σύστημα 11, 69 (26), 77 (2)

***Οι αριθμοί παραπέμπουν σε σελίδες· όταν ακολουθεί αριθμός σε παρένθεση παραπέμπει σε σχόλιο της σελίδας.**

Με απόφαση της Ελληνικής Κυβέρνησης τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου και του Λυκείου τυπώνονται από τον Οργανισμό Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων και διανέμονται δωρεάν στα Δημόσια Σχολεία. Τα βιβλία μπορεί να διατίθενται προς πώληση, όταν φέρουν βιβλιόσημο προς απόδειξη της γνησιότητάς τους. Κάθε αντίτυπο που διατίθεται προς πώληση και δε φέρει βιβλιόσημο θεωρείται κλεψίτυπο και ο παραβάτης διώκεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7 του Νόμου 1129 της 15/21 Μαρτίου 1946 (ΦΕΚ 1946, 108, Α′).

ΒΙΒΛΙΟΣΗΜΟ

Απαγορεύεται η αναπαραγωγή οποιουδήποτε τμήματος αυτού του βιβλίου, που καλύπτεται από δικαιώματα (copyright), ή η χρήση του σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου.